

ATJEH EN DE ATJEHERS.

TWEE JAREN BLOKKADE

OP

SUMATRA'S NOORD-OOST-KUST,

DOOR

J. A. KRUIJT,

Officier van Administratie bij de Koninklijke Nederlandsche Marine.

MET TWEE SCHETSKAARTEN

VAN

DEN KAPITEIN-LUITENANT TER ZEE

C. H. BOGAERT.

MET PLATEN EN PLANNEN.

LEIDEN,
GUALTH. KOLFF.

1877.

THE JOURNAL OF

THE AMERICAN

PHOTOGRAPHIC

ARTISTS

OF AMERICA

AND THE

ARTIST

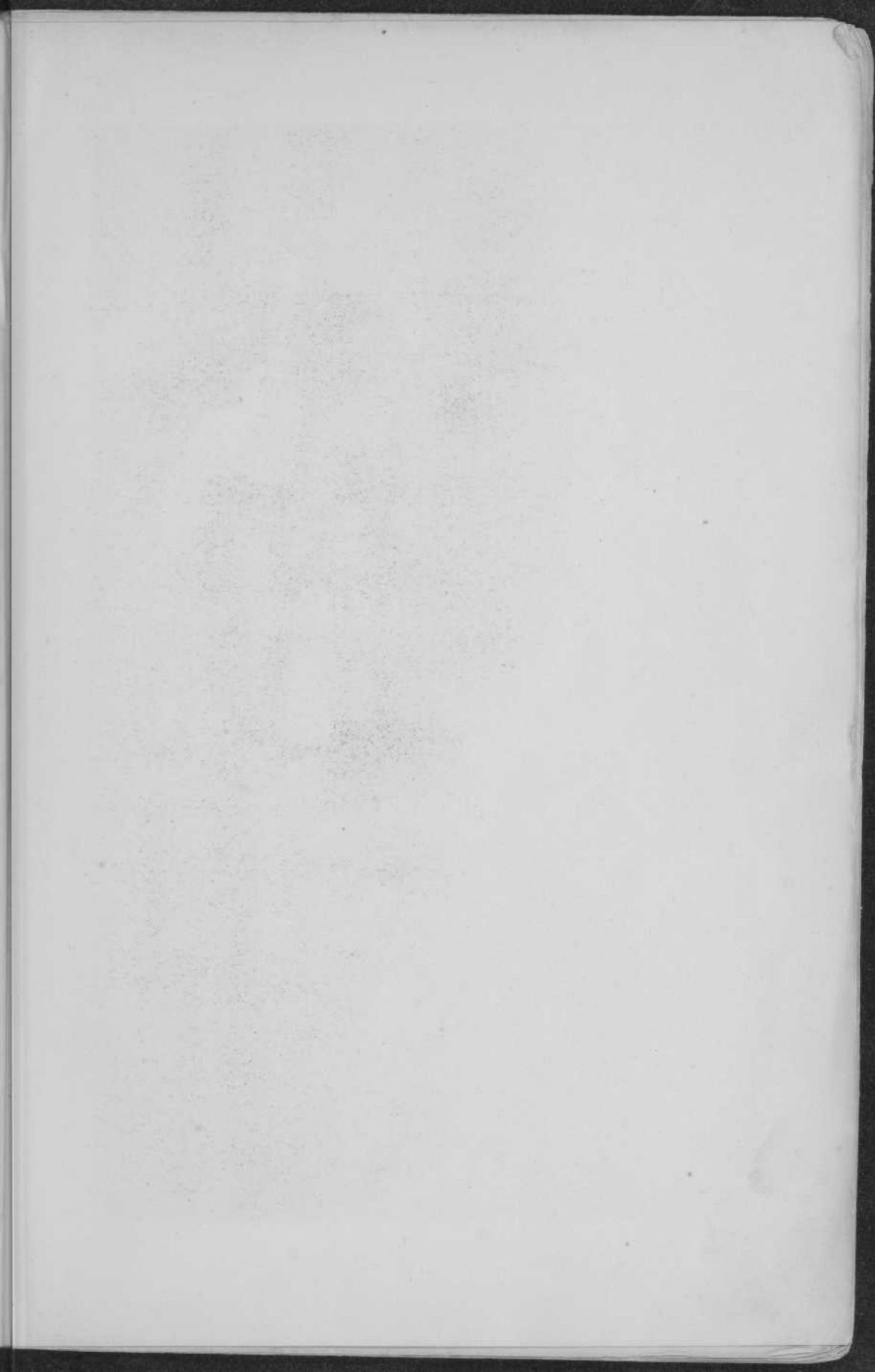
ATJEH EN DE ATJEHERS.

ISBN= 157321

14 0000 0172 5112

STUDY IN THE HISTORY

J. Dalen fec.

Steendr. v. P.W.M. Trap.

Aanval op Gloempang aan den ingang der Djoelok Rivier op 4 November 1873.

ATJEH EN DE ATJEHERS.

TWEE JAREN BLOKKADE

OP

SUMATRA'S NOORD-OOST-KUST,

DOOR

J. A. KRUIJT,

Officier van Administratie bij de Koninklijke Nederlandsche Marine.

MET TWEE SCHETSKAARTEN

VAN

DEN KAPITEIN-LUITENANT TER ZEE

C. H. BOGAERT.

MET PLATEN EN PLANNEN.

LEIDEN,
GUALTH. KOLFF.

1877.

93 = 542

7391.

VOORREDE.

De literatuur over Atjeh begint allengs een belangrijken omvang te krijgen; het ontbreekt ons niet aan geschiedenissen van den krijg, noch aan brochures en tijdschriftartikelen waarin over de wijze der krijgvoering en het beleid der aanvoerders wordt getwist. Maar het is merkwaardig hoe weinig dat alles tot de kennis van land en volk heeft bijgedragen. In de bescheiden en kaarten door of op last van de Regeering openbaar gemaakt, vindt men ongetwijfeld de middelen om zich eene juistere voorstelling van het beloop der kusten en de plaatselijke gesteldheid van het zoogenaamde »Groot-Atjeh» te vormen; maar, in het algemeen gesproken, zoekt men te vergeefs naar eenige inlichtingen omtrent de ingewikkelde politieke betrekkingen tusschen de hoofden, de strijdige belangen der verschillende staatjes, den staat van handel en nijverheid, de levenswijze, de zeden, de geaardheid, den godsdienst der bevolking, de voortbrengselen des lands, de natuurtooneelen die het oplevert, in één woord naar alles wat ons van land en volk in het algemeen eene aanschouwelijke voorstelling geeft, die de belangstelling in zijne toekomst kan wekken. Dat van de binnenlandsche gewesten nog weinig bekend is, kan geene verwondering baren; want geene Nederlandsche officieren of ambtenaren zijn tot hiertoe in de gelegenheid geweest met iets meer dan de kuststaatjes kennis te maken; maar ongetwijfeld hebben de officieren van het blokkade-

eskader en de ambtenaren die met onderhandelingen met de inlandsche hoofden zijn belast geweest, velerlei kennis van den geest en het karakter der bevolking, van de hulpbronnen des lands en van zijne natuurlijke gesteldheid kunnen opdoen, en kunnen hunne persoonlijke ontmoetingen hun de stof leveren voor de mededeeling van tal van pikante bijzonderheden, waardoor soms in weinige regelen een dieper inzicht in zeden en toestanden verschaft wordt, dan in vele bladzijden lange beschrijvingen. Het staat vast dat belangrijke rapporten in handen der Regeering gekomen zijn, en dat daaruit veel wetenswaardigs in de koloniale verslagen is medegedeeld; maar er is een groote afstand tusschen een officieel rapport, dat zich gewoonlijk ook tot de beschrijving der officieele verrichtingen bepaalt, en gedenkschriften die in lossen vorm de dagelijksche ontmoetingen, waarnemingen en opmerkingen mededeelen. Niet slechts wordt de lezer door deze laatste veel meer aangetrokken, maar in den grond zijn zij ook oneindig leerzamer. Maar hoeveel goeds ook over Atjeh moge geschreven zijn, van zulke gedenkschriften bezitten wij veel te weinig, en het is daaraan toe te schrijven dat de natie in het algemeen van de Atjehsche zaken en belangen nog hoogst gebrekkige voorstellingen heeft, om niet te zeggen in volslagen onkunde verkeert.

De heer Kruyt, die gedurende meer dan twee jaren (van Mei 1873 tot October 1875) als officier van administratie op het stoomschip »de Timor» ter Oost- en Noordkust van Atjeh vertoefde, en een werkzaam aandeel nam aan de veelvuldige krigsverrichtingen, onderzoekingen en onderhandelingen, die onder de leiding van den even bekwamen als werkzamen stationskommandant ter Oostkust, den heer C. H. Bogaert, tot in geen ander deel van Atjeh geëvenaarde uitkomsten hebben geleid, is de eerste die in het werk, dat ik de eer heb met deze regelen bij het publiek in te leiden, op grootere schaal de gedenkschriften zijner rijke ervaring in het licht geeft. Ten gevolge eener voordracht, die ik den 30sten September 1876 over de Oostkust van Atjeh in de Algemeene Vergadering van het »Aardrijkskundig Genootschap» te Middelburg hield, en waarbij ik de eer had den heer Kruyt onder mijne

toehoorders te tellen, heeft hij mij eerst de gelegenheid verschaft met het handschrift zijner aantekeningen kennis te maken, en toen ik hem mijne hooge ingenomenheid daarmede betuigde en hem ten dringendste aanried ze niet aan het publiek te onthouden, mij verzocht, daar hij als schrijver nog onbekend is, den weg voor zijn werk te banen, door er bij wijze van voorrede een enkel woord van aanbeveling aan toe te voegen. De eerste pennevrucht, ook van hoogst verdienstelijke schrijvers, vindt dikwijls aanvankelijk slechts onverschilligheid bij het publiek, omdat onbekend onbemind maakt. Ik houd mij ten volle overtuigd, dat bij ieder die ook maar weinige bladzijden van dit werk zal gelezen hebben, die onverschilligheid, wanneer zij bestond, al zeer spoedig voor warme belangstelling zal plaats maken. Het eenvoudige, losse, natuurlijke, duidelijke, met tal van karakteristieke bijzonderheden en anekdoten doorweven verhaal, kan niet missen den lezer mede te slepen, die er eenmaal een blik in heeft geworpen. Maar om velen tot dit laatste te brengen, daartoe kan misschien mijne aanbeveling iets bijdragen. Het is daarom dat ik het verzoek van den heer Kruyt niet heb willen weigeren, ofschoon, naar mijne overtuiging, zijn boek de beste aanbeveling in zich zelf draagt.

Leiden, 5 April 1877.

P. J. VETH.

EERSTE HOOFDSTUK.

Bij het ontstaan der verwickelingen tusschen Nederland en Atjeh ¹⁾, waarvan onze komst op de kust van dit laatste rijk een gevolg was, vroeg iedereen zich natuurlijk af: »Wat is Atjeh voor een land en hoe komen we ermee in oorlog?» Onpartijdig en langdurig onderzoek gaf ons hierop het volgende antwoord.

Reeds in 1663 had de Oostindische Compagnie, als bondgenoot van den sultan van Menang-Kabau, Indrapoera en Padang, met de aanhoorige kustlanden, tot aan Baros, in bezit genomen en er zich gevestigd. Na de verovering van de landschappen Baros, Tapoes en Singkel, gedurende den Padri-oorlog, het tractaat met Siak in 1858, en de onderhandelingen met de staatjes Laboean-Batoe, Assahan, Batoe-Bara, Deli enz. (benoorden Siak), in 1862, bestond het rijk van Atjeh nog uit dat gedeelte der kustlanden van noordelijk Sumatra, dat aan de oostzijde door de Tamiang-rivier en aan de westzijde door het aan het Nederlandsche gouvernement onderhoorige land-

¹⁾ Onbegrijpelijk wijze werd Atjeh vroeger door iedereen, thans nog door velen, Atchin of Atsjin genoemd, terwijl toch uit alle vroegere en hedendaagsche Maleische geschriften, waarin **اچي** geschreven wordt, uit den naam, die alle bewoners van den Indischen Archipel eraan geven, en vooral uit de beteekenis, een soort van kleine moeras- of bosch-bloedzuigers, blijkt dat het Atjeh of Atjih moet zijn; Groot-Atjeh, Atjeh-besaar of Atjeh-proper, wordt in Atjehsche brieven en op Atjehsche munten meermalen Atjeh daroe's salam (de zetel des vredes) genoemd.

schap Singkel, aanvangende bij Oedjong-Patikala, begrensd wordt. Wat de grensscheiding in het binnenland betreft, deze is zoowel ons, als den Atjehers vrijwel onbekend; lang is door velen in het algemeen aangenomen, dat dit binnenland eveneens onder den sultan van Atjeh behoort, tot dáár waar het aan het land der Batta's grenst, doch zulks is niet juist.

De bergstreken en daartusschen liggende, bijna volkomen onbekende terreinen, door Maleiers en Atjehers de Oeloe genoemd, worden door twee geheel onafhankelijke bergvolken, de Orang-alas en de Orang-Gajo, bewoond, waarschijnlijk tot hetzelfde ras als de Batta's behorende, doch hiervan in zeden en gewoonten ten eenenmale verschillende.

De laatsten zijn meerendeels heidenen, hebben een eigen letterschrift, eigene geschreven wetten en boekwerken; hun land werd reeds meermalen door Europeanen bezocht, die er eene betrekkelijk hooge ontwikkeling vonden en veel betreffende hunne zeden en gewoonten te weten kwamen.

De eersten daarentegen zijn Mohamedanen; zij gebruiken het Maleische of Arabische letterschrift en zijn, te oordeelen naar de producten die zij op vele punten der kusten ter markt brengen, en de verkoopers, die zeker niet tot de minsten van hun land zullen behooren, in ontwikkeling zeer ten achteren; geen Europeaan heeft, voor zoover bekend is, ooit het land der Alas of der Gajo's bezocht, zelfs van de Maleiers en de Atjehers der kust zeer weinigen; deze doen omtrent de Oeloe en hare bewoners allerlei vreemde verhalen.

Van hen, en van de bergbewoners, die nu en dan naar de kust afdaalden, vernamen wij dat het land der Gajo's, uitmakende het noordelijkste gedeelte dezer bergstreken, uit verschillende staten, Tanah-Boekit, Lingga, Pariet, Patiambang en Sia-Oelama bestaat, terwijl ons van dat der Orang-alas, het meer zuidelijke gedeelte bewonende, Batoe-Boelan en Bambi genoemd worden; dat deze staten allen door eenen radja of vorst geregeerd worden en zij zich als de oorspronkelijke bewoners des lands beschouwen, geheel onafhankelijk en afgescheiden van de kustbewoners; deze laatsten, gemengde nederzettingen van Arabische, Klingaleesche en Maleische hande-

laren, planters, fortuinzoekers en zeeroovers, zijn voor hen evenzeer vreemdelingen als wij, de Kompani, het zijn, ofschoon natuurlijk overeenstemming van kleur en godsdienst, langdurige nabuurschap en het handelsverkeer, den afstand tusschen berg- en kustbewoners minder groot hebben gemaakt; daarom ook mengden de Orang-alas en Gajo's zich volstrekt niet in onze geschillen met den sultan van Atjeh. Alleen in het noordwestelijkste gedeelte dezer bergstreken heeft, zegt men, Panglima Polim moeda Perkasa, hoofd der XXII Moekims, geboren in de Oeloe, in kampong Anagaloeng, eenigen invloed en krijgt er rijst en zwavel (voor de buskruit-fabricage), benevens misschien eenige strijdbare manschappen vandaan; latere onderzoekingen omtrent deze landen zullen ongetwijfeld tot wetenswaardige ontdekkingen leiden.

Wij kunnen echter voorshands gerust aannemen dat het rijk van Atjeh, waarmee wij sinds eeuwen in betrekking stonden, waarmee we nu oorlog voeren, en hetwelk reeds officieel tot onderhoorigheid onzer Oostindische bezittingen is geproclameerd, zich alleen bepaalt tot de kustlanden, waarvan (evenals zulks ook met andere gedeelten van Sumatra's oostkust, als Siak, Deli enz., het geval is) de Oeloe de binnenlandsche grens vormt. Deze strook op de oostkust, uitstekend alluviaal terrein, op de noord- en westkust glooiende en heuvelachtig, heeft echter op sommige plaatsen eene vrijgrootte breedte; van Edi tot Pasei, bijvoorbeeld, zeker gemiddeld drie à vier geographische mijlen bedragende.

Omtrent dit gebied des sultans, dat we dus gedurende geruimen tijd voor veel grooter aanzagen dan het werkelijk was, waren we bij den aanvang der eerste expeditie, ten opzichte van de grootte, den aard, het karakter en de weerbaarheid der bevolking, de staatkundige verdeeling, het bestuur, den rijkdom en de hulpbronnen des lands, blijkens het vele onjuiste dat daarover van verschillende zijden is medegedeeld, slecht ingelicht.

En nu, wat de aanleiding tot den oorlog betreft, om daartoe te komen, is het noodig de vroegere aanrakingen tusschen Nederland en Atjeh even in losse trekken te schetsen.

Ten tijde der eerste vestigingen van de Oostindische Compagnie in deze gewesten, schijnen deze zich bijna uitsluitend te hebben bepaald tot eenen ruwen, van beide zijden met groote oneerlijkheid en wantrouwen gevoerden handel, waarbij de geschillen menigmaal met geweld van wapenen werden beslist ¹⁾. Bewijzen hiervoor zijn: het vermoorden van Cornelis Houtman, het langdurig smadelijk gevangenhouden van diens broeder Frederik door de Atjehers en het later door de Hollanders in beslag nemen en prijsverklaren van negen, in de haven van Atjeh liggende, rijkgeladen schepen van verschillende nationaliteiten, in den aanvang der zeventiende eeuw.

Zestig jaar later waren wij met Atjeh in oorlog en ontnamen hetzelve veel grondgebied. Hoogstwaarschijnlijk wisten we toen omtrent dit land en zijne bewoners even weinig of nog minder dan nu, en al zijn wij later met de Atjehers in schijnbaar vriendschappelijke aanraking geweest, hunne gewone zucht tot leugen en grootspraak, de zeer beperkte kennis, die ze van hun eigen land en toestanden hadden, en de niet ongegronde reden om ons te wantrouwen en op hunne hoede te zijn, waren

¹⁾ Een bezoek van Atjehsche afgezanten aan Nederland, in het jaar 1602, droeg alle kenteekenen van vriendschappelijke gezindheid tusschen Atjeh en Nederland, doch deze goede verstandhouding was van korten duur.

Het hoofd van het gezantschap, dat door den sultan Alaoe'd-din Ri'ajat Sjah was afgezonden, een grijsaard, Abdoel Zamet, overleed den negenden Augustus 1602, te Middelburg en werd daar met groote eerbewijzen in de Sint-Pieterskerk begraven. De grafsteen, welke niet meer te vinden is, droeg het volgende opschrift:

HIC SITUS EST
 ABDUL ZAMAT PRINCEPS LEGATIONIS
 A REGE TAPROBANAE SEU SUMATRAE
 SOLTAN ALCIDEN RAIETZA, LILLO
 LAHE FELALAM
 MISSAE
 AD ILLUSTRISS. PRINCIP. MAURITIUM
 CUM DUAB. NAVIB. ZELAND. QUAE IN DEDIT.
 ACCEPER. LIBURNICAM LUSITANAM
 VIXIT AN. LXXI. ORUIT ANNO CIOECH.
 MAGISTRI SOCIETATIS INDICAE.

H. M. P. C.

De beide andere hoofden, Sri Mohamed en Merah San, keerden in 1604 in Atjeh terug, doch vonden de regeering ten gevolge eener omwenteling veranderd.

toen de voornaamste hinderpalen om van hunne zijde eenige juiste en betrouwbare berichten te verkrijgen ¹⁾).

Was alzoo in vroegere tijden reeds de verhouding tusschen Hollanders en Atjehers alles behalve vertrouwelijk, later strekten de aanrakingen dezer laatsten met de ons zoo afgunstige Engelschen, Raffles' invloed, en het andermaal uitbreiden van ons grondgebied, ten koste van het Atjehsche (al was dit dan ook door goed oorlogsrecht verkregen), slechts om den bestaanden nationalen haat en het algemeene wantrouwen tegen ons in Atjeh te doen aangroeien en te vermeederen. Onze oorlogschepen en gezanten werden er gewoonlijk onbehoorlijk en onbeleefd ontvangen.

Het tractaat van 1824, met Engeland gesloten, waarbij Nederland de veiligheid van handel en scheepvaart op geheel Sumatra, dus ook in Atjeh waarborgde, en zich tevens verbond de onafhankelijkheid van dit rijk te allen tijde te zullen eerbiedigen, plaatste ons in eene moeilijke, ondankbare, ja onmogelijke positie. Herhaaldelijk toch hadden wij de klachten en eischen van vreemde mogendheden, wier onderdanen door de ruwe, trouwelooze Atjehers waren aangevallen, beroofd of vermoord, te onderzoeken, schadeloosstellingen en genoegdoeningen te regelen met een onwillig, bedriegelijk en vijandig bestuur, zonder hierbij ooit de grootste gematigdheid en voorzichtigheid te mogen uit het oog verliezen, en zonder ooit tot anderen drang dan dien der rede, hoogstens tot bedreigingen te kunnen overgaan; dikwerf verschaften vreemde oorlogsschepen zich zelve recht in het door ons gewaarborgde gebied. De oorlog der Padri's ging eerst bedektelijk uit van Atjeh; later ondersteunde het dien openlijk en verloor daarvoor Singkel, Baroes en Tapoes. De bestaande onbekendheid

¹⁾ Het geschrift van Jacob Jansz. De Roij, „Hachelijke reistogten naar Borneo en Atchin in 1691,” den dertienden Maart 1698 door hem aan den gouverneur-generaal en de raden van Nederlandsch-Indië aangeboden, en uitgegeven te Leiden door P. Van der Aa (jaartal onbekend), werpt een zeer eigenaardig licht op den toenmaligen politieken toestand, den rijkdom, de handelontwikkeling, plaatselijke verhoudingen en buitenlandsche betrekkingen van het rijk van Atjeh, onder de regeering van de vrouwelijke sultan Kalamat Sjah.

met de uitgestrektheid van het definitieve gebied des sultans van Atjeh vergunde ons dit te doen, zonder nog rechtstreeks het tractaat van 1824 te schenden.

In 1839 en 1840 beproefden we hetzelfde te doen met landstreken op de oostkust van Sumatra, Siak en daarbeneden, en vestigden er posten. Wij verlieten ze in 1843 weer, op verzoeken van Engeland, die waarschijnlijk nergens anders op steunden dan op de in het tractaat van 1824 verzekerde onschendbaarheid van Atjeh.

Na lang aldus te hebben gescharreld, scheen het tractaat van vrede en vriendschap, in 1857 tusschen Nederland en Atjeh gesloten, waarbij van alle vroegere aanspraken en vorderingen werd afgezien, in dezen toestand eenige verbetering te zullen aanbrengen; doch spoedig bleek ook dit wederom een wassen neus te zijn.

In 1858 toch sloot het Nederlandsch-Indisch gouvernement met Siak een tractaat, waarbij dit rijk met zijne onderhoorigheden, waarin al de landstreken vanaf Siak tot aan de Tamiang-rivier begrepen waren, de souvereiniteit van Nederland erkende; in 1862 vestigden wij op dit gedeelte van Sumatra's oostkust verschillende posten; in 1866 had er eene expeditie naar Assahan en naar Poeloe-Kompaij plaats, en werd tevens eene militaire vertooning op de Tamiang-rivier gemaakt. Op Poeloe-Kompaij gevestigde Atjehers, waaronder de later te noemen Atjehsche hoofden, Tocankoe Hassim van Mandjapabit en Tongkoe moeda Angkassa van Pasei, werden vandaar verdreven, en eene op de Atjehsche zijde der Tamiang-rivier gelegene kampong werd getuchtigd. Dit alles, terwijl de sultan van Atjeh pretendeerde dat deze landstreken, tenminste voor een groot gedeelte, onder zijn gezag stonden.

De geschiedenis leert ons dat Deli, Batoe-Bara, Siak en andere staatjes, bezuiden de Tamiang-rivier gelegen, in het bloeitijperk van het Atjehsche rijk, hieraan door kracht van wapenen zijn onderworpen; dat zij zich echter later weer van deze overheersching wisten los te maken, en nu eens geheel onafhankelijk waren, dan weer zich onder de souvereiniteit van het zich ontwikkelende rijk van Siak stelden. De vorsten van

Atjeh hadden echter deze toestanden nooit erkend, en stelden herhaaldelijk pogingen in het werk om hun vervallen gezag in die vroegere onderhoorigheden te herstellen.

Wat hiervan zij, dit is zeker dat verschillende Atjehsche vorsten ons, in de jaren 1873, 1874 en 1875, toen zij reeds lang onder ons bestuur stonden, en dus geen reden hadden om de vroegere macht des sultans van Atjeh grooter voor te stellen dan zij werkelijk geweest was, herhaaldelijk verzekerd hebben dat het gebied des sultans zich tot ver bezuiden de Tamiang-rivier, tot Tanah-Poetih of Batoe-Bara, uitstreckte, en dat in 1875 nog hoofden van landstreken bezuiden deze rivier in het bezit waren van schenkbrieven en zegels van den sultan of diens rijks grooten, waarin zij, evenals zulks met den vorst van Edi en van andere staatjes het geval was, Kedjoeroean (rijksbestuurders) van Atjeh werden genoemd.

Natuurlijk werd dus onze vestiging in Siak en de daaruit voortvloeiende handelingen door de Atjehers als eene vijandige daad beschouwd, en hierdoor hun haat tegen ons hoe langer hoe meer opgewekt. Steunende op het tractaat van 1824, dachten zij daarbij nog steeds op de machtige bescherming van Engeland te kunnen rekenen, en namen tegenover de Nederlandsch-Indische regeering en hare gezanten eene uitdagende beleedigende houding aan.

Zoo stonden de zaken, toen in 1871 tusschen Nederland en Engeland een tractaat werd gesloten, waarbij dat van 1824 zoodanig gewijzigd werd, dat wij vrijheid van handelen kregen op geheel Sumatra.

Elke leek zelfs op het gebied onzer koloniale politiek kon nagaan en voorspellen waartoe dit ten opzichte van Atjeh moest leiden, wanneer het niet tegenover ons gouvernement van toon en houding veranderde. Het sluiten van een tractaat in den geest van het Siaksche zou voor beide partijen zeker het wijste en beste geweest zijn, en het scheen aanvankelijk ook zoo te zullen geschieden. Toen toch eenigen tijd daarna, in 1872, de gewapende schooners van Simpang-Olim, Edi (beide staatjes op de oostkust van Atjeh gelegen) blokkeerden en de gansche kust onveilig maakten, dienden wij daarover,

in zeer gematigde termen, ons beklag bij den sultan van Atjeh in, en deden zulks met te meer recht, omdat de vorst van Edi de souvereiniteit over zijn land aan het Nederlandsch-Indisch gouvernement had aangeboden, hetgeen echter van de hand gewezen was. Met toestemming en in naam van den sultan van Atjeh, ging Zijner Majesteits stoomschip Marnix de Simpang-Olimmers, die rechte zeeroovers mochten genoemd worden, opzoeken, teneinde ze te verdrijven, en nam bij die gelegenheid de schooner Gipsy in beslag, die naar Riouw werd opgebracht.

Een gezantschap van Atjeh begaf zich in December 1872 naar Riouw, met opdracht een nieuw tractaat te sluiten en tevens de Gipsy terug te vragen. Zij werden uitstekend ontvangen en schenen met alles zeer tevreden te zijn; alles ging naar wensch; de Gipsy werd teruggegeven en Zijner Majesteits stoomschip Marnix zou de gezanten naar Groot-Atjeh terugbrengen. Op hun verzoek werd Singapore aangedaan, waar zij voorgaven een stoomschip te willen koopen. Hier echter bleek ons ten duidelijkste dat zij ons om den tuin trachtten te leiden en tijd wilden winnen, om hunne tegen ons gerichte plannen ten uitvoer te kunnen brengen.

Ook de Atjehers, voorziende dat aan den gespannen toestand, na het tractaat van 1871, op de eene of andere wijze, vroeg of laat, een einde zou moeten komen, poogden met de vertegenwoordigers van vreemde mogendheden onderhandelingen aan te knopen, en zich door een tractaat van de eventueele hulp en ondersteuning van een dezer te verzekeren. Dank zij de sluwheid en geslepenheid van een Maleisch hoofd, in dienst van het Nederlandsch-Indisch gouvernement bij onzen consul-generaal te Singapore, werd hun toeleg bijtijds ontdekt. Reeds in September 1872 toch waren enkelen der Atjehsche gezanten te Singapore gekomen, en waren hunne pogingen, om met het gouvernement der Straits-Settlements eene overeenkomst te sluiten, door dit laatste geheel van de hand gewezen en mislukt. Van dien tijd af werden ze in alles nagegaan. In Januari 1873 van Riouw terugkeerende, trachtten de gezanten opnieuw met de consuls van andere mogendheden

tot eenige overeenkomst te geraken en kwam het ook met een dezer tot overeenstemming van denkbeelden. De Atjehers beloofden in het daarop ontworpen tractaat afstand van territoir en groote handelsvoordeelen, waartegen hen door de andere partij hulp en steun werd toegezegd, ingeval hunne onafhankelijkheid door eenige andere natie mocht worden bedreigd ¹⁾.

Het gezantschap scheepte zich daarna weer op Zijner Majesteits stoomschip *Marnix* in en keerde naar zijn land terug. Van dezen tocht werd door hen gebruik gemaakt om verschillende onderhoorige staatjes, als Edi, Simpang-Olim, Telok-Samoi en andere aan te doen, teneinde er achterstallige cijns te innen en tevens, steunende op de tegenwoordigheid van een, zooals zij zeiden, hen tendienstestaaud oorlogsschip, het oppergezag des sultans zooveel mogelijk te herstellen en te bevestigen; natuurlijk ook dit, met ons vijandige bedoelingen.

In den aanvang van Maart 1873 kreeg het Nederlandsch-Indisch gouvernement zekere bewijzen in handen dat de, tusschen de Atjehers en de betrokken mogendheid te sluiten, overeenkomst op het punt was tot stand te komen.

Onze onmiddellijke interventie, zoo we onze suprematie op Sumatra wenschten te behouden, en ons voor eindelooze verwikkelingen wenschten te vrijwaren, werd hierdoor gebiedend geëischt. Was het vroeger slechts onze waardigheid, die door de uitdagende houding der Atjehsche regeering gekrenkt werd, thans was het onze bedreigde rust en veiligheid als koloniale mogendheid, welke ons tot spoedig handelen noopte; niet alleen tegenover Atjeh, doch ook met het oog op andere inlandsche staten en vreemde mogendheden, was ons zulks nu dure plicht geworden. Er mocht niet langer gedraald worden, daar zulks den driesten overmoed der Atjehsche regeering niet alleen vermeederen (evenals later de philanthropie van den generaal Van Swieten de Atjehers slechts des te vermeteler schijnt gemaakt te hebben), doch ons tegenover voldongen

¹⁾ De naam der betrokken mogendheid doet hier minder ter zake, en het komt ons gepast voor dien voorloopig niet te noemen.

feiten stellen zou, die elke latere tusschenkomst onmogelijk zouden gemaakt hebben. Wij moesten nu van twee kwade wegen den besten kiezen: of vreemde interventie onmogelijk maken, of ze ons met hare eindelooze gevolgen laten welgevallen. De Nederlandsch-Indische regeering koos het eerste. Engeland, dat in dit opzicht dezelfde belangen en inzichten had als wij, heeft ons voor en gedurende den oorlog zooveel mogelijk direct en indirect gesteund.

Zoo spoedig mogelijk na de ontvangen berichten, werd van Batavia de vice-president van den raad van Indië, F. N. Nieuwenhuyzen, vergezeld van eene sterke afdeeling land- en zee-macht onder den generaal Köhler, naar Atjeh gezonden, om met klem van het Atjehsche bestuur voldoende uitlegging omtrent zijne laatste handelingen te vragen, als hebbende deze eene voor ons vijandige strekking, en om waarborg voor de toekomst te vorderen. Wederom trachtte de Atjehsche regeering uitstel te krijgen, voorwendsels zoekende om tijd te winnen; doch wij stelden een ultimatum, en zulks binnen den vastgestelden tijd niet beantwoord zijnde, werd de oorlog verklaard en openden de oorlogsschepen hun vuur.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De tijding van den oorlog tusschen Nederland en Atjeh, hoezeer voor velen niet onverwacht, werkte toch als een elektrische schok door geheel Indië. Van alle posten, uit alle stations, werden met dezelfde mail die de tijding aanbracht, troepen en schepen naar Java opgeroepen. Zoo ook Zijner Majesteits stoomschip Timor, dat in de baai van Ambon zich gereedmaakte voor eene kleine expeditie tegen het eiland Letti. Niemand twijfelde aan den goeden uitslag voor ons van dezen oorlog. Men stelde zich de hoofdplaats van Atjeh voor beschermd door eenige oude steenen forten en verdedigd door eenige duizenden naakte moorsche soldaten, en meende dat deze door het nieuwe krachtige geschut onzer schepen en door een paar met achterladers gewapende bataljons infanterie gemakkelijk te nemen en daarmede de zaak afgeloopen zou zijn. Deze expeditie, dadelijk met eene flinke troepenmacht begonnen, in tegenstelling van vroegere ondernemingen, die gewoonlijk met te weinig kracht werden aangevat, rechtvaardigde wel eenigszins deze optimistische verwachting. Sommigen zelfs dachten dat het gezicht alleen dier macht voldoende zou zijn om de Atjehers tot andere gedachten te brengen; de uitslag beantwoordde echter hieraan niet.

Te Soerabaya aangekomen, vonden wij daar de navolgende telegraphische berichten:

»Den 8 April zijn de troepen en marine-landingsdivisie, »gedekt door het vuur der schepen, geland. De forten werden

»met uitstekend gevolg gebombardeerd. De Atjehnezen openden »hun vuur uit versterkingen en kreupelhout. De troepen be- »stormden vruchteloos, met verlies van honderd man, het fort. »Van de Atjehnezen sneuvelden vijfhonderd. Later zal met de »geheele macht de aanval hervat worden. De troepen strijden »met dapperheid, doch hebben eenen vastberaden vijand voor »zich.”

Telegram van den 12^{den} April: »Troepen namen twee forten; »drieënveertig dooden en gewonden.”

Daarna: »Na zeven versterkingen genomen te hebben, den »kraton of verblijf des sultans bestormd en genomen. Groot »succes!”

De Timor ontving, na kolen geladen te hebben, bevel naar Batavia op te komen. Daar gearriveerd, vernamen wij succes- sievelijk: »dat de inname van den kraton eene vergissing of een verzinzel geweest was, en men daarvoor waarschijnlijk de groote moskee of missigit had aangezien; dat de troepen met afwisselend succes streden; dat de generaal Köhler, de luitenant-ter-zee 1^e klasse Engelvaaert en vele andere officieren gesneuveld of bezweken waren.” Daarna: »dat men met eenen overmachtigen, goedgewapenden en geoefenden vijand te doen had; dat de kraton eene vesting was, met driedubbele wal- len, muren en grachten, door vijfentwintig duizend man ver- dedigd”; vervolgens: »de toestand is onhoudbaar, er zijn zeer- vele zieken en gekwetsten, wij zullen genoodzaakt zijn terug te trekken”; en eindelijk: »den 17^{den} April is de expeditie, niettegenstaande de hevigste inspanning, niet geslaagd; wij zijn naar het strand moeten terugkeeren. Het terrein, dat met buitengewoon overleg versterkt is, kan onmogelijk door ons geforceerd worden; onze macht is daartoe volstrekt onvoldoende, met name vooral de artillerie. Wij hebben ruim vierhonderd dooden en gekwetsten.”

Deze tijdingen volgden elkander van dag tot dag op en de ontroering en aandoening op Java en in gansch Indië was onbeschrijfelijk. Uit Nederland telegrapheerde men dat ook daar de indruk zeer pijnlijk was. Intusschen beraadslaagde de In- dische regeering wat verder moest gedaan worden, versterking

zenden of de geheele expeditie terugroepen en later hervatten. De Timor kreeg last zich met den meesten spoed gereed te maken en van alles te voorzien, om met den generaal Verspijck naar Atjeh te kunnen vertrekken. Detachementen artillerie, massa's ammunitie, achterblijvers der reeds op expeditie zijnde bataljons, werden geëmbarkeerd, om, na ontvangen tegenbevel, weer met evenveel drukte te debarkeeren. Reeds was een nieuw bataljon te Samarang aan boord van een der booten der Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij overgegaan, en een tweede stond te Batavia gereed, toen ook hiervoor weer contra-order kwam; eindelijk maakten de laatste telegrammen van het oorlogsterrein, den 22sten, een einde aan de weifeling der regeering, en deden haar besluiten de troepen naar Java terug te roepen, terwijl bepaald werd dat de marine zou blijven blokkeeren.

Den 23sten verliet Zijner Majesteits stoomschip Timor Batavia, om via Singapore naar Atjeh te gaan, en begon hiermede hare feitelijke deelname aan de volgende gebeurtenissen in en tegen het rijk van Atjeh. Den 26sten April kwamen wij te Singapore, en brachten den dag in de grootste spanning en gemoedsbeweging door, waarvan allerlei telegraphische berichten en andere tijdingen oorzaak waren. Het inlandsche hoofd Datoe Aboe Hassan van Riouw, een zeer vertrouwd persoon, in dienst van ons gouvernement, die bij de geheele expeditie was tegenwoordig geweest, in wiens onmiddellijke nabijheid bijvoorbeeld de generaal Köhler gesneuveld was, en die thans te Singapore met Berri-Berri (eene zich veel onder inlanders voordoende ziekte) was teruggekeerd, wist ons veel van al het voorgevallene te Groot-Atjeh mede te deelen. De houding der troepen moet, vooral bij het debarkement, het doorrukken naar de groote missigit, en het nemen derzelve, voorbeeldeloos, onverschrokken en stoutmoedig zijn geweest; daarentegen was de uitrusting gebrekkig en werd het gemis aan eenen behoorlijken staf zeer gevoeld. Intusschen behoort dit tot de détails der expeditie, die in verschillende geschriften, wat hare inrichting en leiding aangaat, min of meer onverholen gecritiseerd is. Alleen constateeren wij dit, dat het gehoorde bij allen eenen

zeer treurigen indruk maakte en wij ons bezorgd afvroegen: »wat zal er verder gedaan worden, en hoe zal de afloop zijn?»

Ingevolge ontvangene bevelen, gingen we den volgenden dag naar Riouw, om er eenen inlandschen ambtenaar af te halen, met dezen, na overleg met den resident, naar Edi te vertrekken, en, na daar onze zending, die, zooals later blijken zal, bestond in het hijschen der vlag, te hebben volbracht, naar Groot-Atjeh door te stoomen. Aangezien er evenwel te Riouw geen inlandsch ambtenaar disponibel was, vertrok de controleur Deerns met ons, via Singapore, naar Deli; daar zou de controleur Kroesen, vergezeld van vertrouwde inlandsche hoofden, in zijne plaats aan boord komen. Onze laatste telegraphische instructie van Batavia, die wij te Singapore vonden, was deze: »Simpang-Olim maakt groote krijgstoerusting, koopt en bewapent vaartuigen te Pinang; zulks te Edi nader informeeren en, zoo het zich bevestigt, deze vaartuigen zoo mogelijk nemen of vernietigen.” — Edi scheen ons dus bevriend, Simpang-Olim daarentegen zeer vijandig te zijn. Een blik op de kaart doet ons thans de ligging van beide plaatsen, de belangrijkste der oostkust zien; destijds echter was op de meeste kaarten slechts Juah-laut (eene verbastering van Djoelok) en Prau-ilah of Hilah (eene verbastering van Perlak), te vinden.

In den nacht van 2 op 3 Mei kwamen wij op de reede van Deli aan, en begaven ons dadelijk den volgenden morgen aan wal. Sinds wij deze plaats in 1867 bezochten, was zij ten gevolge der tabakscultuur in welvaart en bloei verbazend toegenomen. De landschappen Serdang, Deli en Langkat zijn thans overdekt met schoone en uitgestrekte plantages, en voortdurend nog wordt het aantal grooter.

Den 4^{den} Mei verlieten wij met den controleur Kroesen en een inlandsch vaccinateur, Abdul Medjid, dienstdoend schrijver, Deli weder, embarkeerden 's nachts daarop, aan de Langkat-rivier, den Laksamana, een voornaam hoofd van dat landschap, met gevolg, en kwamen den 5^{den} 's namiddags op de reede van Edi.

Aan wal viel spoedig een saluut van eenige schoten en woei de Atjehsche vlag. De Laksamana met gevolg en de inlandsche

schrijver gingen nog denzelfden avond aan wal, om besprekingen met den radja en grooten van Edi te houden. Dienzelfden dag kwamen twee gouvernements-stoomschepen van om de Noord, met vier gewapende booten en eene stoombarakas op sleper. Wij dachten dat dit versterking van Groot-Atjeh zou zijn, om met de Timor gezamenlijk tegen Simpang-Olim te ageeren, doch vonden ons hierin teleurgesteld; de berichten waren minder aangenaam. Het waren slechts de naar Java terugkeerende restanten der geëindigde eerste expeditie. De troepen waren reeds geëmbarkeerd en op de terugreis naar Java, ook Zijner Majesteits stoomschip Djambi was in aantocht. Van de marine waren alleen Zijner Majesteits stoomschepen Citadel van Antwerpen, Sumatra, Soerabaya en Coehoorn achtergebleven, om te blokkeeren!! Wij moesten Zijner Majesteits stoomschip Sumatra gaan aflossen.

Omtrent de expeditie hoorden we weer allerlei ontmoedigende verhalen. Den volgenden morgen te zes uren liep Zijner Majesteits stoomschip Djambi even over de reede van Edi, en daar bevestigden ooggetuigen ons de verhalen van den vorigen dag. De dapperheid en volharding der troepen moet bewonderenswaardig zijn geweest, doch na den dood van generaal Köhler schijnen de leiders der expeditie van de noodzakelijkheid om deze te staken te zijn overtuigd geraakt; slechts de regeerings-commissaris moet van tegenovergesteld gevoelen zijn geweest, doch moest zich aan het advies der kolonels Van Dalen, Koopman en Egter van Wissekerke onderwerpen.

Over dit teruggaan bestond over het algemeen overal hevige spijt; de hoofdrekenen, het reeds invallen van den kwaden moesson, hevige regens, eene onveilige reede, waardoor de troepen van deze operatie-basis konden worden afgesneden, leerde de ondervinding ons later als weinig voldoende en weinig juist kennen. Bij de discussie over het in de eerste algemeene vergadering van het »Aardrijkskundig genootschap" door prof. Veth ingeleide punt »De moessons op de reede van Atjeh" waren alle leden het eens, dat de vrees der aanvoorders van

de eerste expeditie, dat door den zuidwest moesson de communicatie der schepen met den wal bijzonder bemoeielijkt zou worden, onverklaarbaar was.

De reede van Edi kan vrij goed genoemd worden; wij ankerden tamelijk dicht onder den wal; verscheidene schepen van klein charter lagen op de reede; het waren hoofdzakelijk schooners, toopen (een soort van kleine schooners, zonder stengen), Chineesche wankangs en Atjehsche prauwen, waarmede voornamelijk handel op Pinang en langs de kusten gedreven wordt; de meeste vaartuigen lagen echter in de rivier; Edi was toen de eenige haven op de geheele oostkust van Atjeh, waar men van de reede het gezicht heeft op eenige huizen en eene vrijgoede inlandsche versterking. De kampong zelve met de gedei (groote marktplaats) ligt echter een halfuur landwaarts in, aan de rivier; langs deze, die zich, als de meeste rivieren in Atjeh, zeer sterk kronkelt, en te Edi, evenals bij de meeste staatjes op de oostkust, de gemakkelijkste weg is om de hoofdplaats te bereiken, roeit men, met stil water, in een uur derwaarts. Edi is, na Simpang-Olim, de voornaamste peperhaven der oostkust en wordt gezegd hiervan jaarlijks duizend koyan uit te voeren; hierop wordt eene uitvoerbelasting (hasiel) van vijftig dollars per koyan geheven, die het voornaamste inkomen van den vorst uitmaakt.

Natuurlijk hielden wij, met het oog op de berichten omtrent Simpang-Olim, 's nachts scherpen uitkijk, lagen met stoom op, het anker gereed om te slippen, de batterij geladen en alles tot onmiddellijk gevecht bereid.

De Laksamana van Langkat kwam 's morgens vroeg reeds, met een paar rijks grooten, Tjoet Lambak, hoofd van Tipian-Batoo (eene kleine kampong dicht bij Edi) en Nja Malim, een Atjehsch koopman, dienstdoende als krani (woordelijk vertaald: schrijver) van den radja, aan boord. (Alle vorstjes of radja's hebben zulk een krani, die de boekhouder, kassier, minister van financiën en vertrouwde correspondent is, en zich meestal gemakkelijk van veel gewicht en invloed in het bestuur kan verzekeren. Met Nja Malim was dit bijvoorbeeld

hier het geval.) Zij kwamen, als afgevaardigden van den radja, een formeel bezoek aan boord brengen, en diens wensch, om met het Nederlandsch-Indisch gouvernement bevriend te zijn, mededeelen. Het waren flinke, krijgshaftige gestalten, van het Moorsche of liever Klingaleesche type, zonder de breede, platte neuzen en hooge jukbeenderen der Maleiers; slanke rijzige figuren, met donker uiterlijk, groote opgestreken puntknevels, zeer rijk en net gekleed en goed gewapend; eene groote mate van list en sluwheid was, door het masker van lachende vriendelijkheid heen, duidelijk op hun gelaat te lezen. Eenige uren na hen kwam de radja Tongkoe Tjihik persoonlijk, met gevolg, aan boord. Het was een jongmensch van ongeveer twintigjarigen leeftijd, van uiterst innemend en vriendelijk voorkomen, vrouwelijk schoon gelaat, van Klingaleesche afkomst, doch in trekken veel van een Javaansch hoofd hebbende; hij was zeer net, half Europeesch gekleed, met zwart jasje, groen zijden Atjehsche broek, met goud gestikt, kleine verlakte laarsjes, en ongewapend. (Opmerkelijk was het, dat dit de eenige met gouddraad gestikte broek was, die wij ooit in Atjeh gezien hebben, alle anderen waren met zilverdraad doorwerkt.) De personen van zijn gevolg waren over het algemeen ook goedgekleed, en bezaten eene niet geringe dosis vrijmoedigheid en nieuwsgierigheid.

Het geheim onzer zending was ons nu geheel ontsluit. Edi, of liever Edi-besaar (groot Edi), — want Edi-ketjil of -tjoet (klein Edi) is een ander staatje, een weinig noordelijker gelegen, — is een der vele staatjes op de oostkust van Atjeh, die eerst sedert weinige jaren bestaan, en gevormd zijn door nederzettingen van de noordkust en Groot-Atjeh. Het zijn voornamelijk Groot- en Klein-Pedawa, Groot- en Klein-Edi, Bagau, Boengieng, Djoelok, Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim. Edi-besaar (dat wij in het vervolg eenvoudig Edi zullen blijven noemen), waaronder ook Pedawa-ketjil ten zuiden, Tipian-Batoe ten noorden en Blang-Sekoetji in het binnenland behooren, had zich in korten tijd zeer ontwikkeld, door nederzettingen van bewoners van Pasei en Gigieng; er heerschte veel welvaart en het spreidde eene zekere onafhankelijkheid

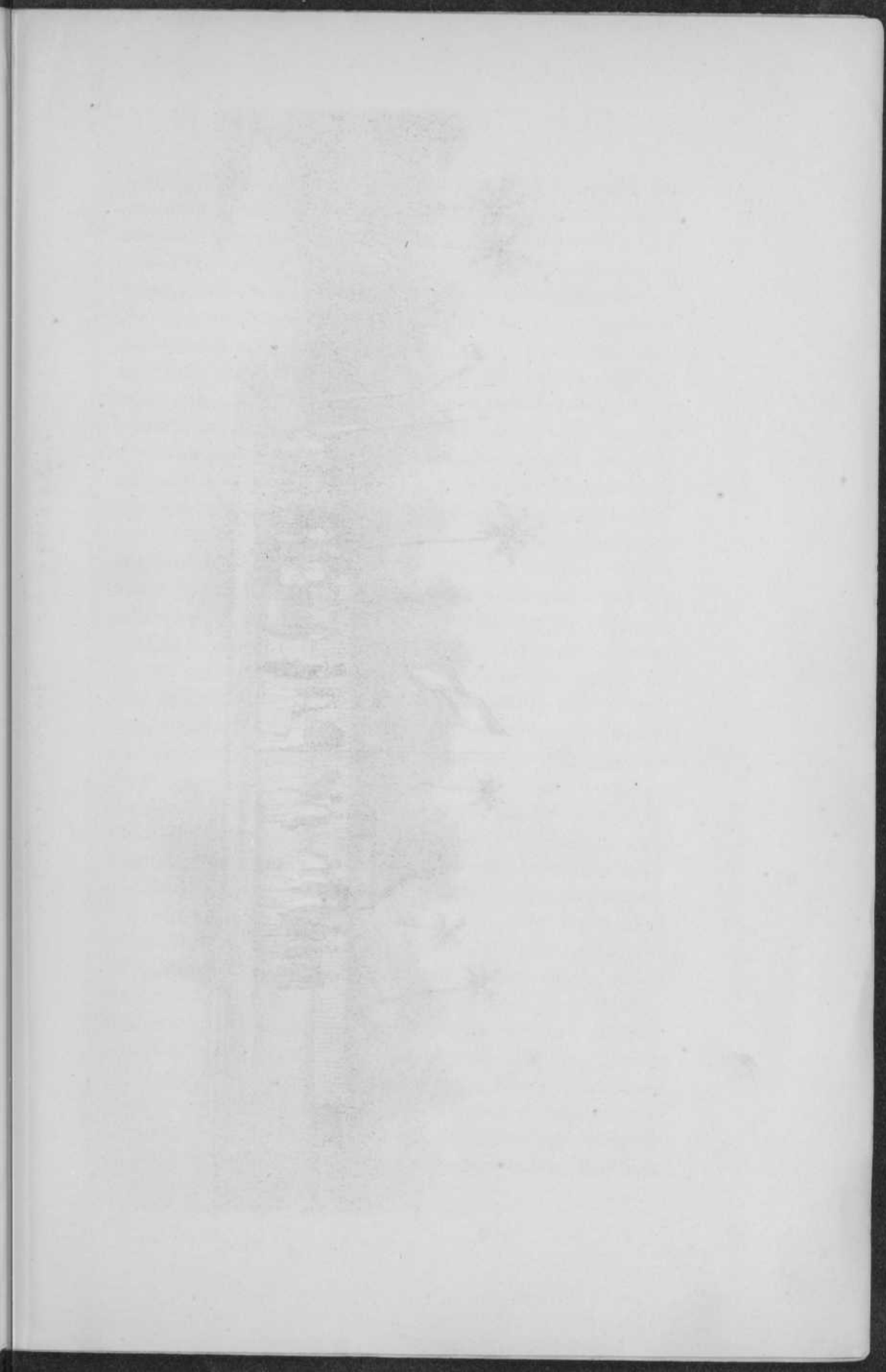
ten toon, door bijvoorbeeld geen schatting meer aan Groot-Atjeh te betalen. Natuurlijk wekte dit zeer de ijverzucht en hebzucht van het zich eenige jaren later gevormd hebbende, en eveneens zeer bloeiende Simpang-Olim en andere naburen op. Simpang-Olim, veel sterker bevolkt en wel hoofdzakelijk door nederzettingen van Groot-Atjeh, beoorloogde herhaaldelijk Edi, waarschijnlijk met goedvinden van den sultan of diens rijksbestuurders, en bracht het, door het blokkeeren zijner reede, zware nadeelen toe. Deze toestand was trouwens algemeen in het rijk van Atjeh, de verschillende staatjes beschouwden zich allen, naarmate hunner macht, min of meer onafhankelijk, en nemen elke gelegenheid tebaat, om elkander om allerlei kleinigheden, meestal echter uit ijverzucht of winstbejag, te beoorlogden.

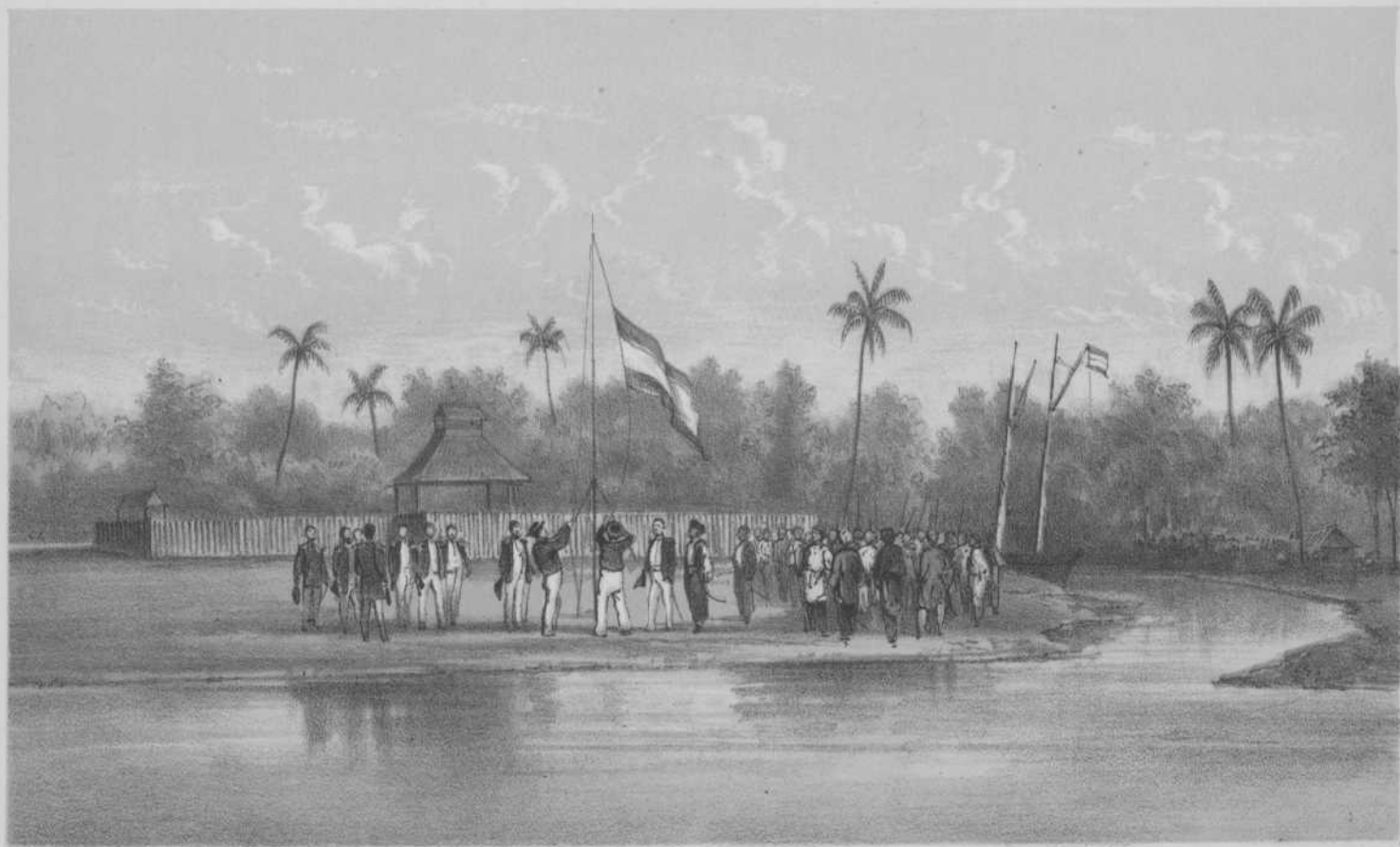
Zoo was Edi ook in 1871 door Simpang-Olim aangevallen en geblokkeerd; de Chineesche kooplieden van Pinang, wier handel hierdoor zeer benadeeld werd, hadden toen twee kleine stoomers uitgerust, die deze blokkade met geweld verbraken, en de Simpang-Olimsche vaartuigen verjoegen.

Voor den radja van Edi was dit echter eene reden geweest, om afgezanten naar Riouw te zenden (waarbij hooger genoemde Nja Malim), en aan Nederland de souvereiniteit over zijn land aan te bieden, teneinde zodoende de bescherming en rust te verkrijgen, die hem, door de Atjehsche regeering en zijne naburen, voortdurend ontnomen werd. Het voorbeeld van Deli, in weinige jaren, onder ons bestuur, tot zulk eene verbazende ontwikkeling gekomen, was hiertoe een prikkel temeer.

Destijds noodzaakte ons het tractaat van 1857 met Atjeh, en de toestand van vrede tusschen Nederland en dit rijk, dit aanbod af te slaan, en bepaalde zich onze regeering tot het indienen van verzoeken bij den sultan van Atjeh, waarvan de zending der Djambi en Marnix, en het in beslag nemen der Gipsy later het gevolg waren.

Naderhand zond de radja van Edi opnieuw brieven, waarin hij andermaal zijn land aan onze regeering aanbood; en nu was de vroegere toestand veranderd. Wij waren nu met Atjeh

J. Balen fec.

Steendr. v. P.W.M. Trap.

Het hijschen van de Nederlandsche vlag op Edi-besaar, 7 Mei 1873.

in oorlog en konden dus op het verzoek van den radja van Edi terugkomen; dit was het doel der zending van Zijner Majesteits stoomschip Timor.

De radja deelde ons mede, dat hij en de bevolking nog steeds vurig wenschten, zich onder de Nederlandsche vlag en souvereiniteit te stellen, en verklaarde zich hierdoor openlijk tot onzen bondgenoot, en tot vijand van het overige gedeelte van Atjeh. Hij voegde erbij, dat hij zich aan de landzijde sterk genoeg rekende, om zich tegen vijandelijke aanvallen te verdedigen, en de vlag te beschermen, doch aan de zeezijde vooreerst onze hulp te behoeven, waartoe het op de reede stationneeren van een onzer oorlogsschepen echter voldoende zou zijn. Een en ander werd voorloopig aangenomen en bepaald dat de kommandant en de controleur Kroesen, den volgende dag, den radja een bezoek aan wal zouden brengen, om de conferentie in tegenwoordigheid van alle hoofden voort te zetten en zoo mogelijk alles definitief vast te stellen. De ontvangst in de, achter het huis van den radja gelegen, benting, was zeer vriendschappelijk, en de uitslag van de bijeenkomst was dat, in den namiddag van 7 Mei 1873, de Nederlandsche driekleur plechtig op Atjehschen bodem, in tegenwoordigheid van den kommandant, den controleur, alle disponibele officieren der Timor, den radja, diens grooten en eene talrijke bevolking, werd geheschen. Bij de vlag-uitreiking, die door den kommandant van de Timor geschiedde, werden eenige korte toespraken in het Maleisch gehouden, waarin de hoop werd uitgedrukt, dat deze vlag, die thans beschermend en vredelievend hare golvende plooiën over Edi's strand liet wapperen, voor dit land de bode van rust, vrede, toenemende welvaart en ontwikkeling mocht zijn, en dat de nu gesloten band van vriendschap, tusschen het Nederlandsch-Indisch gouvernement en Edi, nimmer mocht worden verbroken.

De vlag werd daarop uit Edisch geschut met eenentwintig schoten gesalueerd; wij maakten met den radja en gevolg eene kleine wandeling in de omstreken der versterking, waarbij deze, naar landsgebruik, den kommandant bij de hand rondleidde, en keerden toen naar het schip terug. Van dit oogenblik

af, had Edi dus openlijk onze zijde gekozen, hetgeen voor dit staatje, van alle zijden door vijandige, afgunstige naburen omringd, en nu juist onze mislukte expeditie het land had verlaten, eene zeer gewaagde onderneming was, en door ons steeds als een niet genoeg op prijs te stellen handeling zal moeten worden aangemerkt, vooral, daar bij den ellendigen staat onzer marine, onze bescherming van de zeezijde vooreerst weinig of niets te beteekenen had. Onze vlag, den 23sten April, van Atjeh's bodem verdwenen, waar onze wapenen haar niet hadden kunnen staande houden, verscheen veertien dagen later, door minnelijke schikking, weer op een ander gedeelte van dit rijk, vanwaar ze niet meer verdwijnen zou, maar het uitgangspunt zou worden van onze verdere uitbreiding en vestiging op de geheele oostkust.

Reeds nu waren de Ediërs van oordeel, dat hun voorbeeld spoedig door Djoelok, Kerti en Pedir zou gevolgd worden. Zeer verbaasde het ons, later in de officieele verslagen der Java-courant, omtrent deze gewichtige gebeurtenis, slechts den naam van den controleur Kroesen vermeld te zien, terwijl die van den kommandant der Timor niet genoemd werd. Ook Kepper spreekt, in zijn werk »De oorlog tusschen Nederland en Atchin'', slechts van de zending van den controleur R. C. Kroesen.

Van het land zagen wij natuurlijk zeer weinig; alleen dat het aan de kust moerassig en laag is, en dat meer naar binnen zich kleinere heuvels uit het alluviaal terrein verheffen. Het moet zeer vruchtbaar zijn; de bevolking zag er algemeen welvarend uit, en evenals wij zulks hierboven reeds omtrent den radja en de hoofden opmerkten, was ook hier het Klingaleesche type overheerschend; zij bezitten meest allen een woest, brutaal, krijgshaftig uiterlijk. De kleeding bestond, zoowel bij mannen als vrouwen, uit zeer wijde broeken (saloe ar), meestal van zware zijde, met zilverdraad doorweven, waarover dito sarongs of samaars (idjah keloeng), zoowel met goud- als zilverdraad gestikt, gedragen worden. Beide kleedingstukken worden in Atjeh, en wel voornamelijk in Pedir en Groot-Atjeh, door vrouwen vervaardigd — waarvoor de zijden garens in Atjeh

zelf worden verkregen — en zelfs naar andere plaatsen van Sumatra uitgevoerd. De saloeat-Atjeh is te Padang en Palembang zeer bekend en gewild. Het bovenlijf wordt door nauwsluitende, korte, op de borst meestal eveneens met zilverdraad gestikte, wit katoenen hemden bedekt, aan den hals gesloten met een grooten gouden, soms met edelgesteenten versierden knoop. De broek en sarong worden, boven het hemd, door een gordel (garam), sjerp of buikband (ikat pinggang), zeer stijf om het middel gebonden en opgehouden. De mannen dragen hierover, zoo ze welgezeten zijn, zwarte of gekleurde jasjes van Europeesch model, bij voorkeur zoogenaamde jacquets. De vrouwen daarentegen slingeren zich eene lange strook witte of gekleurde stof (salindang), in sierlijke bochten, om hoofd en bovenlijf; zij versieren zich de armen en beenen met gouden, zilveren of schelpen ringen, en loopen blootsvoets en blootshoofds. De mannen bedekken zich het hoofd met een veelkleurig zijden hoedje, het zoogenaamde toppi kling (kopia), dat door de meeste Klingaleezen, Arabieren en Maleiers, in Nederlandsch- en Engelsch-Indië gedragen wordt. Velen omwinden hetzelfde met een hoofddoek of tulband (tengkoeloeh). Aan de vingers dragen zij kostbare ringen, soms eenvoudig van effen goud, regelmatig zeshoekig gesmeed, soms met zware edelgesteenten of steenen, waaraan eene bovennatuurlijke of geneeskundige kracht wordt toegeschreven, voorzien en versierd. Over de schouders wordt een zijden doek, meestal rood van kleur, gedragen, waarin de betel- (Maleisch: sirih; Atjehsch: ranoh) benoodigdheden zijn bijeengebonden. Aan de eene punt dezer doeken zijn twee zware, bewerkte gouden voorwerpen, het eene bol-, het andere peervormig (soms ter waarde van duizend gulden), bevestigd, terwijl aan het andere einde eene Atjehsche charivari, bestaande uit eenige sleutels, oorlepels, nagelkrabbers, splinter-tangen enz., van soeassa (een metaalmengsel van goud en roodkoper) is vastgehecht. Deze artikelen zijn slechts weelde en dienen absoluut nergens toe, dan dat zij gewoonlijk, naarmate de waarde, den rang of de positie van den eigenaar aanduiden. Sommige Atjehers, vooral de hoofden, dragen, in

strijd met den Koran, Europeesche schoeisels, anderen, meestal priesters en Arabieren, sandalen (kasoï), het meerendeel der bevolking loopt blootsvoets. Bij deze kleeding behooren, bij de mannen, de wapenen, die zij bijna nooit afleggen, en waarmee ze van kindsbeen af gewoon zijn om te gaan. Altijd hebben ze bij zich de rentjong, siekien pandjang, roedoes of pedang-Atjeh. Het eerste is de Atjehsche dolk, in vorm eenigszins het Amerikaansche bowie-knife nabijkomende, met kunstig gesneden geelhouten schede, ter lengte van $\pm 0,25$ meter; het tweede, een zware klewang, zonder schede, waarvan het lemmet bij het gevest zeer smal is en naar de punt zeer breed uitloopt, ter lengte van $\pm 0,7$ meter; het derde, ook pisoe-Atjeh genoemd, is een recht, overal evenbreed mes, met dezelfde soort van schede als de rentjong, ter lengte van $\pm 0,6$ meter; het vierde eene Turksche of Arabische kromme sabel, ter lengte van meer dan een meter, met lederen schede, gewoonlijk met rood laken overtrokken. Het eerste wordt in den gordel, de overigen los in de hand gedragen. Op reis, ten oorlog, of bij plechtige en feestelijke gelegenheden, zijn ze bovendien gewapend met de donderbus, een zwaar vuurwapen met trechtervormigen loop (pemoeras), of het gewone gladloopsgeweer, sommigen met vuursteen, anderen met slaghoedtoestel (ontgeweren hebben de Atjehers niet); verder met lange en korte lansen (temboelong) en kleine cirkelvormige schilden (pri-sei) van 3 à 4 centimeter in middellijn, van stevig gevlochten matwerk, bedekt met koperen platen of knoppen, of haaienvel. Sommige hoofden bezitten Lefauchaux-jachtgeweren en revolvers en bij enkelen vindt men, doch zeer zelden, de Javaansche of Maleische kris, of tombok lada (een klein, smal, binnenwaarts gebogen mes, met schede). Bovengenoemde wapenen worden alle, met uitzondering der vuurwapenen, die de Atjehers uit Pinang en Singapore bekomen, in Atjeh zelf, en wel voornamelijk in Pedir vervaardigd. Sommige zijn kostbaar, met goud en edelgesteenten bewerkt, terwijl de wijze waarop het lemmet gevlamd en gaderd is (de pamoer) er overigens de meerdere of mindere waarde van bepaalt.

Bij het hijschen der vlag, was de dicht om ons heenge-

drongen menigte van al deze wapenen ruimschoots voorzien; eenigen droegen er wel vier of vijf exemplaren van bij zich; aller houding was trotsch, van velen valsch en nijdig. Wij, voorzien van de onbruikbare paradedegens der marine, stonden daar geheel op goed vertrouwen; in geval van verraad, ware er niets van ons terecht gekomen.

Een van de vele slechte eigenschappen der Atjehers is, dat zij, niettegenstaande de vele wasschingen, hun door den Koran voorgeschreven, en het meermalen baden in de rivier, ter aangename verfrissching, ontzettend onzindelijk en smerig zijn. Nimmer wassen ze zichzelven of hunne kleederen, uit het oogpunt van zindelijkheid of gezondheid; de huid der voornaamste hoofden is dikwijls met eene zwarte laag bedekt; hunne aanvankelijk witte hemden zijn door gebruik donkergrijs en bruin geworden, en hunne kleederen dragen zijzelfen of diegenen hunner minderen, aan wie zij ze voor dien tijd schonken, tot ze versleten zijn.

Velen — er zijn gelukkig gunstige uitzonderingen, als bijvoorbeeld Tongkoe Tjihik Edi — hebben dientengevolge huiduitslag (*scabiës*) en zijn vol ongedierte. Daarom is de aangenaamste bezigheid voor een Atjeher, in zijne oogenblikken van *dolcefar-niente*, zijne bovenkleederen uit te trekken, ze uit te schud-den en zich te krabben, welke laatste bezigheid ook gewoonlijk hunne conversatie vergezelt.

Het Atjehsche fortje, later steeds officieel strandbenting genoemd, in welks nabijheid onze vlag geheschen was, beteekende, evenals de kanonnen en lilla's der bewapening, niet veel; het bestond uit eene vierkante versterking met walletjes, palissadeeringen van gepunte boomstammen, modderige grachten en doornbamboe (*bamboe-doeri*) omringd; aan een der hoeken stak een soort van kleine redoute uit, waarin een houten blokhuis stond, twee verdiepingen hoog; op de eerste bevonden zich een paar ijzeren drie- en zesponders van Engelsch fabrikaat, op de tweede een paar lange koperen lilla's, die naar de positie waarin ze stonden, op een afstand, meer van telescopen, dan van geschut hadden. Bovenin werd eene aanmerkelijke hoeveelheid buskruit, in houten tonnetjes, geborgen, terwijl beneden nog eene verzameling van oude ka-

nonnen, kogels, schuitjes, lood, enz. bewaard werd. Het geschut, waaruit gesalueerd was, bestond uit een drietal oude, verroeste kanonnen, zonder affuiten of rolpaarden, in het gras liggende, en die, om geladen te worden, moesten overeindgezet worden. Een Atjeher, met een vaatje kruit onder den arm, schudde hieruit dan zooveel hij noodig oordeelde in de opening. Wij waren daarom dankbaar, dat dit zonder ongelukken was afgeloopen.

Aan boord teruggekeerd, werd onmiddellijk de reis naar Groot-Atjeh aanvaard. Des avonds van den achtsten Mei ontmoetten wij tusschen Poeloe-Wai en Pedropunt Zijner Majesteits stoomschip Sumatra, dat daar kruisende was, om alle passeerende schepen aan te houden en te onderzoeken en dat ons waarschuwde om niet te dicht onder den wal van Atjeh te stoomen, aangezien zich daar vijandelijke batterijen bevonden, waaruit de Sumatra nog den vorigen dag beschoten was geworden, en een raakshot even boven de waterlijn had gekregen. Dit schip stoomde daarop weer verder, jacht makende op twee schooners, die dicht onder den wal voortzeilden. Wij ankerden met zonsondergang, tusschen de oorlogsschepen de Citadel van Antwerpen, welks kommandant, de kapitein-luitenant-ter-zee Binkes, tevens kommandant der maritieme middelen was, de Soerabaija, waar de heer Nieuwenhuyzen nog steeds aan boord was, in afwachting van orders van Batavia, en de Coehoorn, op de reede van Groot-Atjeh.

Bij de talrijke bezoeken, die de officieren elkander over en weer brachten, bleek ook hier weer, hoe men het over het algemeen zeer betreurde, dat de vorige expeditionaire macht geheel was teruggetrokken, terwijl toch aan het strand eene goede positie had kunnen worden behouden, vanwaar de Nederlandsche driekleur had kunnen blijven waaien en waardoor de reeds weifelende houding van den vijand waarschijnlijk zou zijn blijven voortduren. Verschillende kampongs in den omtrek, in de onmiddellijke nabijheid onzer troepen, hadden toch reeds blijken gegeven van vriendschappelijke gezindheid, en hunne openlijke aansluiting aan ons alleen van het blijven onzer troepen afhankelijk gesteld. De berichten omtrent on-eenigheid en verdeeldheid onder de Atjehers hadden we van

verschillende zijden bevestigd gezien. Over den goeden geest en de dapperheid der troepen was slechts een roep. In tegenstelling met het rapport omtrent den reeds ingevallen kwaden moesson, waarop vooral het besluit tot terugtrekken moet zijn gegrond geweest, bleef het, na het embarkeeren der troepen, dagen, ja weken achtereen, het prachtigste weder en de kalmste zee, die men zich denken of wenschen kon, en de gelegenheid tot communicatie met den wal en tot débarkeeren uitmuntend.

Evenwel op de expeditie zelve, hare inrichting en leiding, viel, naar het scheen, ook veel af te dingen. Een staf bestond er niet, de artillerie was onvoldoende, er waren nog bataljons met voorladers gewapend en officieren die beweerden deze te prefereren, omdat de soldaat dan meer op de bajonet vertrouwd. Steenen versterkingen moeten, zonder voldoende voorafgaande verkenning, aan de voor ons nadeeligste zijde aangevallen zijn geworden, en tegen hooge steenen muren was gestormd, zonder stormladders; de raad der gidsen was in den wind geslagen, velen had men niet eens gehoord. Er viel dus aan alle zijden veel te veroordeelen, en het bekende spreekwoord *«la critique est aisée»* werd ook hier bewaarheid. Bovendien deelde men ons mede dat, in 1871 of 1872, een Indisch officier zich tot de regeering gewend heeft, met het verzoek hem / 6000 renteloos voor te schieten, teneinde, evenals zoovele Duitsche officieren dit vóór 1870 in Frankrijk gedaan hadden, in kampong Djawa te Groot-Atjeh, een *toco* of winkel op te zetten, om zodoende vandaaruit gegevens omtrent het rijk van Atjeh en zijne bewoners te verzamelen, en dat dit geweigerd is; doch dit namen wij aan voor hetgeen het was, een onbewezen gerucht. — Waarom echter aan de officieren van Zijner Majesteits stoomschip *Marnix*, die in Februari 1873, dus eene enkele maand voor het uitbreken van den oorlog, nog in Penajoeng, verblijfplaats van Tongkoe Kali, lid van het gezantschap, naar Riouw zijn geweest, niet den geringsten last verstrekt was om informatiën te nemen, ongemerkt verkenningen te doen, dit was ons een raadsel. Tongkoe Kali van Penajoeng, die van den officier van gezond-

heid eerste klasse Borst geneeskundige hulp ontving, en Tongkoe Nja Mohamed, schoonzoon van het hoofd van Marassa, waren met de officieren der Marnix op eenen zeer vertrouwelijken en vriendschappelijken voet, en hadden deze ongetwijfeld door wandelingen en pleiziertochtjes in de gelegenheid kunnen stellen, eenige locale kennis op te doen, bijvoorbeeld den kraton te bezoeken of van nabij te zien, ware hiertoe door het gouvernement slechts eenigermate den wensch te kennen gegeven, teneinde in geval van eenig accident, verantwoord te zijn.

DERDE HOOFDSTUK.

Wij lagen nu op de reede van het beruchte Groot-Atjeh en hadden vandaar den volgenden morgen een uitstekend gezicht op het smalle strand, dat men zeer dicht met de schepen kan naderen, en dat met talrijke batterijen, bents, wallen en palissadeeringen versterkt was. Wat wij echter verder van het land bespeurden had niet veel te beteekenen. De branding had achter het strand een soort van zandrug opgeworpen, waarover men het dichte kreupelhout (*remboe*) ziet. Verder in de diep binnenwaarts loopende vallei van Groot-Atjeh, tusschen de beide uiteinden (*Batoe-Poetih* en *Atjehhoofd*) van den noordelijk Sumatra doorsnijdenden bergketen, verraden uitgestrekte klapperbosschen de aanwezigheid van talrijke kampongs en eene sterke bevolking; twee kenbare hoge boomen duiden de plaats aan, waar de *kraton* en de *Missigit* *raija* (groote moskee) moeten liggen; hier en daar wapperden langs het strand of tusschen de boomen, roode, gele of witte vlaggen. Wij lagen vlak voor de overblijfselen van drie, door het geschut der schepen bresgeschoten, steenen forten, waarschijnlijk van Portugeeschen oorsprong; hiertusschen ontdekten men de verlaten kampplaats onzer troepen, waarvan nog de versperringen en palissadeeringen te zien waren. Talrijke groepen gewapende, bontgekleede *Atjehers* slenterden langs het strand, een en ander in oogenschouw nemende; anderen waren ijverig bezig aan het oprichten van nieuwe versterkingen, en honderden visschersvaartuigen liepen de

verschillende riviermondingen en krekten uit, om hun bedrijf uit te oefenen. Deze vaartuigen, poekats genaamd, zijn zeer stevig gebouwd, scherp van vorm, en van een mast, waaraan een groot vierkant, roodbruin zeil geheschen wordt, voorzien; ook de visschers zijn meestal in roodbruine kleeding. Zij weten met deze poekats, zoowel zeilende als roeiende, zeer handig en vlug om te gaan, een lange riem dient tot roer; de bemanning bestaat uit zes of acht volwassen personen en een paar jongens. De zeer groote netten worden op verschillende diepten in een cirkel uitgeroeid, de bovenkant drijft op stukken kurk of licht hout, de onderkant hangt, voorzien van looden ringen, steenen of schelpen, acht à tien voet in het water. Deze schijnbaar vreedzame visschers zijn niet alleen onverschrokken zeelieden, doch later is ons gebleken, dat zij, meest allen goed gewapend met zwaarden en geweren, sommigen zelfs van kanonnen en lilla's voorzien, zoo de gelegenheid zich aanbiedt, zee- en strandroof plegen, en ook aan wal en in de bentings tot onze hardnekkigste bestrijders behooren. Elken morgen, behalve des vrijdags, trekt deze visschersvloot uit. Latere ondervinding heeft ook bewezen, dat geregelde of eenigszins georganiseerde troepen in Atjeh niet bestaan. Het geheele volk is gewapend en vecht. De verschillende staatjes beoorlogen elkaar voortdurend; de kleinste geschillen worden met de pisoe of rentjong beslecht, waarvan meestal de dood van een der partijen het gevolg is. Zelfs de kleine kinderen loopen reeds met messen evengroot als zijzelf zijn, en alle volksspelen hebben, voor groot en klein, vaardigheid in het behandelen der wapenen, vlugheid van beweging, het trotseeren van gevaar en het aankweken van moed ten doel. Meermalen zijn ook vrouwen en meisjes gewapend en vechten mede.

Den tienden Mei vertrok de regeerings-commissaris Nieuwenhuyzen met de Soerabaija naar Pinang, teneinde vandaar per telegraaf orders van Java te vragen, en met denzelfden bodem keerden ook de controleur Kroesen en de hoofden van Langkat naar hunne woonplaatsen terug. Zijner Majesteits stoomschip Sumatra vertrok den twaalfden daaraanvolgende naar Java.

Het weder bleef voortdurend uitstekend; ook de temperatuur was laag en aangenaam, na het doorkomen van den landwind, 's avonds en 's nachts, zelfs koud, zoodat wij meestal van onze dekens moesten gebruik maken.

Des avonds van den twaalfden donderden langs de gansche kust van heinde en verre de Atjehsche kanonnen; wij vernamen later dat zulks ter gelegenheid van de plaatsgrijpende maansverduistering was geweest.

Wij observeerden deze en volgende dagen tal van kleine zeilvaartuigen, tusschen de eilanden en den vasten wal, en langs de geheele kust, rivieren en inhammen in- en uitsluitende, waartegen van onze zijde, tot verbazing van de meesten onzer, niets gedaan werd, evenals het ons ook ten zeerste bevreemde, dat de talrijke groepen gewapende Atjehers aan het strand niet door ons vuur, al ware het dan ook maar door enkele schoten uit de Beaumont-geweren, verdreven of verontrust werden. Den vijftienden vertrok de Citadel van Antwerpen naar de oostkust, en de Coehoorn naar de westkust, om de Kloewangbaai te verkennen. De Timor bleef dus toen geheel alleen op de reede van Groot-Atjeh achter; wij namen derhalve, vooral gedurende de stikdonkere nachten, alle mogelijke veiligheidsmaatregelen en waren elk oogenblik, in geval van eenen vijandelijken aanval, tot onmiddellijk gevecht gereed; den volgende dag kwam geen enkele visschersprauw naar buiten, terwijl wij er den vorigen dag nog veertig geteld hadden. Talrijke vijandelijke groepen bewogen zich langs het strand; in den namiddag viel een zwaar scherpshot uit het gebied der VI Moekims, waarvan de kogel, in de richting van het schip over het water rollende, werd waargenomen, zonder evenwel hetzelfde te raken; wij beantwoordden het met een schot uit den getrokken zestienduimer; een en ander was aanleiding temeer, om bijzonder waakzaam en op onze hoede te zijn. Wij visiteerden overigens de, meest onder Engelsche vlag, passeerende vaartuigen en stoomden eens, langs de vijandelijke batterijen en de oostzijde van het eiland Poeloe-Nassi, ter verkenning.

Den zeventienden deden zich onder de Javaansche schepe-

lingen de eerste gevallen van Berri-Berri voor, deze vreeselijke ziekte, welker oorzaak en verloop nog zoo raadselachtig en welker afloop dikwijls plotselinge dood is.

De Citadel van Antwerpen en de Coehoorn kwamen den achttienden weder bij ons terug. Wij stonden toen voor het treurige feit, dat op de drie stoomschepen, bestemd om te blokkeeren, de steenkolenvoorraad zoodanig verminderd was, dat deze nog juist Pinang konden halen, waar misschien, zoo Engeland een strikte neutraliteit wilde in acht nemen, niet eens steenkolen zouden te krijgen zijn. Het eerste telegram, door de Soerabaija van Pinang aan het departement van marine te Batavia gezonden, was dan ook het verzoek geweest, om ten spoedigste steenkolen te zenden, doch noch van Batavia, noch van elders hoorden wij iets.

Vele branden in de vallei en op de bergen, die 's nachts een prachtig effect maakten, deden ons veronderstellen, dat de Atjehers met kracht aan hunne landbouw-ontginningen begonnen waren; overigens ontdekten wij, ofschoon aanhoudend de kust onder den kijker houdende, niets bijzonders van eenig belang, dan alleen dat de vaart tusschen haar en de eilanden druk bleef voortgaan en zelfs toenam. Dit was aanleiding dat de Timor, den drieëntwintigsten, voor het eerst met den vijand slaags raakte. De brutaliteit der Atjehers, uitgelokt door onze gedwongen werkeloosheid, ging toen zoo ver, dat zij zich niet ontzagen 's morgens, onder den wal, in ons gezicht eene vrijgroote prauw te lossen. Wij kregen last ze te gaan verdrijven en zoo mogelijk te vernielen. Bij onze nadering ging het vaartuig onder zeil, om achter de, tusschen Poeloetoewan en den wal liggende, reven te komen, en werd tevens, door een troep Atjehers, aan een lang touw langs het strand voortgetrokken. Bij het eerste schot van ons op het vaartuig, op 1200 à 1500 meters afstand, openden een viertal bentings hun vrij goed gericht vuur op ons, waarbij de vijandelijke kogels, waarschijnlijk drie- en zesponders, sissende en fluitende over en dicht langs het schip vlogen, doch zonder het evenwel te raken. Bij ons derde schot, werd de prauw doorboord en bewees de uitslaande rook dat er brand door ont-

staan was, terwijl we tevens met de zestienduimers à pivot ons vuur op de bittings richtten. Met de meeste koelbloedigheid en onverschrokkenheid bleven de Atjehers, wier aantal steeds aangroeide, het vaartuig voorttrekken; anderen bluschten ondertusschen den brand en brachten de lading, onder ons vuur, aan wal, om het op des te ondieper water te kunnen brengen. Nadat wij alzoo in het geheel een tiental schoten hadden gedaan, werden wij door den eskader-kommandant van de Citadel van Antwerpen teruggeseind, en moesten dus het gevecht afbreken, en onverrichter zake naar onze ankerplaats terugkeeren. Het vaartuig werd door de Atjehers in veiligheid gebracht; op de vraag van den overste Binkes, bood zich de luitenant-ter-zee 2de klasse Lamie van de Citadel van Antwerpen aan, het vaartuig 's nachts in het donker, met eene gewapende sloep, te gaan bemachtigen. Daar de afstand nog al groot was, naar gissing eene mijl, werd de sloep door eene gewapende stoombarkas gesleept, terwijl ten overvloede nog die van Zijner Majesteits stoomschip Timor als reserve volgde. Te acht uren, in het stikdonker vertrekkende, alle lichten en vuren gemaskeerd, kwamen de sloepen, te tien uren ongeveer, onverwachts onder den wal, bij het bewuste vaartuig. Op korten afstand werden er een paar granaatschoten op gelost, die de bemanning aan wal deden springen, daarop geënterd en de sloepen ervoor gespannen. Ondertusschen was van het strand een hevig lilla- en geweervuur op de onzen geopend, en poogden de Atjehers het vaartuig verder op den wal te halen; de onzen hakten echter het touw door, waaraan getrokken werd, en stoomden met den buit, onder het steeds toenemend vuur en rumoer des vijands, zonder eenig verlies, naar de reede, waar deze 's nachts te een uur, bij de Citadel van Antwerpen in veiligheid gebracht was. Het veroverde vaartuig was zeer sterk en stevig en bevatte nog veel rijst, beschuit, suiker, gambier en kaneel. Het laatste artikel, door de matrozen met smaak bij de rijst genuttigd, was aanleiding dat het vaartuig, dat nog gedurende een paar jaar uitstekende diensten bij het laden van steenkolen deed, bij de marine altijd onder den naam van kaneelprauw is bekend geweest.

Des namiddags van dien dag zagen we een stoomschip, met een zeilschip op sleper, naar de reede komen. Dáár zouden we de zoo lang en zoo vurig verwachte tijdingen, instructies en steenkolen ontvangen, doch helaas neen! Het waren slechts Engelsche schepen, die naar de westkust doorgingen; alléén vernamen we van den gezagvoerder, dat de Soerabaija van Pinang naar Batavia was vertrokken, en dus de hoop, om met dit schip, eenige ververschingen te zullen bekomen, eveneens vervlogen was. Onze toestand begon alzoo allernaangenaamst te worden, en er werd menig hard oordeel geveld over de weinige zorg, die te Batavia voor de achtergeblevenen in Atjeh (hiermee bedoelen wij voornamelijk de Coehoorn en de Citadel, die reeds van vóór den aanvang der eerste expeditie in Atjeh waren), waarvan men toch wist, dat ze letterlijk van alles waren afgesneden en verstoken, gedragen werd; het linnengoed der officieren moest aan boord in zout water worden gewasschen, waarom men reeds velen in blauw linnen pantalons en gekleurde overhemden zag rondloopen; de koks moesten van gezouten vleesch fricadel zien te maken enz., de smaak van vruchten, groenten en versch vleesch was men reeds vergeten, en ten gevolge hiervan bleef de Berri-Berri-ziekte onder de Javaansche schepelingen voortduren en toenemen. Daarom ging de Citadel van Antwerpen den zesentwintigsten naar Pinang, met alle zieken aan boord; zonder steenkolen viel er toch voor de schepen niets te doen en misschien kon men te Pinang, in het bereik der telegraaf, nog iets te hooren komen; bovendien kon voor de beide achterblijvende schepen eenige verversching worden aangekocht.

Den zevenentwintigsten kregen we voor het eerst wat regen en wind, zoogenaamde buien of squall's uit het zuidwesten en westen, waartegen men echter door Atjehhoofd en de eilanden vrijwel gedekt ligt; deining tenminste ontstond hierdoor weinig, en zoodra de bui voorbij was, hernam de oppervlakte van het water weer zijne vorige effene kalmte; de volgende dagen herhaalden deze buien zich af en toe.

Den eenendertigsten Mei, bracht de gouvernements-stoomer

Siak ons eindelijk de eerste tijdingen van Batavia; brieven en couranten waren ons eene ware verkwikking. De Siak was bestemd het station te versterken. Het voornaamste nieuws was, dat te Deli een groot depot van levensmiddelen en steenkolen voor de marine zou worden gevestigd, met de oprichting waarvan de officier van administratie Mahieu was belast geworden, en dat de oorlog tegen Atjeh in het najaar met kracht zou worden hervat. Reeds toen kwam ons de keuze van Deli al dadelijk als weinig geschikt en als ondoelmatig voor, hetgeen zij later dan ook werkelijk bleek te zijn. Van toezending van steenkolen of behoorlijke voorziening in de dringendste behoeften scheen nog geen sprake te zijn, tenminste hieromtrent wist niemand iets te vertellen en ontving men ook geen enkele officieele mededeeling. Wat beteekende alzoo tot dien tijd de phrase »de marine blijft blokkeeren»? Met drie stoomschepen, waarvan een, de Coehoorn, buitengewoon slecht was, en een kleine gouvernements-stoomer, de Siak, die, zonder een zeeofficier als militair kommandant (later zijn er zeeofficieren op deze schepen gedetacheerd), niet eens bevoegd was te blokkeeren, moest op de kust van Atjeh, vanaf Tamiang ter oostkust tot Troemon ter westkust, over een afstand van circa honderdtwintig geographische mijlen, de in- en uitvoer belet en bovendien Edi beschermd worden, en dit zonder steenkolen, die toch op den dag van het embarkement der troepen reeds dringend aanvulling vereischten, hetgeen te Batavia bekend was. Zoo bleven de schepen geheel werkeloos en de blokkade een doode phrase.

Het weer bleef voortdurend mooi en kalm. Den tienden Juni kwam Zijner Majesteits stoomschip Metalen Kruis, via Suez, uit Nederland, op de reede ter versterking. De teleurstelling daar aan boord over den verlaten toestand en de slechte verzorging der aanwezige schepen, de werkeloosheid en het daardoor onbeteekenende van den dienst was zeer groot; dit schip koos den volgenden dag reeds weer zee, om op de oostkust te gaan kruisen en de Citadel op te zoeken. Men deelde ons mede, dat er evenals op Java, ook in Nederland hevige verontwaardiging bestond over het terugtrekken der troepen van de eerste expeditie.

Den veertienden Juni kwamen het Metalen Kruis en de Citadel van Antwerpen gelukkig weer terug, en bracht de laatste bodem ons eindelijk eenige ververschingen en versnaperingen van het Roode Kruis, alsmede bemoedigende tijdingen.

Den eenentwintigsten Juni zou de volkomen blokkade van het rijk van Atjeh officieel worden afgekondigd en door een twintigtal oorlogsschepen en gewapende stoomers worden uitgevoerd; een spionnenstelsel was te Pinang en te Singapore georganiseerd, ten einde van het doen en laten der Atjehers zoo goed mogelijk op de hoogte te komen, terwijl eenige zendelingen van het gouvernement in Atjeh zelf vermomd zouden trachten binnen te dringen. Onder anderen zou een inlandsch hoofd, radja Boeranoë'd'din, die het gouvernement reeds herhaaldelijk gewichtige diensten had bewezen en zich een afstammeling noemde uit het oude huis van Menangkabau, als koeli verkleed, van uit Deli, over Tamiang en Simpang-Olim, langs de noordkust geheel Atjeh doortrekken. Deze is later op de westkust door een oorlogsschip opgenomen, heeft gerapporteerd in het land der Alas, in Pedir en den kraton te zijn geweest en daaromtrent verschillende bijzonderheden medegedeeld; hij is hiervoor gedecoreerd met de Militaire Willemsorde 4de klasse. Sommigen echter beschouwen zijne verhalen als verdund en beweren, dat er geen enkel bewijs voor bestaat.

Uit Nederland zouden met den meesten spoed, door het kanaal van Suez, troepen worden gezonden voor de tweede expeditie, met een grooten voorraad ammunitie en materieel. Naar de leiding en den loop der eerste expeditie was te Batavia een enquête ingesteld. Nog vernamen we, dat Edi, sedert het zich onder Nederlandsche vlag had gesteld, zeer in bloei en welvaart toenam en dat de handel zich daar aanmerkelijk uitgebreide, dat de radja wegen liet aanleggen en zich beijverde nog andere verbeteringen in zijn land aan te brengen. Reeds verzochten verschillende andere staatjes, als Kerti, Pasei en Telok-Samoi, zich eveneens onder Nederlandsche vlag te mogen stellen. Daarentegen deden, volgens berichten van Pinang, de Mohammedaansche priesters op Sumatra, Java, Celebes en in

Engelsch-Indië al het mogelijke om het fanatisme hunner geloofsgenooten op te wekken en van de Atjehsche zaak een algemeen godsdienst-oorlog te maken. Van de Berri-Berri-lijders waren eenigen te Pinang overleden, anderen daar in het hospitaal achtergebleven en de overigen, een weinig hersteld, aan boord teruggekeerd.

Den achttienden kwam Zijner Majesteits fregat *Zeeland* hier uit Nederland aan. De kommandant van dezen bodem, de kapitein-ter-zee Van Gogh, nam het bevel over het blokkade-eskader op zich en regelde alles voorloopig zoo goed mogelijk; dientengevolge verlieten wij 's avonds van den eenentwintigsten Juni, na uit den voorraad van andere schepen onze steenkolen te hebben aangevuld, de reede van Groot-Atjeh, met bestemming naar den ons aangewezen post, de oostkust, station Edi.

Wij kregen toen voor het eerst een allerhevigsten wind, die den ganschen nacht, tot den volgenden dag aanhield, en passeerden toen Zijner Majesteits stoomschip *Soerabaija*, met een kolenschip voor Atjeh op sleper; dus precies twee maanden nadat het te Batavia bekend was geworden, dat de marine zou blijven blokkeeren, en anderhalve maand nadat men van Pinang onzen dringenden steenkolen nood had vernomen, zond men op een afstand van zeven à acht dagen stoomens de allereerste hulp.

Den tweeëntwintigsten kregen wij de prachtige noordkust in het gezicht, die overal zeer dicht te naderen is en waar we dus dicht langs stoomden, vooral dat gedeelte, hetwelk de Pedirkust genoemd wordt en waartoe ook Gigieng behoort; uitgestrekte klapper- en pinang-bosschen, tuinen, honderde groepen huizen langs de kust en meer binnenwaarts, kudde grazend vee, uit paarden, koeien en geiten bestaande, een aantal grootere en kleinere vaartuigen langs en op de kust, alles duidde eene nijvere, talrijke bevolking aan, waarvan wij velen zich langs het strand zagen bewegen. Wanneer men verder gaat, klimt reeds dadelijk aan de kust de bodem op sommige plaatsen plotseling en steil, op andere zacht glooiende, bergwaarts; vooral aan de ingangen der talrijke lagunen (Telaga,

Telok), waar men den achtergrond amphitheatersgewijze, bedekt met kampongs en gecultiveerde terreinen, ziet oprijzen, is het gezicht verrukkelijk en het penseel eens schilders overwaardig. Wij zagen en wij gevoelden, dat wij een rijk en vruchtbaar land en een krachtig, levendig volk voor ons hadden. Op vele plaatsen bleef de bevolking ons kalm nastaren of ging aan hare bezigheden rustig voort, op andere daarentegen snelde ze, op onze nadering, gewapend te zamen, bezette de bents en observeerde ons vandaar. De rijke, vruchtbare en zeer bevolkte strook gronds zette zich onafgebroken voort, en afwisselend passeerden we Merdoe, Sambilangan, Pasangan enz. Het weder was intusschen bedaard en goed geworden.

Den volgenden morgen bevonden we ons op de hoogte van Telok-Samoi en stoomden, na aan een paar zeilvaartuigen de blokkade te hebben aangekondigd, de baai in en de reede op, waar een Engelsche brik en een dito schooner (t o o p) ten anker lagen. Vóór de plaats zelve bevinden zich uitgestrekte lagunen, welke door eene smalle strook strand, als door een breekwater beschermd, van de reede gescheiden worden en slechts door een nauwen ingang hiermede gemeenschap hebben. Midden in de lagunen, op eene naakte zandbank, ligt geheel open en bloot eene vrij groote kampong, die echter slechts de gedeelte of markt is, door de Atjehers ook wel Pakan genoemd, omringd door honderde, voornamelijk Atjehsche vaartuigen; daar zagen we voor het eerst duidelijk de Atjehsche vlag waaien: twee klewangs of zwaarden en eene halve maan, zwart op een rood veld. Later heesch men hierbij nog eene witte vlag, met een bekende spreuk »La' ilah' illa' llah, mohamed rasoel allah" uit den koran, waarmede de geloovigen tot het gebed geroepen worden, tot opschrift, terwijl van wijd en zijd de gewapende bevolking bijeenstroomde. In dezelfde lagune lag eene achter dikke bamboe bijna geheel verborgen benting, kotta tring, die met een achttal oude ijzeren twaalfponders moet bewapend zijn en blijkbaar zeer in verval was. Tring is de Atjehsche naam voor bamboe. Op den achtergrond zagen we het begroeide, welige land, tusschen welks geboomte de eigenlijke kampong en de woningen van den vorst Maharadja Mangkoe

Boemi en de hoofden verscholen liggen. Ook hier werd aan de gezagvoerders de blokkade aangekondigd, met last binnen veertien dagen de reede te verlaten en geen handel hoegenaamd ook meer met Atjeh te drijven. Deze gezagvoerders verzekerden ons, dat de Maharadja gaarne met ons in vrede en vriendschap wilde leven en zeer tegen den oorlog was, waarop de kommandant hun verzocht den vorst mede te deelen, dat hij dan in het vervolg beter doen zou de witte vlag in stede van de Atjehsche te hijschen en in persoon aan boord te komen, om zijne denkbeelden te ontvouwen. De uitvoer van Telok-Samoi bestond hoofdzakelijk uit pinang of betelnoten. Ook hier kan men den wal nog zeer dicht naderen en heeft men de gedeelte onder geschutvuur, doch hier begint, om zoo te zeggen, de breede alluviaalstreek der oostkust van Sumatra, waarvan het gevolg is dat de kust, uithoofde van ondiepten en zandbanken, op de meeste plaatsen niet dichtbij te naderen is.

Onzen weg vervolgende, passeerden wij de kampongs en sterkbevolkte streken van Pasei, tot aan kaap Diamantpunt (Djamboe-ajer) — zeer ten onrechte in vele geschriften en op vele kaarten Tandjong-Perlak ¹⁾ genoemd, — vanwaar de kust het oog niets meer dan de lage, lichte kajoe-bakauwouden aanbiedt, welker eentonigheid slechts op enkele plaatsen door groepjes Tjimara (casuarina of naaldboomen) of een paar visschersafdakjes wordt afgebroken.

¹⁾ Het Prau-Ila of Hilah, eveneens in dezelfde geschriften voorkomende, bestaat niet en is Perlak, ten zuiden van Edi gelegen, naam van het landschap, zoowel als van de rivier en de kaap.

VIERDE HOOFDSTUK.

Den vierentwintigsten Juni kwamen we te Edi aan, waar wij Zijner Majesteits stoomschip Den Briel aantroffen, bestemd om Edi te beschermen. Tusschen de Hollanders en de bevolking van Edi scheen nog zeer weinig vertrouwelijkheid te bestaan; de bewoners verkochten ons nog niets, brachten nog niets aan boord, en aan wal was het, zeide men, nog niet veilig. Werkelijke sympathie of vriendschap schijnt in Atjeh voor ons nog weinig te bestaan, doch vele hoofden hopen door ons toedoen de vervulling hunner al dan niet rechtmatige wenschen te vinden. Vorsten zoeken steun tegen de aanmatigingen hunner hoofden; hoofden daarentegen denken omgekeerd zich onafhankelijk van hunne vorsten te zullen kunnen maken; sommigen zoeken herstel van of wraak over aangedaan onrecht, anderen hulp of bescherming tegenover een machtiger vijand; deze wenscht bevestiging eener twijfelachtige macht of vergrooting van grondgebied, gene groote handelsvoordeelen; daarom voornamelijk schijnen zij zich geneigd te toonen, onder ons bestuur te komen. Natuurlijk ontbreken nergens de tegenpartijen en bovendien wekken de Engelsche kooplieden en de Mohammedaansche priesters door de meest overdreven, de ongelooftste verhalen omtrent ons tiranniek bestuur en onze godsdienstvervolgingen voortdurend haat en wantrouwen op. In dezen doolhof van tegenovergestelde belangen en gevoelens, nog moeilijker gemaakt door het eeuwigdurende, op Sumatra spreekwoordelijk geworden liegen en bedriegen der

Atjehers, zijn weg te vinden en in het belang van het gouvernement werkzaam te zijn, zonder eenige macht van be- teekenis, om nu en dan aan zijne vertoogen kracht bij te zetten, zonder eenige bekendheid met land en volk, dat was gedurende twee en een half jaar de taak van den kommandant van Zijner Majesteits stoomschip Timor, op de oostkust van Atjeh. Toch bewerkte hij, dat deze kust, met uitzondering van Simpang-Olim en Langsar, vanaf Tamiang tot Pasei op de noordkust, onder ons bestuur kwam, zoodat, toen het beheer over deze streken, den vijftiengsten Juni 1875, door den adsistent-resident L. De Scheemaker werd overgenomen, deze hierbij alle staten, tot ver in het binnenland, ongehinderd persoonlijk en zonder gewapend geleide had kunnen bezoeken en overal door hoofden en bevolking uitstekend werd ontvangen. De regeling en verdere organisatie kon toen daar, op dezelfde wijze als in de staatjes bezuiden de Tamiang-rivier een tiental jaren vroeger geschied was, een aanvang nemen.

Wij waren thans in de gelegenheid ons te overtuigen, dat de handel te Edi zeer belangrijk moest zijn. De peperoogst was in vollen gang — deze vangt reeds in Februari aan en eindigt in September — en een aantal vaartuigen waren, zoo binnen als buiten de rivier, aan het laden. De eerste moeten gewoonlijk het springtij afwachten om te kunnen uitzeilen, aangezien de toegang tot de rivier, de zoogenaamde geul, evenals bij de meeste andere rivieren op de oostkust, zeer ondiep en door zandbanken versperd is; als men deze eenmaal is gepasseerd, heeft men in de rivier genoeg diepte, van drie tot zes vadem.

Door bemiddeling van den radja konden we tegen zeer billijke prijzen, van twintig tot vijftig pilaardollars, uitstekend slachtvee bekomen, waaronder enkele stuks, die schoon aan den haak tot honderdtachtig kilogram toe wogen. Zijner Majesteits stoomschip Den Briel kreeg aanvankelijk elke week een slachtos (lemboe) ten geschenke. Ook verse visch en vruchten waren later meermalen tegen redelijken prijs te verkrijgen. De radja was met den steeds toenemenden rustigen handel en de daardoor vermeerderde plaatselijke welvaart en persoonlijk inkomen zeer tevreden en liet door Chineesche werklieden

van Pinang (de Atjehers zijn voor dergelijk werk te lui en te trotsch) een weg aanleggen, van de hoofdplaats recht naar het strand, ongeveer een halfuur lang.

Chineesche handelaren van Pinang deelden ons mede, van Atjehsche zijde vernomen te hebben dat, als onze troepen nog eene week langer hadden standgehouden, de Atjehers zich zouden hebben onderworpen en dat onze vijftig dooden door hen met meer dan duizend zijn betaald geworden. Wij namen een en ander natuurlijk aan voor hetgeen het was.

Na ons van slachtvee voorzien te hebben, gingen we den volgenden dag reeds op het gedeelte der kust tusschen Edi en Diamantpunt, en voornamelijk op de riviermonden der staatjes Djoelok en Simpang-Olim kruisen; men deelde ons mede, dat het eerste jaarlijks ongeveer zeshonderd, het tweede tusschen de twee- en drieduizend koijan zwarte peper uitvoerde.

Overal vonden we den vijand aan de ingangen zijner rivieren, waar veelal gemaskeerde bentings of wachthuisjes waren opgericht, waakzaam. Dagelijks ontmoetten we een aantal handelsvaartuigen, schooners, toopen en wankangs, alle onder Engelsche vlag, uit zee komende en naar verschillende havens, doch meestal naar Simpang-Olim, Djoelok of Edi bestemd, om peper te halen; andere liepen deze havens uit of voeren langs de kust. Aan alle werd de blokkade aangezegd en de handel met alle andere plaatsen als Edi verboden, en de meeste werden derwaarts geconvoyeerd. Een en ander veroorzaakte eene levendige drukte, daar deze vaartuigen natuurlijk geen aanleiding hadden het ons gemakkelijk te maken en vele bovendien, in het angstige denkbeeld verkeerende, zoo maar zonder vorm van proces te zullen worden ingepakt, in allerijl trachtten te ontkomen; dit laatste was te meer verschoonbaar, daar de gezagvoerders (*nachoda's*) en de bemanning meestal voor een gedeelte uit vijandige Atjehers van Pinang bestonden, hetgeen voor ons echter voorloopig onmogelijk te bespeuren was, noch te bewijzen viel. Soms waren alle officieren, met het schip en de sloepen, elk voor zich, op verschillende punten met een vaartuig bezig, terwijl een dozijn andere scheepjes, op verschillende afstanden, langs en onder de kust en in

zee zichtbaar waren. We moesten ze nu eens tot in de mondingen der rivieren, onder het vuur des vijands, dan weer tot ver in straat Malakka nazetten, om ze te snappen. Omtrent Atjehsche prauwen werden gewoonlijk informatiën bij den radja van Edi of diens grooten ingewonnen; daar onszelf echter hiertoe tijd tekortschoot, moesten we er ons toe bepalen, ze tot Zijner Majesteits stoomschip Den Briel te richten, en aan dit schip het nemen der informatiën overlaten. In den regel konden vele dezer prauwen worden prijsverklaard. De tijd, die nog overschoot, werd besteed om ons op de zoozeer eenvormige kust te oriënteren, de ingangen, waarvan men van buiten af bijna niets bespeurt, te zoeken, peilingen, merken en informatiën te bewerkstelligen, schetskaartjes en aantekeningen te maken en gegevens betreffende land en volk te verzamelen. Zoodoende kwamen we nu te weten dat, even om den hoek van Diamantpunt, zich op de noordkust eene vrij groote zoetwaterrivier in zee stort, de Djamboe-ajer, die de noordelijke grensscheiding van Simpang-Olim vormt; tal van krek en rivieren, als Koealla Bekah, Koealla Roesa, Soengei Ringin, Koealla Belah, Koealla Simpang-Olim, Koealla Malihan en Soengei Arakoendoer, waarvan vele weer binnenwaarts onderling gemeenschap hebben, besproeien het gebied van Simpang-Olim; Soengei Arakoendoer is eene vrij groote rivier en de zuidelijke grensscheiding van dit staatje. Edische personen zeiden ons, dat deze en de Djamboe-ajer-rivier in het binnenland door een gegraven kanaal, Troessan, moeten verbonden zijn. Lang daarna is gebleken, dat tusschen de Poetjoe Soengei Belah, die in de Koealla Belah hare uitwatering heeft, en de Djamboe-ajer eene verbinding bestaat. Van daar tot Edi heeft men verder nog de Djoelok-rivier en de Soengei's Boengieng, Bagau, Bagau Panas en Ediketjil of -tjoet (ketjil, klein, is in het Atjehsch tjoet).

Rusteloos bleef de Timor dag aan dag de kust bewaken, alle vaartuigen aanhoudende en onderzoekende en uit alle hoeken en gaten tevoorschijn halende, nu eens eene lange rij naar Edi slepende, om ze daar aan de Den Briel over te geven, dan weer ze 'snachts in onze nabijheid latende ankeren, om ze den volgenden dag verder op te jagen en te

observeeren. Meestal werd 's avonds voor Djoelok of Tandjong-Semantoh (Arakoendoer) geankerd, dewijl, naar ons was medegedeeld geworden, daar Simpang-Olimsche vaartuigen tot ontsnappen gereedlagen; dikwijls ook gingen we dan 's nachts in alle stilte, zonder lichten te toonen, onder stoom, om op andere plaatsen in- of uitlopende vaartuigen te verschalken. Echter zagen we voortdurend nog vele kleine Atjehsche prauwen dicht onder den wal zeilen en verschillende, ons nog onbekende kreken en inhammen in- en uitloopen; lang hielden wij ze voor visschers, en werden ze, daar de vischvangst op last van hoogerhand niet mocht worden belet, met rust gelaten. Wij wisten toen nog niet, dat er in Atjeh geen bepaalde krijgslieden bestaan — tenzij men de volgelingen (kawan's) der vorsten en hoofden zoo zou willen noemen — en dat alle Atjehers, visschers zoowel als landbouwers en handelaars, strijders zijn, die ons, wanneer er aanleiding of gelegenheid toe bestond, het volgende oogenblik bevechten zouden.

Dezen drukken dienst, die ons ternauwernood tijd tot eten liet en meermalen met gedeeltelijk verlies van nachtrust gepaard ging, vonden velen aanvankelijk alles behalve aangenaam, te meer daar wij te Edi verschillende schepen, onder anderen ook het Metalen Kruis, zagen stilliggen en niets doen dan op steenkolen wachten. Doch deze zure appel moest worden doorgebeten, om ons den flauwen, akeligen, geestdoodenden, gewonen Indischen stationsdienst van vroeger af te wennen; in het begin werd wel eens in stilte gemord, later echter had de kommandant der Timor de satisfactie dat allen, van klein tot groot, hem hoogschatten en hoogachtten. Vele officieren verklaarden: »het doet me genoegen op de Timor gediend te hebben, want daar eerst heb ik geleerd wat dienstdoen was,” en minderen zelfs legden, na reeds uit den dienst te zijn ontslagen, van hun vroegeren kommandant sprekende, het stereotype getuigenis af: »t was een kerel, en van ons heeft hij ook kerels gemaakt.” Bovendien waren van deze aanhoudende werkzaamheid eene algemeen goede gezondheid en een uitstekende geest het gelukkig gevolg.

Onder deze omstandigheden, die tot het najaar van 1875 bleven voortduren, hadden we later zeer veel aan de uitmuntende zorgen van het Roode Kruis te danken, dat meermalen zelfs de gezonde schepelingen van zeep, tabak, vruchten en lectuur, waaraan groote behoefte bestond, voorzag.

De gezagvoerders en opvarenden van particuliere stoomers daarentegen exploiteerden ons en de mindere schepelingen, en later vooral ook het leger aan wal te Atjeh, op eene grove wijze, door bijvoorbeeld voor een picol aardappelen, dat te Batavia vijf gulden inkoop kostte, in Atjeh *f* 25, voor vijf ananassen, die te Pinang met vijftientig centen betaald waren, *f* 2.50, voor een bos pisang van vijftientig centen *f* 1, voor een bal zeep van tien centen *f* 0.25 enz. te vragen. Verschillende gezagvoerders hebben nu op deze wijze groote sommen verdiend. Een officier van gezondheid, die op een dergelijk vaartuig gepraktiseerd had, bracht hiervoor op zijne beurt eveneens eene groote som in rekening. De gezagvoerder maakte hierop de opmerking: »maar, mijnheer, is dat niet wat veel?» waarop de andere hem de ironische wedervraag stelde: »vraag jij voor je aardappeltjes ook niet wat veel, kapiteintje?» De laatste zweeg beschaamd.

Nadat wij intusschen eenigen tijd, zooals boven vermeld is, op de vijandelijke kust hadden rondgevaren, begonnen onze steenkolen op te raken; daarom kwam, op dringend verzoek van onzen kommandant, die nu, wetende welk een belangrijke handel en vaart er tusschen Simpang-Olim en Pinang bestond, het bezethouden van dezen post als zeer wenschelijk had voorgesteld, den vierden Juli de Citadel van Antwerpen ons aflossen, en aangezien het van Atjeh naar Edi gesleepte steenkolenschip, in minder dan geen tijd, door de op de laatste plaats verzamelde stoomschepen van het overschot zijner lading was afgeholpen geworden, moesten wij naar het door de regeering aangewezen depot Deli vertrekken, met vier op den vijand genomen vaartuigen op sleper. Deze, die alle eerst door de gerechtshoven in den vorm moesten worden prijsverklaard, werden daar, evenals later andere, die naar Riouw of Batavia werden opgebracht, door het civiel bestuur in ont-

vangst genomen en zoo bewaard en beheerd, dat de meeste met hunne ladingen aan verrotting en bederf ten prooi werden.

Het aantal Berri-Berri-lijders was inmiddels op de vloot, uitsluitend onder de Javaansche schepelingen, zoodanig toegenomen, dat deze van Deli, per gouvernements-stoomer Bronbeek, bijna alle naar Riouw moesten worden geëvacueerd. Aan boord van de Timor waren vier lijders bezweken.

We hadden nu gelegenheid persoonlijk te ondervinden, dat Deli als depot of als point de relâche minder gelukkig gekozen was. Van de reede, die ver in zee ligt, is de afstand naar de rivier zeer groot, en slechts zeer kleine schepen kunnen met hoog water de geul door, waarbij ze gewoonlijk nog eenige malen vastzitten; dan zijn ze eerst in de Melawan en komen in eenige minuten voor het in de moerassige woestenij der Kajoe-Bakau opgeslagen depot, maar nog ruim een uur van de hoofdplaats Laboean-Deli verwijderd, waar eene zelfs voor stoombarkassen bij hoog water nauwelijks bevaarbare, met zand- en modderbanken gevulde rivier heenvoert, en daar moeten ze zich van ververschingen, drinkwater, geld enz. voorzien. Gemiddeld heeft men, zonder bijzondere ongelukken, van de reede naar de hoofdplaats Laboean-Deli, met de stoombarkas drie à vier uur noodig. Natuurlijk was het eene behoefte voor de equipage, na ruim twee maanden uitsluitend aan boord te zijn geweest, zich eens aan wal te vertreden en zich van de voor een matroos onmisbare artikelen, zeep, tabak en wit keper te voorzien; dat deden enkelen dan ook, doch een uitspanningsoord is Deli niet te noemen.

Onbegrijpelijk is het, waarom wij niet, op het voorbeeld onzer Engelsche naburen, zoogenaamde storeships tot verschillende doeleinden hebben ingericht; dit zou oneindig veel goedkooper zijn geweest, voortdurend groote besparing van tijd en transportkosten hebben opgeleverd en bovendien, »last not least”, nog het voordeel van gemakkelijke verplaatsbaarheid hebben bezeten.

De slechte communicatie en onvoldoende inrichting van ont-schepings- en transportmiddelen waren dan ook oorzaak dat wij,

niettegenstaande inspanning van alle krachten, eerst den achttienden Juli Deli konden verlaten, met den wensch er onder deze omstandigheden nooit meer te zullen terugkeeren. Ons linnengoed, in Indië eene eerste behoefte natuurlijk, konden we er niet eens gewasschen krijgen.

Wij kruisten nu op de kust tusschen Tamiang en Edi, een voor ons nog geheel nieuw terrein; de scheepvaart was daar echter zeer gering; locale kennis was het voornaamste, dat we er opdeden.

Vanaf de Tamiang-rivier verkenden we onder anderen de ingangen Soengei Joe, Telaga Makoe, Soengei radja moeda, Soengei radja toeah, de vele inhammen der ondiepe Langsarbaai, waarin de Langsar-rivier hare uitwatering heeft, Oedjong Perlien, Soengei Bajan, Soengei Raija, Koealla Djingki, Koealla Lagoer, Koealla Boga, Soengei Perlak (welke met de Tamiang-rivier tot de grootste dezer kust kan gerekend worden), Soengei Pedawa besaar en Soengei Pedawa ketjil.

Zoo kwamen we dus langzamerhand een weinig op de hoogte van het ons ter bekruising aangewezen gebied, dat zich van de Tamiang-rivier eerst tot de Djamboe-ajer-rivier en daarna tot en met de landstreek Pasei op de noordkust uitstreckte; alleen met het gedeelte der noordkust, dat alzoo tot het station Oostkust behoorde en dat we nog slechts, van Groot-Atjeh komende, gepasseerd waren, maakten we eerst later kennis. Buiten en behalve de Koealla's Pasei en Kerti vonden we toen daar, tusschen Koealla Kerti en de Djamboe-ajer-rivier, van de eerste beginnende, Koealla Tjankoel, Koealla Piada, Telaga Batang en de kreken Aloer Tjapli en Blang Soloedoen; aangezien echter Kerti en Pasei ons zeer goed gezind en erfvianden van Simpang-Olim waren, werd op dit gedeelte voor eerst meer speciaal de Djamboe-ajer-rivier in het oog gehouden.

Den eenentwintigsten Juli kwamen we te Edi terug. De verhouding tusschen de Nederlandsche autoriteiten en den vorst van Edi vonden we intusschen zeer gespannen geworden; de uit-, doch vooral de in-voer was in Edi in korten tijd zoo toegenomen, dat de niet geheel ongegronde vooronderstelling gemaakt werd, dat dit staatje hoofdzakelijk de Hollandsche

vlag had aangenomen, om hierdoor vrij spel te kunnen hebben en niet alleen zichzelf, doch, tot groot voordeel van den Edischen handel, ook andere staatjes te ontlasten en te voorzien. De gebrekkige kennis der Maleische taal, de weinige lust of tact van sommige zeeofficieren om met de hoofden om te gaan, eene soms ruwe of grove behandeling dezer lieden aan boord van enkele oorlogsschepen hadden echter ongetwijfeld een groot aandeel aan deze onvriendschappelijke verhouding. Bij eenig nadenken toch moest men inzien, dat de radja van Edi zich wel degelijk ter goeder trouw, zoowel door politiek als door handelsbelang gedreven, onder ons bestuur moest gesteld hebben, terwijl het toch tegelijkertijd natuurlijk en begrijpelijk was, dat de Edische handelaren van den exceptioneel gunstigen toestand trachtten gebruik te maken, door in de naburige zuidelijke en noordelijke staten kleedingstukken, levensmiddelen en opium in te voeren en hunne producten over Edi uit te zenden; de radja van Edi kon dat onmogelijk geheel tegengaan. Zien wij in onze koloniën door onze eigene beschaafde landslieden bovendien niet hetzelfde verrichten? Worden door hen bijvoorbeeld op Celebes, Bali, Borneo enz. niet wapenen en ammunitie ingevoerd en verkocht, wat toch nog heel wat anders beteekent? En was het niet beter, dat de groote voordeelen, hierdoor verkregen, strekten tot bevestiging en ontwikkeling van een boven allen twijfel bevrienden staat als Edi, die eene toekomst als Deli tegemoet ging, dan dat we door onberedeneerd tegenwerken langs andere wegen een systematischen smokkelhandel in het leven riepen, die slechts onze vijanden kon verrijken? Het groote onderscheid tusschen Edi en andere staatjes, als Gigieng en Telok-Samoi op de noordkust, die zich later ook onder Nederlandsche vlag stelden, ten opzichte der redenen, welke hen hiertoe aanspoorden, was dit, dat, terwijl bij gene politiek belang hoofd- en handelsbelang bijzaak was, bij deze of in de gunstigste omstandigheden het omgekeerde het geval was, of wel alleen en uitsluitend handelsbelang en winstbejag er aanleiding toe gaven. Het jongstvoorgevallene met Gigieng, Endjoeng en Ajer-laboe is hiervan het beste bewijs, en deze bewijzen zullen

ten opzichte van Telok-Samoi enz. niet uitblijven, zoodra we met deze staten slechts wat meer in aanraking zullen komen dan totnutoe het geval was; de wijze waarop en de voorwaarden waaronder men daar de vlag heeft uitgereikt, verschilden al te zeer van hetgeen in dit opzicht op de oostkust geschied is.

De scheepvaart op Simpang-Olim en Djoelok had, dank zij het onvermoeide blokkeeren van de Timor, op dezelfde wijze voortgezet door de Citadel van Antwerpen, zoo goed als opgehouden en voor de hoofdingangen lagen nu Zijner Majesteits stoomschip Coehoorn en de gouvernements-stoomer Siak, die successievelijk eveneens op dit station waren aangekomen, gestationneerd.

Den vijftiengsten Juli gingen we nogmaals op het zuidelijk gedeelte van het station kruisen en voerden toen Said Saleh, zoon van Said Akil, hoofd van Soengei Raija, met ons mede, dien we, na van hem de noodige bijzonderheden te hebben vernomen, te Soengei Raija afzetten. Wij leerden toen nog tusschen Pedawa-besaar en Perlak de Aloer Sembilan, tusschen Soengei Raija en Soengei Bajan de Soengei Nipah en tusschen Soengei Joe en Telaga Makoe, Koealla Genting kennen. De namen van Soengei (rivier), Koealla (monding), Telaga (inham of kreek) bleken ons hierbij meermalen geheel verkeerd te zijn toegepast. Aloer's zijn dikwijls niet veel meer dan slooten, die alleen met hoog water volloopen. Voor de Langsarbaai liggen de eilanden Telaga Toedjoeh (de zeven putten) en Poeloe Rawa (moeraseiland) — ten onrechte door Westpalm van Hoorn, in zijne »Geographische en hydrographische aantekeningen over Atjeh», Lajo Toja en Rowan genoemd, — en tusschen Soengei radja moeda en Telaga Makoe het eilandje Roekoei.

Zonder eenige wederwaardigheid kwamen we den dertigsten weer van dezen kruistocht op Edi's reede terug en vonden er Zijner Majesteits fregat Zeeland, de oorlogsschepen Citadel van Antwerpen, Metalen Kruis, Sumatra en Maas en Waal verzameld. De radja van Edi bracht den kapitein-ter-zee Kip, kommandant van het Metalen Kruis, een bezoek, doch kon dat uithoofde van zee-

ziekte aan boord van de Zeeland niet doen. Aan boord der Sumatra was destijds de controleur Kroesen met den kommandant van dien bodem, den luitenant-ter-zee eerste klasse Dijserinck, in commissie vereenigd, die eene officieele mededeeling van de blokkade der kusten van Atjeh, met de noodige toelichtende voorschriften daaromtrent (Soerat-ka-njataan), tot den radja en de bevolking van Edi richtten. Hierbij werd onder anderen alle invoer van wapenen en ammunitie en alle handel met andere Atjehsche plaatsen, uitgezonderd over land met Edi-ketjil en Pedawa, verboden, gelast alle vaartuigen, uitgezonderd de visschers, van behoorlijke zeepassen te voorzien enz. enz. Later, in Augustus, werd Edi echter eveneens geblokkeerd en mochten slechts eenige artikelen, ter voorziening in de plaatselijke behoeften, worden ingevoerd tegen een daaraan geëvenredigden uitvoer van peper. Dit heeft geduurd tot het laatst van April 1874, toen Edi weer geheel voor den handel werd opengesteld. Desniettegenstaande bleef onze vlag er ongestoord waaien en nam de goede verstandhouding geleidelijk meer en meer toe. Ten gevolge van de voortdurende aanwezigheid onzer oorlogsschepen op de reede van Edi is geen der vijandelijke havens zoo streng geblokkeerd geworden als deze bevriende. — Successievelijk volgden al de bovengenoemde vaartuigen van oorlog hunne verschillende bestemmingen op.

De in beslag genomen vaartuigen gaven vanzelf voortdurend aanleiding tot conferentiën met den radja van Edi of zijne hoofden en den stations-kommandant, hetzij aan wal, hetzij aan boord, waarbij zich natuurlijk dikwijls lastige kwestieën voordeden. Dat was tevens eene goede gelegenheid om nader en beter met vele andere hoofden en de bevolking vertrouwd te raken, met locale verhoudingen, onderling en tot andere staten, bekend te worden en in het algemeen van alles, wat de oostkust betrof, meer op de hoogte te komen. Er moest vooral, daar bij gebrek aan voldoende macht, onze invloed te land door kracht van redeneering moest worden verkregen, zeer dikwijls van weerszijden wat gegeven en genomen worden en steeds (zonder daarom ooit de waardigheid van het

gouvernement een oogenblik in de waagschaal te stellen), alvorens tot eenige handeling te besluiten, worden overwogen of deze — al was ze ook volgens de letter der voorschriften volkomen gewettigd — niet veel nadeeliger gevolgen voor ons kon na zich slepen dan de zaak, welke het betrof, verdiende. Van de Ediërs kon men nog niet die stipte bekendheid met, noch letterlijke uitvoering van de door het gouvernement gegeven voorschriften vorderen. Vooral moesten we rekening houden met de gewoonten, den lagen zedelijken toestand en het gemis van Europeesche beschaving en ontwikkeling, waardoor Atjehers, dikwijls geheel ter goeder trouw, de zaken van een geheel ander standpunt bezien dan waarvan wij die beoordeelen.

Zoo bijvoorbeeld hadden Kerti en Pasei onze vlag nog niet, eerstens omdat ze zich nog niet sterk genoeg rekenden deze te beschermen (en wij konden dat nog veel minder) en ten tweede, omdat ons, bij het openen dezer havens, de contrôle van in- en uitvoer des te moeilijker zou zijn. Juist daarom hadden ook op Edi de beperkende bepalingen moeten worden toegepast. Evenwel waren de bewoners ons zeer goed gezind en bleven eenvoudig, in afwachting van de definitieve zegepraal onzer wapenen, neutraal, ofschoon ze officieel behoorden tot onze tegenstanders en bijgevolg tot die van Edi. Wanneer men nu nagaat, dat de bewoners van Edi voor een groot gedeelte geëmigreerde Kertiërs en Paseiers zijn en dus bevriend waren met ons en hunne moederstaten, waaraan verschillende belangen hen nog steeds binden, dan kan men zich toch gemakkelijk voorstellen, dat het niet aanging alle Kertische en Paseische vaartuigen zoo maar, zonder eenige nadere overweging, onverbiddelijk in te rekenen, maar dat integendeel gezond verstand en plichtbesef ons voorschreven rekening te houden met de hierbij zoo na betrokken Edische belangen, die tegelijkertijd de onze waren. Zoo ook konden de Ediërs zich niet voorstellen, dat indien bijvoorbeeld Simpang-Olim hen bedreigde en Djoelok zich daarbij aan de zijde van Edi schaarde, zonder daarom nog de Nederlandsche vlag te begeeren, zij in dat geval dezen bondgenoot niet eens van levensmiddelen, veel minder van ammunitie mochten voorzien.

Geleidelijk en zonder schokken moesten we dit den Ediërs aan het verstand trachten te brengen, hun leeren ons te vertrouwen en te begrijpen, dat we het goede met hen voorhadden, en hen zodoende van hunne beschouwingen tot de onze pogen over te brengen. Van Edi uit toch moest dit vertrouwen in ons bestuur zich over het verdere gedeelte der kust verspreiden.

De inlandsche hofmeesters en schepelingen bezochten nu en dan ongehinderd de gedei, om vruchten, groenten, specerijen, visch enz. in te koopen en zich in de rivier te baden, zonder dat dit tot eenige moeilijkheid aanleiding gaf.

Den derden Augustus gingen wij met nog een officier van de Timor aan wal, om ons van slachtvee te voorzien, doch aan het strand niets vindende dan een twintigtal gewapende Atjehers, roeiden we met onze sloep de rivier op. Na een uur roeiens kwamen wij voor de hoofdplaats en wel voor de gedei aan. Het huis van den vorst ligt aan de tegenovergestelde zijde der kampong, die op een soort van schiereiland, door eene sterke bocht der rivier gevormd, gebouwd is. Wij hadden dus door verder te roeien vlak bij dit huis kunnen aanleggen, doch wisten dit toen nog niet en gingen aan wal, door de kampong en de gedei, die met honderde gewapende Atjehers gevuld was. Velen dier lieden zagen ons woest en onvriendelijk aan.

Elke kampong heeft hare gedei, die er gewoonlijk het voornaamste gedeelte van uitmaakt, en waaraan ze meestal zelfs haar ontstaan en hare ontwikkeling te danken heeft. Zij is steeds het middelpunt van de bewegingen, beraadslagingen en besluiten des volks, en daardoor overal de gevaarlijkste en tevens de belangrijkste plaats. Gewoonlijk is het een vierkant van hooge, houten, aaneengebouwde huizen, met een open terrein in het midden, somtijds van een steenen of van een houten beschutting omgeven. Men vindt er alle artikelen van in- en uitvoer: peper, rijst, gambier, pinang, sirih, getah, dammar, kleding, wapenen, huisraad enz. uitgesteld door allerlei slag van volk, Chineezers, Klingaleezen, Arabieren van Pinang, Atjehers uit alle staten, als Perlak, Djoelok, Simpang-Olim en Groot-Atjeh, voor wie de gedei een soort van vrijplaats schijnt te zijn.

Het gemeenste volk houdt zich daar ook op en verschuilt er zich. Opiumkitten, speelhuizen, drankwinkels, publieke huizen in en buiten de gedei zijn er steeds, doch vooral des nachts bezocht en geven onophoudelijk aanleiding tot twisten, die met de blanke wapens beslist worden. Dat was ons echter toen nog onbekend en hoezeer, geheel ongewapend, nu niet zoo bijzonder op ons gemak zijnde, toonden we dat natuurlijk niet en liepen lachende en pratende verder. Tal van groote en kleine vaartuigen lag voor de gedei gemeerd. Na deze en de omliggende huizen, waaronder nog vele winkels en onder anderen eene wapensmederij, waar men zich voornamelijk bezighield met het scherpen van kolossale Atjehsche messen, te zijn gepasseerd, kwamen wij op een zeer goeden, breeden weg, welke midden tusschen de pepertuinen doorliep.

Wij vroegen aan een hoofd of priester, dien we hier tegenkwamen, naar Nja Malim, het factotum van den radja, en deze deed ons naar een soort van wachthuis geleiden, waar zich een aantal gewapende lieden om ons heen schaarde. Recht tegenover ons stond het huis van den radja, een gewoon, doch ruim, houten, inlandsch huis, met a tap (nipah-bladeren) gedekt en omgeven door een van eene groote poort en schietgaten voorzienen muur, eenigszins in Hindoestijl gebouwd. Nja Malim, geroepen zijnde, kwam spoedig tevoorschijn; hij was uiterst beleefd en noodigde ons uit naar den radja te willen gaan. Wij gaven hieraan gaarne gehoor en bemerkten toen tevens, dat de ons omringende, gewapende lieden tot de wacht van den radja behoorden en door hem ter onzer bescherming waren uitgezonden. Men bracht ons niet in bovengenoemd huis, doch wij werden naar een daarachter gelegen blokhuis, op dezelfde wijze gebouwd als de redoute der strandbenting, gevoerd, waar de radja ons stond op te wachten. Deze was, evenals altijd, keurig netjes, met losse bevalligheid gekleed en verzocht ons, na wederzijdse begroeting, in het blokhuis te willen opkomen. Wij moesten twee verdiepingen op, langs steile trappen en door nauwe gaten, die achter ons onmiddellijk met valluiken gesloten en dichtgegrendeld en door twee gewapende Atjehers

bewaakt werden. Op de derde verdieping van het gebouw — dat men beter een koepel of groote duiventil zou kunnen noemen — kwamen we in een heerlijk luchtig vertrekje, waar de wind ons verfrisschend in het gelaat woei; het was van eenige hoogsteenvoudige Europeesche meubelen voorzien.

Wij ontmoetten er twee hooge hoofden: Tongkoe moeda Angkassa, radja van Pasei, tevens aanspraak makende op eene tusschen Djoelok en Simpang-Olim gelegen landstreek Merbau, waaruit hij door Simpang-Olimmers verdreven was. Hij behoorde tot de Atjehers, door ons in 1866 van Poeloe-Kompai verdreven, en is later de meest vertrouwde vriend, helper en raadgever der vertegenwoordigers van het gouvernement geworden. Voorts Tongkoe Hitam, een goedaardig grijsaard, hoofd van Blang-Sekoetji, die ons een jaar later, als afgezant van den radja van Edi aan den generaal Van Swieten, naar Groot-Atjeh vergezelde. Allen waren zeer beleefd; men schonk ons goeden portwijn uit grove bierglazen. Wij werden over allerlei zaken ondervraagd, vooral over de geëindigde expeditie tegen Groot-Atjeh; over de volgende en hare vermoedelijke inrichting; over het bestuur, de grootte, de macht en den rijkdom van Nederland en zijne koloniën; over onzen koning, Batavia, 's-Gravenhage, enz. enz., tot eindelijk zelfs over het fabricceeren der Jönköping's Säkerhets-Tändstickor, waarmee we onze sigaren aanstaken.

De meeste hoofden kunnen Maleisch spreken, doch veelal zeer onduidelijk en doorspekt met een aantal Atjehsche woorden. Ontegenzegglijk is het Atjehsch een dialect van het Maleisch, doch met zeer vele en zeer groote afwijkingen; de uitspraak is geheel anders. Terwijl die van het Maleisch, gemakkelijk en aangenaam, ons de zangerigheid der Italiaansche taal herinnert, is die van het Atjehsch zoo goed als onmogelijk. Geen pen is in staat te omschrijven hoe Oleh-leh, Oelei-loe, Ijeh-leboe (Ajer laboe) enz. door Atjehers wordt uitgesproken men moet de klanken daarbij half jankende, half zingende door den neus persen, inslikken en verdraaien. Geen Maleier spreekt Atjehsch, geen Atjeher Maleisch, zonder er zich eene speciale studie van te hebben gemaakt. Vele woorden worden in beide dialecten op dezelfde wijze geschreven, doch anders

uitgesproken: de uitgang i bijvoorbeeld is bij de Atjehers oī, api-apoī, sini-sinoī;

os:	bij de Maleiers	<i>lemboe</i> ,	bij de Atjehers	<i>lemong</i> ,
olie:	" "	" <i>minjak</i> ,	" "	" <i>mioek</i> ,
vijf:	" "	" <i>lima</i> ,	" "	" <i>limoeng</i> ,
eerst:	" "	" <i>dahoeloe</i> ,	" "	" <i>dè-lè-oe</i> ,
vrouw:	" "	" <i>parampocan</i> ,	" "	" <i>prooamoeak</i> , enz.

Andere daarentegen — en hun aantal is minstens even groot als dat der eerste — verschillen geheel van de Maleische woorden, zooals uit de enkele volgende voorbeelden blijkt:

	Maleisch	<i>saja</i> ,	Atjehsch	<i>olon</i> ,
ik:	"	<i>loe</i> ,	"	<i>hang</i> ,
jij:	"	<i>saja poenja</i> ,	"	<i>atra olon</i> ,
mijn:	"	<i>saja</i> ,	"	<i>ka</i> ,
ja:	"	<i>tidak</i> ,	"	<i>hanna</i> ,
neen:	"	<i>makan nassi</i> ,	"	<i>padjoe boe</i> ,
rijst eten:	"	<i>mari sini</i> ,	"	<i>djak kenoō</i> ¹⁾ ,
kom hier:	"	<i>deri mana datang</i> ,	"	<i>Panee- e- no- tegah</i> ,
vanwaar komt gij:	"	<i>ada biljara sedikiēt</i> ,	"	<i>Na- boeut- batjoet</i> ,
ik heb wat te zeggen:	"	<i>minoem ajer</i> ,	"	<i>djib ijeħ</i> ,
water drinken:	"	<i>tiga</i> ,	"	<i>lè</i> ,
drie:	"	<i>empat</i> ,	"	<i>poent</i> ,
vier:	"	<i>sembilan</i> ,	"	<i>sikoeroeng</i> ,
negen:	"	<i>lapar</i> ,	"	<i>dée-e</i> ,
honger:	"	<i>aocs</i> ,	"	<i>grah</i> ,
dorst:	"	<i>sekali</i> ,	"	<i>tat</i> , enz. enz.
veel, zeer:				

Hieruit ziet men, naar wij vertrouwen, voldoende dat, in verband met de toekomst der Nederlanders in Atjeh, het Atjehsche dialect wel de moeite waard is een onderwerp van bijzondere studie en onderzoek uit te maken.

Doch ter zake. Wij informeerden ook zooveel mogelijk naar alles, wat land en volk betrof, en gaven onder anderen ook onze bevreemding te kennen, dat de geheele bevolking steeds zoo zwaar gewapend rondliep, er bijvoegende dat dit, als zijnde de bron van vele ongelukken, in Nederland en zijne koloniën streng verboden was. Hierop antwoordden de hoofden ons, dat dit geschiedde, 1°. met het oog op het groote aantal wilde dieren, dat zich tot in de onmiddellijke nabijheid der kampongs en

¹⁾ Zou dit aan het *kéné* der Javanen verwant kunnen zijn?

vooral in de pepertuinen ophoudt, voornamelijk tijgers, 2°. tegen de struikroovers (die later, op klaarlichten dag, tusschen de gedei en het strand, in de onmiddellijke nabijheid der woning van den adsistent-resident De Scheemaker, Chineesche handelaren plunderden) en 3°. doordien het gebruik wil, dat ieder hoofd zich, naar mate van zijne macht en zijn rijkdom, door een stoet gewapende lieden, als zijn gevolg, doet vergezellen; naar de hoegrootheid van dit gevolg wordt de invloed en het aanzien der hoofden berekend en beoordeeld.

Nadat we het ook omtrent het te leveren slachtvee met den radja waren eens geworden, geleidde deze, vergezeld van een groot, gewapend gevolg, ons meer uit zorg voor onze veiligheid dan wel als eerbewijs of beleefdheid, langs den weg, dien we gekomen waren, naar onze sloep en kwamen we in goede orde aan boord terug.

Wij hadden nu voor het eerst een klein gedeelte van het binnenland van Atjeh gezien. Uitgestrekte vlakten (padangs), droge rijstvelden (ladangs), natte rijstvelden (sawah's), pepertuinen, zoowel in de vlakten als op de heuvels, kleinere suikerriet- (teboe) en maïs- (djagong) tuinen, tal van vruchtboomen, vooral pisang-, citroen-, papaja-, djamboe- en manga-boomen, gaven ons het bewijs, dat het land uitstekend vruchtbaar en zeker zeer geschikt voor de cultuur van tabak en notemuskaat moet zijn, van welke artikelen trouwens, evenals van de katoen (kapok), voor eigen gebruik bijna overal gebouwd wordt. De tabak is ongetwijfeld voor de oostkust en een gedeelte der noordkust van Atjeh het product der toekomst, dat de pepercultuur, evenals op Deli, zoo niet geheel verdringen, dan toch aanmerkelijk verminderen zal.

Den volgenden dag stoomde de Timor naar Diamantpunt. Terwijl wij van hier de kust (waar zich echter nog slechts zeer zelden vreemde handelsvaartuigen vertoonden) langs voeren, werden met de sloepen de verschillende inhammen, baaien en rivieren, meestal persoonlijk door den kommandant, onderzocht en nader verkend, ten einde meer en meer gegevens voor eene goede en vertrouwbare schetskaart te verzamelen. Bijna dagelijks werden daarbij nieuwe kreken, bassins, schuilhoeken en ver-

bindingswateren ontdekt. Ten einde omtrent de namen van personen en localiteiten goed ingelicht te worden, vergezelde een Chineesche handelaar, Toh Thing Hi van Pinang, den kommandant meestal op diens tochten. Zooals men zeide, was deze Chinees aan boord gekomen om, bij een eventueel tegen Simpang-Olim te ondernemen coup-de-main, als gids te kunnen dienen; hij had jaren lang op deze kust handel gedreven en was van vele plaatsen vrij goed op de hoogte.

Ook de Atjehsche kustvaartuigen bleven ons meest uit het gezicht; slechts visschers en enkele vaartuigen van Pasei en Kerti, die met toestemming der autoriteiten, voorzien van zeepassen van den radja van Edi, en onder scherpe contrôle, eenigen kusthandel tusschen genoemde plaatsen dreven, vertoonden zich nog.

Omstreeks dezen tijd werd door het Nederlandsch-Indisch gouvernement besloten om, in het belang der Engelsche handelaren van Pinang, onzen consul aldaar te machtigen tot het uitgeven van een beperkt aantal zoogenaamde licenses of speciale vergunningen aan daarin genoemde personen, om in eenige aangeduide Atjehsche plaatsen, tot het bedrag en ter vereffening van nog uitstaande geldelijke voorschotten, bij Atjehers peper te gaan laden.

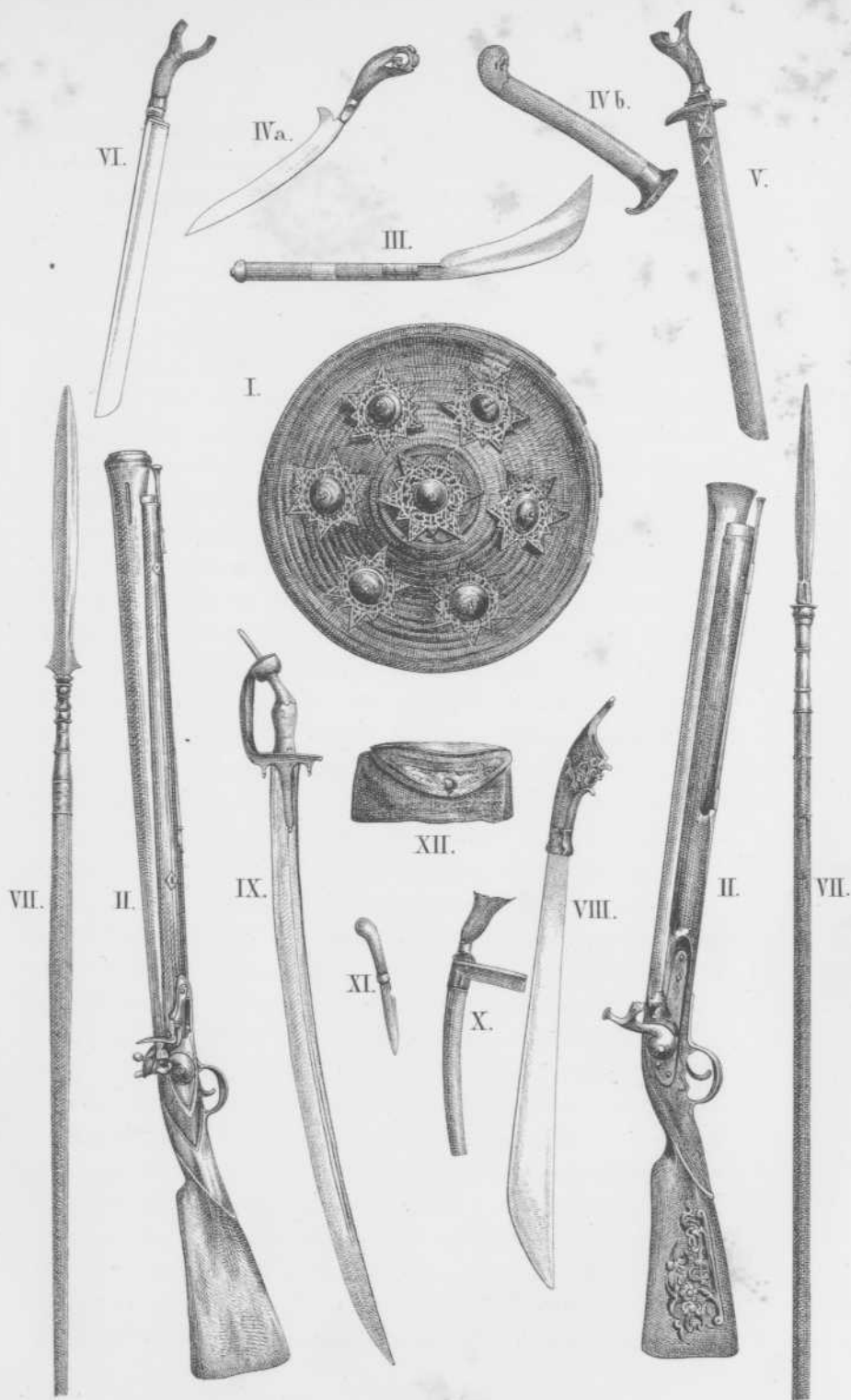
De Atjehsche hoofden en handelaars (beide hoedanigheden vindt men bijna altijd in één persoon vereenigd) namelijk zijn over het algemeen buitengewoon koop- en pronkziek en verkwistend en daardoor voortdurend in schuld bij de kooplieden (hoofdzakelijk Chineezen) van Pinang. Zij verbinden zich dezen, in afdoening hunner schuld, peper en andere producten tegen een bepaalden prijs te leveren. Zooals licht te begrijpen is, zijn deze overeenkomsten altijd in het voordeel der zooveel slimmere Chineezen, die wel zorgen deze schuldenaars, door telkens hernieuwde voorschotten van eenige duizenden dollars, voortdurend in hun macht te houden. Nu echter geheel Atjeh geblokkeerd werd, rekenden de Pinangsche kooplieden deze voorschotten in gevaar; het was daarom dat de Nederlandsch-Indische regeering hun vergunde, na verificatie hunner eischen door onzen zaakkundigen consul te Pinang, voor het bedrag der schuldbekentenissen bij de Atjehsche schuldenaars peper te gaan halen.

Reeds in Augustus 1873 kwamen de eerste »licensed» vaartuigen op de oostkust van Atjeh aan; zij mochten noch lading, van welken aard ook, noch geld aanbrengen: slechts ballast en de bewuste te vereffenen schuldbekentenissen. Eene uiterst gestrenge contrôle en visitatie moest daarom door de blokkade-schepen op deze vaartuigen, die er natuurlijk al spoedig op uit waren om alles, doch vooral opium, geld, wapens en ammunitie binnen te smokkelen, worden toegepast. In masten, ra's, dubbele bodems, ja tot zelfs in blikken trommels of blazen, onder aan de kiel van het schip, werden deze artikelen verborgen. Soms werden ze door onze officieren ontdekt en geconfiskeerd, meermalen ook niet. Nacht en dag moesten de oorlogsschepen op de loer, de sloepen op brandwacht liggen, om deze vaartuigen, die van alle kanten kwamen opzetten, te snappen vóórdat ze communicatie met den wal konden hebben. Voor verdachte koersen hadden deze natuurlijk altijd verontschuldiging van weer, wind of stroom, waartegen in den regel niet veel te zeggen viel, terwijl het hun toch bijna zeker alleen te doen was om, bij donkere nachten, op onbezette punten hun kans waar te nemen en de smokkelwaar aan land te krijgen. Hoe gemakkelijk hun dit bijvoorbeeld op de noordkust moest vallen, waar tusschen Telok-Samoi en Gigieng, een afstand van plus minus twintig mijlen (zoo groot als van Tamiang tot Diamantpunt), dikwijls geen oorlogsschip te zien was, is te begrijpen. Ook de te Pinang wonende Atjehsche hoofden grepen deze gelegenheden natuurlijk gretig aan, om persoonlijk of schriftelijk met hun land communicatie te houden.

Lang heeft deze license-historie gelukkig niet geduurd. Aan de schuldvorderingen echter kwam geen einde. Want wat belette Tongkoe Paija ¹⁾, hoofd van Tandjong-Semantoh, nabuur en bondgenoot van Simpang-Olim, gevolmachtigde der Atjehsche regeering op Pinang en voorzitter van den daar bestaanden Atjehschen raad van achten, in overeenstemming met zijne regeering, Simpang-Olim en andere staten,

¹⁾ Deze Tongkoe Paija is geboren te Groot-Atjeh, in kampong Lambada (gebied Lamnja) der XXVI Moekims.

ATJEHSCHÉ WAPENEN.

I. Schild. II. Donderbussen. III. Hakmes of vrouwenwapen. IV. Dolk (rentjong) a. mes. b. schede. V. Roedoes of pisoe Atjeh met schede. VI. Roedoes zonder schede. VII. Lansen. VIII. Sikien pandjang of Klewang. IX. Pedang Atjeh. X. Tombok lada. XI. Klein mes voor dagelijksch gebruik. XII. Pa-troontasch.

en met medewerking van duizende op Pinang wonende Atjehers, en Chineesche kooplieden, daartoe in overvloed te vinden, zoo veel schuldvorderingen te laten fabriceeren, als hem goeddacht? Tevens was het eene uitmuntende en gemakkelijke gelegenheid voor het genoemde Atjehsche Comité, om het voor hunne ondernemingen benoodigde geld in handen te krijgen. Daarom heeft de Nederlandsch-Indische regeering al spoedig een termijn gesteld, binnen welken alle vorderingen zouden moeten zijn afgehandeld en waarna de bepaling der licenses werd ingetrokken. Ze heeft ons echter ontegenzegglijk, niet-tegenstaande alle krachten door de marine ingespannen, veel nadeel berokkend en is er zeker veel in Atjeh, en vooral op de noordkust, ingevoerd geworden, dat er anders nooit zou gekomen zijn. Het verhaal van Chineesche handelaren van Pinang, dat ook het Nederlandsch consulaat te Pinang van het uitgeven dezer licenses eenig voordeel zou hebben genoten, is zeker een verzinsel; wie, die de geachte firma Paddy & Co. te Pinang kent, zou dit een oogenblik kunnen aannemen? Vele gelicensiëerde vaartuigen brachten cadeaux in vruchten, provisiën enz. voor de blokkeerende schepen mede, die echter steeds geweigerd of tegen billijke betaling overgenomen werden.

Omtrent de regeering van Atjeh deden we van de Atjehsche hoofden en gezagvoerders van handelsvaartuigen, met welke wij meermalen in aanraking kwamen, verschillende wetenswaardigheden op, die we later aan talrijke feiten en omstandigheden konden toetsen en bevestigd zagen. Een dezer gezagvoerders, Said Mohamed, die vooral een aanzienlijken handel in juweelen dreef, zeide de kleinzoon te zijn van den Arabischen koopman Said Hoessin van Pinang, die in 1814 zich voor eenigen tijd van het opperbestuur in Atjeh had weten meester te maken.

Het land bestaat, zooals reeds meermalen gezegd is, uit een aantal grootere en kleinere staatjes, die zich alle onderling onafhankelijk gevoelen en elkander voortdurend beoorlogen. Hoewel Groot-Atjeh, de zetel des sultans, voor het sterkste en meest-bevolkte gerekend wordt, bemerkten we aan alles al zeer spoedig, dat ook dit zeer weinig macht of invloed van betekenis over de andere staatjes uitoefent. Evenals de sultan in

zijn rechtstreeksch gebied door de rijksgrooten van alle gezag beroofd was geworden en hij slechts een pop, een masker in hunne handen was gebleven, evenzoo hadden zich ook de vorstjes der vazalstaatjes geheel van hem losgemaakt en gebruikten hem alleen nog als middel om tot bepaalde oogmerken te geraken. Vele grooten bijvoorbeeld, die zich met geweld van het gebied van anderen hadden los- of meester gemaakt, begaven zich met geschenken in geld, ten bedrage van drie- tot vijfduizend dollars, naar den sultan en verkregen van dien, door middel der rijksgrooten, die zich de geschenken geheel of grootendeels toeëigenden, een document, voorzien van den negenzegelstempel des sultans (soerat tjap-sembilan), dat hen zoogenaamd officieel in de verkregen onafhankelijkheid of het veroverde gezag bevestigde.

Deze negenzegelstempel was als onderstaand afschrift samengesteld; het middelste en grootste zegel was dat van den regeerenden sultan, de overige waren die van vorige sultans.

	Soeltan	
Soeltan	Tadjoe'l'	Soeltan
Mankoeta	alam.	Achmed
alam.		Sjah.
	Padoeka	
	Sri Soeltan	
Soeltan	Alaoedin Mantsjoer	Soeltan
Seid'oel	Sjah Djohan	Djohan
alam.	Berdaulat	Sjah.
	Soel' lahoe fil	
Soeltan	alam.	Soeltan
Djochar alam		Machmoed
Sjah.	Soeltan	Sjah.
	Mohamed	
	Sjah.	

Men denke zich alleen om elken naam den cirkelronden rand van het zegel, met eenige figuren versierd.

Andere dusdanige stempels, door ons gezien, waren uit den tijd van sultan Alaoeddin Djochar Alam Sjah en, voor zoover wij konden nagaan, van geheel andere namen dan bovenstaande voorzien. Waarschijnlijk regelden de opschriften dezer rijkszegels zich naar den wensch der verschillende sultans.

Niets verhinderde de daardoor verongelijkte hoofden later hunne geschondene rechten, tegen goede betaling, op dezelfde wijze terug te koopen. Meermalen ook werd een en hetzelfde grondgebied achtereenvolgens aan meerdere personen, die er ieder voor zich voor betaalden, afzonderlijk weggeschonken.

Het zegel des sultans was alzoo voor den meest- of laatst-biedende veil, die zich hiermede tegenover zijne tegenpartij den schijn van recht verschaft. Tot welk eene verzameling van tegenstrijdige aanspraken, die voortdurend van beide zijden met de wapenen verdedigd werden, dit aanleiding gaf, en hoevele oorlogen, zoo tusschen de verschillende staatjes onderling als tusschen de in deze staatjes bestaande partijen, hiervan het gevolg waren, laat zich denken. Wij zien er uit, hoe rot en vervallen de Atjehsche toestand was, en hoe deze den naam van volslagen anarchie volkomen verdiende. Het leert ons ook begrijpen, hoe eene partij in Atjeh, met den sultan aan het hoofd, den invloed van ons gouvernement moet wenschen, terwijl de andere partij, aan welker hoofd de Groot-Atjehsche rijksgrooten, voornamelijk Panglima Polim, Imam Longbattah, Toekoe Nanta, enz. staan, zich hiertegen tot het uiterste zal blijven verzetten; de eerste heeft alles te winnen, de laatste alles te verliezen en thans nog de macht in handen.

Om echter tot eene nadere beschouwing dezer beide partijen in geheel Atjeh te geraken, moet men vooreerst weten, dat de bewoners zelve zich in vier stammen (kaum, kahoem of atsal) onderscheiden, en wel in Groot-Atjehers, Pedirezen, Paseiers en Maleiers.

Tot den stam der Groot-Atjehers behooren, behalve de bewoners van Groot-Atjeh, voornamelijk ook die van Merdoe en Sambilangan op de noord-, van Simpang-Olim en gedeeltelijk van Perlak op de oost-, en van Rigas, Kroeng Sabien en andere staatjes op de westkust; zij staan onder den invloed der Groot-Atjehsche rijksgrooten en sluiten zich bij hunne partij aan.

Tot den Pedireeschen stam behooren, buiten den staat van dezen naam, onder anderen Ajerlaboe en Telok-Samoi op de noord-, Djoelok en Pedawa-besaar op de oost-, en verscheidene aan en bezuiden de Kloewangbaai gelegene staatjes, als

Tenom, Pangga enz. op de westkust. De bewoners schijnen noch voor hunne landslieden, de Groot-Atjehers, noch voor ons bijzondere sympathie te gevoelen en, voor zoover voorzichtigheid of eigenbelang hen niet anders doet handelen, bij voorkeur neutraal te willen houden.

Van Paseischen stam zijn Gigieng, Pasangan en de landstreek Pasei op de noord-, en Edi en eenige kleinere staatjes op de oostkust; zij hebben blijken gegeven, waar zij konden, zich aan ons te willen aansluiten, evenals dat met de staten van Maleischen oorsprong, de meest zuidelijke op de west- en oostkust, Malaboe, Laboean Hadji, Tompat-toewan, Bakoengan enz., aan de eene, Soengei-raija, Langsar en Tamiang aan de andere zijde, het geval is.

Men kan deze beide laatste stammen dus beschouwen als tot de partij des sultans of de ons goed gezinde partij te behooren; aangezien zij echter de zwakste zijn, bepaalden de meeste staatjes zich voorloopig tot het in acht nemen van onzijdigheid, waarop alleen Edi eene uitzondering gemaakt had.

De ons vijandig gezinde staatspartij wordt versterkt: 1°. door al diegenen, wier particuliere belangen met die der ons goed gezinde hoofden in strijd zijn; 2°. door hen, voor wie de godsdienst de voorname drijfveer is, en die door de priesters worden opgewekt tot den strijd tegen ons: de gehate kafirs (ongeloovigen); 3°. door velen, die buiten alle staats-, particuliere of godsdienstige belangen ten strijde gaan, om zich te verrijken, op hoop van buit, uit lust tot vechten of uit zucht naar roem en naam. Aangezien de Atjehers zeer krijgshaftig zijn, gevaarlijke oefeningen beminnen, en hun godsdienst, hunne opvoeding en levenswijze hen bovendien weinig aan het leven doen hechten, is het getal dezer avonturiers niet gering.

Vele anderen daarentegen, uit alle stammen, dankten Allah, toen zij zagen, dat er aan de regeeringloosheid, de willekeur en het wanbestuur een einde zou gaan komen, dat zij niet langer het geweld der sterkeren zouden behoeven te duchten en zich ongestoord aan handel en landbouw zouden kunnen wijden; zij versterkten daarom de regeeringsgezinde partij.

Aan deze verdeeldheid der Atjehsche bevolking, aan veler neutraliteit hebben wij het dan ook te danken, dat we niet

sinds lang Atjeh hebben moeten verlaten. Hadden de vier stammen zich eendrachtelijk van Troemon tot Tamiang tegen ons vereenigd, dan zouden we daar waarschijnlijk nimmer zoolang hebben kunnen standhouden.

Vele hoofden van Edi verzekerden ons reeds nu herhaaldelijk, dat de bevolking van dit staatje zich bij voortduring in de kalme rust en toenemende welvaart, die onze souvereiniteit het verschaft had, verheugde, en vele andere staatjes gaven door brieven en zendelingen den wensch te kennen, om in dezelfde verhouding als Edi tot de »Kompani», zooals het Nederlandsche gouvernement nog steeds bij alle inlanders heet, te komen.

We wisten nu, dat in ons station, als men van Tamiang af om de Noord gaat, de navolgende staatjes onder de daarbij genoemde hoofden bestonden, als:

Tamiang,	Radja Baudahara.	
Karang,	Kedjoeroean Karang of Tongkoe di Karang.	
Soengei-Joe,	Tongkoe Tjihik.	
Het landschap Telaga-Makoe (hoofdzakelijk uit pepertuinen bestaande),	Tongkoe Djohan radja moeda, broeder van radja Baudahara.	} Beiden cijnbaar aan Tamiang.
Radja Toeah en		
Mandjapahit,	Toeankoe Hassim (cijnbaar aan Langsar).	
Langsar,	Kedjoeroean „Langsar”.	
Bajan,	onder een Atjehschen rijksgroote, neef des sultans.	
Soengei-Rajja,	Saïd Djafar.	
Koealla-Djingki,	Tongkoe moeda Tjihik (cijnbaar aan Perlak).	
Perlak,	} Tongkoe Tjihik Perlak.	
Koealla-Legoer,		
Pedawa-besaar,	Saïd Mohamed.	
Pedawa-ketjil of	Panglima moeda Blang Kaboe en Tongkoe Bintara Ibrahim (behoort onder Edi-besaar).	
Pedawa-Pontong,	Tongkoe Tjihik.	
Edi-besaar,	Panglima prang Nja Boegam (behoort onder Edi-besaar).	
Edi-ketjil of -tjoet,	Habib Hitam.	
Bagau,	Hadji moeda Lon (behoort onder Djoelok).	
Boengieng,	Tongkoe Bintara.	
Djoelok-besaar,	Panglima prang Hakim (behoort onder Djoelok).	
Djoelok-ketjil,	Tongkoe Patja.	
Tandjoeng-Semantoh,	Tongkoe moeda Nja Malim.	
Simpang-Olim,	Tongkoe Tjihik Moelieng.	
Kerti,	Tongkoe moeda Angkassa.	
Pasei (Blang-Mil),	Tongkoe Tjihik Gedong.	
Pasei (Gedong),		

Al deze staatjes zijn, met uitzondering van Karang, Tandjoeng-Semantoh, Djoelok-ketjil en Pasei (Gedong), die zich in het binnenland bevinden, aan de kust gelegen; enkele hiervan schijnen, zooals opgegeven is, onder andere staatjes te behooren, doch slechts in naam, want Soengei-Joe en Tamiang, Koealla Djingki en Perlak bijvoorbeeld staan zoo vijandig mogelijk tegenover elkander, terwijl de radja van Edi-besaar in Pedawa-ketjil en Edi-tjoet eveneens bitter weinig te vertellen heeft, gelijk later blijken zal. Panglima prang Hakim van Djoelok-ketjil woonde en heerschte in Gloempang, de voorhaven als het ware van Djoelok-besaar, en deed zich daar vrij wel onafhankelijk voor. Tusschen Radja-toeah en Telaga Makoe bevindt zich nog de inham Radja-moeda, welks oevers echter, aangezien de Atjehers gelooven dat het daar spookt, tot heden toe onbewoond zijn.

Bovendien heeft men in het binnenland nog andere ons onbekende staatjes, waarvan wij er later eenige zullen noemen. Wanneer we dus, de meerdere bevolking der noord- en westkust en haar onbegrijpelijke verhoudingen in aanmerking genomen, het aantal afzonderlijke staatjes in Atjeh op meer dan honderd stellen, dan is dit zeker niet te veel. Van de westkust alleen hoorden wij er eens vijfenveertig opnoemen. Met »onbegrijpelijke verhoudingen» bedoelen wij hier dit, dat bijvoorbeeld Telok-Samoi, tot nu toe steeds als één staat aangemerkt, bestaat uit vijf of zes onderling vrij wel onafhankelijke landstreken: Telok-Samoi, Tjoenda, Gandang, Marassa, Landjoe en Baija. Een bewijs harer onafhankelijkheid is dit, dat toen, naar men ons verhaalde, de kapitein-luitenant-ter-zee Binkes, geruimen tijd later, de Nederlandsche vlag te Telok-Samoi deed hijschen en er tevens een naar het in de onmiddellijke nabijheid aan de reede gelegene Marassa zond, het hoofd van Marassa hiervan niets wilde weten. Dergelijke verhoudingen bestaan ongetwijfeld door het geheele rijk van Atjeh.

De staatjes ter oostkust, van Soengei-Raija af tot en met Simpang-Olim, met uitzondering van Perlak, zijn nederzettingen van zeer jonge dagteekening, de oudste hoogstens veertig jaren oud. Edi is eenige jaren ouder, Pedawa-besaar eenige

jaren jonger dan Simpang-Olim, dat naar gissing vijftientig jaar bestaat. De overige bestaan reeds langer; sommige, als Perlak, dagteekenen uit den tijd van en vóór de invoering van het Mohammedanisme op Sumatra. Het terrein der nieuwe nederzettingen was aanvankelijk geheel woest en onbewoond: vandaar ook dat van de Oeloe uit alleen naar de oude staten Pasei, Perlak en Tamiang wegen bestaan.

Toen de opvarenden van handelsprauwen de verschillende kreek en rivieren inliepen, om te overnachten, rijst te koken of zich voor slecht weer te bergen, bemerkten zij, dat de bodem uit vruchtbaren grond bestond, waarop niemand aanspraak maakte, en begonnen eenigen zich daar ter ontginning en bebouwing neder te zetten. Spoedig volgden anderen, door hunne mededeelingen daartoe aangespoord. Ook misnoegden en naar eigen grootheid en onafhankelijkheid strevende hoofden met hunne aanhangers volgden dit voorbeeld, en in korten tijd kregen deze volkplantingen eene aanmerkelijke uitbreiding. Haar hoofdbestaan was de pepercultuur. De verschillende stam- en landgenooten voegden zich bij voorkeur aan eene rivier bijeen. Hunne hoofden namen het bestuur in handen, en zoo ontstonden Simpang-Olim, Tandjoeng-Semantoh en Kocalla-Djingki, door nederzettingen van Groot-Atjeh; Djoelok en Bagau door nederzettingen van Pedir en Telok-Samoi; Boegieng en Edi-ketjil door nederzettingen van Kerti; Edi-besaar en Pedawa-ketjil door nederzettingen van Pasei en Gigieng; Pedawa-besaar door nederzettingen van Telok-Samoi en Soengei-Raija door nederzettingen van Maleiers van Deli. Deze ontwikkelden zich, vooral Simpang-Olim en Edi-besaar, in zeer korten tijd tot voornamen peperhavens.

Aanvankelijk keerde het grootste gedeelte dezer planters, vooral de voornaamsten, elk jaar na afloop van den peperpluk, met de vergaarde gelden terug naar hunne woonplaatsen, waar ze vrouw en kinderen hadden achtergelaten. Slechts een klein gedeelte der minderen bleef ter bewaking der kampongs en tuinen achter, die zonder vrouwen, zich met jeugdige dansjongens, sedatti's, hun door de hoofden hiertoe expresselijk geschonken, aan de ruwste en onnatuurlijkste onzedelijkheid overgaven. Met de volgende

oogsten kwamen zich echter allengskens geheele huisgezinnen voorgoed in de nieuwe nederzettingen vestigen en versterkten alzoo onophoudelijk de zich meer en meer onafhankelijk gevoelende jeugdige staatjes. Uit de hoofden werd een radja gekozen, of wel sommigen dezer wisten zich daartoe te verheffen en door den hierboven beschreven, gekochten schenkbrief des sultans te doen bevestigen, hetgeen reeds spoedig tot allerlei veeten aanleiding gaf. Zij werden in deze schenkbriefen Kedjoeroean van den sultan genoemd en verbonden zich daarbij, aan deze eenige belasting of cijns (hasiel) op te brengen, waaraan echter zelden anders voldaan werd, dan om nieuwe titels of concessiën te verkrijgen. Uit de voornaamste hoofden werden door den radja de vier oudsten (Ketoeah's) gekozen, die in elk staatje met hem een soort van raad (Ka-rapat-an) vormden en het bestuur uitmaakten, dat gewoonlijk zeer despotiek huishield en waarvan het mindere volk door willekeur en knevelarij de dupe was.

Meestal echter regeeren de vorst en de hoofden, elk voor zich, tamelijk onafhankelijk in het gedeelte, waarin ze het meest macht, rijkdom en aanhang bezitten, en doen zich daar vrij en ongestraft gelden.

De belastingen op in- en uitvoer en andere inkomsten, boeten enz. zijn het eigendom van den vorst, die er, volgens gewoonte of overeenkomst een gedeelte van aan de andere hoofden afstaat. In Edi bijvoorbeeld moest de vorst van de vijftig dollars (hasiel) er tien aan de hoofden afstaan. Hieruit worden de kosten der publieke werken, die daardoor natuurlijk bitter weinig te beteekenen hebben, bestreden, en zorgen verder vorst en hoofden, geheel naar willekeur, voor het algemeene onderhoud hunner rechtstreeksche onderhoorigen, de gewapende macht, enz. Bestuur kan men het dus eigenlijk ook alweer niet noemen. Macht is in alles recht, waarvan altijd de minderen het slachtoffer zijn. Om eenige zekerheid en bescherming te erlangen, zijn dezen dan ook wel genoodzaakt zich met lijf en ziel aan de genade van een hoofd, dat hun machtig genoeg dunkt, over te geven en zich onder diens

hoede te stellen. Voor hem doen ze alles, zelfs hunne vrouwen en kinderen staan ze af, zonder te durven morren.

Na aldus zeer globaal te hebben nagegaan, hoe de wording en samenstelling dezer staatjes had plaats gegrepen, en na hunne verhouding tot het overige gedeelte van Atjeh te hebben onderzocht, kregen we meer en meer de overtuiging, welk een ontzettenden warboel van grieven, rechten en aanspraken deze voor de toekomst zouden opleveren, die tot tal van kwesties moesten aanleiding geven, en nog vermeerderd door het grove liegen van beide partijen, het nemen van beslissingen voor elk Europeesch ambtenaar altijd uiterst moeilijk zouden maken.

Het aantal vrouwen is op de oostkust, in verhouding tot dat der mannen, nog altijd zeer gering. Het despotisme en de veelwijverij zijn bovendien oorzaak, dat de jongste en schoonste vrouwen en meisjes door de hoofden tot vrouwen of bijzitten worden genomen, zoodat er voor de minderen weinig meer dan oude, leelijke exemplaren overschiet. Vandaar dat voor dezen het bezit eener jonge vrouw eene groote uitzondering is; vrouwen van veertig jaar leven gewoonlijk met mannen van twintig, en daar deze huwelijken even gemakkelijk verbroken als gesloten worden, verwisselen zij herhaaldelijk, soms tien- of twaalfmaal, van echtgenoot. Eene dergelijke vrouw, die slechts vijfmaal gedurende haar leven van man verandert, is zeldzaam. Wij zagen dan ook bijna geene andere dan zeer on-ooglijke, vervallen specimens der Atjehsche schoonere sekse; alleen vrouwen en kinderen van hoofden maakten hierop soms eene gunstige uitzondering.

Er heerscht voor het overige in Atjeh de grofste onzedelijkheid, onder de hooger en even erg, zoo niet nog erger dan onder de minderen, en men kan het gebrek aan vrouwen eigenlijk eerder als gevolg dan als oorzaak hiervan beschouwen. De onbeschaamde openhartigheid, waarmee de Atjehers onder elkaar en tegenover vreemden zelfs voor deze zedeloosheid uitkomen, deed ons aannemen, dat ze in Atjeh burgerrecht heeft verkregen. De sedatti's, hierboven genoemd, zijn kinderen van negen tot twaalf jaar, de meesten waarschijnlijk van Nias afkomstig, die fraai in zijde getooid, met gouden en zilveren

arm- en voetbanden versierd, door zang en dans de avonden en nachten der mannen opvroolijken. De meeste hoofden bezitten eenigen dezer sedatti's in eigendom, en geven er gewoonlijk aan de bevolking hunner afgelegen peperplantages een paar tot amusement.

Betreffende den godsdienst der Atjehers merkten we op, dat zij zich als uitverkorene Mohammedanen en wel, na de Turken, als de eersten der wereld beschouwen; en toch wijken zij, op de ergerlijkste wijze, van de voorschriften des korans af. Zij denken, met dikwijls in het openbaar Allah taála aan te roepen, met vasten en bidden, met alle christenhonden zooveel mogelijk te haten en te benadeelen, waar dat niet met hunne lusten of belangen in strijd is, te kunnen volstaan. Daarentegen vechten, stelen en moorden zij onderling aanhoudend, geven zich sterk over aan het gebruik van opium en soms van spiritualiën, spelen grof en hartstochtelijk en bedrijven de ruwste wreedheden; hierin munten vooral de hoofden uit en hunne kinderen oefenen zich daarin reeds vroegtijdig. Zij zijn in hooge mate bijgeloovig; liegen en bedriegen, zoowel onder elkander als tegenover vreemden, is hun eene tweede natuur geworden; eerlijkheid en goede trouw zijn in hunne oogen eenvoudig domheid. De overige Mohammedanen, zoowel op Sumatra als op Java, koesteren dan ook voor de Atjehers — vooral daar deze laatsten zich verbeelden betere geloovigen te zijn — geene geringe verachting en bestempelen hen, even goed als de Christenen, met den naam van Kafirs (ongeloovigen).

Natuurlijk zijn er ook hierin onder de Atjehers gunstige uitzonderingen, en in deze zullen de Nederlanders zeker ten allen tijde een grooten steun vinden. Met een derzulken, zekeren Nja Hassim, koopman te Edi, eens over den godsdienst sprekende, drukten wij onze verwondering uit dat de Mohammedanen geen varkensvleesch aten, daar deze dieren toch even goed tot gebruik waren geschapen als de andere. Hij antwoordde zeer gevat, dat de profeet het eten van dit vleesch ook niet verboden had, omdat het niet goed was, doch eenvoudig, om hen te leeren gehoorzamen aan Gods bevel, evenals het aan de eerste menschen in het paradijs verboden was geworden te eten

van den boom der kennis, en vroeg ons toen op zijn beurt, waarom wij wel in Jezus en niet in Mohammed geloofden? Zij, Mohammedanen, geloofden evenzeer in den eerste als in den laatste, en in elke goede moskee waren de boeken (*kitab*) van Mozes en Jezus (*Nabi Isa*) even goed als die van Mohammed te vinden. Mohammed had immers latere goddelijke volmacht dan Jezus en bracht, nadat de leer der liefde en zachtmoedigheid van dezen Jezus niet gebaat had, den goddelijken wil door het zwaard ten uitvoer.

De meeste priesters, de hoofden vleierende en met dezen het volk beheerschende en knevelende, doen van ons, van wie ze het verlies van hun invloed duchten, de ongerijmdste verhalen, en hitsen allen daardoor zooveel mogelijk tegen ons op. Behalve dat wij de Atjehers natuurlijk van hun land en hunne bezittingen berooven, hunne vrouwen en dochters verkrachten of tot bijzitten nemen, en dat de mannen als slaven voor ons moeten werken, zullen we bovendien ook allen verplichten, tot spot hooge zwarte hoeden, en, o gruwel! in strijd met den koran dassen, hooge boorden en schoenen te dragen.

Het aantal dezer priesters is zeer groot en groeit door de jaarlijksche tochten der Atjehers naar Mekka steeds aan. Zij leven geheel op kosten der bevolking, die zij streng aan de uiterlijke godsdienstvormen, vooral bidden en vasten, doen vasthouden en hierin ook voorgaan. Door de wonderbaarlijkste geschiedenissen, visioen- en droomverklaringen houden zij bijgeloof en vrees onder het volk gaande en de Atjehers gelooven onwrikbaar vast aan spoken en geestverschijningen; op vele plaatsen bestaan hieromtrent de noodige overleveringen.

Zoo heeft bijvoorbeeld Edi zijn ontstaan te danken aan een bovennatuurlijk wezen, Ma-Edi genaamd, met slechts ééne, in den vorm van een suikerbrood of puntgranaat, uitstekende borst en vurige oogen, ter grootte van kokosnoten; elkeen die haar ontmoet of van haar droomt, is reddeloos verloren. Alleen de panglima prang Nja Sim, vader van Tongkoe Tjihik Edi, die destijds in Boegieng woonde en van Pasei afkomstig was, een man, van wiens moed en kracht de fabelachtigste verhalen gedaan worden, was tegen haar opgewassen en ontving van

haar den raad zich te Edi-besaar te vestigen, waaraan hij toen gehoor heeft gegeven en alzoo de stichter van dezen staat werd. Een staaltje van de kracht en behendigheid van panglima prang Nja Sim is dit, dat toen hij eens bij een onweder in Boengieng door den bliksem getroffen en in den grond geslagen werd, hij met onbegrijpelijke vlugheid zijne beide armen uitstak, het bovenlijf buiten de aarde hield en er zich zoo weder uitwerkte.

Ten gevolge van het geloof aan bosch- of watergeesten of monsters zullen ze sommige plaatsen, zooals b. v. Radja-moeda, nimmer bezoeken, en alle redeneering en elke poging, om ze door overtuiging hiervan af te brengen, is vruchteloos en vergeefs.

Vele lieden gaan voor onkwetsbaar (betoeah of kabal) door, onder anderen onze bekende vriend Tongkoe moeda Angkassa, en oefenen hierdoor grooten invloed op de bewoners uit. Tracht men hen ook hierin op de proef te stellen, dan weigeren ze dit, zeggende dat dit Allah verzoeken zou zijn en dat alsdan de goddelijke bescherming zou ophouden.

De meesten zijn voorzien van talismans (djimats), die hen voor ziekten en rampen bewaren en van het welslagen hunner ondernemingen verzekeren. De djimats bevatten gewoonlijk tooverbrieven, door de priesters met allerlei wonderlijke figuren in verschillende kleuren, bij voorkeur echter geel en rood, beschreven, die dezen voor veel geld van de hand zetten, of wel het zijn steenen of andere voorwerpen, waaraan eene bovennatuurlijke of geneeskundige kracht wordt toegeschreven.

Sommige priesters geven aan de kinderen onderricht, dat zich echter hoofdzakelijk bepaalt tot gebrekkig schrijven, lezen in den koran en bidden. De meeste Atjehers kunnen evenwel noch het een noch het ander — alleen bidden — en zijn buiten de hun aangeborene en verder aangekweekte listigheid en sluwheid zeer weinig ontwikkeld; scholen bestaan nergens in Atjeh. Echter moet dit erkend worden, dat de Atjehers zich door meerderen handels- en ondernemingsgeest, grooteren moed en volharding gunstig van andere inlandsche stammen op Sumatra onderscheiden.

Een blik in de rechtspleging der Atjehers doet ons zien op welken lagen trap van beschaving en ontwikkeling zij staan, hoe despotisch het bestuur en hoe wreed en barbaarsch hunne natuurlijke inborst is. Alle misdaden kunnen afgekocht worden door geldboeten, die de kas van den vorst en eenige grooten stijven. De rijken en machtigen zien alzoo niet op tegen het plegen van allerlei euvels en geweld. Op de armen en minderen daarentegen worden voor alle misdrijven de willekeurigste en afschuwelijkste straffen toegepast; vooral diefstal wordt — vreemd verschijnsel, daar de Atjehers als het ware geboren zee- en strandroovers zijn — onder hen streng gestraft. Gewoonlijk wordt de schuldige, door den Ka-rapa-tan veroordeeld, aan handen en voeten zoo stijf gebonden, dat deze daardoor half verbrijzeld zijn, en dan in de rivier verdrongen. Daarbij hebben de uitvoerders de gewoonte, de slachtoffers meermalen te laten bovenkomen om adem te scheppen, ten einde het genot der marteling en de worsteling met den dood te verlengen. Overspel en moord worden in Perlak gestraft door den man, gebonden, bij de armen aan een boom op te hangen en gedurende eenige uren als geweeschijf voor alle liefhebbers onder het volk te gebruiken; de vrouw werd geworpd.

In Pedawa-besaa werd een dief, stevig gebonden, met suiker en honig ingesmeerd, 's nachts naakt in het bosch, dat wemelde van venijnige muskieten, in een nest met roode mieren gezet. Den volgenden dag, toen de gestrafte werd losgemaakt, was hij dol en liep als een wild dier het bosch in, waaruit hij nooit terugkeerde. Op andere plaatsen liet men misdadigers, zonder eten of drinken, op een vlot van pisang-boomen gebonden, in zee drijven, het aan het lot overlatende of ze zouden omkomen dan wel door voorbijgaande vaartuigen gered worden. Bij niet doodelijke verwondingen worden dikwijls aan de bedrivers gelijke wonden toegebracht. Bloedwraak bestaat, doch niet wanneer de verslagenen gedurende den oorlog in een eerlijk gevecht gevallen zijn.

Krijgsgevangenen worden soms tot slaven gemaakt, meestal echter wreedaardig doodgemarteld. Hierbij bindt men zeer dik-

wijls de gevangenen onder de sekreeten (djamban), waar zij hun leven met de excrementen kunnen rekken tot ze den hongerdood sterven. Het Javaansche hoofd Mas Widjoijo, een grijsaard, die vergezeld van zijn tienjarig zoontje, als vrijwillig parlementair van den generaal Van Swieten, voorstellen naar den sultan overbracht, werd door den vijand in strijd met de eerste beginselen van het volkenrecht en met alle Europeesche en Indische beschaving, op wreedaardige wijze vermoord door hem, op den rug liggende, door een in den mond geplaatste holle bamboe kokend water in te gieten. Het zoontje eigende zich een der hoofden als sedatti toe.

Al deze barbaarsche straffen regelen zich naar de plaatselijke gewoonten, doch bovenal naar de vindingrijkheid en de willekeur der grooten. Daar vele voorbeelden ons bewezen, dat de Atjehers hunne vijanden dikwerf door vergif om het leven brengen, is het des te opmerkenswaardiger, dat zij hiervan tegenover ons geen gebruik maken en dat ook hunne wapens nimmer vergiftigd zijn.

Reeds menigmaal is in deze bladen de titel Tongkoe gebruikt; deze is evenals de titels toekoe en tekoe waarschijnlijk eene verbastering of wijziging van het Maleische Toeankoe (heer, meester), hetwelk eveneens in Atjeh in gebruik is. Deze wijzigingen schijnen echter eenigszins tot maatstaf te dienen van den rang of staat van hen, die er mede betiteld worden. De sultan en zijne nabestaanden zijn Toeankoe, de radja's, als die van Pedir, Simpang-Olim, Edi, enz., Tongkoe of Tingkoe, de daarop volgende hoofden Toekoe en bijna ieder ander, die eenigen invloed of aanzien bezit, Tekoe. Het is onmogelijk om de grens te bepalen, waar deze titels beginnen en eindigen, en ook heerscht er in de toepassing, vooral der drie laatste in de gesprekken veel verschil en willekeur, doch de indruk, welken wij bij het lezen der Atjehsche correspondentiën ontvingen, was bovenstaande. Wij zullen echter gemakshalve slechts het woord Tongkoe blijven gebruiken. Zoo ook leerden we, dat de titel panglima in Atjeh veel algemeener is dan ons door vroegere schrijvers wel eens wordt medegedeeld; panglima is het

praedicaat, dat men in alle staatjes onder alle klassen terugvindt, en het beteekent »hoofd of bevelhebber". Zoo is bijvoorbeeld :

Panglima Polim, moeda Perkasa,	hoofd der XXII moekims, in Groot-Atjeh.
Panglima prang Nja Boegam,	radja van Edi-tjoet.
Panglima prang Hakim,	ondergeschikt hoofd van Djoelok.
Panglima prang Nja Aboe,	een voorvechter te Edi.
Panglima Tiban,	havenmeester in Groot-Atjeh.
Panglima binei Kroeng,	hoofd der visschers in Djoelok.
Panglima Tjoet,	peperhandelaar in Telaga-Makoe.
Panglima Setia Batti, bijgenaamd Tjihik Poetih,	de Chineesche koopman Angpiauw van Pinang, te Edi.

De laatste heeft dezen titel van panglima Setia Batti bij een met het negenzegelstempel voorzienen schenkbrieff van den sultan verkregen. Het aantal hoogere en lagere Atjehers, dat zich Said of Habib (rechte afstammelingen van den profeet) noemt, is eveneens zeer groot; zij staan bij het volk in den reuk van bijzondere heiligheid en genieten buitengewone privilegiën en eerbewijzingen, doch versmaden het echter niet, bovendien nog als Tongkoe te worden aangesproken. Verder heeft men nog de minder menigvuldig voorkomende titels van Kedjoeroe-an, Oeloebalang, Pahloewan; de eerste beteekent zooveel als rijksbestuurder en werd onder anderen gevoerd door de radja's van Karang, Langsar, Matang-Koeli enz.; de tweede (krijgsoverste) door den radja van Kerti Tongkoe Tjihik Oeloebalang Moelieng; de derde (dapper voorvechter) door Tongkoe moeda Angkassa Pahloewan Blang Mil.

Evenals Panglima zijn deze titels ook door velen als gewone namen aangenomen en bij Atjehers van alle rangen te vinden. De eerste is het meest, de laatste het minst algemeen. Ten slotte teekenen wij op, dat de titel van radja weinig in Atjeh voorkwam, doch door ons in navolging van de Maleische titels meer in algemeen gebruik is gekomen. Noch de grootte van het gebied, noch de afkomst der hoofden is met de be-teekenis (koning) in eenige overeenstemming te brengen. Men ziet hieruit, dat aan al deze titels dus in de verste verte niet die waarde mag worden gehecht, welke zij schijnen te bezitten.

Wij kunnen hier nog gevoeglijk wijzen op de algemeenheid der Atjehsche namen Tjihik en Bintara onder de Atjehsche vorstjes. Die van Edi, Perlak, Kerti (Moelieng), Pasei (Gedong), Baija, Tjoenda en Pasangan hebben den eersten, die van Djoelok, Pedawa Ketjil en Gigieng den tweeden naam. De bijvoegsels tjoet, Nja, moeda, komen bij vele namen, soms ook geheel op zichzelf, voor, als: Moeda Nja Malim, Moeda Tjoet Lateh, Bintara tjoet, Tjoet Nja, enz.

Volgens loopende geruchten scheen er in Atjeh sterk gebrek aan rijst te komen; niet alleen, dat dit artikel meer dan peperduur werd, doch men deelde ons mede, dat op sommige plaatsen de bevolking reeds tot andere voedingsmiddelen hare toevlucht moest nemen. Atjeh levert weinig rijst op; alleen Pedir, Groot-Atjeh en de Oeloe brengen van dit artikel meer voort dan voor eigen gebruik noodig is, en voeren het overtollige naar de andere kustplaatsen uit. Het verder benoodigde wordt gedeeltelijk op die plaatsen zelve gebouwd en voor het overige van Pinang ingevoerd; door verkeerde berekening, misgewas en steeds toenemende bevolking is dit laatste meestal het aanzienlijkste gedeelte. Op de oostkust, waar de blokkade verreweg het strengst werd gehandhaafd, en de eigen cultuur van rijst het geringst was, bestond de grootste behoefte. Edi mocht voor zichzelf slechts zooveel invoeren als de stationskommandant noodig oordeelde, daar anders van daar uit natuurlijk de overige staten tegen groote winsten zouden zijn voorzien geworden.

Betreffende de verdere cultuur en de bronnen van bestaan in Atjeh vernamen wij, dat peper op de west- en oostkust en pinang of betelnoot op de noordkust de voornaamste producten zijn; op de oostkust alleen wordt jaarlijks ongeveer vijf- à zesduizend koijan peper uitgevoerd, waarvan de prijzen variëren en zich te Pinang regelen naar vraag en aanbod. In Augustus 1873 waren deze van tweehonderd tot tweehonderdvijftig pilaardollars de koijan, drie jaar tevoren nog negentig en kort na het effectief worden der blokkade daalden ze in de geblokkeerde havens voor de smokkelaars, die er zich aan wagen wilden, eveneens tot negentig à honderdtwintig pilaar-

dollars. Men ziet hieruit tevens, welk een enorm nadeel de blokkade — aangenomen dat er successievelijk veel peper langs verschillende wegen is kunnen worden uitgevoerd — aan een staat als Simpang-Olim bijvoorbeeld, die twee- à drieduizend koijan jaarlijks voortbrengt, gedurende de drie jaren die zij nu reeds heeft geduurd, moet berokkend hebben.

Daarna bestaat de uitvoer uit kleine hoeveelheden getah (gutta percha), dammar (hars), benzoï, lilin (was), rottan (bindrotting), welke artikelen voor een groot gedeelte uit de Oeloe worden aangebracht; verder kokosnoten en kokosolie, huiden, welriekend hout (kajoe gahroe) enz. Uit de Oeloe wordt ook stofgoud verkregen, dat echter niet verder dan de kustplaatsen gaat, waar het verwerkt en bewaard wordt. De overige producten worden binnenslands gebruikt en geven aanleiding tot een levendigen kusthandel. (Daar de binnenlandsche wegen, zoo deze al bestaan, buitengewoon slecht zijn, is hierbij de zee de route, welke voor de handelscommunicatie bij voorkeur en bijna uitsluitend gevolgd wordt.) Het zijn, zooals wij reeds bij het bezoek te Edi hadden opgemerkt, voornamelijk tabak, gambier, kapok, suikerriet, obi's en kladdi's (Indische meelachtige knolvruchten als onze aardappelen en die ook op dezelfde wijze gegeten worden), katjang (een soort van boontjes), sirih (betel), en petroleum uit Perlak, die langs de geheele kust ongezuiverd tot verlichting wordt aangewend; volgens de verhalen omtrent de petroleumbronnen (telaga minjak) van Perlak, moeten deze zeer belangrijk en bezienswaardig zijn.

De veestapel is rijk, vooral op de noord- en westkust; het minst in de nieuwere staten der oostkust, waar veel vee van Pasei, Kerti, Telok-Samoi en verder op wordt ingevoerd. Buffels, runderen, geiten en pluimgedierte vindt men in Atjeh in overvloed, doch zij worden niet uitgevoerd; alleen paarden worden soms van de noordkust naar Pinang verscheept, doch hun getal is gering; zij worden daar uit de Oeloe Gajo aangebracht. Zelfen gebruiken de Atjehers de paarden zelden, daar zij geen bijzondere voorliefde voor paardrijden schijnen te bezitten. De stieren worden als trekdieren bij den land-

bouw gebruikt en ook bij voorkeur gegeten; de koeien daarentegen dienen alleen voor de voortteling, terwijl uit de melk een soort van ranzige boter (*minjak sappi*) wordt bereid, eveneens uitsluitend voor binnenlandsch gebruik bestemd.

Groot-Atjeh, Pedir en Gigieng zijn de plaatsen, waar de meeste inlandsche industrie bestaat. Meermalen is ons verzekerd, dat in Groot-Atjeh en Pedir zijde gewonnen wordt, en dat de Atjehers zich door loogbedden van het voor buskruit-fabricage benoodigde salpeter voorzien. De Atjehsche wapenen, gevlochten schilden en fijne hoofddeksels (*topi pedir*), fijn geweven zijden en katoenen kleedingstukken, koperen huissieraden en gereedschappen, gouden en zilveren versierselen worden hoofdzakelijk daar bewerkt en vervaardigd.

De met uitsluiting van elke andere meest gewilde handelsmunt is de Spaansche pilaarmat of pilaardollar, die dan ook door de Atjehers ringgit Atjeh (Atjehsche dollar of rijksdaalder) of ringgit mariaam (kanondollar), daar zij de pilaren of kolommen voor kanonnen aanzien, wordt genoemd. De Chineezzen en andere handelaren van Pinang drijven hun handel met Atjeh uitsluitend met deze munt, en ook ons gouvernement is verplicht geweest zijne ambtenaren hiervan tot het doen van betalingen aan Atjehers te voorzien. Verder gebruikt men er de koperen pasmunt der Straits-settlements en eenige kleine gouden en tinnen of looden Atjehsche muntstukjes. De laatste, waarvan er 6400 op één dollar gaan, geraken echter meer en meer in onbruik en komen nogslechts zelden voor; zij worden *pèngs* genoemd, vandaar dat men dan ook onder *pèng* in Atjeh in het algemeen geld verstaat. »Hoeveel geld», in het Maleisch *brapa oewang*, is in het Atjehsch *padoem pèng*.

Na herhaalde uitnoodigingen van den radja van Edi en zijne hoofden om hen eens aan wal te komen bezoeken, bood zich daartoe den tienden Augustus eene goede gelegenheid aan. Eenige officieren stoomden dien dag met de stoombarkas de Edi-rivier op, de reeds beschreven gedeel voorbij, tot vlak voor het huis van den radja, waar eene inlandsche voetbrug (*titih*) de beide oevers verbond. Deze brug was vervaardigd uit eenige

kruiselings in de rivier geplante boomstammen; in de daardoor gevormde mikken was een andere boomstam of dikke bamboe gelegd, terwijl aan de uiteinden der steunpalen dwarsstokken als leuning en bevestigd waren. Een en ander bood den voetganger een zeer eenvoudig, doch wankelend overgangsmiddel aan, vooral daar de leuning vrij ver van den te bewandelen boom of bamboe verwijderd en zeer onstevig waren. De inlanders passeeren zulke bruggen vlug en zonder eenige moeite, doch voor ons Europeanen blijft het daarentegen altijd een gevaarlijke en halsbrekende acrobatische toer. Dergelijke voetbruggen vindt men trouwens op geheel Sumatra.

Duizende toeschouwers stonden ons aan beide zijden der rivier aan te gapen. Tusschen deze talrijke menigte ontving ons de radja met zijne hoofden aan den oever en voerde ons naar hetzelfde gebouwtje, waar wij reeds den derden Augustus geweest waren. Evenals vroeger werden we ook nu weder over alles ondervraagd: welke betrekking wij bekleedden en welke er nog meer bestonden, hoeveel tractement de kommandant, wij en de mindere schepelingen wel hadden en hoeveel de hoogste ambtenaren; wat een schip, de geheele vloot en het leger wel kostten. De prijzen van het geschut en het gepantserd materieel en de beschrijving hiervan deden hen allen verbaasd staan, en zij informeerden daarom of onze koning dan niet ontzettend rijk moest zijn. De mededeeling dat ook deze een bepaald inkomen genoot, schenen ze maar half te willen gelooven; zij dachten dat geheel Nederland en Indië zijn eigendom moesten zijn. Vaste bezoldiging toch is in hun oog iets zeer gering; zij spreken met een soort van verachting van menschen, die huurloon genieten (*orang makan gadji*); stelen is, naar het schijnt, in hun oog veel fatsoenlijker. Verder vroegen ze ons, hoe groot en machtig Nederland in vergelijking van andere landen was, informeerden naar ons staatsbestuur, ons finantiewezen enz., doch ze schenen hiervan weinig begrip te kunnen krijgen. Wel riepen ze onophoudelijk: »dat is goed», »dat is mooi en billijk», maar de lust om het zelve eens in practijk te brengen was minder groot.

Dat allen, van den minste tot den voornaamste, voor

de wet gelijke rechten hadden, dat alle officieren en ambtenaren menschen waren die, onafhankelijk van rang of stand, zich hunne positie door kennis moesten veroveren, was hun evenzeer een raadsel als dat alle staatsinkomsten tot op den laatsten cent, volgens vaste voorschriften moesten verantwoord worden en dat zelfs de hoogste beambten de macht niet hadden, hun inkomen met één enkelen gulden te vermeerderen. Met kinderlijke nieuwsgierigheid informeerden ze, hoe onze Hollandsche vrouwen er uitzagen, hoe duur ze waren en hoeveel de koning er wel bezat, hoeveel kinderen deze had, hoe oud die waren, enz. enz. De radja van Edi, dien men als niets meer dan een dorpshef, hoogstens districtshef moet beschouwen, scheen zich zoowat den gelijke van den radja Wolanda (Hollandschen koning) te rekenen en twijfelde er ook geen oogenblik aan, of wij beschouwden hem evenzoo. Hij wilde ook stoomschepen, kanonnen, soldaten, mooie huizen, schoone vrouwen enz. hebben, en wenschte onzen koning, die hij eerst dacht dat op Batavia woonde, te bezoeken. Zijne verbeelding werd echter een weinig gekalmeerd, toen wij hem mededeelden, dat hij dan daartoe eerst de bemiddeling van den stationskommandant, van den kommandant der maritieme middelen, van den gouverneur van Sumatra's westkust en van den gouverneur-generaal zou noodig hebben, wat hij zich daartoe zou behooren aan te schaffen, wat hem een en ander aan tijd en geld zou kosten en hoe het ceremonieel der ontvangst zou zijn. De kennis der Atjehers omtrent alles wat buiten Atjeh op de wereld bestaat, is zeer gering.

Over ons verzoek om eens eene wandeling door de kampong en de gedei te maken, werd blijkbaar heengesproken; de radja scheen hiertoe weinig lust te gevoelen. Op ons herhaald aandringen gingen we echter langs een binnenweg, den grooten weg zorgvuldig vermijdende, door een kleinen peper-tuin naar het huis van den krani Nja Malim; het was een gewoon houten, geheel dichtgesloten gebouw, met atap gedekt. Wij betraden dit echter niet, evenmin als dat van den radja, maar namen plaats in een klein, geheel open, houten loodsje (pendoppo), dat er recht tegenover stond en

gewoonlijk door de mannen met hunne vrienden tot plaats van beraadslaging gebruikt wordt of om op hun gemak lucht te scheppen, te praten, te spelen of feest te vieren. Bij alle personen van eenig aanzien vindt men een dergelijk plaatsje (tampat doedoek), ten eerste om er vrij te kunnen praten zonder kans van beluisterd te zullen worden, en ten tweede omdat men liefst het inwendige der huishouding, dat gewoonlijk zeer smerig is, met de vrouwen en verdere geheimenissen voor ieders oog verborgen houdt. Daar werd ons evenals bij den radja portwijn aangeboden en namen we naar Oostersch gebruik, op matjes en kleedjes plaats, met de beenen kruiselings onder het lijf.

Wij zagen hier voor het eerst de peper groeien en vernamen daaromtrent de navolgende bijzonderheden. De peper (lada) is een slingerplant evenals de sirih, op de Europeesche snijboon gelijkende, doch kleiner van blad; zij slingert zich om den stam van den spoedig en gemakkelijk groeienden dadapboom, die daarom bij het aanleggen van tuinen op gelijke afstanden het eerst geplant moet worden. Wanneer deze boomen eene voldoende hoogte hebben bereikt, wordt de stam kaal gesnoeid, alleen de kruin tot schaduw eraan gelaten en de inmiddels gekweekte jeugdige peperstekjes of looten aan den voet geplant. Na drie jaar begint de eerste pluk. De peper groeit aan trosjes evenals de druiven; de korrels, ter grootte van kleine erwten, zijn aanvankelijk groen, worden daarna rood en eindelijk donkerrood, bijna zwart; zij moeten groen geplukt en dan op matten in de zon gedroogd worden, waardoor ze er gerimpeld, zwartgrijs uitzien. Dit is de meest voorkomende zwarte peper. De schoonste en rijpste korrels kunnen door een soort van waterkuur, waarbij zij zinken moeten, van de minder goede korrels gescheiden worden; men ontdoet ze daarna gemakkelijk van de gerimpelde buitenhuid, waardoor ze een glad en lichtgrijs aanzien verkrijgen en alzoo de zogenaamde witte peper vormen. Deze maakt een klein gedeelte van den oogst uit en is veel geuriger en daardoor ook veel duurder dan de zwarte; doch of gemakzucht, of eene niet aan de meerdere moeite geëvenredigde winst, of gebrek aan

gelegenheid zijn oorzaak dat velen deze schifting der peper in twee soorten niet toepassen; dat is ons nooit recht duidelijk geworden.

Een tuin bestaat gewoonlijk uit vijfduizend boomen, die vijf koijan of ongeveer honderdtien picols, gelijk aan zes- à zeven-duizend kilogram, kunnen opbrengen en waarover de zorg en bewaking aan drie à vier minderen is opgedragen, die er hun verblijf in opslaan en buiten hun onderhoud de helft van de opbrengst erlangen. Deze helft moeten ze echter voor den marktprijs van de plaats hunner inwoning (harga pakan) aan den eigenaar van den tuin verkoopen. De tuinen moeten zeer schoon gehouden worden; alle boomen staan precies zes voet van elkaar af; verschillende tuinen, die van twee- tot tienduizend boomen bevatten, vormen een Seleboe, welke door een afzonderlijken naam wordt aangeduid. Met den pluk-tijd worden er met inzamelen, drogen en vervoeren natuurlijk meer handen vereischt en dan komen vele bewoners van de noordkust hunne stam- of landgenooten hierbij assisteeren. Een koijan peper wordt in Atjeh gerekend te bevatten acht-honderd gantang, en ééne gantang is de ruimte, ingenomen door eene hoeveelheid rijst, die ongeveer honderddertig pilaar-matten weegt; daardoor bevat een koijan beste peper van de westkust soms tot vijftwintig, slechte peper van Simpang-Olim daarentegen slechts achttien picol en minder. Op de oostkust produceert Pedawa-besaar de beste, Edi en Djoelok goede, Simpang-Olim zeer slechte peper.

Veelvouden van de gantang zijn:

de goentja,	gelijk aan	80	gantangs.
de ton of tong,	" "	10	"
de naléh,	" "	8	"

Onderdeelen zijn:

de bamboe,	gelijk aan	$\frac{1}{2}$	gantang.
de tjoepa,	" "	$\frac{1}{4}$	"
de kai,	" "	$\frac{1}{8}$	"

De peper wordt steeds gemeten met de tong, een houten, langwerpig vierkanten bak

Voor al de stoombarkas had veel bekijks; er was vrije bezichtiging toegestaan en voortdurend zat ze vol nieuwsgierige hoofden en minderen. Een Atjehsch schrijver, Gigienger van afkomst, Abdul Rachman genaamd, die later de opvolger van Nja Malim is geweest, speelde voor ons viool en een Atjehsche kok bereidde ons te zeven uren des avonds eene naar omstandigheden goede tafel, bestaande uit rijst met kerrie, gebraden ossevleesch en smakelijk in versche klapperolie gebraden kippen en eenden. Ook de Europeesche en inlandsche bemanning der stoombarkas werd van een en ander ruimschoots voorzien en een massa vruchten als pisang, papaja, suikerriet en laboe voor de aan boord zijnde bemanning medegegeven. Niet de minste ongeregeldheid of onbehoorlijke handeling vond er plaats; er heerschte daar werkelijk eene vriendschappelijke vertrouwelijkheid tusschen de Hollanders en de Atjehers.

Gedurende het diner deelde men ons mede, dat de radja ter onzer eere eene karbouw had laten slachten en een zogenaamd Chandoeri-feest had aangericht. Chandoeri of Khandoeri is in geheel Atjeh een feest, dat bij verschillende plechtige, godsdienstige of aangename gebeurtenissen gegeven wordt, bijvoorbeeld bij het sluiten van een verbond, het begin van een oorlog, het succes eener politieke of handelsonderneming, godsdienstige feestdagen, het einde der vasten, bij trouw-, geboorte- of besnijdenis-plechtigheden enz.; dan worden één of meer karbouwen geslacht, eet al het volk vleesch en vermaakt zich met verschillende volksspelen.

Het servies en ameublement waren hoogst eenvoudig; de spijzen werden op metalen schotels van zeer twijfelachtige zindelijkheid voorgediend; borden, glazen, vorken, messen en lepels van allerlei vorm en even verdacht voorkomen waren grootendeels bij verschillende Chineezen geleend; eene ronde tafel, drie of vier stoelen en overigens houten banken voltooiden het decoratief. Een met ongezuiverde petroleum gevuld rood aarden theepotje, in welks tuit een pit brandde, was aanvankelijk de geheele verlichting, later aangevuld door een in een ledige flesch geplaatste waskaars.

Na het opkomen der maan stoomden we te negen uren 's avonds weer de rivier af, waarbij de radja met alle aanwezige hoofden ons tot aan de monding vergezelde. Wij hadden nog voorgesteld, over land naar het strand terug te keeren, doch de radja raadde ons dat wegens de vele tijgers en den slechten toestand van den weg sterk af.

Toen wij op de reede kwamen, was van de Timor niets te ontdekken; we legden dus op de Den Briel aan en vernamen daar, dat onze kommandant, 's avonds een Chineesche wankang voor Edi-tjoet, met welke haven alle handel over zee verboden was, ziende ten anker komen, hierop afgegaan was.

Wij bleven op de Den Briel overnachten en zochten den volgenden morgen de Timor voor Edi-tjoet op; nu vernamen wij, dat, toen dit schip den vorigen avond daar was aangekomen, er van het Chineesche vaartuig niets meer te ontdekken was. Een der officieren werd daarom met eene gewapende sloep de rivier ingezonden. Ofschoon men onbekend was met alle localiteit, werd nog een eind in het donker doorgeroeid, doch niets van het bewuste vaartuig bespeurende, dat naderhand bleek er in het geheel niet te zijn geweest, en veel geschreeuw en rumoer aan wal hoorende, keerde men onverrichtzake terug. Bij den uitgang der rivier werd van den wal een scherpschot op de sloep gelost.

De radja van Edi werd nu hiervoor den volgenden dag ter verantwoording geroepen; toen werd ons wederom het bewijs geleverd, hoever de zucht tot logen en grootspraak bij de Atjehers gaat. Totnutoe toch had Tongkoe Tjihik Edi beweerd, dat Edi-tjoet onder zijn gebied ressorteerde, maar toen hem bij de persoonlijke bijeenkomst hierover de verantwoordelijkheid begon te bezwaren en hem, om het zoo eens uit te drukken, het mes op de keel gezet werd, kwam eindelijk de waarheid te voorschijn. Op de stellige vraag of Edi-tjoet nu tot Edi-besaar behoorde, ja dan neen, wendde Tongkoe Tjihik zich met eene naïveteit, die bij eene minder ernstige zaak vermakelijk zou kunnen genoemd worden, tot eenigen zijner hoofden met dezelfde vraag. Na eenig bedenkelijk stilzwijgen antwoordden dezen »barangkalī tidak (misschien

niet)" en, na nog eenig over en weer praten, kwam het definitieve "tidak (neen)" er uit.

Het bleek nu, dat Edi-tjoet, bestuurd door Panglima Prang Nja Boegam, ouderen broeder van Tjoet Lambak van Tipian Batoe, geheel onafhankelijk van Edi-besaar was.

Deze Tjoet Lambak behoorde te dien tijde tot onze bitterste vijanden en is dit nog steeds. Zooals vroeger gezegd is, was hij bij het hijschen der vlag tegenwoordig geweest en had aan alle voorafgaande besprekingen deelgenomen; zijne kampong grenst onmiddellijk aan het gebied van Edi-besaar, waartoe zij behoort. De oorzaak zijner vijandige gezindheid was, dat de hem toebehoorende toop Fox Pinang, omdat deze van meer geschut voorzien was dan op den zeepas vermeld stond, door ons in Juni 1873 was in beslag genomen. Wel was dat vaartuig met de lading hem na ernstige overweging in het belang onzer politiek teruggegeven, doch de kanonnen die het, boven het op den zeebrief vermelde aantal, aan boord had, waren hiervan uitgezonderd geworden.

Voor al op den radja van Edi was Tjoet Lambak zeer gebeten. In den nacht van 10 op 11 Augustus had er een aanslag op het leven van den eerste plaats gehad, door onder zijn huis, op de plaats waar men wist dat hij gewoonlijk sliep, met eene lans door den vloer te steken, welke wijze van moorden op Sumatra veel voorkomt. De jonge Tongkoe Tjihik, juist geen voorbeeld van persoonlijken moed, sliep dien nacht, doordien hij ons tot aan de riviermonding begeleid had, toevallig in de strandbenting, die hij na dien tijd meermalen des nachts betrok. Deze aanslag was, evenals het schot te Edi-tjoet, hoogstwaarschijnlijk op last en door het volk van Tjoet-Lambak geschied, die schijnbaar rustig, omringd door zijne vrienden en volgelingen, op de gedei te Edi-besaar woonde, waar ook de Fox Pinang lag. Dien dag hoorden we ook, dat door den vijand een prijs van honderd dollars gesteld was op het hoofd van elk Nederlander. Zeer ten genoegen van den radja — en hieruit bleek ons alweer, bij al zijne zwakte en machteloosheid, zijn goede wil — begon de stationskommandant er ernstig over te denken, eene compagnie infan-

terie tot bezetting der strandbenting te Edi aan te vragen.

Wat het bedrog betreffende Tongkoe Tjihik's beweerde macht over Edi-tjoet aangaat, dit gebrek van te liegen en zich aan grootspraak over te geven, om zich machtiger en gewichtiger voor te doen, is in Atjeh zoo algemeen, van den sultan van Groot-Atjeh en den Maharadja van Telok-Samoi af, tot de kleinste hoofden toe, dat het Tongkoe Tjihik Edi nu juist niet zoo vreeselijk euvel geduid werd, als sommigen wel zouden vermeenen. Wij leerden hier de waarheid kennen, en dit was reeds veel gewonnen.

Alle handel met Edi-tjoet, ook over land, werd nu verboden en Edi zelf, ten opzichte van den in- en uitvoer, onder nog strenger contrôle geplaatst.

Dat op de gedei te Edi, in de onmiddellijke nabijheid van den radja, diens grootste vijand ongestoord wonen kon, terwijl beiden in stilte en langs allerlei omwegen elkander zochten te belagen; dat uit de strandbenting te Edi-tjoet op onze sloepen geschoten werd, zonder dat Panglima Prang Nja Boegam, wiens land het was, hier iets van wist; dat terzelfder tijd allen herhaaldelijk de vriendschappelijkste en onderdanigste brieven aan den stationskommandant schreven, waarin ze zichzelven als doodeerlijke, kalme en vreedzame lieden voorstelden, en aan de anderen allerlei booze en lage plannen en handelingen toeschreven — dit alles is alleen in een land als Atjeh mogelijk. Wij herhalen het: hoe moeilijk het in dezen doolhof van logen en bedrog moest zijn goed en doelmatig te handelen en hoe zorgvuldig men zich vooral voor overhaaste besluiten en handelingen wachten moest, kan bij eenig nadenken een ieder begrijpen.

Als tegenhanger der verhalen betreffende het stellen van prijzen op onze hoofden hoorden wij van andere zijde, dat door de Atjehers vredesvoorstellen aan onze regeering waren gedaan. Een door de Atjehsche regeering naar Turkije om hulp en raad gezonden afgevaardigde, Saïd (of Habib) Abdul Rachman Zahir, onverrichterzake te Pinang teruggekeerd, moet na beraadslaging aldaar met den raad van Atjehsche hoofden, Tongkoe Paija, Saïd Achmat, Toeankoe Hassim, Toekoe Ibrahim en anderen, aan de Nederlandsch-Indische regeering hebben

voorgeslagen vrede te sluiten op de navolgende grondslagen: onafhankelijkheid van het gebied van Atjeh, met uitzondering van eenige vaste punten, die tot vestiging van handelsplaatsen, oprichting van vuurtorens, enz. enz. aan de Nederlanders zouden worden afgestaan; toelating van een Nederlandsch hoofdambtenaar als vertegenwoordiger van onze en als adviseur der Atjehsche regeering te Groot-Atjeh; het sluiten van een nieuw tractaat, waarin de wederzijdsche grenzen zouden worden vastgesteld en de Nederlanders als de meest bevoorrechte natie zouden worden behandeld. Men zegt echter, dat de Nederlandsch-Indische regeering die voorstellen als onaannemelijk heeft moeten verwerpen.

Successievelijk kwamen vele schepen het blokkade-eskader versterken, zoodat nu de blokkade meer effectief kon worden toegepast. De kusten werden op het einde van Juli in ge-regelde stations verdeeld, de Noordkust, Oostkust, Westkust en Groot-Atjeh, de eerste met Gigieng, de tweede met Edi tot hoofdplaats, terwijl de Westkust, alhoewel een afzonderlijk kruisgebied vormende, Groot-Atjeh tot punt van uitgang had. De scheepsmacht te Groot-Atjeh stond onder de directe bevelen van den kommandant der maritieme middelen; later is het station Westkust ingetrokken en kwam met de eilanden eveneens onder het rechtstreeksche bevel van den eskader-kommandant, den kapitein-ter-zee Van Gogh. De landstreek Pasei behoorde aanvankelijk tot het station Noordkust; het station Oostkust strekte zich slechts tot de Djamboe-ajer-rivier uit, doch na den proclamatie-tocht der Sumatra werd in September 1873 ook de kust van Pasei aan de Oostkust ter bekruising toegevoegd, welke bepaling zoowel uit een ethnographisch als uit een geographisch oogpunt zeer was toe te juichen.

Voor de leverantiën aan de marine werd te Pinang een contract gesloten; twee sleepbootjes van Java, de Smiroe en de Ardjoeno, werden als transportvaartuigen bij de vloot aangenomen, om voortdurend provisiën, levensbehoefte, brieven, geld enz. van Pinang en Deli af te halen en op de verschillende stations rond te brengen, alsmede andere commissiën te verrichten. Deze vliegen, zooals ze in de wandeling genoemd werden, hebben zeer goede diensten gedaan.

In de voedingstarieven werden doelmatige wijzigingen gebracht; aardappelen, uien, versch vleesch, roode wijn en limoen-sap zijn bij het blokkade-eskader voornamelijk factoren geweest voor het behoud van eene goede gezondheid en een goeden geest onder het personeel. Hoe menigmaal er ook door Janmaat tegen de hypocras (soep van versch vleesch, rijst, aardappelen en uien) gemopperd werd, hieruit bleek slechts de waarheid van het spreekwoord, dat men »des Guten zuviel geniessen kann". De officier van administratie eerste klasse Verboon, van Zijner Majesteits fregat *Zeeland*, was met de algemeene verzorging der vloot belast, en tevens beheerder van 'slands kas, vrijwillig agent der posten en gedelegeerde van het Roode Kruis. Zijne onvermoeide activiteit en zorgvuldige behartiging der belangen van het gouvernement zoowel als van het gansche personeel der vloot, die zich menigmaal ook tot geheel particuliere aangelegenheden uitstrekten, gaven hem aanspraak op ons aller dankbare erkentelijkheid en waardeering.

Herhaaldelijk kwamen nu niet alleen de hoofden van Edi, doch ook die van Kerti en Pasei bij ons aan boord en bleven soms verscheiden dagen en nachten over. Het scheen hun goed bij ons te bevallen en zij schenen ons volkomen te vertrouwen; zij gevoelden zich op de *Kapal poetih* (het witte schip) — zooals zij de *Timor* algemeen noemden — geheel thuis. Zij en hunne volgelingen wisten reeds bij voorbaat, dat ze, aan boord komende, dadelijk hunne wapens moesten afleggen en in bewaring geven, en zij deden dit dan ook al heel spoedig uit eigen beweging, zonder tegenspraak. Wij behandelden hen verder zooveel mogelijk overeenkomstig hun godsdienst en hunne gewoonten. De hoofden namen deel aan de officiers-tafel, waar ten aanzien hunner onbeschaafdheid en van andere minder aangename hoedanigheden steeds de meest mogelijke inschikkelijkheid werd in acht genomen; zij lieten zich dan ook onze vriendschappelijke opmerkingen en terechtwijzingen steeds met erkentelijkheid welgevallen en richtten er zich naar.

Het gevogelte, voor hun disch bestemd, slachtten ze altijd zelf, onder het uitspreken eener formule uit den koran en met het gelaat naar het oosten gericht. Somwijlen zelfs, als

de gelegenheid het medebracht, slachtten zij op deze wijze den voor de geheele equipage bestemden slachtos, opdat ze er ook van zouden kunnen meeën. Wij vertelden hun dan dat dit een Chandoeri-feest ter hunner eere was. Verder mochten hunne spijzen met geen vleesch of vet van varkens in aanraking komen, hetgeen volgens den koran streng verboden (haram) was; daarom waren hun de spijzen uit blikken of flesschen, waarvan het volstrekt niet twijfelachtig was of ze al dan niet »haram» waren, als sardines, gelei, beschuit, eieren, suiker, het aangenaamst; ook aardappelen (obi Wolanda) aten zij gaarne, terwijl koffie met veel suiker hun geliefkoosde drank was. Hoewel het gebruik van wijn, bier, brandy, champagne enz. hun streng verboden was, veroorloofden zij zich hierop dikwijls afwijkingen, doch altijd onder voorwendsel dat het als middel tegen ziekte, buikpijn, zwakte enz. werd aangewend. Ook onze sigaren smaakten hun uitstekend; zij waren gewoonlijk zelfs niet te kiesch om, bij het verlaten van het schip, dezen of genen om een extra pakje daarvan en om eenige flesschen wijn of bier voor hun zieke vrienden aan wal te verzoeken. Aardappelen, erwten en boonen namen ze meermalen mede aan wal, om de cultuur ervan te beproeven.

Soms werden ze ook wel door ons in andere kleederen gestoken en de ruwste lieden waren kinderlijk trotsch en ijdel, als wij ze met een schoon, hagelwit overhemd of pantalon hadden uitgedost. Vooral wanneer ze een uniformstuk aankregen, was de ernstige deftigheid, waarmede ze zich daarin bewogen, allerkoddigst om aan te zien. Van het bestaan en het gebruik van spiegels schenen velen nog niet bijzonder goed op de hoogte te zijn; herhaaldelijk toch grepen sommigen achter de spiegeldeuren van het buffet mis, om te zien of daar nog een tweede vertrek was, zooals dat waarin wij zaten. Ze konden zich echter niet voorstellen dat alles, als ameublement, voeding, dranken, kleeding, sigaren enz. het persoonlijk eigendom der officieren was en dachten dat dit alles den »radja Wolanda» toebehoorde. Het meest van allen echter moest de officier van gezondheid het altijd ontgelden; de verzoeken om geneesmiddelen (obat), voor allerlei werkelijke en denkbeel-

dige kwalen, namen nooit een einde. 's Nachts sliepen onze Atjehsche vrienden naar verkiezing op het dek of in het verblijf der officieren, waar hun dan van zeildoek, sloepkussens enz. eene legerstede werd geïmproviseerd. Hunne gebeden en godsdienstige wasschingen konden ze altijd ongestoord verrichten. Wij onderhielden ons veel met hen over hun en over ons land en zij waren door een en ander spoedig geheel op hun gemak, hetgeen ze door het, alléén in het Nederlandsch-Indisch vertaalbare, woord *senang* (lekker) uitdrukten.

Van de hoofden van Djoelok en andere plaatsen kreeg de stationskommandant reeds nu en dan brieven, waarin deze zich arme, weinigbeteekenende lui noemden, die aan den oorlog geen deel namen, doch èn voor de »Kompani» èn voor den sultan van Atjeh beiden bang waren; zij verklaarden met ons in vrede te willen leven en ons slachtvee, gevogelte, vruchten enz. tegen billijke betaling te willen leveren. Ook omtrent Simpang-Olim liepen geruchten, dat de radja van dat staatje in onderhandeling wenschte te treden.

De Timor bleef intusschen onafgebroken kruisen, zich nacht en dag overal, volgens sommigen, die den dienst bedaarder en met de oude stationskalmte van vroegere tijden beschouwden, als »de vliegende Hollander» met zenuwachtige beweeglijkheid vertoonende.

Den tweeëntwintigsten Augustus zagen we, ter reede van Edi liggende, eene Atjehsche prauw de Soengei Pedawa-ketjil ingaan. Een officier, ter informatie derwaarts gezonden, werd zeer onheusch ontvangen en keerde aan boord terug om nadere bevelen te vragen.

De Timor ging daarop voor het riviertje liggen en de radja en hoofden van Edi werden verzocht aan boord te komen; voordat deze echter ter plaatse aanwezig waren, was het vaartuig reeds verdwenen. Nader onderzoek leidde tot geen ander resultaat dan dat Tongkoe Tjihik Edi in Pedawa-ketjil, hoezeer in zekeren zin aan hem onderhoorig, weinig meer rechtstreeksch gezag uitoefende dan in Edi-tjoet.

Pedawa-ketjil wordt door twee hoofden bestuurd, namelijk door Tongkoe Bintara Ibrahim, broeder van Tongkoe moeda

Angkassa, die tevens de plaatsbekleeder zijns broeders in Pasei (Blang Mil) is en dus bijna altijd in de laatste plaats verblijf houdt, en door Panglima moeda Blang Kaboe, een der ondergeschikte hoofden van den ons vijandigen radja van Pasei (Gedong). Hieruit leerden we wederom een dier vreemde, onbegrijpelijke Atjehsche verhoudingen kennen, waarvan men bij ons in Europa geen denkbeeld heeft, namelijk dat een en dezelfde persoon in Edi tot onze bondgenooten, in Pasei (Gedong) tot onze vijanden behoorde. Het vaartuig was waarschijnlijk het eigendom van bewoners van Gedong en werd niet meer gevonden, hoezeer de Soengei Pedawa-ketjil zoo ver mogelijk werd opgeroeid en onderzocht.

Den zesentwintigsten Augustus passeerde ons Zijner Majesteits stoomschip Sumatra, welks kommandant, de luitenant-ter-zee eerste klasse Dijserinck, in commissie met den controleur Kroesen, den bekenden proclamatie-tocht ging aanvaarden. De Nederlandsch-Indische regeering namelijk had, met het oog op de eerlang te hervatten vijandelijkheden met Groot-Atjeh, groote, rijk en sierlijk gedrukte proclamatiën, aan de hoofden en bevolking der verschillende Atjehsche staatjes gericht, doen vervaardigen, waarin deze werden aangemaand zich aan ons te onderwerpen, en waarin voorspoed, vrede en welvaart werden voorspeld aan hen die voor, ellende, oorlog en verwoesting aan hen die tegen ons zijn zouden. Bovengenoemde commissie had in last deze proclamatiën overal rond te brengen en de antwoorden af te wachten. Het was echter niet gemakkelijk, deze aan haar adres en op haar bestemming te krijgen. Op de oostkust bewezen de radja's van Edi en Pasei (Blang Mil) ons hierbij wederom goede diensten, daar ze eenigen hunner volgelingen, meermalen met levensgevaar, met deze proclamatiën naar verschillende staatjes zonden. De uitslag van dezen tocht was dat vele staatjes de proclamatie in het geheel niet in handen kregen, andere lieten haar onbeantwoord of vroegen korteren of langeren bedenktijd, en sommige, die reeds vroeger van hunne goede gezindheid en den wensch, om zich bij de »Kompani'' aan te sluiten, hadden blijk gegeven, bleven hierin volharden.

VIJFDE HOOFDSTUK.

In het begin van September kwam Zijner Majesteits stoomschip Vice-admiraal Koopman op de reede van Edi en nam de kommandeerende officier van dit schip, de kapitein-luitenant-ter-zee Van Troijen het stationskommandement der oostkust over.

Van toen af was de Timor aanvankelijk veelal bij Diamantpunt gestationneerd en wel op de hoogte van Koealla Bekah. Bijna dagelijks bezochten onze sloepen de vele inhammen en krekten, die men daar aantreft, voornamelijk om zich te overtuigen dat er van hier met de Djamboe-ajer-rivier geene communicatie binnendoor bestaat en dus alle vaartuigen, die zich van de noord- naar de oostkust of omgekeerd wenschen te begeven, verplicht zijn buiten Diamantpunt om te varen. Officieren en minderen gingen hier herhaaldelijk aan wal en verlustigden er zich in, de eentonige, onstuimige zee eens met de stille, van alle kanten besloten baaien, en het dek van het schip met het lommer der tjimara-boomen en het frissche groen der grasvelden te kunnen verwisselen. Een dezer baaien leverde, wat diepte en ruimte betrof, eene uitstekende ligplaats op voor eenige schepen, en het aangrenzende, vaste, zandige terrein eene ruime en goede gelegenheid tot oprichting van depots.

In de toegangen tot deze baai was overvloedig water, doch na herhaald en nauwgezet onderzoek bleek het ons, dat een paar smalle zandruggen aan de zeezijde den ingang voor

grootere schepen belemmerden. Dit punt bleef evenwel, zoolang wij bij Diamantpunt lagen, ons »pied-à-terre", ons buitenverblijf; er werd gras gehaald voor het aan boord aanwezige slachtvee, en met het oog op een daar eventuëel op te richten kustlicht werd dit gedeelte nauwkeurig opgenomen. Daarbij werd nog een noordelijker uitgang dan Koealla Bekah ontdekt, Koealla Mentoeï, die volkomen voor het oog verborgen, alleen bij hoog water door niet al te diep gaande prauwen kan gebruikt worden en vlak bij Diamantpunt uitkomt. Voor hen, die weten wat het zegt op zulk terrein kustvaart te beletten, is het te begrijpen welk gewicht wij eraan hechtten, al deze schuilhoeken en sluipgangen te kennen. Bij onze tochten op het schiereiland van Diamantpunt zagen we groepen van halfverwilderde buffels, apen en enkele herten en zwijnen; behalve de Kajoe Bakau, tjimaraboomen, talrijke convolvulussoorten, slingerplanten en lianen, vonden we hier ook eenige exemplaren van de bekende netelplant *raméh*, welker vezels goede stevige draden opleveren.

Met de komst van de Vice-admiraal Koopman schenen er ook eenige geheimzinnige agressieve plannen, ten opzichte van sommige staatjes der oostkust te zijn gevormd; algemeen was men van opinie, dat de tweede expeditie tegen Atjeh medio October zou aanvangen en dat dan tegelijkertijd hier of daar op de oostkust offensief zou worden opgetreden. Edi begon meer en meer in de knel te zitten en verklaarde zich ten ernstigste door zijne naburen bedreigd. De gewapende sloepen en debarkements-divisiën der op de reede liggende oorlogsschepen werden ten allen tijde tot onmiddellijke assistentie gereedgehouden.

In verband met een vriendschappelijken brief, door Panglima Prang Hakim, hoofd van het aan den ingang der Djoelok-rivier gelegen Gloempang, aan den stationskommandant gericht, ging de heer Bogaert den zesden September, op een zijner opnemingsochten langs de kust, plotseling met de stoombarkas de Djoelok-rivier in, tot voor de aan haar eerste bocht of kronkeling liggende, welvarende kampong Gloempang; deze behoort onder Djoelok-besaar, doch stond

toen onder de directe bevelen van Panglima Prang Hakim.

Honderde gewapenden stroomden naar den oever. Geen wonder dat onze vriend Toh-Thing-hi, die den heer Bogaert vergezelde, in doodsangst verkeerde. Met een paar hunner opende de kommandant van uit de sloep een gesprek, waarop deze in eene sampan op zijde van de stoombarkas kwamen. Zijn Edele verzocht hun onder anderen aan Panglima Prang Hakim mede te deelen, dat hij spoedig antwoord op zijn brief zou komen brengen. Eene invitatie om aan wal te gaan, ten einde naar het huis van genoemd hoofd te worden geleid, sloeg de kommandant evenwel af. Het feit om met eene sloep, bemand met twaalf koppen, voor deze vijandelijke kampong te komen, waar tal van vaartuigen, eene menigte gewapenden en op den achtergrond van geschut voorziene versterkingen of borstweringen te zien waren, getuigde reeds van genoeg stoutmoedigheid en maakte dan ook op vriend en vijand den indruk van grooten persoonlijken moed. Na vluchtig een en ander te hebben opgenomen, keerde de stoombarkas naar boord terug.

's Avonds op de reede van Edi komende, zagen we dicht onder den wal een gewoon Atjehsch vaartuig voor den wind, van om de Noord, naar den ingang der rivier zeilen. Al deze vaartuigen nu moesten door de Den Briel als wachtschip aangehouden en hunne lading, herkomst en bestemming, op den zeepas vermeld, onderzocht worden. Gewoonlijk bleken ze dan van Edi, Pasei of Kerti afkomstig te zijn en werden in orde bevonden. Meermalen echter gebeurde het ook dat ze of eenvoudig passeerden, of wel dat ze in het gezicht van het ter reede liggende oorlogsschip de rivier binnensnaptten, waar ze dan later of niet meer konden gevonden worden, of als ze ontdekt werden, onwetendheid, vrees of iets dergelijks tot verontschuldiging aanvoerden, hetgeen dan door den radja of zijne hoofden in den regel bevestigd werd.

Op het nu bedoelde vaartuig, dat blijkbaar regelrecht en zonder zich om het wachtschip te bekreunen, naar binnen wilde gaan, werd bijtijds eene sloep afgezonden, die het den weg afsneed en het aanriep om zeil te bergen en te ankeren. Het vaartuig scheen hieraan gehoor te willen geven, tenminste het liep in den

wind op, waardoor het dwars van de sloep kwam te liggen, streek het zeil en opende toen, zoo goed als à bout portant, op een afstand van een paar sloeps lengten, in het gezicht van drie oorlogsschepen plotseling zijn vuur uit lilla's en donderbussen op de sloep, welker bemanning uit den adelborst eerste klasse Voormolen, een onderofficier en acht Europeesche, met geweer gewapende matrozen bestond. De ontsteltenis en schrik op de schepen, vanwaar door een ieder met het rustige uurtje van zonsondergang de bewegingen der vaartuigen waren gevolgd, waren groot. Dadelijk werden sloepen ter assistentie naar de plaats des gevechts gezonden. Wij zagen de bemanning der zoo verraderlijk aangevallen sloep onmiddellijk met snelvuur uit de Beaumont-geweren antwoorden, doch verder beletten ons de afstand en de ingevallen duisternis iets meer te onderscheiden.

De schoten hielden langzamerhand op en wij beschouwden de sloep en hare bemanning als verloren. Toen onze ter hulp gezonden stoombarkas aan boord terugkeerde, vernamen wij tot ons genoegen het tegendeel. Nadat toch het goed gerichte vuur onzer Beaumont-geweren eenige minuten had aangehouden, had het overige gedeelte der sloepsbemanning het vaartuig aangeklampt en geënterd en wat niet over boord sprong of nog tegenstand bood met sabel of bajonet neergelegd. Daarna was het vaartuig door de sloep op sleeptouw genomen en deze ontving onder weg de hulp der andere sloepen.

Op de Den Briel aangekomen, vond men bij nader onderzoek in de vijandelijke prauw nog de lijken van een meisje of vrouw, naar gissing zestien jaar oud, met kogelwond in de borst, van een zuigeling met twee schoten in het buikje en van een volwassen man. Een oude man en vrouw en een jongetje van vijf jaar waren nog ongedeerd, twee mannen daarentegen gewond. De lijken werden aan den bodem der zee toevertrouwd en aan de anderen zooveel mogelijk hulp en bijstand verleend. Wij konden den jeugdigen Voormolen en zijn handjevol volk van harte gelukwenschen met den afloop.

Den volgenden morgen kwamen de hoofden van Edi reeds vroegtijdig aan boord en deelden ons mede, dat het vaartuig van

Pasei en Kerti was gekomen en met zes koppen, waaronder Panglima Hassim van Tjoenda, bemand was geweest. Deze hadden het gevecht met onbegrijpelijk domme roekeloosheid aangevangen; de overige opvarenden, tien mannen, drie vrouwen en twee kinderen, waren passagiers van tusschenliggende plaatsen met bestemming naar Edi. Buiten de bovengenoemden was niemand gered of behouden gebleven en dus waren er van de eenentwintig personen aan boord der prauw zestien omgekomen; en dat is te begrijpen, daar de meeste Atjehers niet kunnen zwemmen en velen dus waarschijnlijk verdronken. De Ediërs zagen volkomen in, dat de schuld dezer betreurenswaardige catastrophie alleen aan den dollen overmoed hunner eigen landslieden te wijten was. Geen vaartuig waagde het echter na dien tijd meer eene oorlogssloop aan te vallen of te bedreigen; de schrik over het voorgevallene breidde zich over de geheele kust uit en bracht een diepen indruk teweeg, die nog lang daarna in de gemoederen der bewoners voortleefde.

Intusschen nam ten gevolge dezer historie, die van Edi-tjoet en Pedawa-ketjil, de spanning tusschen den stationskommandant en den radja van Edi meer en meer toe. De overste Van Troijen wilde den radja aan boord hebben, waartoe deze echter, uit vrees dat hij naar Batavia gevoerd zou worden, niet te bewegen was, waarom later eene ontmoeting aan het strand buiten de strandbenting tusschen deze beiden plaats had.

Strengere maatregelen werden tegen de kustvaart genomen en men besloot ook meer met de sloepen de rivieren in te gaan, huizen, prauwen enz. te vernielen en in het algemeen niet meer met die mildheid te werk te gaan, die tot hiertoe onze handelingen had gekenmerkt, maar waarvoor de Atjehers toch ongevoelig schenen te zijn.

Het reeds vroeger verbreide gerucht, dat zich in verschillende staten van Atjeh Europeanen zouden bevinden, die te Pinang of te Singapore tot het Mohammedanisme waren overgegaan, zagen we bevestigd door berichten van Pinangsche handelaren, onder anderen dat zich te Simpang-Olim vier dergelijke personen bevonden, waarvan een, met eene christin gehuwd, thans aan de monding der Arakoendoer-rivier woonde.

Hij was een Duitscher van geboorte en gewezen koopvaardijmatroos. Waarschijnlijk had hij zich van den Islam, en hadden de Atjehers zich van het Europeesche vernuft wat al te veel voorgesteld. Tenminste onze renegaat wenschte zijn nieuw vaderland weder te verlaten, waar hij bitter gebrek leed en slechts door de schamele liefdegiften der bevolking voor hongerdood bewaard bleef. Hij liet daarom door de genoemde Pinangsche kooplui vergunning verzoeken bij gelegenheid te Arakoendoer bij ons aan boord te mogen komen, ten einde hierover te aboucheeren.

In de daaropvolgende dagen werden de tijdingen omtrent den bedreigden toestand van Edi zoo verontrustend, dat den twaalfden September zeventig man der marine, onder bevel van den luitenant-ter-zee eerste klasse H. J. Van Broekhuizen, met goedvinden van den radja de strandbenting te Edi bezetten, terwijl de Coehoorn inmiddels naar Deli vertrok om een compagnie infanterie af te halen.

Den volgenden morgen had te Edi weer eene gebeurtenis plaats, die algemeene verslagenheid teweegbracht. De toegang tot de benting was aan de Atjehers met uitzondering van den radja en enkele ons bekende hoofden streng verboden. Een on-aanzienlijk Atjeher meldde zich dien dag buiten de benting aan met verzoek den kommandant te mogen spreken, waarop een jong korporaal der mariniers hem in strijd met het consigne binnen de versterking deed komen. De kommandant weigerde echter den Atjeher, die met een ontbloot Atjehsch mes gewapend was, te zien en gelastte, dat men dezen weder naar buiten zou brengen. De korporaal, hieraan gevolg willende geven, duwde den Atjeher zachtjes aan den arm, hem naar buiten wijzende, doch deze draaide zich om, hief met bliksemsnelheid zijn wapen in de hoogte en scheidde den onervaren jongeling met een slag het hoofd van den romp. Daarna werden nog een paar omstanders, onder anderen de luitenant-ter-zee Siccama, licht gewond en snelde de onverlaat het fort uit en het bosch in, voordat er in de algemeene verwarring een schot op hem gelost werd.

We vooronderstelden eerst, dat het een persoonlijke wraakoefening zou geweest zijn voor op 6 September gevallen Atjehsche

vrienden of bloedverwanten van den moordenaar, doch bekwamen later de zekerheid, dat het feit op aansporing van Tjoet Lambak moest gepleegd zijn, die het in deze speciaal op den heer Broekhuijzen gemunt had, ter zake van de Fox Pinang. De moordenaar, zekere Lebei Blang, van Blang-Oejoh, in het Djoeloksche, werd ons twee jaar later door Tongkoe Bintara Djoelok genoemd, doch was toen krankzinnig, waarom hij met rust gelaten en zijn uitlevering niet gevraagd werd.

Deze kleine op zichzelve staande feiten brachten eenige afwisseling in het rustellooze kruisen van de Timor, die tevens vooral verkenningen langs de kusten en aan de rivier-ingen van Edi-tjoet, Djoelok en Arakoendoer deed, met het oog op de offensieve handelingen, die vrij zeker spoedig onzerzijds tegen deze staten zouden plaats grijpen.

Zoo waren wij den zeventienden weer voor de Arakoendoer-rivier en zouden den Duitschen renegaat, den Europeeschen Atjeher, aan boord krijgen, toen we plotseling het doffe geluid van verwijderde kanonschoten hoorden en bij nauwkeurig onderzoek in de verte een stoomschip ontdekten, dat noodseinen scheen te doen. De met de meeste nieuwsgierigheid verwachte bezoeker moest in den steek gelaten worden en wij stoomden met volle kracht naar het in nood verkeerende schip. Nabij komende bespeurden wij dat het de Coehoorn was, die, den vorigen dag met eene compagnie infanterie vertrokken, 's nachts met hevige buien had te kampen gehad en daarna een gebrek aan de machine had gekregen, zoodat dit schip nu ten noordoosten van Diamantpunt op goed geluk rond-dreef of, zooals men dat aan boord noemt, in katzwijn lag. Wij namen het schip op sleper en brachten het naar Edi, waar het debarkement der troepen, ter afflossing der marine-landingsdivisie, in de vereischte orde plaats vond.

Van den Europeaan van Arakoendoer hoorden we later nog slechts, dat deze, der grootste ellende ten prooi, zich over land via Edi en Perlak naar Langsar had begeven en van daar zeker eene gelegenheid naar Pinang zal hebben weten te vinden.

Den volgenden dag ging de kommandant Bogaert met eene sloep den ingang der rivier van Edi-tjoet verkennen en

oplooden. Er was nu namelijk vast besloten, dat de zich daar bevindende strandbenting, tot straf voor het destijds geloste vijandelijke schot, door ons zou worden genomen en vernield. In de monding der rivier gekomen, werden uit de bending, nadat men daarin eene vuile gele vlag geheschen had, eenige lilla- en geweerschoten op de sloep gelost, zonder deze echter te raken. De verkenning werd volvoerd, zonder dat uit de sloep een enkel schot werd teruggegaan; alleen toen deze naar boord teruggekeerd was, losten wij uit onze getrokken zestienduimers een viertal schoten op de bending, waarbij met het derde schot de vlaggestok verbrijzeld werd.

Van den radja van Edi-tjoet had de stationskommandant twee dagen tevoren nog een vriendschappelijken brief ontvangen, en het was dus waarschijnlijk weer Tjoet Lambak, die op onze sloep had laten vuren.

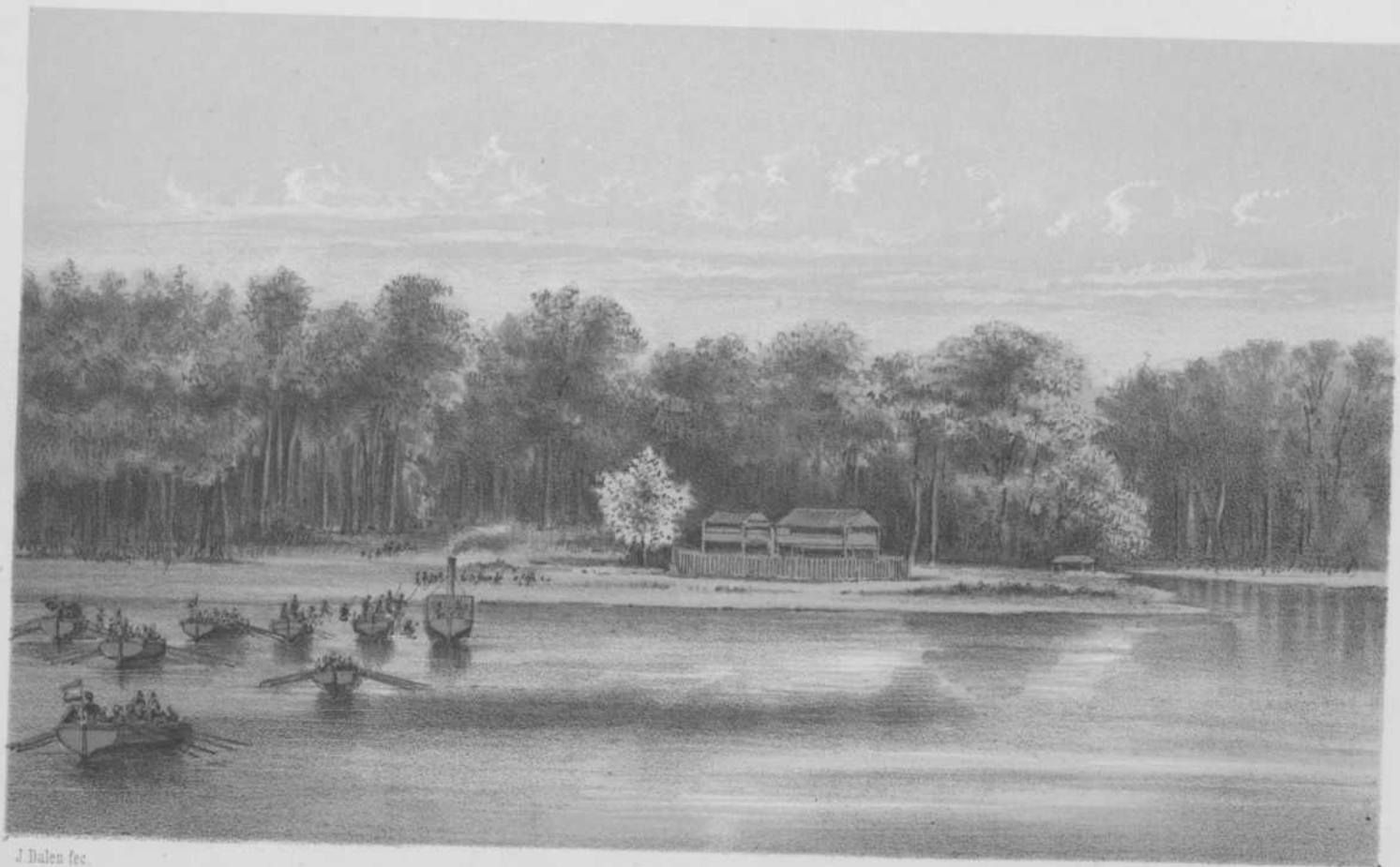
Den eenentwintigsten zou Edi-tjoet getuchtigd worden. Daartoe gingen de Timor en de Bommelerwaard, elk met vijf gewapende sloepen op sleper, waaronder ook van de Vice-admiraal Koopman, de Den Briel en de Coehoorn, voor Edi-tjoet ankeren. De Timor nam voor de bending en den noordelijken boschrand, de Bommelerwaard voor den zuidelijken boschrand positie. In twee liniën roeiden de sloepen naar den wal onder het persoonlijk bevel van den heer Bogaert, die vooraf aan alle officieren het algemeene »plan d'attaque" had medegedeeld en aan elk peloton zijne plaats had aangewezen. Al dadelijk loste de bending hierop eenige lilla- of kanonschoten, die door het grof geschut der schepen werden beantwoord, terwijl daarna het geschut der sloepen de boschranden onder kartetsvuur nam. Spoedig ging men tot de landing over. De pelotons van de Timor en van de Bommelerwaard stormden op commando, onder de luitenants-ter-zee Van Hengel en Dalen, van de landzijde op de bending los, terwijl andere pelotons langs het strand en den rivierkant eene omtrekking maakten.

We vonden echter de bending ledig; de Atjehers hadden reeds allen het hazenpad gekozen met achterlating

van zes kanonnen en lilla's, drie geweren, eenige andere wapenen en have en goed; een en ander werd buitgemaakt. De benting werd geheel geslecht en met een aantal vaartuigen en groote vischnetten verbrand, zoodat na verloop van een paar uur hiervan nog slechts een rookende puinhoop over was. In verschillende richtingen werd het omliggende bosch doorzocht, doch nergens eenig spoor van den vijand meer ontdekt. Hiermede was dus de tuchtiging van Edi-tjoet afgelopen. Aan onze zijde waren geen verliezen te betreuren; die van den vijand bleven onbekend.

Onverpoosd gingen we maar weer dadelijk aan het kruisen en kaartenmaken, waartusschen het herhaalde kolenladen ons nog het allernaamst was. Sinds zeven maanden hadden we met de Timor tweeduizend ton steenkolen verstoekt. Op vele punten vonden we de bevolking op hare hoede en bespeurden we eene ongewone beweeglijkheid.

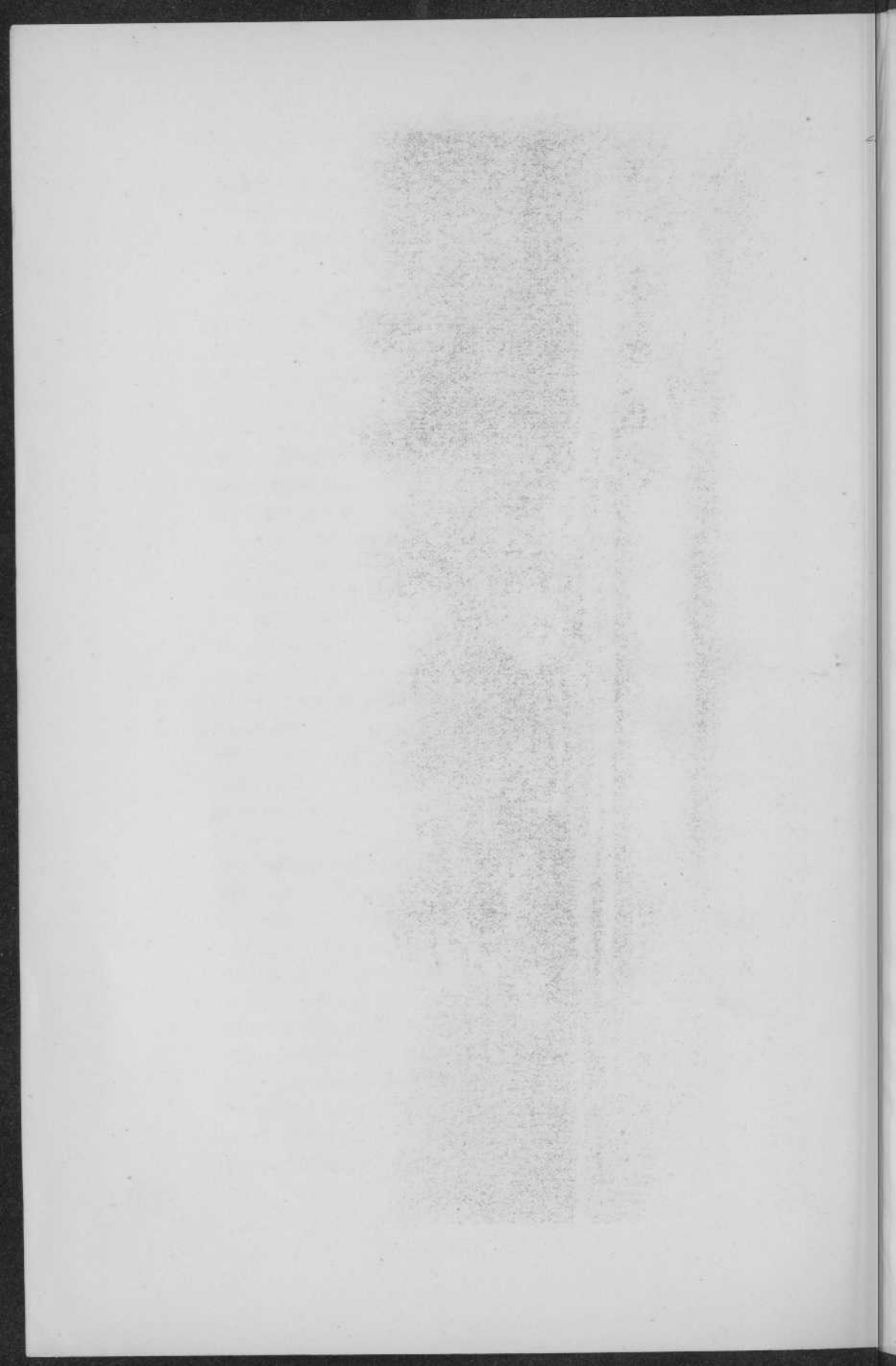
Den negenden October ging de kommandant met twee sloepen andermaal de Djoelokrivier tot aan kampong Gloempang in; de stationskommandant wilde, naar het scheen, ook tegenover deze plaats offensief optreden, niettegenstaande wij, en uit de brieven en uit de berichten van zendelingen uit deze streken, en uit de goede ontvangst destijds van onzen kommandant tot de goede gezindheid dezer bevolking moesten besluiten. Ook nu was de ontvangst wederom goed en maande de kommandant de hoofden met welke hij in gesprek kwam aan, den bouw van bentings te staken, dien men volgens ingewonnen berichten in Gloempang had aangevangen, aangezien ze beschouwd moesten worden als tegen ons gericht, daar wij anders genoodzaakt zouden zijn ze te komen vernietigen. Zijn Edele verwittigde hun, dat hij na eenige dagen nog eens zou komen zien, of aan het verzoek al dan niet voldaan was. Tevens werd de localiteit zooveel mogelijk opgenomen en werden de hoofdtoegangen tot de kampong en het aangrenzende terrein verkend, waarop onder anderen een groot peperpakhuis, een oven om steenen te bakken en eenige opgehaalde vaartuigen te zien waren, terwijl de schooner Pinang beauty en de toep Kim Thek Li er vóór lagen.

J. Dalen fec.

Tuchtiging van Edi-tjoet op 21 September 1873.

Steendr. v. P. W. M. Trup.

Zeer trok het onze aandacht dat de geulen, dat wil zeggen de weg, dien het rivierwater zich door de lage zandbanken der kust naar zee baant, alle een eind in zuidoostelijke richting loopen; om bijvoorbeeld de Edi-, Djoelok- of Simpang-Olim-rivier, de Koealla Djingki of Soengei roesa in te loopen, moet men ver bezuiden de monding de geul zoeken, die er heenvoert.

Den elfden October zagen we bij den ingang van Koealla Belah verscheiden prauwen liggen, alsmede een soort van vijandelijk kampement, dat we daar vroeger nog niet gezien hadden, en hoorden we in de verte kanonschoten vallen. Een paar schoten uit onze zestienduimers deden de verzameling in het kampement uiteenstuiven; op hetzelfde oogenblik kwam een Engelsche theesteamer — er liepen geruchten dat men te Pinang en Singapore blokkade-runners was gaan uitrusten — binnen de blokkade-lijn en we haastten ons dus dezen ongenooden gast de blokkade aan te zeggen, waarover de »captain» zeer verbaasd stond en zich »full speed» uit de voeten maakte.

Juist zagen we toen twee Atjehsche prauwen de Koealla Bekah insnappen; twee sloepen gingen deze in en kregen, de baai van ons boven beschreven buitenverblijf inkomende, lillavuur van de bewuste prauwen. Na een paar schoten uit den getrokken zevenduimer der officierssloep en den twaalfduimshouwitser der stoombarkas, vluchtte de Atjehsche bemanning het bosch in; we namen de vaartuigen met drie kanonnen, geweren, kruit, kogels enz. in beslag en brachten ze in triomf naar Edi, waarheen ons inmiddels een »steamer» had opgeroepen.

Het was de eerste Atjehsche prauw, maar niet de laatste; tal van deze vaartuigen, honderde kanonnen, geweren en donderbussen werden de volgende maanden successievelijk door de Timor en andere schepen bemachtigd. Geen dag ging er bijna voorbij, dat er niet eenige gejaagd en nu en dan na wederzijdsch vuurgevecht genomen werden. Bij deze gelegenheden werd een zestal Atjehsche vlaggen aan boord der vaartuigen gevonden, waaruit wij konden opmaken, dat

de verschillende staatjes en hoofden er ook eigen vlaggen op nahielden. De oorsprong daarvan bleef ons evenwel onbekend.

Soms gaf dit ook aanleiding tot het wisselen van schoten met de aan wal gevluchte bemanningen, nadat deze hare prauwen in den steek hadden gelaten. De rivieren werden daarbij hoe langer hoe verder ingevaren en alle hoekjes en gaatjes doorzocht. Zoo bemind en gezocht het »witte schip» was bij onze vrienden, zoo geducht en gevreesd werd het ook spoedig daarna bij onze vijanden. We hadden bovendien de satisfactie dat de Timor te Batavia een der beste en actiefste schepen van het blokkade-eskader genoemd werd.

De geruchten, dat spoedig door ons het een of ander tegen Simpang-Olim zou worden ondernomen, bleven voortduren.

Den tweeëntwintigsten October, nadat we onafgebroken nu hier dan daar op de loer hadden gelegen, kwamen de Vice-admiraal Koopman en de Goehoorn zich voor de Koealla Bekah bij ons voegen; den volgenden dag verstoomden deze schepen tot voor Simpang-Olim en voeren eenige sloepen, als altijd onder bevel van den kommandant der Timor, de Simpang-Olim-rivier in, terwijl eene andere de Koealla Belah inging. Beide mondingen zijn binnendoor met elkaar verbonden.

Al spoedig zagen wij een vijandelijk vaartuig, dat de Koealla Belah uit wilde, voor laatstgenoemde sloep rechtsomkeert maken en het hazenpad kiezen. Het vluchtte in eene der vele in de Koealla Belah uitkomende kleine kreekjes of riviertjes. De sloepen zetten het achterna, doch reeds hadden de Atjehers gelegenheid gevonden, door omgehouden boomen, die dwars over het riviertje lagen, den weg te versperren. Deze moesten dus opgeruimd worden en daarna ging het nogmaals voorwaarts, het smalle kreekje in. Bij eene kronkeling werd het vaartuig plotseling gezien en de voorste sloep, gekommandeerd door den reeds hooger genoemden luitenant-ter-zee Dalen, door een hevig vuur uit lilla's en donderbussen ontvangen, waardoor twee lieden der bemanning gekwetst werden, de een met een diepe schotwond in het dijbeen, de ander met dezelfde soort van wond in het schouderblad. Het vuur werd door de vol-

gende sloepen hevig beantwoord en de prauw zonder verdere ongelukken bemachtigd.

Een massa wapens, goederen, kookgereedschappen en zaken voor dagelijksch gebruik, benevens geel- en bruinzijden pajongs (regenschermen) gaven ons de overtuiging, dat we een voornaam hoofd hier den doortocht belet en hem het bosch ingejaagd hadden, waarin aan verdere vervolging niet te denken viel. Een en ander bracht er zoodanig den schrik in, dat zich spoedig geen enkel Atjehsch vaartuig, groot noch klein, meer durfde te vertoonen.

Den eersten November bracht de kommandant een derde bezoek aan Gloempang; wij noemden deze bezoeken onder ons »verkenningen met provocatie". Het plan bestond om, wanneer ditmaal de versterkingen niet opgeruimd waren, na een paar dagen deze kampong daarvoor te straffen. De versterkingen bestonden inderdaad nog, en nu sprak de heer Bogaert met een paar lieden uit de meer nieuwsgierig dan wel vijandig saamgestroomde menigte, hun te kennen gevende, dat ze de nadeelige gevolgen van hun onwil nu verder aan zichzelf zouden te wijten hebben.

Den vierden November verzamelden de Vice-admiraal Koopman, de Timor en de Coehoorn zich voor de Koealla Djoelok. Een tiental gewapende sloepen, twee stoombarkassen en twee gewapende booten — deze laatsten waren eenige dagen tevoren op de kust aangekomen — vereenigden zich onder den kommandant der Timor, die evenals bij Edi-tjoet vooraf de verschillende officieren om zich verzameld had en hen omtrent de localiteit, het plan van aanval en hunne verschillende bestemmingen had ingelicht. Op een der gewapende booten waren een paar Coehoorn-mortieren in batterij geplaatst, de andere was bestemd tot opneming der gekwetsen; daarop bevonden zich dan ook de officieren van gezondheid met hunne ambulances. De gezamenlijke macht bestond uit ruim honderd bajonetten en ook Tongkoe moeda Angkassa bevond zich in een der sloepen.

De reeds uitgelopen Djoeloksche visschersvloot haastte zich op het gezicht dier gewapende macht naar binnen.

Toen wij voor de kampong waren gekomen, werd dadelijk door den luitenant-ter-zee Dalen de Pinang beauty, door den luitenant-ter-zee Le Comte de Kim Thek Li geënterd. Aan de laatste mocht als Engelsch eigendom niet het minste nadeel worden toegebracht; zij werd trouwens verlaten gevonden; de gewapende macht der eerste vluchtte aan wal en posteerde zich daar. De luitenant-ter-zee Dalen opende nu van de Pinang beauty op haar het vuur, terwijl tegelijkertijd het commando tot debarkeeren werd gegeven. De Djoelokneezen beantwoordden het vuur met kanon- en geweerschoten van de borstwering.

Op het hierbijgaande schetskaartje van Gloempang (Bijlage N°. 1) is de localiteit en het daar voorgevallene na te gaan.

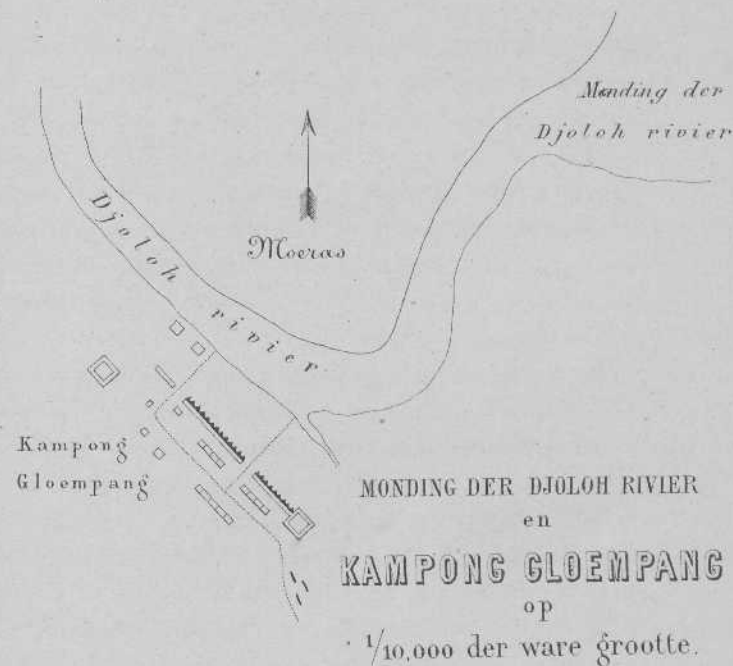
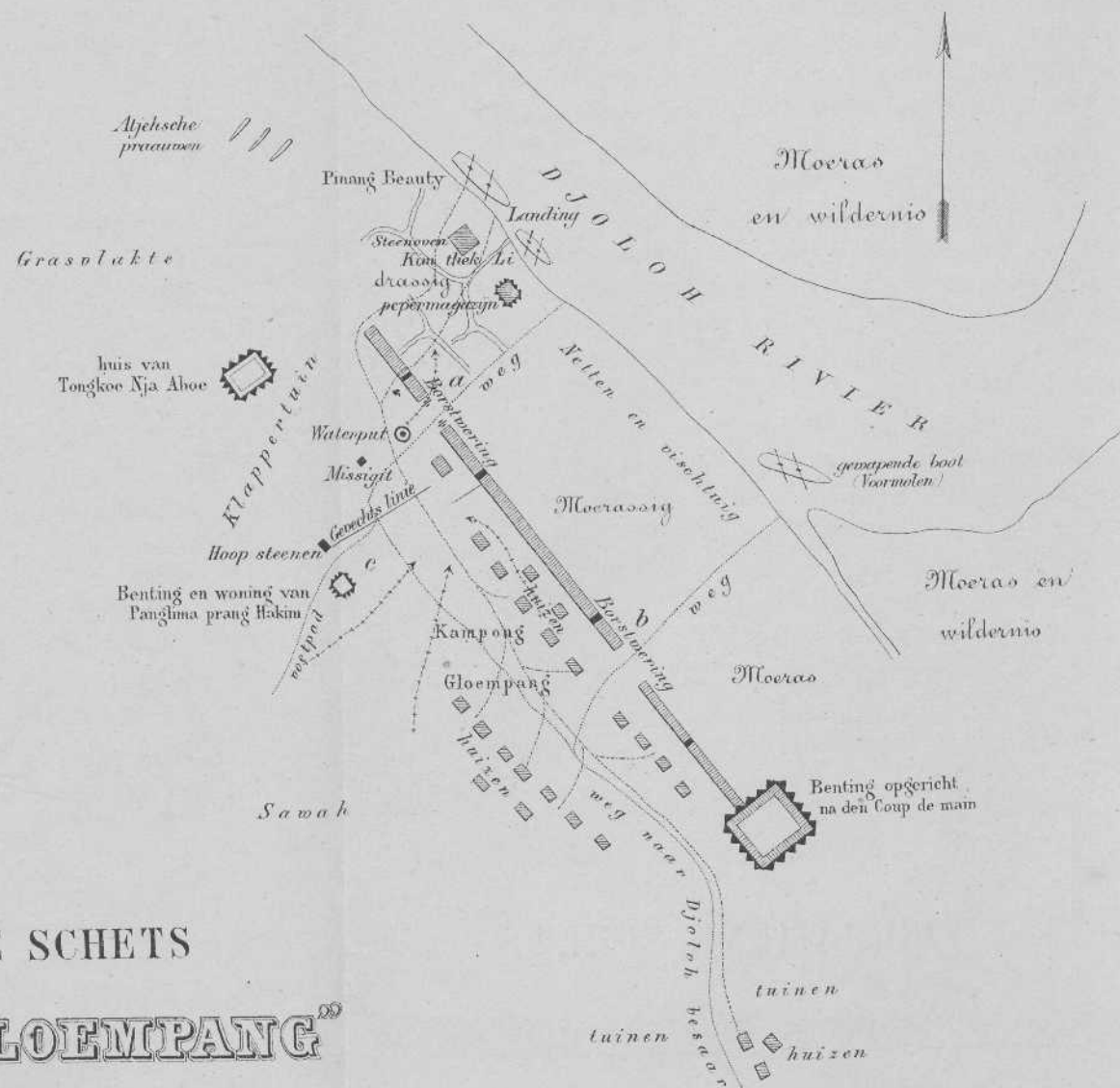
Het peloton onder den luitenant-ter-zee Land kwam het eerst tusschen de beide genoemde vaartuigen aan wal en drong, over het met grebben en poelen doorsneden terrein, in den loopas tot de borstwering door. Land en de matroos Hes bevonden zich daar het eerst, toen een viertal vijandelijke voorvechters uit de opening α der borstwering, door den hoofdweg van den oever naar de kampong gevormd, op het nog achter aankomende gedeelte van het peloton Land aanvielen. Zij werden door het welgerichte vuur van het peloton Dalen van de Pinang beauty neergelegd. Land en Hes hadden zich tegen een paar andere vijanden achter de borstwering te verdedigen. De pelotons Dalen en Le Comte trokken nu met den stormpas den linkervleugel der borstwering om en werden spoedig door de overige pelotons gevolgd; de borstwering, alzoo in den rug genomen, werd evenals de kampong door den vijand verlaten.

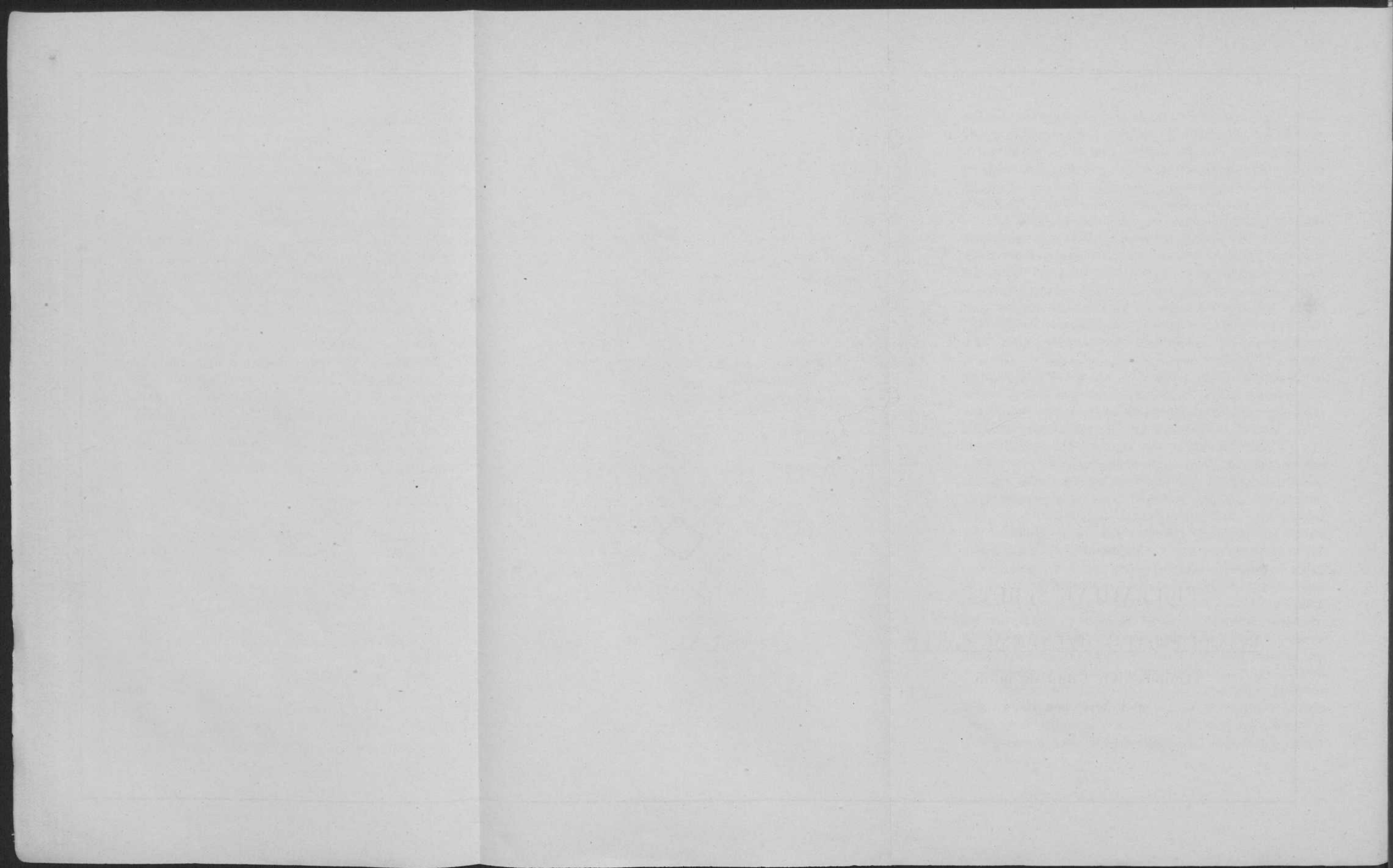
Nu werd de kampong voorzichtig in de geheele lengte tot aan de tegenovergestelde zijde doorgetrokken; het peloton Vening maakte eene verkenning tot naar een paar daarbuiten alleenstaande huizen, welke evenals die der geheele kampong, bestaande uit een dertigtal groote, meest goedgevulde winkelhuisen, waaruit de vijand niets had kunnen redden, succesievelijk werden in brand gestoken. De kanonnen der borstwering en die der Pinang beauty werden gedeeltelijk

FIGURATIEVE SCHETS
der
KAMPONG „GLOEMPANG“

Tijdens den Coup de main
op 4 November 1874.

----- aanvallen des vijands.
----- route der landingsdivisie

vernageld en gedeeltelijk in de rivier geworpen. Nog dient vermeld te worden, dat de adelborst Voormolen, die met de gewapende boot voor den ingang *b* had postgevat, het achter de kampong gelegen terrein zooveel mogelijk observeerde en er eenige granaten opwierp.

Toen de kampong geheel in brand stond en de troepen zich op het terrein tusschen het groote versterkte huis, de benting *c* en de missigit bevonden, kondigde een hevig, gillend krijgsgeschreeuw de nadering des vijands aan, die van achter de brandende kampong en van tusschen nog overgebleven huizen op hen aanviel. Zij stelden zich in gevechtlinie en sloegen den woedenden aanval af, die ons zes gekwetsten en den vijand verscheidene dooden kostte. Vooral de linkervleugel onzer linie, waar het peloton Land stond, had een hevigen aanval te doorstaan.

Het karakteristieke gedrag van den matroos Hes, van de Vice-admiraal Koopman, verdient hier vooral vermelding. Terwijl deze een bajonetsteek naar een op hem aanvallenden Atjeher uitvoerde, greep zijn tegenstander met een vluggen zijsprong het geweer bij den loop vast. Hes, niet minder vlug, liet het geweer in den steek, bukte zich, greep den Atjeher bij de beenen, wierp hem op den grond, trok zijn — mes kortjan hebben de matrozen altijd bij zich — en sneed hem daarmee in een oogwenk den hals af.

Een gedeelte der Atjehsche voorvechters vluchtte in het groote versterkte huis, en spoedig daarna klonk het eentonige gebed der fanatieke Mohammedanen ons in de ooren; hieruit werd voorondersteld, dat er nog een nieuwe aanval zou volgen. Het huis werd daarom geattakeerd — de bewoners wisten het door een achterdeur te verlaten — en met de nog overgebleven gebouwen en de missigit eveneens verbrand.

Nadat een versterkt pepermagazijn en de volgeladen Pinang beauty vernield en verbrand en de zich daarin bevindende voorraad peper, ter waarde van twintigduizend gulden, in de rivier geworpen en onbruikbaar gemaakt was, hetgeen door het peloton Vreedenberg en de tot dekking der sloepen aangewezen manschappen geschiedde, kon de «coup de main”

die ongeveer drie uren geduurd had, als volbracht en volkomen geslaagd worden beschouwd, en embarkeerden de troepen. Dikke rookkolommen, het doffe geluid der ontploffende granaten en der vele in de huizen aanwezige vaatjes kruit, die in de lucht sprongen, verkondigden wijd en zijd aan de kustbevolking de tuchting van Djoelok.

Op uitdrukkelijk bevel van den stationskommandant mocht niets buitgemaakt, zelfs geen geschut meegenomen, doch moest alles zooveel mogelijk vernield worden. Vooral was dit jammer voor de rijke lading, vijfentwintig koijan peper, der *Pinang beauty*, voor welk vaartuig men — het was juist hoog water — slechts eene stoombarkas te spannen had gehad, om het naar de reede in veiligheid te brengen.

Bij het uitgaan der rivier bleef een der gewapende booten vastzitten en moesten dus verscheiden sloepen ter bewaking achterblijven; het duurde tot 's avonds laat eer zij vlot en op de reede kwam. In dien tusschentijd kwamen een twintigtal volgelingen van Tongkoe moeda Angkassa als hulptroepen langs het strand opzetten; zij kwamen dus te laat en wij namen hen mede aan boord.

Later hoorden we, dat bij deze affaire de eigen broeder van den radja van Djoelok, Tongkoe moeda Lateh, met negen zijner volgelingen gesneuveld was, terwijl nog zeventien anderen gewond waren.

De volgende dag werd gebruikt om alles na te zien en aan te vullen, en om uit te rusten.

Den zesden November had op dezelfde wijze de verwoesting plaats der nederzettingen aan den linkeroever der Arakoendoerrivier, op Simpang-Olim's gebied, welke uit één versterkt huis en omliggende woningen bestonden. Van den vijand werd hier niets gezien noch gehoord. Tongkoe moeda Angkassa maakte met zijne volgelingen den tocht mede, waarbij nog eenige verkenningen over land naar de zijde der Malihan-kreek werden gedaan, die tot geenerlei ontmoeting, noch ontdekking van eenig belang leidden, en daarmede waren de wapenfeiten te land op deze kust voorshands afgelopen.

Wij bleven nog eenigen tijd met de andere schepen

kruisen, en maakten ons toen op last van den kommandant der maritieme middelen gereed om naar Groot-Atjeh te vertrekken.

Den zevenden deed de Schouwven, van Deli komende, eene mooie vangst. Dit schip snapte namelijk een Atjehsch vaartuig met drie Europeesche spionnen aan boord, die op de hoogte van Langsar aan wal wilden gaan: een Hollander, een Engelschman en een Deen; de beide laatsten konden we niet straffen, alleen hun beletten aan wal te gaan. Zij werden naar Groot-Atjeh opgezonden en hebben ons daar tijdens de tweede expeditie als gidsen nog goede diensten bewezen. De eerste, een gewezen militair, die vroeger reeds zes jaren in het tuchthuis had doorgebracht, was voorzien van exercitiereglementen, wapens en werktuigen; hij werd door den krijgsraad veroordeeld.

Den tienden November zouden we onze bestemming naar Groot-Atjeh opvolgen, doch ontvingen contra-order, daar het vertrek der expeditie van Batavia ten gevolge van de nog steeds vallende zware regens tien dagen was uitgesteld. Tot onzen schrik hoorden we tevens, dat op Batavia onder de expeditionnaire troepen cholera heerschte.

We gingen dus maar weer met nieuwen moed aan het blokkeeren en bleven voortgaan de kust en alle ingangen schoon te houden.

Hiermede waren we den veertienden bij Koealla Bekah bezig; de kommandant was in de binnengelegen krekken aan het doorsnuffelen van het terrein, toen een troep Atjehers langs het strand van Diamantpunt het schip naderde en de witte vlag toonde; terstond werd er een sloep heengezonden. Het bleek Tongkoe Bintara Ibrahim, van Pasei, broeder van Tongkoe moeda Angkassa en diens plaatsvervanger (wakiel) in Pasei (Blang Mil) te zijn. — De laatste hield zich namelijk altijd te Edi op, waar hij in voortdurende aanraking met de Nederlandsche autoriteiten was en door dezen verschillende diensten te bewijzen, beter zijne belangen meende te kunnen bevorderen. —

Deze kwam ons mededeelen, dat een voornaam hoofd van

Groot-Atjeh, Tongkoe moeda Tjoet Lateh, hoofd van Merdoe, alle rijkjes der noordkust bezocht en zich nu in Pasei-Gedong bevond, de bewoners tot krachtigen tegenstand met opoffering van goed en bloed tegen de Hollandsche »kafirs" aanzettende. Tongkoe Bintara Ibrahim berichtte ons bovendien, dat de vaartuigen van bedoeld Atjehsch hoofd spoedig om Diamantpunt heen zouden komen opdagen en dat we dus de kans konden waarnemen ze te snappen.

De volgende dagen trachtten we de vijandelijke flotille op het spoor te komen, doch zonder succes.

Tongkoe Bintara Ibrahim bleef aan boord en scheen het daar zeer naar zijn zin te hebben. We bezochten met hem de reede van Pasei, doch gingen niet aan land. Talrijke visschersvaartuigen kwamen uitloopen en boden ons slachtvee, gevogelte, eieren, visch, vruchten en groenten te koop aan; te oordeelen naar de uitgestrekte klapperbosschen, die zich langs de kust en tot ver in het binnenland uitstrekten, en naar het groote aantal visschersvaartuigen, die den inham van Baija, de Kerti- en Paseirivier en Telok-Samoï, dat we in de verte schilderachtig zagen liggen, dagelijks bij honderden uitliepen, moest het een zeer sterk bevolkt land zijn. Aan den ingang der Paseirivier, die, hoezeer door ondiepten moeilijk te naderen, echter een vrij uitgestrekten loop scheen te hebben, bevinden zich de zes of zeven kampons onder Tongkoe moeda Angkassa staande, waarvan Blang-Mil de grootste en voornaamste is. Daarachter ligt het gebied van Tongkoe Tjihik Gedong, veel rijker, machtiger en uitgestrekter dan het eerste en uit talrijke kampons bestaande.

Aan het arme voorkomen der Paseiers van Blang-Mil zagen we dat hier weinig welvaart bestond; waarschijnlijk was dit gedeelte eene nog niet oude nederzetting, terwijl het prachtige, daarachter gelegen land, het klassieke Pasei van vroeger eeuwen was, welks roemrijke geschiedenis, in de Maleische werken beschreven, ons zijne oorlogen, verwickelingen en betrekkingen met het Javaansche rijk van Madjapahit, het Maleische Menang-kabau, tot zelfs met het verwijderde Siam doet kennen. Misschien leeft in den naam der kam-

pongs Madjapahit of Mandjapahit, bezuiden Langsar en Kotta Djawa in het Delische, de herinnering aan den eeuwenher ondernomen tocht der Javanen naar dit gedeelte van Sumatra voort. Nog zij hier opgemerkt, dat de naam van dit land wel degelijk Pasei (فاسي) en niet, zooals op sommige kaarten en in nieuwere werken vermeld staat, Pasir is.

Hevige regen- en windbuien, waardoor vooral hooge rolling en branding op de kust ontstonden, begonnen zich nu voor te doen; de Djamboe-ajerrivier zwol tot een hoogen bandjir, en haar modderig water, waarin duizende, en daaronder zeer zware boomstammen waren opgehoopt, strekte zich tot ver in zee uit.

Zeer opmerkelijk was het verschil in weersgesteldheid, dat wij aan beide zijden van Diamantpunt meermalen waarnamen. Herhaaldelijk toch maakte het op ons den indruk alsof hier het afscheidingspunt van den moesson was; troffen we slecht weer op de oostkust, dan vonden we gewoonlijk prachtig weer op de noordkust, en omgekeerd.

Den twintigsten November vertrok de Vice-admiraal Koopman met de twee gewapende booten naar Groot-Atjeh — de expeditionnaire macht onder den generaal Van Swieten was reeds van Batavia onderweg — en den eenen-twintigsten de Timor.

Het station ter oostkust, dat gedurende de expeditie zich tot Pasangan zou uitstrekken, was aan den luitenant-ter-zee eerste klasse Haakman overgedragen. De overige kusten zouden rechtstreeks van Groot-Atjeh uit bekruist worden.

Op de hoogte van Simpang-Olim echter kwamen ons in het donker van den nacht de lichten van een stoomer tegemoet. Het was de gouvernementsstoomer Argus, die ons den last kwam brengen, dat de Timor als stationschip ter oostkust dienst zou blijven doen. Hoezeer de teleurstelling bij allen groot was, daar we nu niet alleen de belangrijke tooneelen der expeditie, de aankomst der vloot, het debarquement, het bombardement enz. zouden missen, doch bovendien in den afgezonderden hoek der oostkust, verstoken van be-

hoorlijke communicatie en correspondentie, den regenmoesson in zijn volle kracht zouden genieten, begrepen we toch, dat het in het belang der regeering was, een man als de kommandant der Timor, van wiens energie en activiteit zij reeds zoovele doorslaande bewijzen gezien had, op dezen belangrijke post te laten.

ZESDE HOOFDSTUK.

Onder de bevelen van den stationskommandant bleven behalve de Timor nog Zijner Majesteits stoomschepen Bom-melerwaard, Maas en Waal, Coehoorn en Den Briel.

De blokkade werd op dezelfde wijze als vroeger voortgezet. Dagelijks zagen we, terwijl het aanhoudend zeer slecht weer was, in de verte groote transportschepen passeeren op weg naar Groot-Atjeh.

Pasei en Telok-Samoï werden meermalen bezocht en bij die gelegenheden kwam Tongkoe Bintara Ibrahim, een groot liefhebber van opium, zeer druk aan boord, zich door bier, wijn of cognac voor het gemis van zijn lievelingsgenot eenigszins schadeloos stellende.

De overige schepen hadden alle hunne vaste plaatsen en daar verdreven hun bemanningen den tijd met kleine sloepen-excursies en uitkijken.

Het bericht dat de cholera hevig woedde onder de expeditionnaire troepen en op de vloot verzoende ons daarenboven voor een groot gedeelte met ons verblijf ter oostkust.

Zoo ging de tijd voorbij, zonder eenig voorval van belang, doch desniettemin in altijddurende bezigheid. Wij en niet minder de hoofden en de bevolking der oostkust, vooral die van Edi en Pasei, voor wie de uitslag van den strijd eene levenskwestie was, verkeerden in aanhoudende spanning, naar berichten van Atjeh uitziende.

Op den drieëntwintigsten December hoorden wij het eerste, gelukkig goede nieuws. De troepen waren den negenden December bij Koealla Tjankoel, ver bewesten de Atjehrivier, gedebatteerd en trokken zegevierend in de richting van den kraton voort, tot aan de kampong Penajoeng, bij de Atjehrivier gelegen. Door de troepen onder den generaal Van Swieten werd zeer bezadigd te werk gegaan; niets mocht gestolen of geplunderd en slechts die huizen mochten in brand gestoken worden, waaruit op onze troepen gevuld werd. Door den generaal was een brief aan den sultan gezonden, waarin hij dezen verzocht de gevangenen human te behandelen, hem tevens verzekerende, dat dit van onze zijde eveneens zou geschieden. Twee onzer schildwachten werden desniettemin 's nachts op hunne posten overrompeld en op gruwelijke wijze na vreeselijke verminking vermoord. De door ons krijsgeslagen gemaakte Atjehers daarentegen werden, na goed te hebben gegeten, van eene vredelievende proclamatie en een Nederlandschen rijksdaalder zakgeld voorzien, naar hunne landslieden teruggezonden om aan die te vertellen hoe sterk en hoe goed wij waren.

Het geschut der oorlogsschepen had eene verpletterende uitwerking gedaan en veegde overal, waar de troepen voortrukten, eerst het terrein schoon. Zoo deed de Zeeland bijvoorbeeld vijfhonderd granaatschoten per dag.

Wij kregen in deze dagen een aanbod van Tongkoe Bintara Ibrahim van Pasei, om ons met eenige gewapende Atjehsche vaartuigen en een zeker getal hulptroupen tegen de Simpang-Olimmers te helpen. Natuurlijk geschiedde dit op last van Tongkoe moeda Angkassa en in overeenstemming met Tongkoe Tjihik Edi. Vier dezer vaartuigen voegden zich dan ook na verloop van een paar dagen op de hoogte van Koealla Bekah bij ons en werden in de reeds vermelde schoone baai gestationneerd, terwijl de gewapende bemanningen op de groene vlakten en het strand van ons buitenverblijf bivouakkeerden.

Geen vaartuig kon daar nu overdag, noch bij nacht passeeren, zonder in onze handen of in die der hulptroupen te vallen. Tongkoe Bintara Ibrahim voerde persoonlijk het bevel

over deze flotille, die overigens voor een groot gedeelte uitergerust en bemand was door hoofden en minderen (panglima's met hunne kawans) van Kerti.

Om recht te begrijpen hoe deze hiertoe kwamen, moeten men weten dat Kerti en Simpang-Olim jarenlang met elkaar oorlog gevoerd hebben en dat eerstgenoemd land reeds bijna geheel in de macht der Simpang-Olimmers was, toen Tongkoe moeda Angkassa, de onoverwinnelijke en onkwetsbare (orang kabal), den radja van Kerti te hulp kwam en de Simpang-Olimmers versloeg en verdreef.

Uit erkentelijkheid had Tongkoe Tjihik Moelieng, radja van Kerti, zijn land aan zijn dapperen redder aangeboden, hetgeen door dezen niet was aangenomen; doch nog steeds scheen Tongkoe moeda Angkassa eenigen invloed in het land te hebben behouden. Daarom was de hulp van Kerti aan drie hoofdoorzaken toe te schrijven: eeuwigdurende vijandschap met Simpang-Olim, erkentelijkheid jegens Tongkoe moeda Angkassa en de bovengenoemde stamverwantschap. De zucht naar avonturen, de hoop op buit, de begeerte om vertoon te maken en de groote verwachting van belooningen van de zijde der «Kompani» zullen bijkomende omstandigheden zijn geweest. In alle geval Tongkoe moeda Angkassa stond ons ten tweeden male feitelijk bij met materieel en manschappen.

Menigwerf kwamen deze hoofden aan boord en bezochten wij ze aan wal; er heerschte tusschen ons de beste verstandhouding en vertrouwelijheid. Soms gingen ze met ons op de buifeljacht, waarbij wij hunne vaardigheid in het hanteeren van lans en zwaard moesten bewonderen; bij andere gelegenheden vergezelden ze de sloepen tot ver de rivieren op, in de hoop van eenige vijandelijke vaartuigen te zullen snappen, doch deze vertoonden zich niet.

Bij hen bevond zich ook Tongkoe Samahoen, zoon van Tongkoe Bintara Ibrahim, een jongeling van vijf- à zestienjarigen leeftijd, van een woest en onbeschaafd voorkomen, doch zeer vlug en bedreven in den wapenhandel, sluw en listig. Hij en zijn vader beroemden er zich op, dat hij reeds grof durfde spelen en reeds verschillende liefdesgeschiedenissen aan de

hand had gehad. Op de vraag of hij wel reeds tegen den vijand zou durven uittrekken, gaf hij flegmatisch ten antwoord: »dat kan mijnheer zien, als we er voor staan”.

Deze hoofden evenals de radja en de bevolking van Edi, verheugden zich zeer in de aanvankelijke zege onzer wapenen op Groot-Atjeh en waren er even trotsch op, alsof ze deze persoonlijk hadden behaald.

Die toestand duurde geruinen tijd voort met afwisselende tooneelen van heen en weer kruisen en op vaartuigen jagen, die meestal aan de bevriende hoofden behoorden, en onder buitengewoon slecht weer, waarbij we onze bijzonder oude en slechte lotgenooten Coehoorn, Den Briel en Maas en Waal als een vader zijne kinderen moesten bewaken, bijstaan en van alles voorzien.

Den 25sten en 26sten December hadden te Groot-Atjeh de bloedige kerstmisgevechten voor Lemboe plaats, den 29sten, 30sten en 31sten December de tuchtiging van Pedir door de marine. Den 6^{den} Januari 1874 werd te Groot-Atjeh de groote moskee (missigit rajia) na een bloedigen strijd genomen, den 12^{den} Januari Kotta-Petjoet (Goenoengau) en den 24sten de kraton. Dit behoort tot de algemeen bekende, gedetailleerd beschreven geschiedenis der tweede expeditie.

Den vijfden Januari, nadat het weer een paar dagen kalm geweest was, maakten wij met onze Kertische en Paseische hoofden per stoombarkas een tocht van circa drie uur de Djamboe-ajer-rivier op, die zeer diep en vrij breed is. Menschen zagen we niet, wel hier en daar een verlaten huis of verwaarloosde tuinen. De Atjehers deelden ons hierbij veel mede over de zoogenaamde mawas, een soort van orang-oetan; zij beschouwen deze als wilde boschmensen, die niet willen spreken en, schuw voor anderen, de wildernis intrekken. Eenmaal was een jonge wijfjes-mawas door een Atjeher van Pedir gevangen, die ze temde en opvoedde, haar tot zijne vrouw nam en bij haar kinderen verwekte. Zij zijn volgens hunne beschrijving blank en gevormd als de menschen, met dit onderscheid alleen dat hun gansche lichaam met haar begroeid is. Zij leven in de boomen, waarin ze hunne huizen

bouwen; in zoover komt de beschrijving overeen met die der wilde Dayaks in de binnenlanden van Borneo. Voor Darwinisten is het hier derhalve een schoon terrein ter onderzoeking.

De ons omringende vorstjes begonnen nu reeds afgezanten tot ons te zenden tot het aanknoopen van betrekkingen, en de Ediërs toonden zich geruster en vertrouwelijker ten gevolge der van Atjeh inkomende goede berichten, waaronder ook dat Gigieng op de noordkust en Marassa (eenige kampongs der XXV Moekims in Groot-Atjeh) zich onder onze vlag wenschten te stellen.

Het was gedurende den kwaden moesson op de kust overdag heerlijk frisch, 's nachts zelfs koud, zoodat men zich van warmere kleeding moest voorzien, en de morgens toonden ons, dikwijls met de wondervolle pracht der opgaande zon, de frische landschappen en daarachter gelegen rijen bergen der geheimzinnige bergbewoners, in de grootste helderheid. Onze spieren gevoelden we door deze weldoende temperatuur versterkt, lust en ambitie werden opgewekt, afmatting en uitputting verdwenen.

De cholera breidde zich intusschen van Groot-Atjeh, waar zij onder de bevolking ontzettende verwoestingen aanrichtte, ook langs de noord- en oostkust uit. Wij echter bleven, dank zij alle mogelijke maatregelen van voorzorg, daarvan verschoond en vermeden zooveel doenlijk alle aanraking met den vasten wal.

De hulpflotille in Koealla Bekah zou volgens geruchten in Januari door eene Simpang-Olimsche vloot worden aangevalen; zij was dus op hare hoede en wij niet minder. Er kwam evenwel niets van dezen aanval, en daar geen enkele vijand, noch eenig vaartuig zich meer vertoonde en de vaart daar volkomen belet en vernietigd was, keerden onze Paseische vrienden in Februari weder naar hunne respectieve woonplaatsen terug.

Tot den twintigsten Februari hoorden we van Groot-Atjeh verschillende tijdingen. Eerst dat de generaal Van Swieten van meening was, dat er vredelievende toenadering van de zijde des vijands zou plaats hebben, daarna dat Z.Exc. zich in deze verwachting bedrogen had gezien, daar er wel aanraking

plaats had, doch deze zich in de tegenovergestelde beteekenis van vredelievend, namelijk in verschillende bloedige gevechten openbaarde, waarom nog meer troepen hadden moeten worden aangevraagd.

Hoezeer de cholera verminderde, brachten typhus en dysenteria bij het leger en op de vloot het aantal zieken tot een ijzingwekkend cijfer; ook dat der overledenen en gesneuvelden was zeer groot; vele uitstekende en veelbelovende officieren ook van het Nederlandsche leger vonden er hun graf.

Eene episode uit dezen krijg, zooals er vele zijn te verhalen, geeft ons eenig denkbeeld van de wijze, waarop daar gestreden werd. Twee officieren van het Nederlandsche leger, v. T. en S., boezemvrienden, dronken 's avonds welgemoed een glas op hun verwijderd vaderland; den volgenden morgen stonden ze tegenover den vijand. In de mêlée ziet v. T. zijn vriend vallen, doch . . . hij moet voorwaarts. Toen hij uit het gevecht terugkeerde, was S. reeds begraven; de kapitein, die zijn stoffelijk overschot aan de aarde had toevertrouwd, lag den volgenden dag naast hem.

Den twintigsten Februari bracht ons Zijner Majesteits stoomschip *Banda* de door den generaal Van Swieten aan de vorsten, hoofden en bevolkingen der verschillende Atjehsche staten uitgevaardigde proclamatiën, in hoofdzaak behelzende: »dat wij, na in verschillende gevechten over de Atjehers te »hebben gezegevierd, na hunne versterkingen en den kraton »genomen te hebben, na den dood van den sultan en vele »der voornaamste hoofden ons het rijk van Atjeh, als door »het recht der overwinning verkregen, toeëigenen; dat wij de »Atjehsche en andere vlaggen vervangen door de Nederlandsche; »dat voor alle staten, welker hoofden zich aan dezen nieuwen »staat van zaken onderwerpen, de blokkade zal worden opge»heven, hun bevolking rustig zal kunnen gaan handeldrijven »en onder bescherming van ons gezag de welvaart van haar »land bevorderen; dat de godsdienst en de landsgebruiken »ongeschonden zullen worden behouden en geëerbiedigd, doch »dat alleen het dragen van wapenen verboden wordt; dat zij »zich daartoe slechts schriftelijk hebben te wenden tot den

»opperbevelhebber te Groot-Atjeh; — dat daarentegen zij, die
 »zich binnen een redelijken tijd niet onderworpen hebben, als
 »vijanden behandeld, hun handel tegengegaan, hunne kampongs
 »en bezittingen vernield zullen worden.”

De kommandant der Timor, tevens stationskommandant, zou deze proclamatiën overal rondbrengen.

Te Edi voorzagen we ons, dank zij den hoofden dezer plaats, van de noodige gidsen, en daar ook werden de kansen van slagen en de wijze van uitvoering op conferentiën, waaraan de stationskommandant en de radja met zijne grooten deelnamen, besproken.

De verhouding tot de Edische regeering liet, voor zooveel men van een zoo weinig ontwikkeld en beschaafd volk verwachten kon, niets te wenschen over; de veiligheid nam aan wal toe en de radja kwam herhaaldelijk, zoo dikwijls de stationskommandant hem wenschte te zien, zonder eenig wantrouwen of achterdocht aan boord. De bevolking was volkomen gerust en tevreden. De compagnie infanterie was dan ook reeds in November weer naar Deli teruggekeerd.

Den vierentwintigsten gingen we vooreerst naar de Koealla Simpang-Olim, waar we onzen zendeling Mas Saïd met de proclamatie aan wal zetten. Wij haalden hem den vijftwintigsten op hetzelfde punt weer af en hij kwam heelhuids aan boord terug met het antwoord van den radja, Tongkoe moeda Nja Malim, in beleefde termen vervat, dat hij zes maanden tijd vroeg om zich te bedenken.

Uithoofde van de verzorging der schepen, van politieke conferentiën te Edi, het jachtmaken op, het prijsmaken en onderzoeken van vaartuigen, kolenladen, regelen der werkzaamheden enz. duurde het tot zeven Maart, voor en aleer we ons naar Tamiang konden begeven.

In dien tusschentijd vertrokken de Coehoorn, de Den Briel en de Maas en Waal naar Java. Deze drie vaartuigen, welker broos bestaan hier zoo lang doenlijk was verlengd, waren te oud en te bouwvallig om ze zonder roekeloosheid nog langer te doen varen. De Banda en de Amboina kwamen in hunne plaats op dit station; tevens passeerde de

gouvernementsstoomer Hertog Bernard Edi, aan boord hebbende de kolossale kanonnen, bij de inneming van den kraton buitgemaakt en alleszins der bezichtiging waardig.

Na aankomst voor de Tamiang-rivier werd de tolk Abdul Medjid uitgezonden om de hoofden van de komst van den kommandant te gaan verwittigen.

De Tamiang-rivier vormt, zooals men weet, de grensscheiding tusschen het zoogenaamd Nederlandsch en het Atjehsch grondgebied. In 1867 waren wij in gezelschap van den controleur Cats baron de Raet deze rivier opgeweest en bezochten toen aan de Nederlandsche zijde Soengei Koeroe, waarvan Soetan moeda het hoofd was, alsmede den meer binnenslands wonenden Datoe Bandahara. De zoon van den pangeran van Langkat, tot wiens gebied deze landstreken behoorden, had zich toen over land ook derwaarts begeven en zelfs de radja Bandahara, van de aan de Atjehsche zijde gelegene kampong Soeroewei, kwam ons met een gevolg van dertig à veertig gewapende Atjehers, voorzien van de ons destijds geheel onbekende groote, ontbloote zwaarden, een bezoek brengen, waarbij hij den wensch om onder Nederlandsch bestuur te komen onverholen te kennen gaf. Toen logeerden wij daar twee nachten ongestoord en volkomen veilig aan wal.

De kommandant ging den negenden Maart de rivier op en keerde den elfden zeer voldaan terug; Zijn Edele had verschillende Atjehsche hoofden, ook radja Bandahara gesproken en bevond hen zeer genegen zich onder Nederlandsche souvereiniteit te stellen.

Wij gingen daarna naar Deli om gidsen of andere geschikte personen op te sporen, die ons bij het rondbrengen der overige proclamatiën moesten helpen; in dien tusschentijd zouden de hoofden van Atjehsch Tamiang bijeengeroepen en na onze terugkomst van Deli de onderhandelingen en besprekingen hervat worden.

Zooals gewoonlijk ging alles op Deli ten gevolge der groote afstanden weer uiterst langzaam, hetgeen ons, die aan vlugheid en voortvarendheid gewoon geraakt waren, dubbel in het oog viel. Niettegenstaande wij gedurende negen achtereenvolgende maanden het station ter oostkust van Atjeh niet verlaten

hadden, gingen de meesten in Deli niet aan wal. Men kan hieruit nagaan, hoe weinig aantrekkelijks deze plaats bezit, en hoe weinig gelegenheid tot uitspanning er bestond.

Eerst den zestienden verlieten we Deli, behalve onzen inlandschen schrijver nog aan boord medenemende Saïd (of Habib) Djafar, zoon en aangewezen opvolger van het hoofd van Soengei Raija, en diens broeder Saïd Mahmoed. Beiden waren typen van Maleiers door kleur, gelaatstrekken en gestalte, grof en breed van figuur, met groote oogen, bol gelaat en breede neuzen.

Daar de nederzetting te Soengei Raija eene Maleische uit Deli is, vormen de bewoners ook een gansch ander slag van menschen dan de Atjehers; zij zijn beleefder, beschaafder en spraakzamer, vertrouwelijker, meer onderworpen, zindelijker en netter dan deze. Een der vrouwen van Saïd Djafar was verwant aan den maharadja van Telok-Samoi.

Ten gevolge van de hevige deining stond er voor de monding der Tamiang-rivier een zoo sterke branding, dat er den volgenden dag niet aan te denken viel haar met sloepen in te gaan.

Eerst den negentienden ging de kommandant met de beide Maleische hoofden en Abdul Medjid de rivier op en bleef daar tot den tweeëntwintigsten. De Atjehsche hoofden aan de Tamiang-rivier gaven wel gezamenlijk hun wensch te kennen om zich onder ons gezag te stellen, doch weigerden dat van den Pangeran van Langkat te erkennen; dit laatste zou eerst nog nader in overweging moeten worden genomen. De ontvangst overigens was overal zeer goed geweest.

Daarna begaven we ons naar Soengei Raija, de berichten afwachtende van de daar aan wal gestapte hoofden van Deli. Ook deze luidden, dat de hoofden en de bevolking gaarne onze souvereiniteit wilden erkennen, doch dat voor hen, als aan beide zijden begrensd door de vijandige staten Langsar en Perlak, het hijschen der vlag voor alsnog niet raadzaam was.

Den zevenentwintigsten kwamen we weer te Edi terug om over een en ander te aboucheeren, en den negenentwintigsten stoomden we van deze plaats weer om de Zuid tot aan Langsar.

Wij hadden toen aan boord gekregen Tongkoe moeda Tjihik, hoofd van Koealla Djingki, jongeren broeder van den radja van Perlak, van wien Koealla Djingki eene onderhoorigheid heette te zijn. Beide broeders leefden echter in de grootste oneenigheid, aangezien Tongkoe Tjihik, radja van Perlak, lang nadat Tongkoe moeda Tjihik zich reeds aan den rechteroever van Koealla Djingki had gevestigd, zonder diens voorkennis aan eenige Groot-Atjehers vergunning had gegeven zich aan den linkeroever bij Boekit-Kotta neder te zetten, vanwaar deze ongenooide gasten zich ook tot in Tongkoe moeda Tjihik's gebied trachtten uit te breiden.

Aangezien nu de verhouding tusschen Edi en Perlak ook alles behalve vriendschappelijk was, had Tongkoe moeda Tjihik in Edi een goed onthaal genoten. Hierdoor kwam hij tevens met den stationskommandant in kennis, bood zijne onderwerping aan en stelde zich, geheel belangeloos natuurlijk, ter zijner beschikking om de proclamatiën te Perlak en Langsar te overhandigen. Hij bracht eerst de voor Perlak bestemde stukken over, welks radja drie maanden bedenktijd vroeg, en begaf zich vervolgens naar Langsar. Daar bedreigde men den ziekelijken grijsaard naar diens verhaal met den dood, waaraan hij zich slechts met bijstand van een vriend door een overhaaste vlucht onttrok. De radja van Langsar weigerde den brief in ontvangst te nemen.

Op den terugtocht werd de Koealla Djingki bezocht. Na ze ongeveer drie vierde uur te zijn opgevaren, heeft men aan den rechteroever eene benting van Tongkoe moeda Tjihik, anderhalf uur verder de Boekit-Kotta aan den linkeroever, en op een afstand van nog een kwartier roeiens van laatstgenoemd punt valt de Simpang-ajer tawar in de Djingki-rivier. Aan den linkeroever van dezen rechterzijtak beginnen de pepertuinen van het hoofd Baba Kroeng, en dien stroom nog ongeveer een uur oproeiende, bereikt men het huis van Tongkoe moeda Tjihik. De ontvangst aldaar van den kommandant was zeer goed.

Den eersten April waren we te Edi terug. Den derden dier maand vertrokken we naar Pasei met Tongkoe moeda Angkassa. Pasei en Kerti namen eveneens de souvereiniteit aan,

Kerti met het dringende verzoek, dat een indertijd door ons genomen Kertisch vaartuig, de Sitoela Bessi, zou worden teruggegeven. Om verschillende redenen bleven we daar tot den twaalfden. Voor Djoelok was, vreemd genoeg, geen proclamatie ontvangen.

Alzoo konden we den voorloopigen uitslag van het overhandigen der proclamatiën naar Atjeh gaan rapporteeren en vertrokken den dertienden April derwaarts, aan boord hebbende Tongkoe Hitam en Panglima Prang Nja Aboe, die als afgezanten van den radja van Edi aan den generaal Van Swieten hunne hulde gingen aanbieden. Wie de eerste was, weten we reeds; de tweede was een jeugdig minder hoofd van zeer gunstig, intelligent voorkomen, die, hoezeer tevens koopman, in den oorlog een van de aanvoerders der Edische krijgslieden was.

Den veertienden 's avonds na zonsondergang kwamen we op de reede van Groot-Atjeh. De duizende lichten der oorlogs- en transportvloot maakten een prachtig effect; wij stoomden tusschen al die vaartuigen door en ankerden in de onmiddellijke nabijheid van het vlaggeschip, Zijner Majesteits fregat Zeeland. Den volgenden morgen boden de kust en de reede ons een van die verrassende gezichten aan, die zelfs de aan machtige indrukken gewoon geraakte zeeman niet licht vergeet. Drukke en bedrijvigheid waren reeds voor zonsopgang algemeen; overal heerschte leven en beweging. Tal van sloepen en stoombarkassen waren onophoudelijk in de vaart tusschen de verschillende schepen en de Atjeh-rivier. Materialen werden gelost en aan wal gebracht; het in den kraton en daarbuiten veroverde geschut daarentegen werd aan boord der schepen getransporteerd. Van de beide hospitaalschepen zag men nu en dan een sloepje naar buiten roeien, waarvan de opvarenden een of meer voorwerpen lieten zinken; het waren de lijken van overledenen, die daar aan den bodem der zee werden toevertrouwd. Op sommige plaatsen aan den ingang der Atjeh-rivier, bij de marine-benting en in den hoogen boom van den kraton woei de Nederlandsche driekleur.

De kommandant ging met de afgezanten aan wal, vanwaar

Z.Ed. denzelfden avond aan boord terugkwam. De gezanten werden uitstekend ontvangen en aangezien zij rijk en keurig gekleed waren, leverde hunne aanwezigheid in het bivak van Penajoeng rijke stof tot gissingen en vooronderstellingen bij hen, die niet wisten wie zij waren en wat zij kwamen doen. Velen dachten zelfs, dat het zendelingen van den vijand waren met vredesvoorslagen. Zij bleven in het bivak onder de zorg van Ali Bahanan, een slimmen Arabier, bewoner der kleine moskee in kampong Djawa.

Wij hoorden, dat de vijand, nadat door den generaal Van Swieten met het oog op toenadering en onderwerping van den kant der Atjehers eene meer afwachtende houding was aangenomen, vrij algemeen tot het offensieve was overgegaan. Herhaalde stoute en sterke aanvallen, soms met de klewang, zoowel op het bivak Penajoeng als op den kraton en nog kortelings, den elfden April zeer hevig, waren hiervan de bewijzen.

Den zestienden konden wij ons van een en ander persoonlijk overtuigen. Wij gingen toen namelijk eveneens met den kommandant aan wal; bij den ingang der Atjeh-rivier had men aan den linkeroever een depot opgericht; daar werden alle mogelijke materialen voorloopig aangebracht en verzameld en van daar geleidelijk de Atjeh-rivier tot aan den kraton of kampong Djawa opgevoerd. Aan de rechterzijde bevindt zich de weg, dien de transporten, over het door ons genomen doch onbezette Kotta Radja Bedil, naar het bivak Penajoeng moesten volgen. De rivier vertoonde van haar ingang tot aan de marine-benting, die zich na de eerste bocht of kronkeling op den rechteroever aan ons oog voordeed, niets belangrijks, hoofdzakelijk slechts met nipah begroeide moerassen.

Van hier kreeg het land een ander aanzien. De marine-benting werd den achttienden December 1873 door eene divisie gewapende sloepen genomen en bezet, terwijl eene brigade van het leger Penajoeng bereikte. Recht tegenover haar aan den linkeroever ligt Lantimoer, waarvan het begaabbare en open terrein tot vlak aan de rivier uitkomt, alsmede de ingang van de soengei Troessan, welke in de bij de eerste

expeditie overgetrokken lagune moet uitkomen. Op deze hoogte noodzaken ondiepten de vaartuigen dicht aan den linkeroever te houden en den achttienden Januari vond men deze passage, onmiddellijk onder het vuur der benting, bovendien versperd. De Atjehers zouden ons dus hier met succes den doortocht hebben kunnen betwisten, die ons talrijke offers had moeten kosten; doch de bezetting der benting, achter zich de signalen der naar Penajoeng voortrukkende brigade hoorende en vreezende omgetrokken en ingesloten te zullen worden, had haar in allerijl verlaten.

Even boven de marine-benting duidde ons een wegwijzer den zich, van den oever achter de marine-benting en nipahmoerassen, binnenwaarts buigenden weg naar Kotta Radja Bedil aan. Langs klapperbosschen, tuinen, achtergelaten Atjehsche vaartuigen, vernielde huizen, omgehouden boomen en tal van grafheuvels onzer gevallen dapperen kwamen wij aan het bivak Penajoeng, hoofdkwartier van den generaal Van Swieten.

Eene groote massa tenten en hutten, omringd door eene borstwering van omgehouden boomstammen, strekte hier het gros der troepen tot verblijfplaats. Aanhoudend hoorden we aan alle zijden schoten vallen. Wij stapten aan wal; eene bonte mengeling van militairen van alle wapens wemelde hier dooreen, waaronder wij spoedig een aantal oude kennissen ontdekten.

Het bivak vormde een soort van vierhoek, waarvan de rivier een der lange zijden was en in welks midden ongeveer zich de tenten der generaals Van Swieten en Verspijck bevonden, terwijl de bataljons en afzonderlijke korpsen daar omheen gelegerd waren. Het zag er zeer netjes, zindelijk en geregeld uit. Artillerie-parken, hospitaaltenten, bureau's, winkeltjes (warongs) lagen er overal tusschen verspreid. Patrouilles, transporten, konvooien, het voortdurend geknal van schoten, gewoonlijk lichte, uit geweer of donderbus, nu en dan afgewisseld door zwaardere uit lilla's en geschut, het onverpoosd voortsnorren der stoombarkassen, die tal van geladen sloepen naar boven sleepten, — dit alles gaf aan het geheele tooneel

eene eigenaardige kleur en levendigheid. Midden voor dit bivak was een stevige houten brug over de rivier geslagen, die naar kampong Djawa voerde. Op deze hoogte was de benting Penajoeng aangelegd, die tot bescherming der brug moest dienen, zoodra het bivak van hier zou zijn opgebroken. Het plan toch bestond, dat de generaal Van Swieten zoo spoedig mogelijk met een gedeelte der expeditionnaire macht naar Java zou terugkeeren en dat kolonel Pel als opperbevelhebber zou achterblijven in den tot hoofdkwartier en hoofdvestiging ingerichten kraton.

Nadat wij de brug waren overgegaan, namen we plaats op den tramway, die van hier naar den kraton voert. Voorbij kampong Gedah zagen we een kolossaal grooten boom ter linkerzijde van den weg staan, een stommen getuige der woede van het gevecht op 6 Januari, dat de inneming van de groote moskee ten gevolge had; want, een weinig voor den rand der versterkingen staande, was hij door duizende kogels van ons en van den vijand getroffen geworden, waarvan de sporen nog duidelijk zichtbaar waren.

Daarna kwamen we op eene open vlakte, waar de ruïnes der groote moskee met den boom, waaronder generaal Köhler gesneuveld was, te zien waren en waar de noordzijde van den kraton zich aan ons oog vertoonde. Wij reden den hoofdingang binnen, vanwaar een breede weg naar de rivier voerde, welke hier op dezelfde wijze als bij Penajoeng overbrugd was. Deze brug werd aan de overzijde, Pantei Perak, door een bruggehoofd verdedigd, dat met de zich tot dicht bij het hoofdkwartier uitstrekkende loopgraven de dekking vormt van een daarachter gelegen ruïnen, nieuw aangelegden weg. Men was nu echter druk bezig de loopgraven te dempen om te voorkomen dat zij, zoodra het bivak Penajoeng zou zijn opgebroken, den vijand tot beschutting zouden dienen.

Het schieten in den omtrek van den kraton nam steeds in hevigheid toe en wij vernamen dat een der beide patrouilles, die elken morgen in tegenovergestelde richting eene ronde buiten om den kraton maakten, ten zuiden daarvan in gevecht geraakt was. Even buiten den kraton ontmoetten wij den majoor

Romswinkel (den vechtmajoor), die zich met eene compagnie en eene halve sectie artillerie ter versterking derwaarts begaf.

In den kraton afgestegen, gingen we daarin dadelijk de ronde doen. Hij wordt door het riviértje Koerong Daroe doorsneden; het noordelijke deel, aan de noordzijde door zeer dikke steenen muren en aan de westzijde door enorme aarden wallen beschermd, door ons tot geregelde vestingwallen ingericht, was hoofdzakelijk bestemd om door onze troepen bezet te worden. Aan den overkant der Koerong Daroe, die we over een houten brug passeerden, bezichtigden wij in een overdekt houten gebouw eenige oude, vierkante graven, met geel en rood gekleurde bloemen, vazen en beschreven steenen versierd. De meeste waren door geel, rood of wit gekleurde zijden of katoenen gordijnen omgeven. Men deelde ons mede, dat dit de begraafplaats van sultan Ibrahim en zijne kinderen was.

Verder zuidwaarts stond eene onaanzienlijke houten missigit, en daarvoor een boom, waaraan een scheepsklok was opgehangen (hiermede werden waarschijnlijk de kratonbewoners door den Moezzin tot het gebed geroepen); en nog zuidelijker verhief zich een groot, vierkant steenen monument, geheel in Hindoestijl gebouwd, naar men ons verhaalde, de begraafplaats der vorsten. Aan deze zijde (de oostelijke) vonden wij den wal van den kraton zeer in verval; zijne kruin was met gevulde schanskorven zooveel mogelijk door ons in verdedigbaren toestand gebracht en dicht geboomte, vooral dikke doornbamboe, groeide tot vlak aan zijn voet en belemmerde hier het gezicht.

In het eerste gedeelte teruggekeerd, kwamen wij, naar het zuiden gaande, binnen eene tweede enceinte, uit dikke steenen muren bestaande, die thans voor het grootste gedeelte reeds opgeruimd waren, en vonden daarbinnen nog eene derde versterking, waarin de woning des sultans, het raadhuis, het kruithuis enz. moeten gestaan hebben. Ook hier weder verbazende massa's steen, doch alles de kenmerken van verval en verwaarloozing dragende.

Van dáár begaven we ons door een uitgang aan de westzijde

naar het op vier- à vijfhonderd meters van den kraton gelegene, door onze troepen bezette Kotta Petjoet of Goenoengan. Het is een door vrij hooge steenen muren omgeven vierkant, waarbinnen een huis en verscheidene hooge boomen staan. Aan de zuidzijde daarvan bevindt zich een steenen monument, waarschijnlijk een begraafplaats uit het Hindoe-tijdperk, dat ter hoogte van vier à vijf meters in den vorm eener lotusbloem uitloopt. Eene borstwering van zandzakken was daar omheen aangelegd en vormde een soort van buitenwerk, dat met het steenen vierkant een geheel uitmaakte.

Het vuur buiten den kraton nam steeds in hevigheid toe; het snelvuur of de salvo's onzer soldaten wisselden af met de afgebroken doffere schoten van den vijand en van onze artillerie. Ook Kotta Petjoet vooral werd het mikpunt van den vijand, en hadden tot op dit oogenblik slechts de schildwachters nu en dan eens een paar schoten terug gedaan, thans moest een gedeelte der bezetting tot eene meer afdoende en ernstiger beantwoording van 's vijands aanval overgaan en moesten de ingangen der borstwering gesloten worden. Gedurende de weinige oogenblikken, dat wij ons met de officieren der bezetting onderhielden, vlogen er herhaaldelijk kogels in de ons omringende boomen en in het huis, waarin we gezeten waren. De nog aan den weg werkende soldaten en arbeiders werden binnen den kraton teruggeroepen en ook wij moesten weder daarheen terug.

Toen wij de borstwering uitgingen, vertoonden we ons geheel open en ongedekt aan den vijand, en daar wij kenbaar waren aan onze witte keurkringskappen en pantalons, richtte deze gedurende den korten tijd, dien wij zoo waren blootgesteld, zijn vuur blijkbaar voornamelijk op ons. De kogels floten ons links en rechts om de ooren; daarom stapten wij stijf door en waren verheugd, na dit onloochenbaar staaltje van toenadering van de zijde des vijands, de dikke buitenwallen van den kraton tusschen ons en deze bewijsmiddelen te zien.

Onder het steeds heftiger weerklinken van de wederzijdsche schoten bezochten wij nog den zoogenaamden heuvel, waarop de groote boom staat, dien men van de reede af ontwaart

als merkteeken van den kraton. Hier zijn bovendien zeer merkwaardige bronzen grafzerken te zien, waartusschen overal de talrijke wortels van den reusachtigen boom gegroeid zijn, die het bewijs leveren dat zij zeer oud moeten wezen. Na nog eenige kazernen enz. in oogenschouw genomen te hebben, verlieten wij den kraton op dezelfde plaats, waar we er ingekomen waren. Eenige versehe compagnieën rukten juist ter versterking uit.

Even buiten den kraton voert een brug over den Koerong Daroe naar het terrein, dat op de kaarten als Pakan Atjeh staat aangegeven, en waar ook vroeger de groote markt was gelegen en het huis van den Sjabandar of havenmeester stond. Verder op heeft men de versterkingen van Panglima Polim, door ons bezet en verbeterd. Tal van dooden en gekwetsten werden voor onze oogen binnengedragen; van de laatsten konden sommigen nog loopen, steunende op den arm hunner kameraden; het bloed, dat uit allerlei wonden in het hoofd, den mond, den rug, in buik, armen en beenen gutste, maakte op ons een pijnlijken indruk.

Op dit oogenblik werd er in den kraton alarm geslagen; alles wat daarbuiten werkzaam was moest binnenkomen. Een tram ging er niet. Na een oogenblik bedenkens of we in den kraton terugkeeren, dan wel naar Penajoeng gaan zouden, liepen we met versnelden pas naar de rivier. Daar maakten wij gebruik van twee sloepen van gezagvoerders der Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij, om per boot de rivier tot Penajoeng af te zakken.

Het was de ongelukkigste dag der tweede expeditie. We hadden zeven officieren en ruim zeventig minderen buiten gevecht, waaronder verscheidene dooden, en dat zonder eenig resultaat. Bovendien hadden we eenige Europeesche militairen met wapenen en al in handen des vijands moeten laten. De ontmoediging was algemeen, en toch zou generaal Van Swieten, zoogenaamd met het gros der troepen, meest echter zieken en gekwetsten, hulptroepen en de staven, Atjeh gaan verlaten.

We zochten in Penajoeng tot 's avonds ons fortuin bij kennissen en vrienden, om daarna naar de reede terug te

keeren. Doch daar de kommandant genoodzaakt was in den kraton den nacht over te blijven, besloten wij eveneens in Penajoeng te overnachten. Het bivak konden we nu nog eens op ons gemak opnemen.

Een cordon van schild- en veldwachten bezette de geheele lengte der borstweringen en op sommige saillante punten aan de westzijde werd het bivak door geschut verdedigd. Daar had men een vrij uitzicht op de ruime sawah, die door de kampongranden van Lemboe, Pinang en Langkroek omsloten wordt, en zag men den vijand voortdurend in beweging, in kleine groepen heen en weer trekkende; met het bloote oog kon men hem volgen en zag de wapens in den glans der zon flikkeren. Nu en dan richtte hij zijne schoten, gewoonlijk te hoog, op het bivak en dan hoorden wij de kogels over ons hoofd snorren en in de boomen slaan. Alleen wanneer er eenigen zich dichter bij elkander tot een groep vereenigden, joeg een granaatje uit onze stukjes van acht centimeters ze uit elkander. Wij hoorden toen ook, dat onze schildwachten consigne hadden de vreedzame Atjehers, die op de sawahs paddi (rijst op het veld) kwamen snijden, ongehinderd toe te laten en dat deze edelmoedigheid van onze zijde menigmaal, wanneer de paddisnijders zich ongewapend tot vlak onder onze versterkingen naar hartelust voorzien hadden, door hen bij hun vertrek, op behoorlijken afstand, met een paar scherpe schoten, uit hunne daar verborgen wapens op het bivak gericht, dankbaar werd erkend.

Wij brachten den avond door bij het gastvrije personeel der administratie van de derde brigade en sloegen onze legerstede op in een luestoel op het bureau. Den ganschen nacht hield het vuren van beide zijden aan en hoorde men de kogels fluiten.

Toen wij den volgenden morgen Penajoeng verlieten, was de indruk bij allen deze, dat onze zaken te Atjeh nog alles behalve in het reine gebracht, dat de gevolgen van dezen oorlog nog niet te overzien waren en dat deze ons nog veel opofferingen aan menschen en geld zou moeten kosten.

Intusschen begonnen de troepen, die generaal Van Swieten

naar Java zouden volgen, reeds te embarkeeren. Het besluit daartoe was slechts in dien zin gewijzigd, dat nog een bataljon meer dan aanvankelijk bepaald was, in Atjeh zou achterblijven en dat tusschen kampong Djawa en den kraton nog een punt door de onzen zou worden bezet.

Wij bezochten nog de hospitaalschepen, die waren opgevuld met zieken en gekwetsten; het was daar alles naar het scheen uitstekend ingericht, luchtig en ruim. Het gezicht van al die verminkten, zonder handen, armen of beenen, met houw- of schotwonden in verschillende lichaamsdeelen, met verbrijzelde ledematen enz. maakte een zeer treurigen indruk.

Slechts één roep van lof was er over de uitstekende diensten van het Roode Kruis onder den onvermoeiden en dapperen Soerabajaschen koopman Von Bülzingslöwen. Hij was de afgod der legermacht; officieren en soldaten vereerden en beminden hem om het zeerst. Hij droeg de eeretitels van eersten fuselier der expeditie en ridder van het Roode Kruis, omdat hij even dapper gedurende het gevecht de wapenen wist te hanteeren, als na den strijd lafenis en hulp aan te brengen.

Den zesentwintigsten April verliet Z.Exc. de generaal Van Swieten Groot-Atjeh, na voor een stoet van officieren te hebben verklaard, dat de oorlog ten einde liep, en liet het aan kolonel Pel over, de laatste hand aan het werk te leggen. Het door ons bezette terrein bestond toen uit den kraton, die vooral aan de oost- en zuidzijde, tot aan de kruin der in verval verkeerende wallen, door dicht geboomte, kreupelhout en doornbamboe omringd was, en met Kotta Petjoet of Goe-nangan, Pakan Atjeh en het bruggehoofd te Pantei Perak een soort van geheel vormde; voorts uit de benting Penajoeng, de marine-benting en een versterkt kampement voor vijf- à zeshonderd man in kampong Djawa.

Bijna onmiddellijk na het vertrek van den generaal Van Swieten en het daaruit gevolgde opbreken van het bivak te Penajoeng verbrak de vijand de communicatie tusschen onze posten op den rechteroever der Atjeh-rivier en werden onze troepen zoo hevig beschoten, dat we niet meer konden reke-

nen de rivier in onze macht te hebben. Ook de kraton en de versterkingen waren onophoudelijk dag en nacht onder het vijandelijke vuur, terwijl het met ons bevriende Marassa dringend onze hulp tegen den dreigenden vijand inriep. De kolonel, later generaal, Pel, is tot aan zijn dood bezig geweest den kring onzer versterkingen te bevestigen en den kraton te beveiligen. Ontelbare bloedige gevechten, als bij Lampoeloe, Langkroek, Lemboe, Longbattah, Lohong, Mibouw, te veel om te noemen, hebben aan zijn naam onsterfelijken roem verbonden; de Atjehers noemden hem den Panglima besaar (grooten krijgsoverste), en nog heden ten dage poogt zijn opvolger, de generaal Wichers van Kerchem, ten koste van ontzettende offers aan menschen en geld, aan te vullen wat nog ontbrak aan het succes van de tweede expeditie.

Intusschen had de Timor reeds den tweeëntwintigsten April Groot-Atjeh weer verlaten en keerde met de gezanten, die zeer voldaan schenen over hetgeen ze gezien hadden en toch blij waren weer aan boord te zijn, naar Edi terug.

Gigieng, een staat op de noordkust, beoosten Pedir gelegen, had intusschen de Nederlandsche vlag gevraagd. Zijner Majesteits stoomschip Citadel van Antwerpen bracht het bericht hiervan op Groot-Atjeh. Dat verzoek werd toegestaan en dadelijk van de openstelling dezer haven officieel te Pinang en Batavia kennis gegeven. Toen nu de Citadel van Antwerpen, op den daarvoor bestemden dag de vlag wilde uitreiken, vroeg de radja van Gigieng (men noemt deze plaats algemeen Gighen, niettegenstaande het گيڠ geschreven wordt) eene som gelds om, zooals hij beweerde naar landsgebruik bij dergelijke plechtigheden, aan zijne hoofden geschenken (pembri-an radja) uit te reiken. Aan terugtreden scheen voor het gouvernement niet meer te denken te vallen, of wel aan het openstellen dezer plaats groote waarde te worden gehecht, ten minste na eenig afdingen werd f 25.000 (?) aan den radja Tongkoe Bintara Kambangan van Gigieng uitbetaald.

De radja is nooit aan boord van eenig oorlogsschip geweest en nam in zijne brieven tegenover den stationskommandant en

andere hoogere autoriteiten te Groot-Atjeh en Batavia dikwijls een trotschen toon aan. Officieren, die aan wal wenschten te gaan, werden op order van hoogerhand en op verzoek van den radja hierin verhinderd. Sloepen gingen zelden de rivier verder in dan tot aan de monding, en de gemeenschap werd dan ook hoofdzakelijk door bemiddeling van een paar Klingaleesche kadraaiers onderhouden. Ten gevolge dezer terughouding en van volkomen gemis aan persoonlijken omgang kwamen niet alleen niet op de hoogte van den waren toestand des lands, doch werd ook de behandeling der zich nu en dan met prauwen en handelsvaartuigen voordoende conflicten zeer moeilijk.

De blokkade werd, doordien zich overal langs de kusten eene talrijke vijandige, gewapende bevolking vertoonde, met sloepen zeer gevaarlijk en lastig. Van contrôle op in- en uitvoer was geen sprake; men wist toch in de verste verte niet, of tot Tongkoe Bintara Kambangan's gebied tien of honderd kampongs behoorden. Zeker echter is het getal van veertig- à vijftigduizend onderdanen, zooals de laatste mededeelingen ons leeren, zeer overdreven.

Wij zullen later hierop nog wel eens moeten terugkomen om aan te toonen, dat de onderwerping van Gigieng weinig te beteekenen had, en om het verschil tusschen onzen politieken invloed op de oost- en de noordkust goed te doen uitkomen. Doch gerust kunnen we aannemen, dat sinds de opening der haven van Gigieng groote hoeveelheden eerste levensbehoeften, als levensmiddelen en kleeding, om nog niet eens te spreken van binnengesmokkelde wapenen en ammunitie, zijn ingevoerd, die op de gewone wijze gemakkelijk den weg naar Pedir en Groot-Atjeh hebben gevonden.

Doordien Gigieng zooveel dichter dan Edi bij het brandpunt van den oorlog gelegen was, had men er naar onze bescheiden meening de blokkade met dubbele gestrengheid en energie moeten toepassen en hadden wij geen solide waarborgen genoeg kunnen nemen om overtuigd te zijn, dat de onderwerping ernstig en goed gemeend was. Dit was echter het geval niet, zooals wij hierboven reeds zeiden. Velen onzer waren

overtuigd, dat het aannemen der vlag hier slechts een middel was om vrij in en uit te voeren, waarvan de Atjehers zoo lang zouden profiteeren als zij konden, om ter gelegener tijd het masker weer af te werpen. In 1876 is dit geschied en heeft Tongkoe Bintara onzen vijand Habib Abdul Rachman Zahir naar Groot-Atjeh vergezeld, waarop de haven van Gigieng door den generaal Wichers van Kerchem weer is gesloten geworden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Den vierentwintigsten waren we op ons station te Edi teruggekeerd, waarvan nu de blokkade werd opgeheven en dat voor den handel werd opengesteld. In de souveriniteitsakte, welke door den radja van Edi bij deze gelegenheid ondertee-kend werd, hetgeen ook door alle andere vorsten vóór het hijschen der vlag zou moeten verricht worden, verbond deze zich onder anderen geen slavenhandel te zullen drijven, zee-en strandroof te zullen tegengaan, schipbreukelingen mensch-lievend te zullen helpen en geen tractaten met vreemde mogendheden te zullen sluiten.

Vele hoofden kwamen weer dadelijk bij ons aan boord. Men zeide, dat er tusschen Edi en Perlak weldra een oorlog zou uitbarsten.

Na een paar kleinere kruistochtjes langs de kust bezochten we den negenentwintigsten Soengei Raya en vergezelden wij met onzen officier van gezondheid den kommandant bij een tocht op de rivier. De geul is ook hier lastig te vinden en zuidoostwaarts van de riviermonding te zoeken. Soengei Raya (groote rivier) heeft dit met Simpang-Olim gemeen, dat men de eigenlijke riviertjes van dien naam eerst, wanneer men de kreek, waarin zij hun uitwatering hebben, een eind is opge-varen, aan de linkerzijde aantreft. Die van Soengei Raya vooral is zeer gemaskeerd en, hoezeer tamelijk diep, echter vrij smal, zoodat men allicht, wanneer men geen gids heeft of er per-soonlijk niet goed bekend is, zou doorroeien en in een geheel ander gedeelte des lands terechtkomen.

Na drie uren roeiens kwamen wij aan eene nieuwe nederzetting, waar Saïd Djafar met zijne onderhoorigen woonde en met den aanleg van tuinen begonnen was. Onderweg vonden we de rivier met een rottan overspannen, waaraan een plankje hing met Maleisch opschrift, het verbod behelzende voor allen, die uit door cholera bezochte plaatsen kwamen, om hier verder door te gaan.

De nederzetting droeg volgens mededeeling der hoofden den naam van kampong Bahroe (het nieuwe dorp), doch zij verklaarden tevens er ter onzer eere den naam van kampong Timor aan te zullen geven.

In eene kleine overdekte rustplaats, voor dit bezoek expreselijk nieuw gebouwd, werden we ontvangen en bood men ons watermeloenen (semangka) aan. Wij wandelden toen den aanleg door, die niet veel meer was dan wat wij in Europa eene wildernis zouden noemen. Een twintigtal huizen van aan armoede grenzende eenvoudigheid, op hooge palen gebouwd, omringd door vruchten- en groententuintjes, lagen op verschillende afstanden tusschen de geheel of gedeeltelijk omgehouden boomstammen verspreid. Op sommige opene plaatsen had men paddi gezaaid. Opmerkelijk was hier eene soort van vogels, welke zich in holen in den zandigen grond ophoudt en gemakkelijk te vangen is. Men vindt hier verder olifanten (gadja's), rhinocerossen (badda's), tijgers (hari-mau's), wilde varkens, herten en apen van de grootste soort in overvloed; ook vliegende vossen en vliegende honden in menigte.

Men overhandigde ons den schoonen vleugel van een Sumatra- of Argus-fazant (koewau). Dringend verzochten wij, ons zoo mogelijk bij gelegenheid een mawas te willen bezorgen, waaromtrent wij ook hier weer de vreemdste verhalen hoorden, onder anderen dat deze beesten vliegen zonder vleugels, en met den meesten ernst verzekerde men ons, dat, wanneer zij van den eenen boom op den anderen wilden overgaan en de afstand tusschen beide te groot voor hen was, de kruinen dezer boomen zich dan naar elkaar toe bogen. Nog zagen we er de kajoe gaharoe, een soort van reuk-

hout, uit oude boomstammen hakken. De hars dezer boomen schijnt zich na het versterven op sommige punten samen te trekken en vormt tusschen de vermolmde deelen hier en daar harde plaatsen. Hiernaar te zoeken is niet alleen eene arbeid die goed wordt beloond, doch ook de hoofden schijnen er zich eene uitspanning van te maken. De aldus verzamelde stukjes worden als een gewild handelsartikel naar Pinang uitgevoerd en zeer duur verkocht. De Chineezzen bedienen er zich van als reukwerk bij hunne altaren.

Na met die onderzoekingen eenigen tijd te hebben doorgebracht, waarbij wij ook kennis maakten met een ouderen broeder van Saïd Djafar, Saïd Mohamed, en een jongeren, Saïd Zahir, begaven we ons met de vlet — de sloep kon er niet komen — nog ongeveer een uur hooger op, totdat' we niet verder konden. De oevers waren aan beide zijden met dikke nipahpalm begroeid, waarvan de lange, smalle bladeren, tot een soort van matten aaneengeregen, de atap vormen, waarmede alle huizen gedekt worden en die in Soengei Raya een artikel van uitvoer uitmaakt.

Na een eindweegs gewandeld te hebben, kwamen wij aan de oude kampong Soengei Raya, eveneens uit een twintigtal huizen bestaande, die echter, evenals de omliggende tuinen en velden, een veel geregelder en ordelijker aanzien hadden dan die te kampong Bahroe. In een dezer huizen, waar zich verscheidene kleinere hoofden verzameld hadden, zetten we ons neder. Het was met bontgekleurde stoffen behangen en versierd, de grond met matjes bedekt. Wij dronken er klappermelk, waarna we ons naar den dichtbij wonenden ouden vader van Saïd Djafar, Saïd Akil, begaven.

Wij vonden in hem een eerbiedwaardig grijsaard, naar zijn eigen opgaaf en die zijner kinderen meer dan honderd jaar oud, hetgeen ons wel wat veel voorkwam. Hij zat daar met ontbloot bovenlijf en was tot onze verbazing zoo blank als een Europeaan. Thans blind, niet meer kunnende loopen en ternauwernood meer kunnende spreken, moet hij vroeger een sterk, energiek man geweest zijn, van wiens daden en reuzekracht ook alweer de wonderlijkste verhalen gedaan werden. Eene

nog jeugdige en krachtige vrouw, met geregelde gelaatstreken en schitterend zwarte oogen, zat bij hem en scheen hem goed en trouw te verzorgen. Zijne kinderen waren zeer talrijk, naar men ons mededeelde meer dan honderd; doch Saïd Djafar, uit eene moeder van hooge afkomst gesproten, was, hoezeer niet de oudste, door zijn vader, familie en hoofden tot diens opvolger gekozen. Later schijnt ook de regeering hiermee voorloopig genoeg te hebben genomen.

Het inwendige dezer huizen, die zeker nog tot de beste behoorden, was zeer armoedig en vuil. Behalve een of twee slaappleatsen waren eenige matjes, wapens, potten en pannen om in te koken, eenige kisten, vischtuig of landbouwgereedschap, alles wat er te vinden was. De meeste bewoners der huizen slapen echter slechts op den houten nibong-vloer hunner woning, onder de sarong, die zij weken en maanden dragen en dan alleen 's morgens voor de frischheid wat uitkloppen. Onder de huizen is gewoonlijk de bewaarplaats van geiten, kippen en eenden; daar ziet men tevens allerlei vuil en onreinheden, die men uit het huis, door de reten van den vloer ongegeneerd nederwerpt, opeengehoopt.

Te vier uren wandelden wij over land onder begeleiding van Saïd Djafar en vele volgelingen naar kampong Bahroe terug. Hierbij maakten we onder anderen kennis met een persoon van Arabische afkomst, die aan boord van een Fransch koopvaardijship had gevaren, daarmee in Saïgon was geweest en daarvan eenige Fransche woorden onthouden had. De bevolking scheen hem nu daarom zeer in eere te houden, en hij zelf liet er zich niet weinig op voorstaan. Buiten de elk oogenblik herhaalde woorden *oui, non, ici, là-bas, monsieur* enz., was zijne taal voor ons echter volkomen onverstaanbaar gebrabbel.

Na talrijke bruggetjes, uit enkele dunne boomstammen met zwakke leuningën bestaande, gepasseerd te zijn, kwamen we op de vlakten, soms rijstvelden, doch meerendeels een soort van dun begroeide grasvelden, waarop talrijke kudde buffels liepen te grazen. Deze vlakten waren door dichte, ondoordringbare, hooge wouden omgeven, die de fraaiste houtsoorten in overvloed opleverden. Onderweg passeerden we een op

hooge palen gebouwd huisje, dat tot verblijfplaats diende aan een ongelukkigen lepra-lijder, die daar, afgesloten van de gansche menschheid, zijn leven moest slijten en alleen van de gaven, hem door zijne familie en door medelijdende voorbijgangers met lange stokken toegestoken, zijn bestaan moest rekken.

De wandeling duurde ongeveer een uur. Na eenigszins tot verademing gekomen en uitgerust te zijn, keerden we met zonsondergang naar boord terug.

Men zegt, dat in Soengei Raya ongeveer driehonderd Maleiers van Deli en zeshonderd Atjehers wonen, de laatsten meest in ondergeschikte betrekking. Een binnenpad, dat zeer ongebaand is en voor een Europeaan nog nauwelijks dien naam verdient, verbindt Perlak, over Soengei Raya, met Langsar en Tamiang. Wij hoorden ook hier, dat de radja van Perlak genegen was zich onder ons bestuur te stellen en hiertoe reeds de bemiddeling van Saïd Djafar had ingeroepen, alsmede dat de vier zonen van den ouden vorst van Langsar ons gezag wenschten te erkennen, doch dat de oude vader, de kedjoeroean, hiervan niets weten wilde.

De veestapel moet vrij belangrijk zijn; er wordt een weinig peper en rijst gebouwd en overigens verzamelt men er de gewone boschproducten. De rivieren leveren evenals de zee overvloed van heerlijke visch; overal vindt men dan ook zogenaaemde zeroe's gesteld. Die in de rivieren zijn afsluitingen, welke met hoog water voor de talrijke inhammen, krek en greppels gezet worden, waardoor met aflopend water de visch moet terugblijven; die langs de kust zijn reusachtige fuiken van fijn vlecht- of matwerk, welke 's morgens door de visschers nagezien en geledigd worden en natuurlijk toebehooren aan de personen, die ze gesteld of gemaakt hebben. Zeer merkwaardig is hierbij de algemeen heerschende gewoonte (adat laonet), dat de voorbijtrekkenden en reizenden (orang menoempang) uit deze zeroe's vrij het benoodigde voor eigen gebruik mogen nemen, mits er niets aan beschadigende en ze weer stellende zooals zij ze gevonden hebben. Nog werd ons in Soengei Raya een kleine jeugdige Maleier aangewezen, van wien werd gezegd dat hij met het zwaard olifanten en rhino-

cerossen had afgemaakt; hij beweerde zich daartoe op hun weg in hinderlaag te leggen, ze zwaar te verwonden en dan zoo lang te volgen, tot ze aan de wonden bezweken waren.

Nog denzelfden dag stoomden we naar Tamiang. De kommandant ging den volgenden dag de vroeger aangeknoopte onderhandelingen voortzetten met dit gelukkig gevolg, dat na langdurige beraadslagingen en besprekingen en na de onderteekening der souvereiniteitsakte door de hoofden van Karang en Tamiang, den vierden, in aller tegenwoordigheid, in kampong Soeroewei, de Nederlandsche driekleur werd geheschen, welke daarbij met een saluut van eenentwintig schoten werd begroet.

Tot recht begrip der zaken dient hier medegedeeld te worden, dat het land aan beide oevers der Tamiang-rivier Tamiang genoemd wordt. Aan de zuidzijde of den rechteroever heeft men het gebied van Soetan moeda en Kedjoeroean moeda, sedert verscheiden jaren onder Nederlandsch bestuur, het eerste met Soengei Koeroe tot hoofdplaats, terwijl van het tweede geen bepaalde hoofdkampong schijnt te bestaan. Het huis van Kedjoeroean moeda, bevindt zich bij de negorij Memani. Aan de linkerzijde ligt het gebied van radja Bandahara en kedjoeroean Karang met de kampongs Soeroewei en Karang tot hoofdplaats. Allen noemen op hunne stempels en in hunne brieven hun gebied negorij Tamiang, hetgeen alzoo licht tot verwarring zou kunnen aanleiding geven.

Soengei Joe behoort tot Tamiang-Soeroewei evenals Telaga Makoe. Het hoofd der eerstgenoemde landstreek had reeds vroeger zich een soort van onafhankelijkheid weten te verwerven en met kracht van wapenen te handhaven, doch kwam daarna weer onder zijn vroegeren heer; de onderlinge verhoudingen en vooral de verdeeling der op de Tamiang-rivier te heffen rechten van in- en uitvoer zouden echter later nader door eene commissie moeten worden geregeld. Telaga Makoe, met belangrijke pepertuinen, behoorde eveneens onder het gebied van den radja Bandahara. Zijn broeder Tongkoe Djohan was er diens wakiel of plaatsbekleeder.

De ontvangst van den kommandant was zeer goed geweest; de Tamiang-rivier werd dan ook voor den handel opengesteld.

Omtrent Langsar vernamen we hier evenals te Soengei Raya, dat dit staatje, in tegenspraak met de daaromtrent bij vroegere schrijvers algemeen bestaande meening, van geen bijzondere beteekenis was, zoowel wat het zielen aantal als wat productie en handel aangaat. Wij hadden van dit staatje, dat in vrij vriendschappelijke verhouding tot Soengei Raya en de Tamiangsche hoofden scheen te staan, weinig kwaads te duchten, maar ook niet veel goeds te verwachten en konden ons daarom voorloopig gerust bepalen tot eene gematigde blokkade van de toegangen tot de Langsar-baai.

Den achtsten stoomde de Timor, met Tongkoe moeda Angkassa, hoofd van Pasei (Blang Mil), aan boord, naar diens gebied. Door zijne bemiddeling had de kommandant den elfden Mei, aan wal te Kerti, eene ontmoeting met den radja Tongkoe Tjihik Moelieng, waarbij de voorwaarden van onderwerping nader mondeling werden besproken. Tal van Kertische hoofden bezochten het schip, de visschers omringden het vertrouwelijk en boden ons visch en andere zaken te koop aan.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat verscheidene Kertische vaartuigen gedurende de blokkade genomen waren en dat een aantal Kertiërs zich nog in krijgsgevangenschap bevond, was het voor den kommandant niet geheel zonder gevaar daar aan wal te gaan, niettegenstaande Tongkoe moeda Angkassa zich herhaaldelijk met zijn leven voor hem borg had gesteld.

Alles liep in goede orde en naar wensch af; zelfs ontmoette de kommandant er Tongkoe moeda Ali, broeder van Tongkoe Tjihik Moelieng, hoofd van Piada, die totnutoe als een hevig tegenstander der Hollanders bekend had gestaan. De Sitoela Bessi werd nog steeds door Tongkoe Tjihik Moelieng teruggevraagd. Toch werd ons een slachtos als geschenk aan boord gezonden.

Dienzelfden dag kwam Said Djafar van Soengei Raya aanzeilen om ons een brief van Perlak te brengen, waarin ook deze staat verklaarde genegen te zijn zich te onderwerpen. Meer en meer begon het vertrouwen in ons bestuur toe te nemen en zich uit te breiden. De hoofden waren gaarne aan

boord en schenen elkander de loef te willen afsteken om met den stationskommandant op een goeden voet te komen. Velen gaven ons den wensch te kennen, Batavia of Nederland, waarvan ze blijkbaar weinig begrip hadden, te gaan bezoeken. Zoo ook Tongkoe moeda Angkassa, een flinke, sluwe kerel met zeer karakteristiek gelaat, maar verbazend onzindelijk, onontwikkeld en ongevormd. Deze wilde met alle geweld naar Nederland om onzen radja te ontmoeten. Wat zouden velen in Nederland zich bitter teleurgesteld zien in hunne illusies omtrent oostersche luxe, pracht en rijkdom, zoo ze dezen vorst van Pasei ontmoetten, en hoe zouden ze zich op een behoorlijken afstand van hem houden!

Toen we hem vertelden, dat hij alles natuurlijk betalen moest, hoe duur alles was, hoe hij zich netjes en zindelijk zou moeten kleeden, welke vormen hij overal in acht zou moeten nemen, begon hij al een toontje lager aan te slaan en kreeg langzamerhand het bewustzijn, dat het voor hem beter was in zijn eigen land te blijven, waar alle minderen als slaven buigen voor de hoofden en hunne bevelen opvolgen.

Van daar keerden we naar Edi terug. Wij vonden de verhouding tusschen deze plaats en Perlak zeer gespannen, waartoe het op de grenzen van beide staten liggende staatje Pedawa-besaar de naaste aanleiding scheen te geven.

In den Atjehschen schenkbrief van beide staten namelijk is de rivier van Pedawa-besaar als grensscheiding genoemd; aan beide oevers nu woont de bevolking van Pedawa-besaar, die dus gedeeltelijk onder Edi, gedeeltelijk onder Perlak behoort.

Het hoofd van Pedawa-besaar, Saïd Mohamed, was een kind van elf à twaalf jaar, wiens moeder Tjoet Nja na den dood van zijn vader Saïd Joesoef met een hoofd van Baya, Tongkoe Nja Aboe, hertrouwd was.

Natuurlijk werd nu, met betrekking tot de verdeeling van de in- en uitvoerrechten, voortdurend getwist tusschen de hoofden van het Edische en het Perlaksche gedeelte, hierin door de vorsten van Edi en Perlak aangezet en gesteund. Terwijl vroeger Edi den meesten invloed scheen te hebben bezeten, was nu de geheele regeerende familie van Pedawa-besaar naar

Perlak gevlucht en hadden de Ediërs daarop de bents van Pedawa-besaa, zooals het heette voor Saïd Mohamed, bezet. De Perlakkers wilden thans zich met geweld hiertegen verzetten.

Intusschen kwamen den zeventienden de vorst en hoofden van Edi, en den twintigsten gezanten van Perlak aan boord om, elk van zijn standpunt, de zaken uiteen te zetten en te verdedigen. Natuurlijk kwamen er van beide zijden ook nog weer andere politieke en particuliere belangen bij ter sprake. De invloed van den stationskommandant nam echter door een en ander meer en meer toe. De gezanten van beide partijen hadden daarna eene samenkomst op de Timor en verklaarden, daartoe gemachtigd door hunne vorsten, zich aan de beslissing van den stationskommandant te zullen onderwerpen.

De meest strijd lustige hoofden met hunne volgelingen waren ondertusschen reeds, zonder zich hierin veel aan hunne radja's te storen, aan het vechten gegaan; de oorlog was feitelijk uitgebroken. Beide partijen beweerden natuurlijk dat de andere de aanvallende was. Dagelijks kwamen vele Paseiers en Kertiërs over zee naar Edi, zooals het heette, om bij den peperpluk te assisteeran, doch waarschijnlijk om mee te vechten.

Aan Edische zijde streden de onkwetsbare voorvechter Tongkoe moeda Angkassa, onze tochtgenoot naar Groot-Atjeh panglima prang Nja Aboe, Tongkoe Bintara Ibrahim van Pasei, diens jeugdige zoon Tongkoe Samahoen en anderen; aan Perlaksche zijde waren het vooral Tongkoe Bintara Ibrahim, zoon van panglima prang Moeda Hoessin, en Tongkoe moeda Pasangan, oudste zoon van den vorst van Perlak, die de Perlakkers met dapperheid ten strijde voerden.

Aanvankelijk drongen de Ediërs op Perlaksch grondgebied door, doch na een paar schermutselingen, waarbij de Ediërs vier dooden en zeven gekwetsten bekwamen, werden deze weder in de door hen bezette bents te Pedawa-besaa teruggedreven. Ten gevolge eener omtrekkende beweging der Perlakkers, waarbij de Ediërs op eigen terrein van hunne hoofdplaats dreigden te worden afgesneden en ingesloten, sloeg dezen laatsten de schrik om het hart, vooral toen hierbij den vijftentwintigsten de ons bekende, flinke panglima prang Nja Aboe sneuvelde.

De radja van Edi, ten einde raad, kwam ons hulp en bijstand vragen; hij verklaarde dat hij te weinig geweren had, dat zijn kruit op was en dat zijn land, zoo wij hem niet hielpen, binnen weinige dagen bezet en verloren zou zijn. Goede raad was hier duur. Edi was onze bondgenoot en Perlak stond op het punt het te worden. Wie had hier gelijk, wie ongelijk? Wat was bij dit alles waarheid, wat bedrog?

Persoonlijk ging de heer Bogaert naar de gedei te Edi, waar alles in rep en roer was, had een onderhoud met den radja, bepaalde wat, ingeval de gedei werd aangevallen, door de oorlogsschepen tot bescherming onzer vlag zou moeten worden gedaan, gelastte schriftelijk uitdrukkelijk aan beide partijen den strijd te staken en zich op eigen terrein terug te trekken en requireerde van Deli eene compagnie infanterie tot bezetting der strandbenting. Volgens loopende geruchten zouden ook Simpang-Olim, Djoelok en Edi Tjoet een verbond gesloten hebben om Edi den oorlog te verklaren en het van de noordzijde aan te vallen.

Detachementen der op de reede liggende oorlogsschepen gingen de strandbenting zooveel mogelijk tot ontvangst der troepen inrichten en werden daarbij met volk en materialen door den radja van Edi geholpen. Bij wijze van variatie op dezen arbeid ontstond er hevige broeiing in het ter reede liggende steenkolenschip, zoodat dag en nacht met inspanning van alle krachten moest worden gearbeid om den kolenvoorraad te verwerken, de hitte te doen afnemen en het uitbarsten der vlammen te voorkomen.

Van Groot-Atjeh kregen we berichten die onze ontmoediging voltooiden. Dag en nacht werden de kraton en de overige posten aangevallen en matte de bezetting zich af, dewijl zij aanhoudend op hare hoede moest zijn en den vijand afslaan. Reeds had kolonel Pel duizend man versterking moeten vragen. De Atjehers werden hoe langer hoe stouter, en wij moesten breken met het onhoudbare systeem van afwachting.

Toen wij dus tegelijkertijd hier de beschrijving der te Batavia gevierde overwinningsfeesten lazen, waarvan de weerklank zich tot in de optimistische verslagen onzer kamer-

debatten verried, kwamen velen de bittere tranen van ergernis en verontwaardiging in de oogen. Hoevelen in Nederland toch kregen hierdoor een geheel verkeerden indruk van onzen waren toestand in Atjeh!

Den achtentwintigsten Mei schenen de Ediërs weer eenig voordeel op de Perlakkers te hebben behaald, ofschoon dit hoogstwaarschijnlijk op niets anders neerkwam dan dat de laatsten zich op de vertoogen van den stationskommandant, die dat als voorwaarde van de aanneming hunner onderwerping had gesteld, aan hunne zijde van de Pedawa-rivier hadden teruggetrokken. Dien dag arriveerde ook eene inlandsche compagnie infanterie van Deli, welke zich in de strandbenting te Edi installeerde.

Nadat, volgens ingekomen Edische berichten, de vijanden van Edi allerwege door een algemeen Chandoeri-feest den oorlog tegen dit staatje hadden ingewijd en de vorst van Simpang-Olim het eene officieele oorlogsverklaring had toegezonden, waarin onder anderen als aanleiding was opgegeven, dat hij vernomen had, dat te Edi de Nederlandsche vlag woei en er Nederlandsche soldaten in bezetting lagen, zouden den tweeden Juni de vijandelijkheden van de noordzijde geopend worden. Edi scheen nu echter weer volkomen gerust te zijn geworden.

Den eersten Juni nog waren 's nachts afgevaardigden van Perlak op de Timor gekomen, die namens den vorst de bevestiging van diens goede gezindheid kwamen overbrengen en kennis gaven, dat deze niet alleen onmiddellijk de staking der vijandelijkheden tegen Edi bevolen had, doch zelfs in persoon naar het oorlogsterrein was gegaan om zijn zoon met geweld terug te halen.

Den derden Juni kwamen deze Perlaksche hoofden opnieuw aan boord, thans de definitieve verzekering brengende van de onderwerping van hun vorst aan de Nederlandsche souvereiniteit, en diens wensch om eene ontmoeting met den stationskommandant te hebben. Wij stoomden daarom naar Perlak en zonden de gezanten aan wal om den radja en diens hoofden uit te noodigen aan boord te komen. Deze kwamen, niet-

tegenstaande den grooten afstand, ook reeds den volgenden dag met groot gevolg aan boord; de verschillende belangen werden toen breedvoerig met den stationskommandant besproken.

Tongkoe Tjihik Perlak is een type van een Groot-Atjeher; hij heeft scherp geteekende Arabische trekken en een vrij blanke gelaatskleur. Zijn overgrootvader Tongkoe Gedjihik Poekalam was uit Groot-Atjeh afkomstig, had zich in Perlak nedergezet en daar ongeveer honderd jaar geleden zich van de regeering weten meester te maken. Hij gevoelde zich aan boord zeer op zijn gemak en keerde uiterst voldaan naar wal terug met de toezegging dat zijne voorstellen tot onderwerping aan den opperbevelhebber in Groot-Atjeh zouden worden medegedeeld en diens vergunning tot uitreiking der vlag zou gevraagd worden. Van de aanvallen van Simpang-Olim en diens bondgenooten werd niets meer vernomen.

Van nu af tot den elfden Juni had er in den gewonen dienst met de daaraan verbonden, onafgebroken bezigheden weinig afwisseling plaats. De andere schepen, vooral de Amboina, begonnen nu, terwijl de Timor zich meer en meer met de politieke aangelegenheden der kust en de algemeene stationsdiensten te bemoeien had, de smokkelprauwen te vervolgen en in hare schuilhoeken op te sporen. Herhaaldelijk werden er vaartuigen, soms na kleine vuurgevechten, buitgemaakt. De peperoogst en het later openstellen der haven van Telok-Samoï op de noordkust waren aanleiding dat de smokkelhandel weer met kracht begon te herleven. Ook te Edi werd buitengewoon veel peper uitgevoerd.

De aanraking met de verschillende hoofden der bevriende staatjes bleef steeds voortduren en daardoor kwamen wij dan ook meer en meer op de hoogte der inwendige toestanden en politieke verhoudingen.

Den negenentwintigsten Juni kwam de transportstoomer Ardjoeno met gebroken machine te Edi aan; ook het ledige kolenschip Elly moest vertrekken. De Timor was, met het oog op de in straat Malakka reeds heerschende harde winden, het aangewezen schip om beide naar Pinang te slepen, wat dan ook den dertigsten daaraanvolgende geschiedde.

Den tweeden Juli 's morgens te Pinang aangekomen, bleven wij daar tot den zesden. Hoe allen, zoowel de officieren als de minderen, hier genoten, kan elkeen beseffen, die zich een oogenblik wil voorstellen, dat wij in geen vijftien maanden met het schip hadden stil gelegen, geen Europeesche vrouw gezien, geen noot muziek gehoord hadden; dat de equipage geen stap aan wal had gedaan voor haar genoeg en sinds ruim een jaar geen versch brood geproefd had; in het kort dat wij geen ander leven dan dat eener gestrengte blokkade gekend hadden. Geen schip van het blokkade-eskader was zoo lang achtereen onafgebroken op de kust geweest als de Timor.

Hoe te Gigieng, waar indertijd onder zoo weinig waarborgen de Nederlandsche vlag was uitgereikt, thans ons gezag gevestigd was, bleek ons te Pinang uit het omstandig verhaal van den Duitschen gezagvoerder van een klein stoombootje, dat tusschen Pinang, Edi en Gigieng voer. Deze was namelijk kort tevoren te Gigieng met een Engelsch collega aan wal gegaan om zaken te doen, nadat onze vlag daar reeds een paar maanden had gewaaid. Zij hadden zich spoedig door eene talrijke, gewapende en dreigende menigte omringd gezien, die de vermeende Hollanders wilde doodslaan; doch gelukkig wisten deze een paar hoofden in te lichten omtrent hun werkelijken landaard, waarop laatstgenoemden hen onder hun bescherming namen en naar het huis van den radja voerden. Daar hoorden zij van den radja zelf, dat deze er zich op beroemde, dat geen enkele Hollander aan wal kon of durfde komen, want dat ze allen zouden vermoord worden, en dat hij de vlag alleen geheschen had, omdat de Hollanders er veel geld voor hadden betaald, en dewijl zijne onderdanen nu naar hartelust konden in- en uitvoeren. Van een en ander werd door ons aan de bevoegde autoriteiten mededeeling gedaan.

Den zevenden Juli waren wij weder op de ons bekende oostkust terug en begonnen op den ouden voet met nieuwen moed te blokkeeren.

Den twintigsten Juli kwam de radja Bandahara van Tamiang den stationskommandant voor de Tamiang-rivier een bezoek

brengen en herkenden wij in hem nog hetzelfde hoofd, dat wij in gezelschap van den controleur Van Cats baron de Raet in 1867 reeds op de Tamiang-rivier ontmoet hadden. Hij is een echt Maleisch type; ook de Maleische taal is aan de Tamiang-rivier veel meer algemeen in gebruik dan de Atjehsche.

Hier vernamen we weer dat Langsar niet ongenegen was zich te onderwerpen, en ook door tusschenkomst van Saïd Djafar van Soengei Raya kregen we een paar dagen later hierover voorstellen. Toen het echter op handelen zou aankomen, bleek het ons, dat de zucht om als bemiddelaar op te treden en daardoor bij beide partijen aan belangrijkheid en invloed te winnen, deze hoofden meer had doen verhalen dan later bleek waar te zijn. De kedjoeroean Langsar, het hoofd van dit staatje, een bejaard grijsaard, scheen toch van ons, zoolang hij nog leefde, niets te willen weten, en alleen zijne vier zoons wenschten zich, zooals boven reeds vermeld is, wel aan ons gezag te onderwerpen en desnoods hun ouden vader daartoe het bestuur te ontnemen. Daar echter meer en meer bevestigd werd, dat Langsar een staatje van weinig belang en invloed was, liet de stationskommandant zich hieraan minder gelegen liggen, en gaf er zich weinig moeite voor, daar het, van alle zijden door bevriende en machtigere landstreken ingesloten, op het zien van hare ontwikkeling en welvaart, van zelf wel tot ons zou naderen. Kwaad of nadeel berokkende het ons niet.

Reeds meermalen was de radja van Perlak met zijne grooten aan boord geweest en de nog bestaande bezwaren waren achtereenvolgens alle uit den weg geruimd. Allen kwamen den achtentwintigsten Juli nogmaals aan boord te Boga, een klein plaatsje aan eene soengei van dien naam, bezuiden den ingang der Perlak-rivier, en vanwaar men over land het spoedigst de hoofdkampong kan bereiken. Zij brachten ons als gewoonlijk een cadeau in slachtvee, aten bij ons geheel naar hunne wijze, wat we wisten dat het best met hun godsdienst overeenkwam, deden geheel vrij op de bepaalde uren hunne gebeden in de open lucht op het dek en bewonderden het gansche schip, vooral de machinekamer en de distilleer-

machine alsmede de bewapening. Met de kanonnen, mortieren, geweren en pistolen werden tot hun groot genoegen eenige scherpe schoten gedaan. Zij toonden vertrouwen en schenen allen zeer feestelijk gestemd te zijn. De souvereiniteitsakte werd op dien dag, behalve door den radja, door zijne voornaamste hoofden en ketoeah's, Tongkoe panglima prang moeda Hoessin, Tongkoe panglima Kaum Kaboe' Brahim, Tongkoe panglima Kaum Balei en Tongkoe Panglima moeda Pasir Poetih, geteekend en bezegeld.

Den volgenden dag bracht de kommandant den radja en eenige zijner voornaamste hoofden met de stoombarkas een eind de Perlak-rivier binnen, tot aan de op den rechteroever gelegene benting Kotta Menenggara, en keerde nog denzelfden avond zonder eenige wederwaardigheid aan boord terug.

De plechtigheid van het hijschen der vlag had eerst den tweeden Augustus, op de gedei in kampong Bahroe, ongeveer drie uur rivieropwaarts gelegen, in tegenwoordigheid van den stationskommandant, den radja, zijne hoofden en eene talrijke bevolking plaats. Onze driekleur werd als naar gewoonte met eenentwintig kanonschoten gesalueerd.

De kwestie betreffende Pedawa-besaar bleef nog gedeeltelijk onopgelost. Ediërs en Perlakkers hadden zich teruggetrokken en de oorlog kon als afgelopen worden beschouwd. Beide radja's hadden hunne rechten op Pedawa-besaar aan den stationskommandant afgestaan en aan hem het nemen van beslissingen overgelaten, onder voorwaarde echter dat het land niet aan de tegenpartij zou mogen worden gegeven, daar dit voor de andere partij, zooals zij zich uitdrukten, te groote schande zou zijn. Voorloopig werd bepaald, dat Saïd Mohamed in Pedawa-besaar zou regeeren als onafhankelijk radja, doch dat verder in afwachting van eene nadere regeling het status-quo zou worden bewaard.

Denzelfden dag kwamen de gewapende booten N°. 23 en N°. 53 ter versterking op dit station aan. Zij waren met het oog op de zich steeds meer en meer openbarende toenadering van andere staatjes en het, zoo deze voor den handel werden opengesteld, steeds moeilijker worden

eener afdoende contrôle op den in- en uitvoer, den stationskommandant van Java toegezonden en ter zijner beschikking gesteld. Voorloopig werden zij benoorden de Edi-rivier gestationneerd, om, in verband met nachtelijke ronden en brandwachten van gewapende sloepen en onder surveillance van het ter reede liggende oorlogsschip, te helpen waken tegen het smokkelen van peper uit de noordelijke havens naar Edi, hetgeen naar ingekomen mededeelingen en eigen waarnemingen gedurende de donkere nachten op groote schaal, zeer ten voordeele van Edische handelaren, moest plaats hebben.

De oorlog, die nu tusschen Edi en Perlak was gevoerd, werd door de Atjehers buitengewoon groot genoemd. Opmerkelijk is het, hoe onbeteekenend over het algemeen deze onderlinge zoogenaamde oorlogen der Atjehers zijn — weinig meer dan wederzijdsche bangmakerij of komedievertooning, waarbij veel geschreeuwd en op groote afstanden geschoten, doch weinig gevochten wordt. Gedurende den vroegeren, nog steeds met veel ophef door Ediërs en anderen besproken, oorlog tusschen Edi en Simpang-Olim, kregen de Ediërs in vijf maanden tijds één enkelen doode en vijf gekwetsten. Herhaaldelijk is ons dan ook door verschillende hoofden medegedeeld, dat, wanneer in zulk een oorlog van beide zijden duizend man in het veld gaan, hoogstens een dertigtal af en toe, als de gelegenheid zich niet aanbiedt om het te ontloopen, handgemeen worden. Een groot gedeelte blijft op een eerbiedigen afstand van elkaar, bij voorkeur met een breed rijstveld of iets dergelijks tusschen beiden, en zij beschieten elkander van dáár half bij wijze van aardigheid, terwijl eindelijk het grootste gedeelte zich geheel buiten schot houdt, meeloopt en meeschreeuwt, steelt en rooft, als het zonder gevaar geschieden kan. In allen ernst is ons verhaald dat het gebeurd is, dat vijandelijke partijen, elkaar op een pad ontmoetende waar aan geen uitwijken te denken viel, met elkaar afspraken om bijvoorbeeld gedurende een uur niet te schieten. Tijdens den jongsten oorlog met Perlak zag een onzer, vlak bij de gedei te Edi, een Ediër zijn geweer afschieten. Toen men hem vroeg, waarom hij dit deed, antwoordde hij »prang Perlak (oorlog met Perlak)''.

De plaats waar gevochten werd, Pedawa-besaar, lag notabene minstens een uur of drie van daar en was door een allermoeilijkst, dichtbegroeid terrein van Edi gescheiden. Liefhebbers voor deze vertooningen zijn steeds in overvloed te vinden, daar de radja's hun rijst, kleeding, opium en wapenen moeten verstrekken. Dit is dan ook één van de oorzaken der groote schulden van velen dezer vorstjes. De wijze waarop Ediërs en Kertiërs, in het najaar van 1876, onder Tongkoe moeda Angkassa, tegen Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim zijn te velde getrokken, bevestigt geheel bovenstaande beschouwing.

Uit dat alles zou men nu met recht kunnen opmaken, dat de Atjehers laf en weinig krijgshaftig zijn, en toch hebben zij in den oorlog tegen ons integendeel ontelbare bewijzen van volharding, dapperheid, doodsverachting en zelfopoffering gegeven. Afkeer van het blanke ras en godsdiensthaat, aan hunne onderlinge veeten vreemd, schijnen hen, vooral in de door Groot-Atjehers bewoonde staten, tegenover ons met taaie hardnekkigheid en fanatieken moed te hebben gewapend.

De zich op vele plaatsen langs de kust openbarende neiging om onder ons gezag te komen deed natuurlijk de vraag ontstaan, in hoever deze oprecht gemeend kon zijn, en of het hier velen niet uitsluitend te doen was om vrijen uit- en invoer te verkrijgen. De wenschelijkheid, hiertegenover solide waarborgen te vergen, trad des te meer op den voorgrond. Vooreerst was de door den vorst en zijne grooten geteekende souvereiniteitsakte een wettig bewijs voor ons recht om vreemde inmenging af te weren; verder echter moesten de gevorderde bezoeken van den vorst en zijne hoofden, de tegenbezoeken aan wal, de gevoerde besprekingen en de voortdurend onderhouden aanraking, wederzijdsch vertrouwen opwekken en ons op de hoogte brengen van de plaatselijke toestanden. Eene strenge, doch billijke en oordeelkundige contrôle op den in- en uitvoer moest onzen invloed doen toenemen, den inboorling onze macht doen gevoelen, hem eerbied en ontzag voor ons bestuur inboezemen, totdat eindelijk de voordeelen van dezen toestand, bevestigde rust, vrede en welvaart, de onderworpen bevolkingen zouden overtuigen, dat zij onder onze regeering

zich zouden kunnen ontwikkelen en vooruitgaan. Van de staatjes die steeds met ons bevriend waren geweest, kon niet meer gevergd worden, terwijl Perlak aan andere voorwaarden had voldaan, door namelijk den oorlog tegen Edi te eindigen en zich terug te trekken uit de verwikkelingen betreffende Pedawa-besaar.

Den zevenden Augustus gingen we naar Pasei en Kerti met den onvermoeiden Tongkoe moeda Angkassa aan boord, die steeds met evenveel bereidvaardigheid den stationskommandant ten dienste stond. In de eerste plaats werd, te Blang Mil, de souvereiniteitsakte wel geteekend, doch de vlag, op verzoek van Tongkoe moeda Angkassa zelf, nog niet geheschen, daar de weinige tot zijn gebied behorende kampongs, hoezeer voor het oogenblik in goede verstandhouding levende met die van het naburige uitgestrekte Pasei Gedong, de vlag, ingeval deze zich tegen hen mochten keeren, misschien niet zouden kunnen verdedigen. Kerti daarentegen verklaarde zich bereid de vlag te ontvangen, en nadat aanhoudend slecht weer, harde wind en hooge deining gedurende eenige dagen de communicatie met den wal hadden belet, werd den elfden Augustus de vlag in tegenwoordigheid van den stationskommandant aan wal geheschen en op de gebruikelijke wijze uit de Kertische strandbenting gesalueerd. Ook hier schonk de radja den kommandant één of meer slachtossen, die als altijd door de equipage werden gegeten en alzoo ten voordeele van het gouvernement werden aangewend.

Vele hoofden, die wij reeds vroeger bij de hulpflotille in Koealla Bekab hadden leeren kennen, waren vooraf aan boord geweest, doch de radja werd hierin door het slechte weer en zijne vatbaarheid voor zeeziekte verhinderd. Dom, trotsch en vuil als zij waren, maakten zij toch op ons den indruk van ruwe, goedhartige menschen te zijn. Meermalen herhaalden zij hunne uitnoodiging om aan wal te komen om, zoqals zij zeiden, ons te vermaken (bermajin). Zij deelden ons mede, dat dit ook juist de tijd was, met de vele regens en hooge waterstanden, om op de zich tot dicht aan de kust begevende olifanten, rhinocerossen, tijgers, herten en wilde varkens, jacht

te maken. Aangezien men echter overal hetzelfde mengsel van armoede, onzindelijkheid en bekrompenheid in de huizen der hoofden, tegenover een soort van luxe in kleeding en wapening vindt, en ook de branding op de kust en de modderpoelen aan wal ons minder toelachten, maakten wij er geen gebruik van. Bovendien hadden we er geen tijd toe. Het verblijf aan boord scheen voor deze hoofden daarentegen eene ware feestelijkheid te zijn. Zij genoten een in hun oog groot comfort, goed eten, sigaren en dranken op eene voor hen geheel ongewone wijze.

De hevige vijandschap tusschen Kerti en [Simpang-Olim was hier voldoende waarborg dat de aansluiting aan ons gezag goed gemeend was, waarvan bovendien in Januari de hulpflotille in Kocalla Bekah wel een feitelijk en krachtig bewijs was geweest.

In de verte zagen we ook te Telok-Samoï de Nederlandsche driekleur wapperen. Zij was door een gering, jeugdig Klingalees, Oemar, schoonzoon van den havenmeester, aan boord der Citadel van Antwerpen ontvangen en door dezen en een inlandschen schrijver van dat schip op de gedei te Telok-Samoï geheschen, nadat aan den vorst of maharadja, onder hetzelfde voorwendsel als destijds te Gigieng, eene som van f 2500 als pembrian radja was uitbetaald geworden. De hoofden der oostkust, die dit natuurlijk wisten en soms bij wijze van aardigheid zeiden, dat zij ook wel eens zoo'n cadeautje in geld zouden willen ontvangen, verklaarden ons herhaaldelijk, dat het geven van geschenken aan de hoofden bij dergelijke gelegenheden in Atjeh volstrekt geen gewoonte was. Noch de maharadja was vooraf aan boord, noch een der Nederlandsche officieren of ambtenaren aan wal geweest; bij het hijschen der vlag was geen enkele autoriteit tegenwoordig. Op dezelfde wijze moet later ook de vlag te Endjoeng, Ajer Laboe en Pasangan, doch zonder pembrian radja, zijn geheschen.

Het verschil in de wijze waarop, en de omstandigheden waaronder op de noord- en op de oostkust de staatjes onder Nederlandsche souvereiniteit zijn gebracht, valt te zeer in het oog om er hier niet op te wijzen, vooral omdat herhaaldelijk

naar de toestanden op de eerste die van de andere zijn beoordeeld geworden.

Het landschap Kerti schijnt ongeveer in dezelfde politieke verhouding te verkeerren als Pasei (Blang Mil), Telok-Samoï en vele andere staatjes. Op dat gedeelte van Kerti, dat het gebied van Tongkoe Tjihik Moelieng uitmaakt, is de kampong en gedeel Djerat mandjang de hoofdplaats; doch er bevinden zich in het overige gedeelte van Kerti nog verschillende andere rijkjes, geheel of gedeeltelijk onafhankelijk van het eerstgenoemde. In het algemeen draagt de geheele landstreek, gelegen tusschen de Djamboe-ajer-rivier en Telok-Samoï, den naam van Pasei, waarin negen afzonderlijke oeloebalangs regeeren, als:

1. Hakim Kroeng Petoï.
2. Kedjoeroean Matang Koeli.
3. Tongkoe Tjihik Moelieng.
4. Hakim Kroeng Pasei.
5. Hakim Kroeng Sama Koeroe.
6. Imam Balei.
7. Bintara Blang Mangan.
8. Kedjoeroean Bayoe.
9. Tongkoe Tjihik Gedong.

De laatste is de oudste, schoonvader van den maharadja van Telok-Samoï, en erkent diens oppergezag. Bovendien noemt men nog een aantal kleinere staatjes, als: Blang Gloempang aan den linkeroever der Djamboe-ajer-rivier, hoofd Tongkoe moeda Angkassa (niet te verwarren met diens naamgenoot van Pasei Blang Mil), Piada, Koealla Tjankoel en Blang Mil langs de kust, die ook weer een zekere onafhankelijkheid bezitten. De Kerti en Pasei-rivier zijn zoetwaterstroomen en vrij uitgestrekt. De Koealla Tjankoel is eene kreek, die de diepte en lengte der Edi-rivier heeft en bekend is wegens de vele krokodillen, die er zich in bevinden. Het hoofd is Toekoe Nja Abas. Ongeveer een halve mijl N.N.O. van Telaga-batang bevindt zich een klein bankje, bekend als het zoogenaamde tweevadems-bankje. Nadat wij het na lang zoeken eindelijk hadden gevonden, gaven echter de loodingen op het, zich steil uit zee verheffende, koraalrif slechts twee voet water aan. De naam is

Karang-Timau. Latere opgaven die van een vijfvaamsbankje spreken zijn onjuist.

Vervolgens stoomde de Timor via Edi naar Deli, om er de door het gouvernement benoemde commissie, bestaande uit de assistent-residenten Halewijn van Deli en Kroesen van Groot-Atjeh, af te halen. Aan haar was opgedragen om, in overleg met den stationskommandant ter oostkust van Atjeh, de grensscheidingen en onderlinge verhoudingen van de vier, aan beide oevers der Tamiang-rivier gelegen staatjes met hunne aanhoorigheden en voornamelijk de billijke verdeeling van de op deze rivier geheven in- en uitvoerrechten te regelen.

Den vijftienden Augustus verliet de commissie Deli en begaf zich den volgenden dag de Langkat-rivier op, ten einde zich met den vorst van dat landschap, den pangeran van Langkat, onder wiens gezag de beide staatjes aan den rechteroever der Tamiang-rivier ressorteeren, te verstaan. Zij bleef daar een paar dagen en vervolgde toen met de Timor den tocht naar Tamiang; ook de pangeran van Langkat reisde derwaarts.

Ongeveer eene week brachten de genoemde autoriteiten aan wal door, en wel voornamelijk in kampong Soengei Koeroe, de verblijfplaats van Soetan moeda, op den rechteroever, met dit gevolg dat al hetgeen er te behandelen viel, na vele beraadslagingen, waaraan vele hoofden, die met groot gevolg opgekomen waren, deelnamen, naar wensch geregeld werd. Van een en ander werd een contract of akte opgemaakt en door de commissie en alle hoofden geteekend en bezegeld. Vroegere contracten, oude documenten en vooral mondelinge mededeelingen en verklaringen der hoofden, strekten bij de oplossing dezer moeilijke kwestieën der commissie tot leiddraad. De Maleier Nachoda Olon werd pachter van de in- en uitvoerrechten op de Tamiang-rivier en vestigde zich te Soeroewei aan den linkeroever, hoofdplaats van het gebied van den radja Bandahara.

Ook het hoofd van Soengei Joe, Tongkoe Tjihik, was opgekomen en stelde zich weder geheel onder het gezag van radja Bandahara, belovende de achterstallige belasting, waarvan het bedrag eveneens door de commissie werd begroot, aan deze te zullen uitbetalen. De ontvangst aan wal door de hoofden

van beide oevers was uitstekend, het verblijf er volkomen veilig. Wandelingen in den omtrek, volks- en kinderspelen, ontmoetingen en gesprekken met de bevolking, zelfs met vrouwen en dochters van enkele hoofden, hadden herhaaldelijk plaats, zonder dat dit tot eenig blijk van wantrouwen of tot de geringste ongeregeldeheid aanleiding gaf.

Den vijftiengsten Augustus was een en ander afgeloopen en keerde de commissie aan boord terug. De gouvernementsstoomer Bronbeek bracht de heeren assistent-residenten naar Deli over en de Timor begaf zich naar Edi.

Sinds eenigen tijd was tusschen Batavia en Atjeh een geregelde maildienst georganiseerd, waardoor tweemaal 's maands, den tienden en den dertigsten via Padang, en eenmaal, den twintigsten via Singapore, Edi en Gigieng, eene gelegenheid naar Groot-Atjeh voor de communicatie en correspondentie geopend werd, hetgeen voor ons eene groote verbetering was.

Tal van hoofden en zendelingen kwamen voortdurend met allerlei verzoeken en om allerlei inlichtingen aan boord, nu van staatjes, die de vlag reeds hadden ontvangen, dan van andere, welke onderhandelingen wenschten aan te knoopen. Tot zelfs van plaatsen op de noordkust, welke niet tot ons station behoorden, kwamen zij den kommandant der Timor om de vlag verzoeken, onder anderen van Nissam en Gloempang Doewa, kleine staatjes, tusschen Telok-Samoï en Pasangan gelegen. Ook de radja's van Gigieng en Telok-Samoï schreven soms brieven, waarin ze hunne belangen aan Z.Ed. voordroegen. Natuurlijk moesten deze laatsten allen naar den stationskommandant der noordkust verwezen worden.

Op deze wijze brachten twee hoofden, Tongkoe Iman Gigieng en Tongkoe Ibrahim (de eerste een voornaam hoofd van Gigieng, de tweede van Ajer Laboe), bezitters van uitgestrekte pepertuinen in Djoelok, herhaaldelijk vredes- en onderwerpingsvoorstellen over van Tongkoe Bintara Tjoet setia moeda, radja van het laatstgenoemde, ten vorigen jare zoo streng getuchtigde landschap. Den eenendertigsten Augustus maakte deze vorst, vergezeld van vele hoofden, in persoon zijne opwach-

ting bij den stationskommandant, om zijne onderwerping aan te bieden en de vlag te vragen.

In de onmiddellijke nabijheid van het met Djoelok totnutoe bevriende Simpang-Olim, moest vooral hier niet dan met de grootste voorzichtigheid worden gehandeld en dienden strenge voorwaarden gesteld te worden; nu vooral moesten wij toonen, dat het ons niet om den schijn, doch om werkelijke, welgemeende onderwerping aan ons gezag te doen was. Herhaalde en nederige verzoeken moesten de Djoelokkneezen leeren begrijpen, dat zij het aannemen hunner onderwerping, het schenken onzer vlag als een groote gunst en weldaad hadden te beschouwen en te waardeeren.

Vooreerst werd den radja aangezegd dat de in Gloempang bestaande versterkingen moesten worden geslecht en dat ook Panglima prang Hakim, hoofd van Djoelok Ketjil, als onder Tongkoe Bintara staande, zijne opwachting aan boord moest komen maken. Dat werd beloofd. Daarna werden nog de omstandigheden betreffende de verwoesting van Gloempang besproken en daarbij bevestigd dat de broeder van den radja, Tongkoe moeda Lateh, alsook een neef van Panglima prang Hakim bij die gelegenheid gesneuveld waren. Van alles werd echter aan Panglima prang Hakim, die destijds in Gloempang gevestigd was en er zich het gezag had aangematiigd, de schuld gegeven.

Gloempang lag nog steeds half verwoest en was na het aanknoopen der vredesonderhandelingen door Panglima prang Hakim verlaten geworden, die thans aan de Arakoendoer-rivier, bij Telok-Sintang en Tipian Kolei, nieuwe nederzettingen had gevestigd. Na zijn vertrek had Tongkoe Nja Aboe, oudste zoon van Tongkoe Bintara, Gloempang, dat altijd het wettig eigendom van zijn vader was geweest, bezet. Toen de radja van Djoelok aan Panglima prang Hakim niet meer wilde vergunnen er terug te komen en ook weigerde hem schadevergoeding te geven voor hetgeen deze in Gloempang had tot stand gebracht — onder het energieke bestuur van Panglima prang Hakim was deze plaats werkelijk zeer in bloei en welvaart toegenomen — ontstond er tusschen beiden eene zeer onvriendschappelijke

verhouding, aangewakkerd door de vrees van Panglima prang Hakim, zijn vroegeren invloed in Djoelok geheel te zullen verliezen.

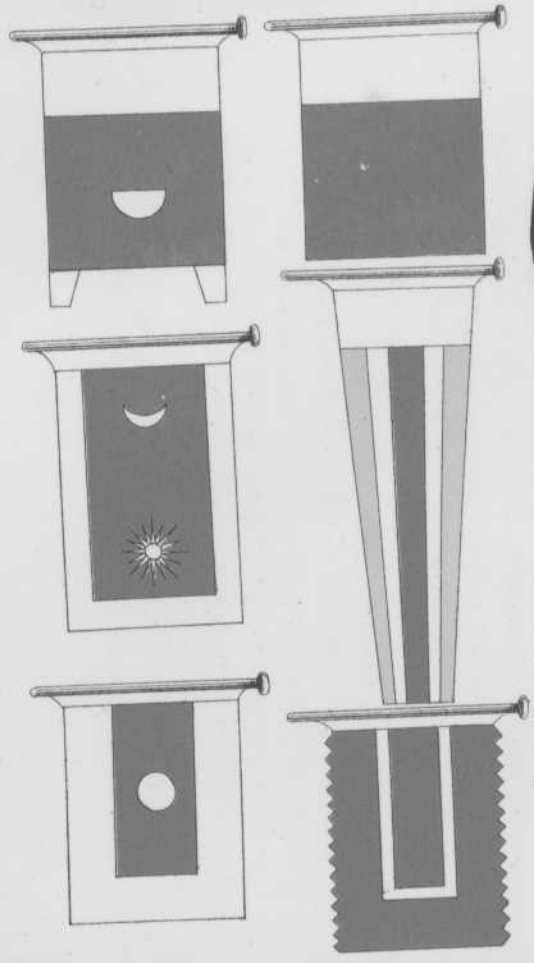
Tongkoe Bintara Djoelok kon nu van het Nederlandsche gouvernement bevestiging van zijn wankelend gezag en steun tegen de aanmatigingen van Panglima prang Hakim verwachten, en hierin lag dus voor onze regeering een vrij goede waarborg voor de oprechtheid zijner onderwerping en voor onzen toekomstigen invloed in Djoelok opgesloten. Nog zij hier opgemerkt, dat de vader van Tongkoe Bintara Djoelok, Tongkoe Kari, gehuwd was geweest met eene tante van den vorst van Perlak en hij zelf getrouwd was met diens volle nicht Nja Tjoet Tjoelok. — We kregen hier wederom een slachtoffer ten geschenke.

Bij de spoedig daarna ingekomen mededeelingen van het gouvernement, dat het hoogstwaarschijnlijk was, dat vele staatjes slechts de Nederlandsche vlag vroegen om vrij te kunnen in- en uitvoeren en ons zoo te bedriegen, terwijl op diezelfde plaatsen hoge prijzen op de hoofden van Nederlandsche ambtenaren en officieren waren gesteld, gevoegd bij de gelijktijdige aanmaning om bij het behandelen der voorstellen tot onderwerping en bij het uitreiken der vlag met de meeste omzichtigheid te werk te gaan, gaf de bij Djoelok gevolgde handelwijze den stationskommandant des te meer satisfactie.

Blijkbaar gaf de toestand op de noordkust de regeering aanleiding tot deze mededeelingen en voorschriften. Daar toch kon men zich nergens veilig aan wal vertrouwen en geen enkele radja was daar nog ooit aan boord geweest; op de oostkust echter stonden de zaken, zooals uit deze bladzijden blijken kan, geheel anders.

Den vierden September werden te Edi door den assistent-resident Kroesen, namens het gouvernement, aan den radja Tongkoe Tjihik, aan Tongkoe moeda Angkassa en aan Tongkoe Hitam van Blang Sekoetji, in het huis van den eerste op plechtige wijze eenige cadeaux uitgereikt. De eerste ontving een Engelsch zilveren koffieservies (koffie- en melkkan en suikerpot), de tweede een gouden horloge, de derde een

Engelsch zilveren rijtschotel. Bovendien werden aan beide eerstgenoemden geelkoperen stempels overhandigd (tjaps), waarop voor den eerste de woorden »Radja van Edi-besaar'', voor den tweede die van »Radja van Pasei'' in Latijnsche en Arabische karakters gegraveerd waren.

In verhouding tot de diensten ons door deze hoofden reeds bewezen en ook tot hunne inkomsten, waren deze geschenken naar onze bescheiden meening weinig oordeelkundig gekozen, te meer daar zij niet eens voorzien waren van eene toepasselijke inscriptie of van het gouvernementswapen. Een paar dagen tevoren had Tongkoe Tjihik zich nog briljanten ringen ter waarde van twee- à drieduizend dollars en een gouden remontoir van driehonderd dollars aangeschaft. De waarde der geschenken kon dus hier niet in aanmerking komen, doch wel de soort en inrichting. Een stok met gouden knop, een fraaie Turksche sabel of een koppel pistolen, voorzien van eenige inscriptie, zouden door hen zeker op zeer hoogen prijs zijn gesteld geworden. De hooger genoemde geschenken werden nu door hen met beleefde verbazing ontvangen. De tjaps schenen hun echter goed te bevallen, vooral aan Tongkoe moeda Angkassa, die daarop radja van Pasei werd genoemd. Waarschijnlijk zullen Tongkoe Tjihik Gedong en de overige oeloebalangs van dit landschap later wel iets hiertegen in te brengen hebben. De stempels, die daarna aan Gigieng, Pasangan enz. zijn verstrekt of die ze zelven zich hebben aangeschaft, landan, omtrent welker inwendige toestand ons nog zoo weinig schijnt bekend te wezen, zullen later hoogstwaarschijnlijk even onjuist blijken te zijn. Eene eenvoudige vergelijking van de vroegere Atjehsche tjaps met de later vervaardigde doet de onjuistheid onmiddellijk in het oog springen.

Terwijl alzoo aan de politieke aangelegenheden een groot gedeelte van den tijd had moeten worden besteed en de invoer uit de geblokkeerde havens te Edi krachtig was belet geworden, kwamen van verschillende zijden berichten in, dat zich nu tusschen Simpang-Olim en Telok-Samoï een levendige smokkelhandel had gevormd. De vele krekten boden den smokkelaars hierbij uitstekende schuilplaatsen aan om de gunstige

gelegenheid tot in- en uitloopen af te wachten; de Djamboe-ajer-rivier afzakkende, konden ze, begunstigd door den landwind, in één nacht, dicht langs de kust houdende, Telok-Samoï bereiken. De stationskommandant zag zich dus verplicht hieraan opnieuw al zijne aandacht te wijden.

Van dezen dag af werden weer dagelijks de verschillende schuilhoeken doorzocht en in korten tijd tal van Atjehsche prauwen, rijk met Simpang-Olimsche peper beladen, welke bemanningen op het gezicht onzer sloepen, soms na eenigen tegenstand, meestal echter zonder verzet, hals over kop in het bosch vluchtten, buitgemaakt. Aangezien zich geene eigenaars opdeden en alle papieren ontbraken, werden ze, als op vijandelijk gebied genomen, als vijandelijk eigendom beschouwd en te Edi aan Pinangsche of Edische kooplieden verkocht. Het bedrag werd in eene daartoe bestemde buitkas gestort. Dat geschiedde dewijl het aantal schepen en de te verrichten diensten niet gedoogden deze prijzen telkens naar Deli op te brengen, wat anders stellig meer dan vijftigmaal zou hebben moeten gebeuren en het gouvernement een kapitaal aan steenkolen zou hebben gekost. In korten tijd was door deze maatregelen de smokkelhandel gefnuikt en waagden de smokkelaars er zich niet meer aan. De omstandigheid, dat op ons voorbeeld ook door het te Telok-Samoï gestationeerde oorlogsschip de smokkelvaart langs de kust krachtiger werd tegengegaan en eene meer afdoende contrôle op den invoer te Telok-Samoï werd toegepast, werkte hiertoe zeer mede.

Den twintigsten September kwam een, van Pinang reeds een dag of drie tevoren gesignaleerd persoon, met een Engelsch handelsvaartuig op de reede van Edi. Deze werd aan boord genoodigd en hem verzocht eenige opgaven te doen omtrent zijn persoon en het doel zijner reis. Hij noemde zich le comte E. de Maillé Roncourt, gaf voor uit Metz geboortig te zijn, Rome als capitaine adjudant-major de la Légion d'Antibes tegen Garibaldi te hebben helpen verdedigen, gedurende den Fransch-Duitschen oorlog lieutenant-colonel des francs-tireurs réguliers et irréguliers de l'Indre et de la Loire te zijn geweest en daarna Frankrijk met zijne familie te hebben verlaten en te

Konstantinopel te zijn gaan wonen, waar zijn vader een intiem vriend, den Franschen ambassadeur, had en waar een zijner beeldschoone zusters, van welke hij ons de portretten toonde, met den zoon des grootviziers Ali Pacha werd verloofd. Van daar was hij de wijde wereld ingegaan en had in Cochinchina, in Birmah en op Malakka verschillende betrekkingen vervuld. Bij den koning van Ava was hij *général de division*, mais sans troupes et sans soldes geweest, in Laroeet geneesheer en in Perak ingenieur.

Na al deze lotgevallen kwam hij te Edi zijne diensten aan het Nederlandsche gouvernement, hetzij als geneesheer of ingenieur, of wel als gewoon infanterie-officier, desnoods als soldaat aanbieden. Toen hem werd opgemerkt, dat hij voor de eerste betrekking een vrij zwaar examen zou moeten afleggen, antwoordde hij: »Quand on a fait, comme moi, quatre ans d'études sérieuses en médecine, on se rattrape facilement en quelques jours,» en toen men hem op het minder lucratieve der positie van soldaat wees, riep hij uit: »J'aimerais mieux mourir glorieusement sur le champ de bataille, que succomber de faim.» Aangezien echter het vermoeden bestond, dat hij zich bij de Atjehers wilde voegen om bij deze zijn fortuin te beproeven, bleef hij onzen gast op de Timor, tot hij per eerste gelegenheid over Groot-Atjeh naar Batavia werd opgezonden.

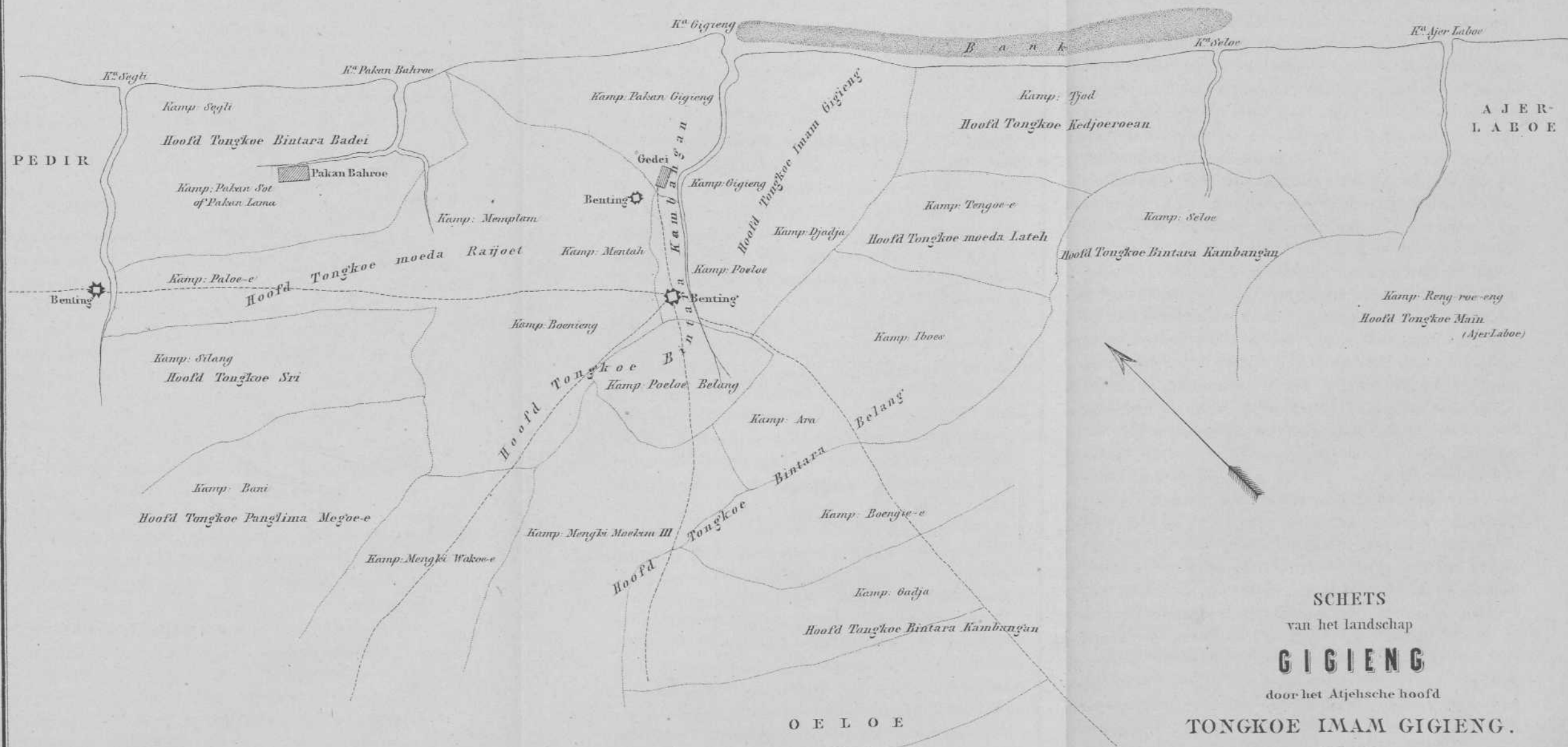
Hij was buiten kijf zeer behendig en slim, wist zoowat over alles, geneeskunde, mineralogie, botanie, krijgskunde, muziek enz. mee te praten, scheen veel gereisd en gezien te hebben, deelde ons vele belangrijke episoden en anekdoten uit den grooten oorlog en uit zijn eigen leven mede en bracht daardoor voor eenige dagen eene betrekkelijk aangename variatie in ons eentonig blokkade-leven. Het schijnt dat de regeering te Batavia aanleiding heeft gevonden hem naar Singapore te convooieren, van waar later niets meer van hem vernomen werd.

Nu gingen we opnieuw naar Djoelok onder stoom. Vele hoofden kwamen hier weer herhaaldelijk aan boord, ook Tongkoe Nja Aboe, de vermoedelijke troonopvolger, en allen

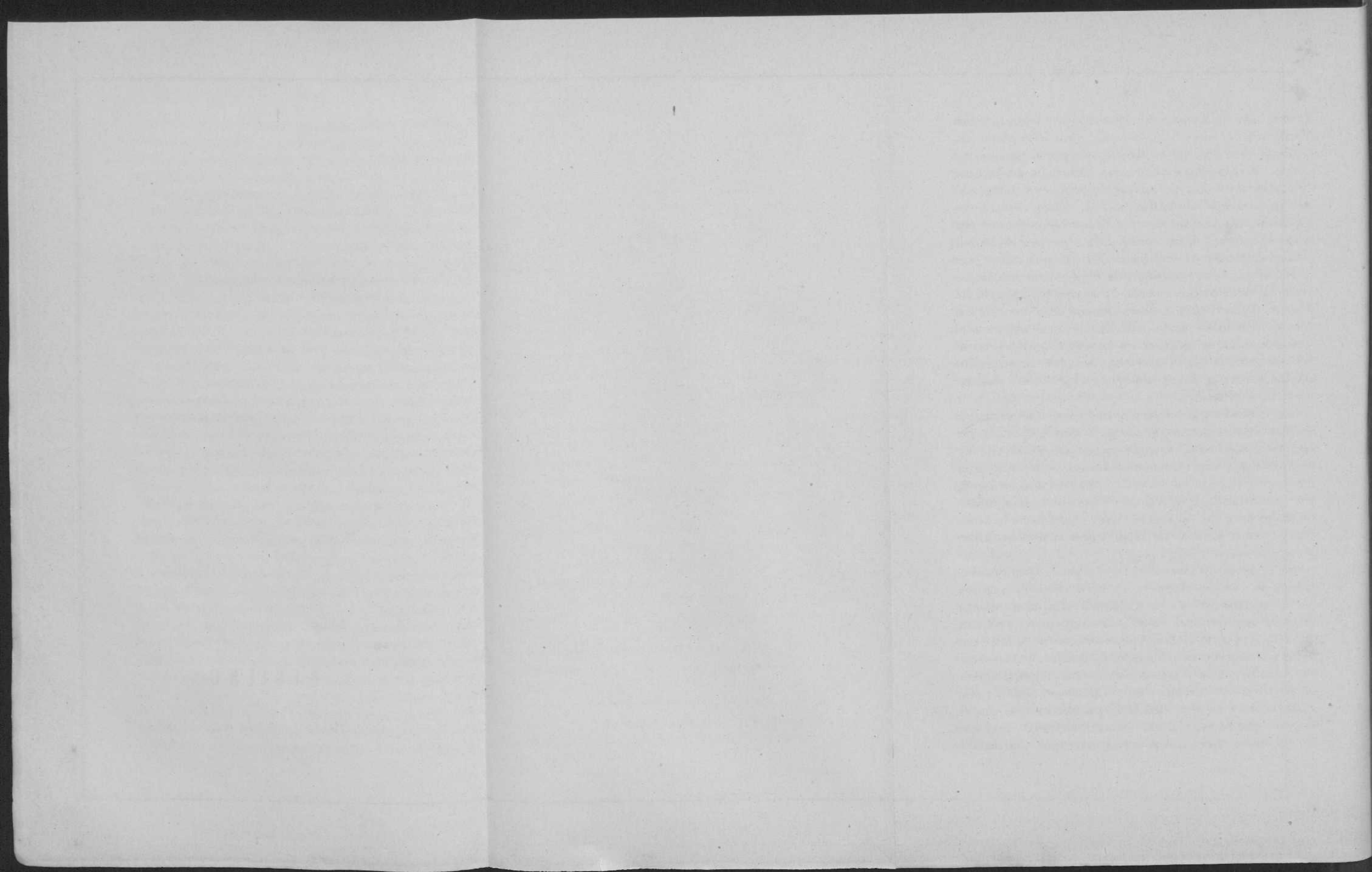
scheen het bij ons goed te bevallen. Soms dosten ze zich ondanks de tropische temperatuur, die aan boord van een stoomschip nog zooveel hooger is, tot hun groot genoegen en satisfactie in Europeesche winterkleeding, bekeken zich urenlang in den spiegel en vroegen dan gewoonlijk of ze nu zóó bij den koning van Holland konden komen. Onder hen was Tongkoe Imam Gigieng ontegenzeglijk de meest verlichte en beschaafde, hoezeer dan ook in onzedelijkheid en onzindelijkheid op hetzelfde peil als de overigen staande. Vooral omtrent zijn land, Gigieng, kregen we van hem vele inlichtingen, en herhaaldelijk stelde hij den stationskommandant voor naar Gigieng te gaan; hij zou ons daar aan land en met den vorst en de hoofden in kennis brengen en stelde zich met zijn leven borg voor onze veiligheid en goede ontvangst. Doch natuurlijk kon hiervan niets komen.

Van hem vernamen wij onder anderen, dat er, buiten den radja Tongkoe Bintara Kambangan, nog vele andere voorname hoofden in Gigieng regeerden, en dat hij zelf een viertal kampongs aan den rechteroever der Koealla Gigieng bestuurde; hij leverde ons van het terrein aldaar het hierbij gevoegde ruwe schetskaartje (Bijlage N°. 3), waarop bij de namen der voornaamste kampongs ook die der hoofden zijn aangeteekend. Vooral trok hierbij zijne mededeeling omtrent Koealla Segli onze aandacht. Tongkoe Imam beweerde namelijk dat, indien bij de tuchting van Pedir door de marine, op het einde van het jaar 1873, de gewapende sloepen deze goed bevaarbare koealla, welke de grensscheiding tusschen het bevriende Gigieng en Pedir uitmaakt, waren opgevaren, zij zich gemakkelijk van de aan den grooten kustweg gelegen Pedireesche benting hadden kunnen meester maken en haar bezetten, waardoor de voornaamste communicatie tusschen de geheele noord- en oostkust en Pedir en Groot-Atjeh had kunnen worden belet en de uitvoer van Gigieng aan de zijde van Pedir voor een groot gedeelte gecontroleerd. De stationskaarten der noordkust zullen nu zeker hieromtrent reeds meer licht verspreid hebben. Dergelijke opgaven van inlanders verdienen natuurlijk zeer weinig vertrouwen, doch

S t r a a t M a l a k k a

SCHETS
van het landschap
GIGIENG
door het Atjehsche hoofd
TONGKOE IMAM GIGIENG.

kunnen dikwijls tot basis of richtsnoer voor nader onderzoek strekken.

Het hijschen der vlag te Djoelok ondervond intusschen, ten gevolge der moeilijkheden tusschen den radja en Panglima prang Hakim, voortdurend vertraging, hetgeen ons echter, daar er van onze zijde geen haast bestond, niet zoo bijzonder teleurstelde. Wij gingen dan voor de variatie maar weer eens gedurende eenige dagen de kust langs en de verschillende schuilplaatsen der smokkelaars in. Tal van vaartuigen werden geconfiskeerd; eenige daarvan behoorden, volgens ingewonnen berichten, aan Tongkoe moeda Pasangan, oudsten zoon van Tongkoe Tjihik Perlak, die zich bij zijn neef, den radja van Djoelok, ophield en deze smokkelarij als een aangenaam en winstgevend tijdverdrijf bij de hand scheen te hebben genomen. De van hem in beslag genomen vaartuigen bevatten circa driehonderd vijftig picols peper, ter waarde van ongeveer achtduizend gulden.

Den zesentwintigsten September ging de stationskommandant de Djamboe-ajer-rivier nogmaals op, voornamelijk met het doel een verbindingskanaal op te zoeken, dat volgens verschillende opgaven van bevriende Atjehers tusschen deze rivier en de Simpang-Olim-kreken moest bestaan. Het plan was, na een dag stoomens voor de kampong van een bevriend Kertisch hoofd te overnachten en dan den tocht nog verder voort te zetten, waartoe eenige mindere Kertische hoofden zich eveneens in de sloepen bevonden.

Reeds spoedig werden twee met peper geladen smokkelvaartuigen vermeesterd en in zekerheid gebracht. Toen wij hooger opstoomden — de sloepen werden altijd, als het mogelijk was, door een stoombarkas gesleept — werden na verloop van een uur of drie de oevers steiler en waren afwisselend begroeid met hoog gras (alang-alang) en dichte gewassen. Hier en daar begonnen zich enkele huizen of afdaken, tuinen, voetpaden en menschen te vertoonen. Met een dier inboorlingen werd door de Kertische hoofden een gesprek aangeknoopt. Na nog een half uur te zijn doorgestoomd werden, bij een nieuwen aanleg op den linkeroever, aan een zich

daar bevindenden Atjeher nogmaals eenige inlichtingen gevraagd, toen opeens van den hoogen rechteroever, uit het dichte bosch, een hevig geweervuur op de sloepen geopend werd, waardoor een Europeesch matroos gedood en twee anderen zwaar gewond werden. Daar wij geheel onbekend waren met het terrein, de sterkte en de positie van den onzichtbaren vijand, viel met de kleine macht niets anders te doen dan, na het vuur eenigen tijd uit de sloepen te hebben beantwoord, de verdere verkenning te staken en naar boord terug te keeren.

Verraad van de zijde der Kertische hoofden was niet te vooronderstellen, daar deze blijkbaar evenzeer verrast waren als de stationskommandant en zij zich in het vuur evenzeer blootstelden. De stoombarkas bleef 's nachts, onder den luitenant-ter-zee Derx, op de rivier, ter bewaking der twee pepervaar-tuigen, achter en kwam den volgenden dag niet zonder moeite door de hevige branding over de zandbanken, die ook tot deze rivier den toegang bemoeilijken, aan boord terug.

Den derden October begaven we ons naar Pasei (Blang Mil), om dáár, nu Tongkoe moeda Angkassa en zijne ketoeah's, Tongkoe Bintara Ibrahim en Panglima Kaum Sendang, verklaard hadden de vlag te kunnen beschermen, de Nederlandsche drie-kleur te hijschen.

Hier kwamen ons weer vier hoofden van Djoelok opzoeken, met kennisgeving dat alles nu daar in orde was, en met de dringende bede van den radja, nu toch de vlag te mogen ontvangen.

Den vijfden October begaf de stationskommandant zich met alle disponibele leden van het état-major en een der Djoelok-sche hoofden, onzen Tongkoe Innam Gigieng, aan wal te Pasei. Alle hoofden en eene talrijke bevolking ontvingen ons op de gedei Sematang Selimin, aan den rechteroever der Pasei-rivier, met de meeste onderscheiding. Bij hen bevond zich ook boven-dien Panglima moeda Blang Kaboe, een der ketoeah's van Pedawa-ketjil, tevens ondergeschikt hoofd van Pasei Gedong.

Van de landingsplaats tot aan het voor onze ontvangst met gekleurde lijnwaden versierde huis lag een looper van wit katoen. Wij zetten ons op banken met matjes en kleedjes be-

dekt neder en dronken onder verschillende gesprekken de melk van verse kokosnoten. Vrouwen en kinderen omringden ons met nieuwsgierige verwondering in hunne blikken; saluutschoten uit een viertal, op rolpaarden staande, verroeste ijzeren kanonnen werden ter onzer eere gelost. Bij elk schot, waarbij een brandende knuppel als lont figureerde, gingen deze stukjes omver en moesten dan door den bevelhebber der artillerie Tongkoe Imam moeda, die hierbij als een kikvorsch rondsprong en waarschijnlijk evenals le comte de Maillé Roncourt »sans troupes et sans soldes" was, worden overeind gezet. De kampongs en hare bewoners zagen er over het algemeen vuil en armoedig uit; de vrouwen waren meest oud, leelijk en brutaal. Door het onophoudelijk betelkauwen waren mond en tanden bruinrood gekleurd en in de lang uitgerekte oorlellen bevonden zich gaten ter grootte van een rijksdaalder, waarin glazen, steenen of metalen voorwerpen hingen.

De hoofden deelden ons mede, dat op een half uur afstands ongeveer, aan den rechteroever der rivier, zich de ruïnes van vroegere steenen versterkingen bevonden, waaronder nog met inscriptiën voorziene steenen. Waarschijnlijk zijn dit overblijfselen van Portugeesche forten, welke hier in den aanvang der zestiende eeuw bestaan hebben. Dringend en herhaaldelijk verzochten wij hun ons derwaarts te geleiden, doch hiertoe scheen men weinig lust te gevoelen, tenminste allerlei bezwaren, wezenlijk of voorgewend, werden te berde gebracht, zoodat wij niet langer konden blijven aandringen. Later, wanneer de gelegenheid gunstiger zou zijn, beloofde men onzen wensch te zullen vervullen.

In eene expresselijk om den vlaggestok opgerichte benting, een weinig buiten de gedei gelegen, werd nu de Nederlandsche vlag geheschen onder het houden eener toepasselijke toespraak en met een saluut van eenentwintig schoten werd aan de naburen verkondigd, dat ook hier het Nederlandsch gezag gevestigd en zijne bescherming te vinden was. Drie slachtoffen en eene groote hoeveelheid vruchten werden door den radja naar de Timor gezonden.

Wij vertrokken daarop naar Telok-Samoï, aangezien de

maharadja dezer plaats den stationskommandant der oostkust zijne bemiddeling had aangeboden om Simpang-Olim tot onderwerping te brengen. Het landschap Telok-Samoï is heerlijk gelegen; in afwisseling met de eentonige alluviaalstrook van ons station bood het bergachtige terrein ons een schilderachtig gezicht, vol levendige kleurschakeeringen, aan. De zich daarvóór bevindende lagunen, waarin en waarachter tal van huizen en vaartuigen te zien waren, deden ons aan een Venetië op kleine schaal denken.

De maharadja Mangkoe Boemi (vorst der vorsten, heer der wereld) werd per brief door den stationskommandant tot een onderhoud aan boord uitgenoodigd, waaraan hij echter om eene of andere gezochte reden, evenals altijd, niet voldeed. Evenwel zond hij een zijner voornaamste hoofden, Tongkoe Tjihik Kedjoeroean Matang Koeli, met den havenmeester en anderen, om met den stationskommandant te beraadslagen. Na eenige besprekingen werd eene bijeenkomst aan het strand tusschen deze en den maharadja bepaald. De heer Bogaert kon hiertoe des te eerder overgaan, daar hij te Telok-Samoï niet als vertegenwoordiger der regeering, doch meer als gewoon bezoeker aanwezig was, en eene ontmoeting met den maharadja misschien in het belang der regeering zijn kon.

Toen wij den maharadja met groot gevolg aan het strand hadden zien komen en tegenover de Timor onder een hoog boom plaats hadden zien nemen, begaf zich ook de kommandant met eene gewapende sloep derwaarts en stapte alleen aan wal. De sloep hield op en neer en hare bemanning en die van de Timor gaven nauwkeurig acht op alles, wat bij de groep personen aan wal voorviel. De maharadja stond, met den rug tegen den boom geleund, trotsch den heer Bogaert op te wachten. Deze naderde den vorst, doch bleef op eenigen afstand stilstaan, hem daardoor noodzakende zijnerzijds eveneens eenige schreden te doen. Beiden drukten elkander de hand en zetten zich daarna op het strand neder. De maharadja en velen zijner hoofden hadden, buiten hunne Atjehsche bewapening, geladen revolvers in hunne gordels. De eerste deed zich als een trotsche, ruwe woesteling voor; hij was

zeer groot en zwaar van gestalte, met lange loshangende haren en gekleed in een zwart jasje, met gouden sovereigns als knopen.

Hij begon met veel omhaal van woorden te verhalen, hoe zijn gebied zich uitstreckte van Pasangan tot Bajan bij Langsar, hoe dus Simpang-Olim even goed als Edi zijne vazalstaten waren en hij daarom nu ook het hoofd van Matang Koeli naar Simpang-Olim zou zenden, om den radja van dat land te zeggen zich aan het Nederlandsche gouvernement te onderwerpen. Daarna trad hij in breede beschouwingen, hoe vele dezer vazalstaatjes zich aan zijn gezag onttrokken hadden, en hoe zijne onderwerping aan ons bestuur geschied was in de overtuiging, dat het Nederlandsche gouvernement hem in zijn oud gezag zou erkennen en steunen, doch dat integendeel onze regeering aan vele dezer staatjes, zonder voorkennis of medeweten van hem, maharadja, vlaggen had doen uitreiken en dus daardoor hunne zelfstandigheid had erkend. Hij scheen hierover zeer gebelgd te zijn. Na nog eenige andere punten te hebben aangeroerd, scheidden beide partijen. Het hoofd van Matang Koeli zou den volgenden dag reeds naar Simpang-Olim vertrekken.

Dit was de allereerste ontmoeting van den maharadja met een Nederlandsch ambtenaar, en hoezeer de resultaten, vooral omdat de heer Bogaert hier, buiten de Simpang-Olimsche aangelegenheden, geen recht had zich ergens mede te bemoeien, zonder beteekenis waren, kon dat onderhoud de grondslag worden voor eene latere, meer gunstige verhouding tusschen de regeering van Telok-Samoï en de Nederlandsche autoriteiten. Tot op den huidigen dag is echter in dezen ongunstigen toestand geene verbetering gekomen en is de heer Bogaert nog steeds de eenige Nederlandsche ambtenaar, die den maharadja gezien en gesproken heeft. Wij kregen den volgenden dag een slachtos ten geschenke en toen ontving de Schouwven, het oorlogsschip der noordkust, dat reeds maandenlang Telok-Samoï tot ligplaats had gehad, er voor het eerst ook een.

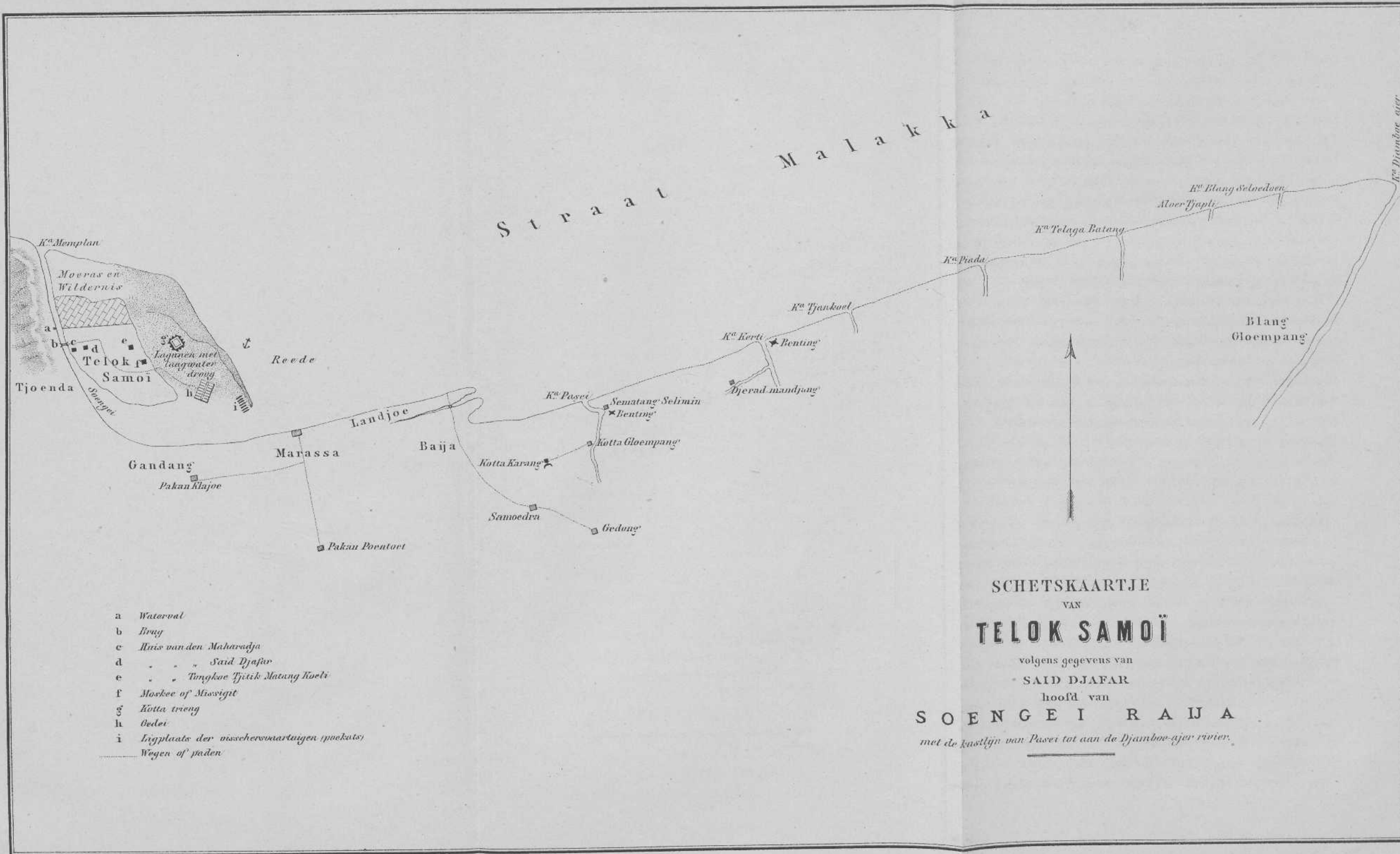
Om een algemeen denkbeeld te geven van Telok-Samoï en omstreken, kan het bijgaande schetskaartje dienen, waartoe

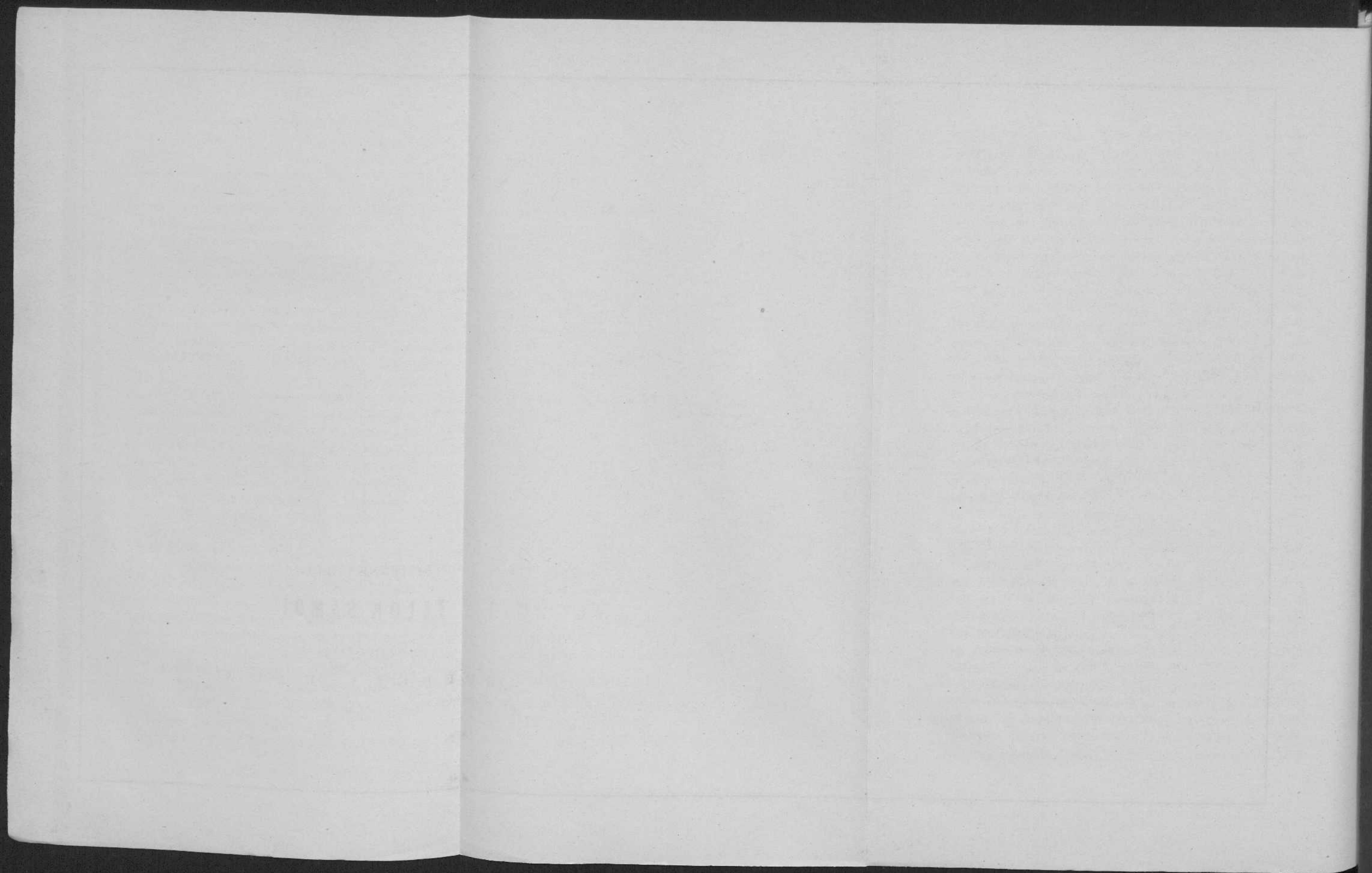
door Said Djafar van Soengei Raya, die, zooals reeds boven gezegd is, met eene nicht van den maharadja gehuwd was, welke haar verblijf te Telok-Samoï hield, de voornaamste gegevens geleverd werden (Bijlage No. 2). Said Djafar deed ons vele verhalen omtrent dit schoone land. Achter Telok-Samoï bijvoorbeeld ligt het verrukkelijke landschap Tjoenda, hiervan door de Koealla Memplam en de Soengei Telok-Samoï gescheiden. Tegenover het aan deze Soengei, tusschen bloemen en groen, gelegen huis van den maharadja, moet zich een prachtige waterval van het Tjoenda gebergte in de rivier storten, in welker helder water zich de bewoners dagelijks baden. Eene brug moet hier beide staatjes met elkaar verbinden.

Den zevenden October verlieten we Telok-Samoï. Toen wij Pasei passeerden, bracht de reeds meermalen genoemde Panglima moeda Blang Kaboe den kommandant in persoon eenige vruchten ten geschenke.

Den negenden daaraanvolgende maakte de radja van Kerti, Tongkoe Tjihik oeloebalang Moelieng, met groot gevolg zijne opwachting aan boord bij den stationskommandant, vergezeld van den stereotiepen present-slachtofs. Hij is een hoogst eenvoudig personage, klein en onbeteekenend van voorkomen. Dit was de eerste maal in zijn leven, dat hij den voet op een schip zette.

Omtrent de, vóór en bij het hijschen onzer vlag, meermalen besproken teruggave van het door ons indertijd genomen Kertische vaartuig Sitoela Bessi was door de regeering nog geene beslissing genomen. De stationskommandant meende echter met het oog op de reeds op zijn station verkregen waarborgen den radja te kunnen verzekeren, dat dit verzoek niet zou worden geweigerd. Na lang wachten en telkens herhaalde verzoeken werd uitgemaakt, dat de Sitoela Bessi in de Deli-rivier lag te verrotten en reeds zoodanig in staat van verval verkeerde, dat aan geen herstellen meer te denken viel. Tijdroovende correspondentiën, wijdloopige onderzoekingen, taxatiën enz. enz. hielden deze quaestie zoo lang hangende, dat het niet anders kon, of het vertrouwen van Tongkoe Tjihik Moelieng in ons bestuur moet hierdoor zijn geschokt

geworden en voor de anti-Nederlandsch gezinde partij in Pasei moet die zaak een welkom argument geweest zijn, om het gouvernement bij de goedgezinde partij verdacht te maken.

De groote Mohammedaansche vasten namen den volgenden dag een aanvang. De Atjehers schenen zich hieraan streng te houden. Met enkele uitzonderingen, en dan nog onder het rekbare voorwendsel van ziekte of zwakte, werd van zonsop- tot zonsondergang niets gebruikt, zelfs geen sigaar gerookt en geen sirih gekauwd; vooral het laatste was voor de Atjehers eene groote opoffering. Des avonds na zonsondergang werd het eerste maal genomen en 's morgens te vier uren het tweede. Ook de aan boord logeerende hoofden lieten wij hierin vrij de voorschriften van hun godsdienst volgen, waarvoor ze ons allen bijzonder dankbaar waren. De werkzaamheden gaan echter gedurende deze vasten geregeld door, gelijk uit het verhaal der volgende dagen genoegzaam blijken zal. Dit bewijst dat de meermalen door de Groot-Atjehsche regeering aangevoerde reden, als werd zij door de groote vasten verhinderd in eenige politieke onderhandeling met onze regeering of hare afgezanten te treden, voorgewend en gezocht was. Noch de politieke aangelegenheden, noch handel, landbouw of visscherij, noch zelfs oorlog hebben wij ooit daarom zien stilstaan.

Wij kregen nu ook weder een inlandschen schrijver aan boord, want Abdul Medjid van Deli had ons reeds sinds lang verlaten. Het was een zeer net, jeugdig ventje, zoon van een inlandsch hoofd uit het district Moko-Moko, bij Benkoelen, en Soetan Iskander genaamd. Hoezeer zijn gouvernements-tractement van f 50 's maands den dollars verkwistenden Atjehschen peperhoofden onbegrijpelijk gering voorkwam, zagen velen dezer ruwe, onzindelijke gestalten toch met een soort van eerbied en bewondering op naar dezen, op de gouvernements-scholen te Padang gevormden, vrij beschaafden Maleischen jongeling een type van een aanstaand Djaksa of Laras-hoofd op Sumatra. Op zijn voorbeeld en zijne raadgevingen zagen we vele hoofden reeds spoedig daarna netter en zindelijkker dan vroeger te voorschijn komen. Beide typen waren

treffend; Soetan Iskander leverde het sprekend bewijs van den weldadigen, beschavenden invloed onzer heerschappij in den Indischen Archipel, de Atjehsche hoofden daarentegen van den belemmerenden invloed, dien eigen wanbestuur op ontwikkeling en vooruitgang had uitgeoefend.

De toestand der bezetting in de strandbenting te Edi liet intusschen niets te wenschen over; deze werd geleidelijk geheel op orde gebracht en in een gezond en sterk verblijf herschapen. Zonder tegenwerping of bezwaar had de radja van Edi haar geheel vrijwillig en kosteloos aan het gouvernement afgestaan. Niet de minste botsing had er plaats tusschen de bezetting en de bevolking, die toch dagelijks met elkaar in aanraking kwamen; de soldatenvrouwen gingen ongestoord langs den landweg naar de gedei om in te koopen, korveeën naar het omliggende bosch om hout te hakken; onze troepen baadden zich dagelijks in de rivier, eene kleine passar of markt werd al spoedig door Ediërs aan het strand opgericht en de officieren konden gerust ongewapend kleine wandelingen buiten de benting maken of op de jacht gaan. Ook kwamen vaste Edische kleinhandelaren dagelijks aan boord om aan de equipage allerlei waar te koop aan te bieden. Alzoo ontstond er langzamerhand wederzijdsch vertrouwen en raakten Atjehers en Hollanders aan elkaar gewend.

Na Edi bezocht en onderweg nog eenige smokkelaars ingepakt te hebben, gingen we den achttienden October de onderhandelingen met Djoelok weer voortzetten. De radja en hoofden van Djoelok-besaar kwamen weer herhaaldelijk aan boord en ten laatste ook Panglima prang Hakim van Djoelok-ketjil. De laatste kwam echter steeds afzonderlijk, als de eersten niet aan boord waren. In tegenstelling met het vrij onbeduidende en weinig energische gelaat van Tongkoe Bintara Djoelok was dat van Panglima prang Hakim ruw, doch flink en open.

Onverholen gaf hij zijne grieven en wenschen aan den stationskommandant te kennen; hij beweerde aanspraak op Gloempang te hebben, verzocht vergunning er zich weder neer te zetten of anders door Tongkoe Bintara Djoelok beoorloofd te worden schadeloos gesteld en tevens onafhankelijk

van dezen een eigen vlag te ontvangen. Tongkoe Bintara Djoelok daarentegen beweerde dat Panglima prang Hakim zich aanvankelijk als zijn wakiel (gevolmachtigde) te Gloempang had mogen nederzetten, doch, sterk genoeg geworden, zich van hem onafhankelijk was gaan beschouwen en daardoor ook oorzaak was geweest van de catastrophie op den vierden November 1873. Alle hoofden en ook Panglima prang Hakim zelf erkenden, dat deze laatste een vazal van Tongkoe Bintara was.

Aan zijn verzoek om eene afzonderlijke vlag kon dus geen gevolg gegeven worden; integendeel moest hij als ondergeschikt hoofd de souvereiniteitsakte van Djoelok medeteekenen en bezegelen. Na langdurige beraadslagingen ging hij hiertoe over, nadat hem door den stationskommandant verzekerd was, dat al deze grieven later, bij eene algemeene regeling der politieke toestanden op de oostkust, aan een billijk en degelijk onderzoek zouden onderworpen worden. Ook Tongkoe Hadji moeda Lon, hoofd van Boengieng, stond ongeveer in dezelfde verhouding tot Djoelok-besaar als Panglima prang Hakim en teekende en bezegelde eveneens de souvereiniteitsakte, waarna den tweeëntwintigsten October in de kampong Gloempang, in tegenwoordigheid van alle officieren der Timor, de Nederlandsche vlag door den stationskommandant aan den radja werd uitgereikt. De driekleur werd na eene plechtige toespraak op de gedei geheschen en met eenentwintig schoten gesalueerd.

Wij werden in eene expresselijk daartoe opgerichte, feestelijk versierde pendoppo, op de plaats waar vroeger de missigit had gestaan, ontvangen, waarbij ook de zoon van den radja, Hadji moeda Lon, Tongkoe Iman Gigieng, Said Djafar van Soengei Raya en anderen tegenwoordig waren. Onder het gebruik van eenige verfrisschende vruchten werd over verschillende zaken gesproken en vervolgens eene wandeling door de kampong gemaakt, die nog overal de sporen droeg van de haar een jaar geleden toegediende tuchtiging. Dezelfde persoon, die toen de straf had uitgevoerd, reikte nu de vlag uit. Toen heerschten, onder het geknal der schoten, het krijgsgegil der vijanden en het gekerm der gekwetsten rondom vlammen, dood en verderf, thans daarentegen vreedzame kalmte en rust.

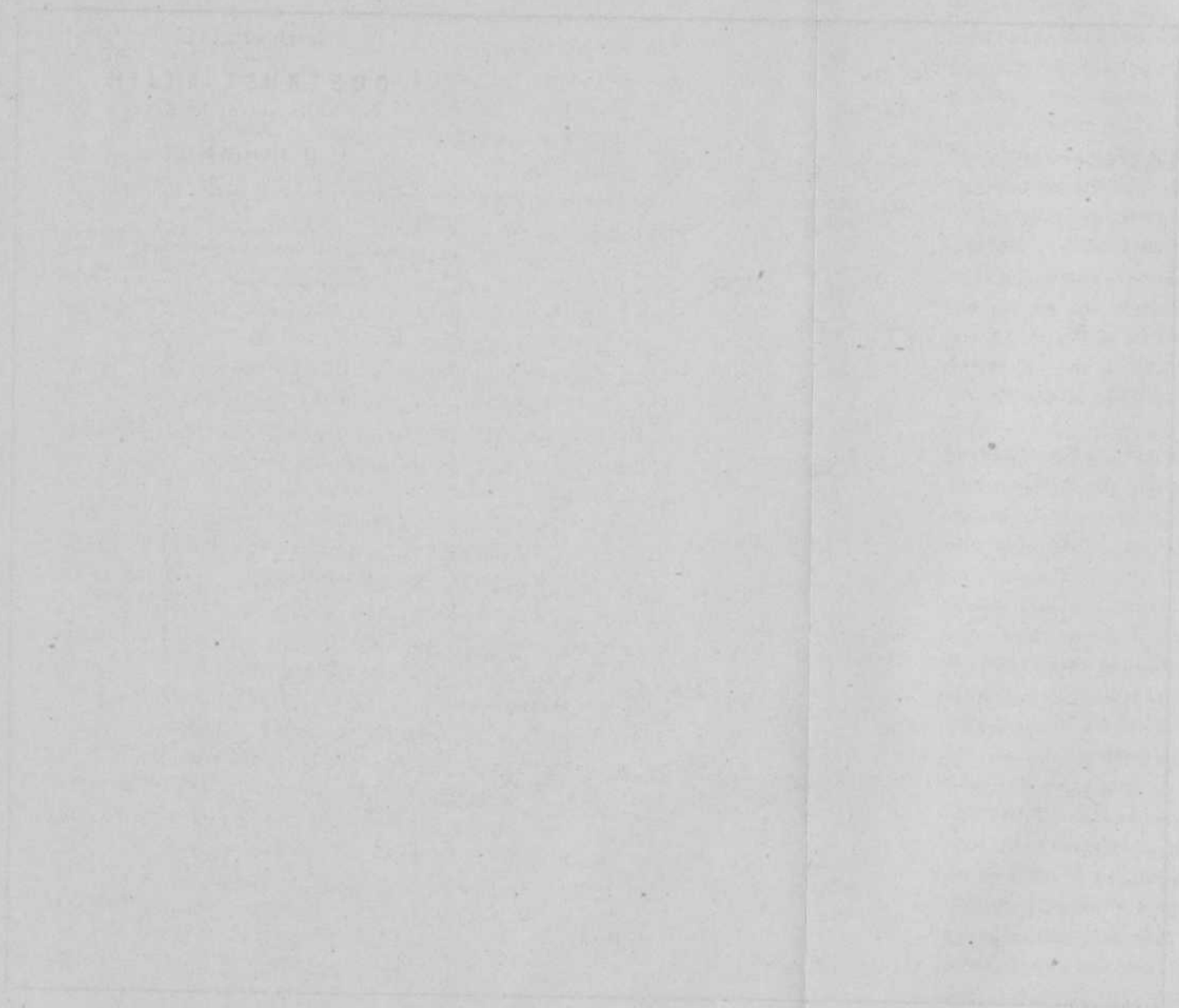
De hoofden onderhielden zich vriendschappelijk met ons en stelden ons in de gelegenheid ons te overtuigen, dat borstwering en bentings werkelijk, ter voldoening aan de voor de onderwerping gestelde voorwaarden, ontmanteld en gesloopt waren.

Wanneer men nagaat, dat hier nog geen jaar geleden de eigen broeder van den radja gevallen was, dat velen uit de ons omringende menigte daarbij het verlies van bloedverwanten te betreuren hadden, dat sommigen nog de litteekens droegen der destijds ontvangen wonden, dan valt het niet te betwijfelen, of velen zagen ons met leede oogen en doodelijken haat aan en zouden ons oneindig liever vermoord hebben dan ons eerbiedig en vriendschappelijk te ontvangen, waartoe nu de omstandigheden hen noopten.

Reeds waren in Gloempang verscheidene flinke nieuwe huizen gebouwd en een steenen woning voor Tongkoe Nja Aboe was nog in aanbouw. De radja en hoofden beloofden, dat deze plaats spoedig weer geheel, en geregelder en netter dan vroeger, zou worden aangelegd.

Bij het verlaten van Gloempang werd aan den stationskommandant een brief van Tongkoe Tjihik Kedjoeroean Matang-Koeli overhandigd, waarin deze mededeelde, dat de zaak der onderwerping van Simpang-Olim in orde was en dat de radja Tongkoe moeda Nja Malim alles aan den maharadja van Telok-Samoï overliet. Later is nu en dan nog wel het een en ander omtrent dit punt vernomen, doch tot ernstige rechtstreeksche onderhandelingen tusschen Simpang-Olim en den stationskommandant tot het regelen van voorwaarden of tot het afleggen van bezoeken is het nooit gekomen. Misschien hadden wij te Simpang-Olim wel op dezelfde wijze onze vlag kunnen hijschen als dat destijds te Telok-Samoï gebeurd was, doch dit lag niet in de bedoeling van den stationskommandant der oostkust.

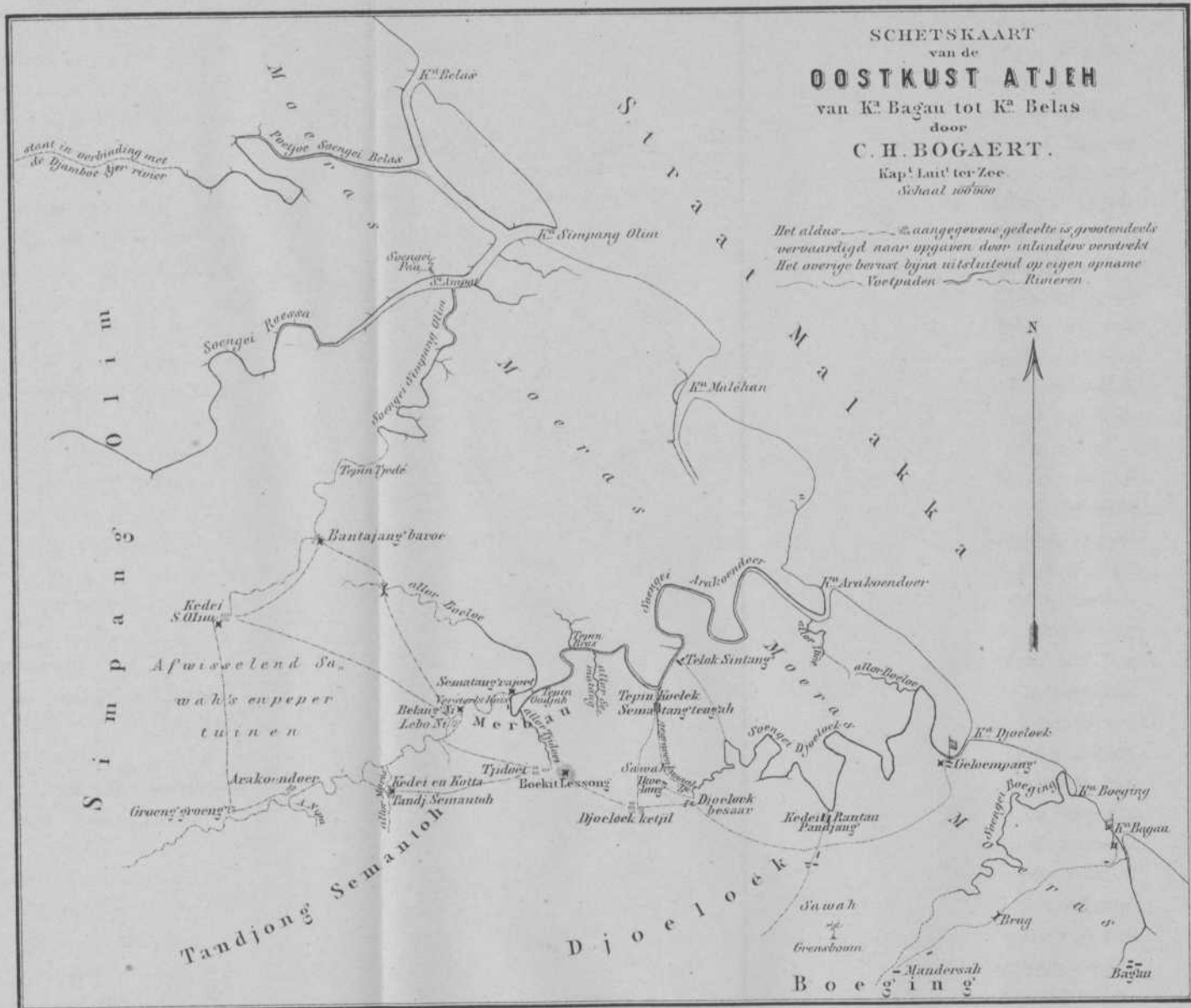
De radja van Djoelok zou den volgenden dag aan boord komen om een klein pleziertochtje met de Timor te maken, waarbij het hem echter voornamelijk te doen was om het saluut, dat deze vorstjes na het eerste officieele bezoek onder Nederlandsche souvereiniteit, bij het verlaten van het schip ontvingen; doch hij kwam eerst eenige dagen later.

C. H. BOGAERT.

Several months

*Het aldus ————— aangegevene gedeelte is grootendeels
vervaardigd naar opgaven door inlanders verstrekt
Het overige berust byna uitsluitend op eigen opname
————— Voetpaden ————— Rivieren —————*

Omtrent Simpang-Olim vernamen we, dat de radja van dit staatje iemand moet zijn, die wegens zijn flink karakter en ijzeren energie allerwege zeer gunstig bekend staat. Dit bewijst dan ook de wijze, waarop hij in weinige jaren in de wildernis een staat als den zijnen heeft weten te vormen, die verreweg de machtigste en rijkste der oostkust is. De jaarlijksche opbrengst aan peper alleen vertegenwoordigt eene waarde van meer dan een millioen gulden. Men zegt, dat het gebruik van sterke dranken en opium in zijn rijk op strenge straffen verboden is. De kleine hierbij gevoegde schetskaart van dit gedeelte der oostkust doet ons de betrekkelijke ligging van Simpang-Olim, ten opzichte der andere staatjes zien en kan ons ook later, bij het beschrijven der verdere pogingen om den uitvoer van dit staatje geheel af te sluiten, en der daarbij gemaakte verkenningen op de verschillende rivieren, van dienst zijn.

Reeds den zesentwintigsten werden de twee gewapende booten N°. 23 en N°. 53 in de monding der Djoelok-rivier gestationneerd, ten einde te zorgen, dat er geen enkel vaartuig uit de Simpang-Olimsche of andere kreken buiten onze contrôle zou kunnen binnensluipen.

Deze maatregel beviel zeker bitter slecht aan onze nieuwe Djoeloksche vrienden, die zich waarschijnlijk veel goeds van den smokkelhandel met Simpang-Olim hadden voorgesteld. Zij begonnen al dadelijk met de vrees te kennen te geven, dat de booten daar niet veilig lagen en door lieden van Simpang-Olim zouden worden aangevallen, welke mededeelingen van dag tot dag ernstiger werden, in de hoop dat zij ons schrik zouden aanjagen en de booten verwijderd krijgen. Evenwel de stations-kommandant had zich voorgenomen geen middelen onbeproefd te laten om de blokkade van Simpang-Olim en de contrôle der opengestelde havens afdoende te doen zijn. Daarom ging den tienden November een detachement gewapende matrozen onder een officier op de booten ter versterking over, welke vaartuigen tevens van enternetten en andere verdedigingsmiddelen voorzien werden.

Perlackers, Ediërs en andere liefhebbers stroomden nu van alle kanten naar Djoelok om zoo mogelijk te trachten ook

hun aandeeltje in de smokkelwinsten te hebben. Doch onze contrôle bleef streng gehandhaafd en menig vaartuig werd onverbiddelijk in beslag genomen, waarvan de opvarenden gewoonlijk het hazenpad kozen, prauw en lading in onze handen latende. Bewijzen konden we dus niets. De radja en hoofden keurden de inbeslagneming altijd goed en beweerden van niets te weten, ofschoon het zoo goed als zeker was, dat zij er in betrokken waren. Zij legden hierbij eene onverstoorbare koelbloedigheid, een onvergelykelyk stoïcisme aan den dag; ja zelfs schenen ze de bezigheid van peper smokkelen bij hun grooten hartstocht voor alwat hazardspel is, onder deze omstandigheden meer als een spel dat grootē kansen op winst of verlies aanbod, dan als eene ernstige onderneming te beschouwen. Zij namen het den stationskommandant dan ook blijkbaar volstrekt niet kwalijk, wanneer deze hierbij meermalen de winner was, en de goede verstandhouding verminderde er niet door. De Atjehers betoonden zich hierin karakteristiek.

Het meest curieuse geval hiervan deed zich voor, toen de stationskommandant op zekeren dag te Djoelok aan wal was om den radja te bezoeken en deze hem op een gegeven oogenblik vroeg, of hij het jonge mensch wel kende, dat recht achter hem zat nedergehurkt. De heer Bogaert antwoordde ontkennend. »Welnu,» zeide de radja, »dit is nu mijn neef, Tongkoe moeda Pasangan, zoon van den radja van Perlak, van wien mijnheer eenigen tijd geleden al die peper heeft geconfiskeerd.» Een hartelyk gelach van alle aanwezigen, ook van Tongkoe moeda Pasangan, volgde op deze mededeeling; doch de vroolijkheid steeg ten top, toen de laatste er bijvoegde, dat hij dezelfde peper een paar dagen vóór de inbeslagneming door de sloepen van de Timor, op zijn beurt van voor Edi bestemde smokkelvaartuigen in eene der Simpang-Olim-kreken had afgenomen en hij ze dus eenvoudig zoo geronnen, zoo gewonnen had. Het blijkt hieruit weder, hoe dergelyk stelen en rooven onder de Atjehers als een zeer gepermitteerde bezigheid, onder de grooten als een slimme aardigheid wordt beschouwd, waarvoor ze zich tegenover niemand behoeven te schamen, en men begrijpt, hoe sterk met dergelyke begrippen

de kustroof, het samoen di laoet, in een land als Atjeh zijn moet.

Daar de communicatie-middelen over land door iedereen als buitengewoon moeilijk beschreven werden, en dewijl men beweerde, dat er ook te water binnendoor geene gemeenschap tusschen de Arakoendoer- en de Djoelok-rivier bestond, werd aanvankelijk voorondersteld, dat men met de afsluiting der laatste kon volstaan, welke afsluiting, na het versterken der bemanningen van de gewapende booten door Europeesche detachementen en het verbod aan alle vaartuigen om 's nachts in of uit te loopen, voldoende verzekerd werd geacht.

Herhaaldelijk brachten de radja en hoofden van Djoelok en ook Panglima prang Hakim hetzij uit eigen beweging, hetzij op uitnoodiging van den stationskommandant bezoeken aan boord, en werden deze door tegenbezoeken beantwoord, die tevens dienden tot het opdoen van nuttige terreinkennis. Rantau Pandjang, de gedei van Djoelok-besaar, tot waar de grootste schooners en andere vaartuigen de rivier opvaren om lading in te nemen, alsmede Djoelok-besaar zelf, de verblijfplaats van den radja, werden zoowel te water per sloep, als over land langs den vrij goeden weg, die van Gloempang landwaarts inloopt, meermalen bezocht. De Djoelok-rivier werd eenmaal zelfs tot Ikolong opgevaren; Telok Sintang en Tipian Kolei, de nieuwe nederzettingen van Panglima prang Hakim aan de Arakoendoer-rivier en omstreken werden achter-eenvolgens in oogenschouw genomen. Van Tipian Kolei liet laatstgenoemd hoofd een kanaal naar Ikolong graven, zooals hij zeide, om deze nieuwe nederzetting van zoetwater te voorzien, en van daar voert ook een weg naar de nieuwe gedei Sematang Tengah.

Met het kompas werd zooveel mogelijk overal aan land de richting, met een vasten stap de afstand gemeten en in schetskaart gebracht. Zoo werden ook de ligging van de benting Boekit Lesong, waarmee Tongkoe Paya den weg van Djoelok-besaar naar zijn land Tandjong Semantoh beschermt, Djoelok-ketjil, Merbau en de daarheen voerende wegen, vrij nauwkeurig verkend en bepaald. Ook de Aloer Boeloe werd, bij gelegen-

heid van een dergelijk bezoek aan Tipian Kolei, een eind op Simpang-Olimsch terrein opgevaren, tot daar, waar men zich aan beide zijden der rivier tusschen de pepertuinen van dezen staat bevindt, waaruit op het gezicht der sloepen de arbeiders op de vlucht sloegen. Langs deze Aloer Boeloe komt men in de nabijheid der hoofdkampong en gedei Simpang-Olim, werwaarts een voetpad voert. Wanneer men de Arakoendoer-rivier zelve vervolgt, moet deze bij Groeng-Groeng, ter plaatse waar een zeer goede weg van Tandjong-Semantoh naar de evenge-noemde gedei Simpang-Olim loopt, overbrugd zijn.

Van daar moet men tusschen de pepertuinen door, die altijd zeer schoon gehouden moeten worden en droog gelegen zijn, en derhalve geen moeilijk terrein opleveren, in één uur tijds ongeveer, het verblijf van den radja van Simpang-Olim kunnen bereiken. Echter moeten de Simpang-Olimmers hier, evenals op de kleine Simpang-Olim-rivier, die in de Koealla Simpang-Olim uitwatert, ingeval van een aanval onzerzijds, op geduchte tegenweer bedacht zijnde, vele bentsings opgericht hebben en vele boomen aan den oever zoodanig hebben ingericht, dat slechts een stevige rotting behoeft te worden doorgehakt om ze met hun geheele zwaarte in of over de rivier te doen vallen. Hiermee kunnen zij alzoo naar verkiezing voor sloepen den doortocht belemmeren, ze verpletteren, ze insluiten of haar den terugtocht afsnijden.

Bij deze tochten werd al spoedig de ervaring opgedaan, dat de geruchten, omtrent het vervoer van Simpang-Olimsche peper van de Arakoendoer naar de Djoelok-rivier, waarheid behelsden en dat dit voornamelijk van Telok Sintang en Tipian Kolei over land naar Rantan Pandjang en Ikolong, en langs de Aloer Iboe naar Gloempang moest plaats hebben.

De stationskommandant moest daarom al zijne aandacht hieraan gaan wijden en middelen beramen om, met de geringe macht, waarover hij te beschikken had, den smokkelhandel te keer te gaan en te beletten, zonder daarom nog openlijk te breken met de onderworpen hoofden. Van de goede gezindheid dezer laatsten moesten wij toch, met het oog op eenige eventueele onderneming tegen Simpang-Olim, trachten verze-

kerd te blijven, ten einde in de gelegenheid te zijn, nuttige locale kennis op te doen, waarbij zij wel verplicht waren den stationskommandant behulpzaam te zijn, evenals ze dat bij het ten uitvoer leggen der middelen tegen de smokkelarij moesten doen, wilden ze zich niet van medeplichtigheid of kwade trouw beschuldigd zien.

Van hunne beweerde onkunde omtrent al wat deze smokkelarij betrof, werd door den stationskommandant, die zich hield alsof hij al deze betuigingen geheel voor goede munt aannam en alsof hij hen ten volle vertrouwde, gebruik gemaakt om hen onder zijne leiding tegen elkander te laten ageeren. De onderlinge naijver der verschillende hoofden kwam ons daarbij eveneens goed te stade. Op een dezer verkennings-tochten in het Djoeloksche, waarbij Tongkoe Bintara Djoelok den stationskommandant vergezelde, vroeg de eerste: »Maar, mijnheer, waarom zijt ge toch nooit gewapend?» De laatste antwoordde: »Omdat, als gij bij mij zijt, ik zoo goed beschermd ben als maar eenigszins mogelijk is.» Dit antwoord scheen den radja te bevredigen, ten minste na eenig nadenken zeide hij: »Juist, mijnheer, gij hebt gelijk.»

De op het kaartje voorkomende benting Boekit Lesong behoort aan Tongkoe Paya. Zijn oudste zoon, Tongkoe Nja Radja, houdt er zijn verblijf, terwijl hij in Tandjong Semantoh door zijn jongeren broeder Panglima moeda Nja Hoessin vertegenwoordigd wordt. Djoelok-ketjil, Ikolong en Sematang Tengah behooren aan Panglima prang Hakim. De Arakoendoer-rivier bleef gesloten, alleen nu en dan mocht laatstgenoemd hoofd met bijzondere vergunning van den stationskommandant voor eigen behoefte kleine hoeveelheden uit- of invoeren. Verschillende bevriende Atjehers berichtten ons, dat de tot onderwerping gezinde partij in Simpang-Olim hoe langer hoe grooter werd en dat eene nauwere insluiting van dit staatje op de aangrenzende rivieren, ter wering van den smokkelhandel, waarschijnlijk reeds voldoende zijn zou om den nog bestaanden tegenstand te breken en de definitieve onderwerping tot stand te brengen.

Daarom ontwierp de stationskommandant een plan, dat aan

de goedkeuring der regeering te Batavia werd onderworpen, doch tot welks uitvoering hem het noodige personeel en materieel ontbrak. Volgens dat plan zouden nog twee kleine gouvernementsstoomers en zestig Europeesche schepelingen met drie officieren ter zijner beschikking moeten worden gesteld. Hoe het later ten uitvoer werd gebracht, zullen wij ter gelegener tijd vermelden en ook daarbij van de schetskaart kunnen gebruik maken.

De gewapende booten in de Djoelok-rivier bleven ongedeerd. In- en uitklaarregisters werden aangelegd en bijgehouden, het omliggend terrein verkend en, waar het noodig bleek, opengehakt. 's Nachts trok de geheele bezetting zich op de booten terug, doch overdag hield men zich op den wal onledig met de loopende bezigheden, exerceeren en schijfschieten, opnemingen enz. enz. Met eigen middelen werd een flink hoofd gebouwd, waar de in- en uitgaande schepen konden aanleggen om gevisiteerd te worden, alsmede een magazijn, voor het geval zij geheel werden leeggehaald; een en ander kreeg spoedig het aanzien eener kleine nederzetting. Bijna dagelijks kwamen Djoeloksche hoofden aan boord. De Atjehsche vaartuigen waren er spoedig aan gewoon op het wachtschip, zooals de booten genoemd werden, aan te leggen en zich te doen visiteeren; de inlandsche bemanning ging in Gloempang ter markt, een aantal slachtossen werden voor de schepen aangekocht, in het kort, er heerschte spoedig wederzijdsch vertrouwen en de Djoelokkneezen gewenden zich vlug en naar wensch aan den omgang met ons, Nederlanders.

Ook Boengieng en Bagau werden door den stationskommandant meermalen tot ver naar binnen bezocht, en de Nederlandsche vlag werd aan de monding der rivier geheschen. Op een dezer tochten wandelde de stationskommandant onder anderen van Koealla Bagau naar de kampong Boengieng, langs een zeer moeilijken weg van twee en een half uur lengte, door woeste bosschen en over uitgestrekte modderpoelen. Te Boengieng werd hij ten huize van Hadji moeda Lon uitstekend ontvangen en at er zeer goed, waarbij de vrouwen en dochters van dat hoofd bedienden. Hadji moeda Lon is de broeder van Tongkoe Tjihik Edi.

Bagau, onder het hoofd Habib Hitam, die ook meermalen aan boord kwam, was eene onderhoorigheid van Boegieng; doch beide hoofden hadden sinds lang ook weer oneenigheden. Deze werden later uit den weg geruimd, doordien Habib Hitam voor tweeduizend dollars van al zijne aanspraken afstand deed, zijne bezittingen aan Hadji moeda Lon overdroeg en het land verliet. Bagau werd evenals Djoelok voor den handel opengesteld, doch deze had weinig of niets te beteekenen. Van Boegieng kan men de gedei Rantau Pandjang, aan de Djoelok-rivier, langs een voetpad in weinig tijd bereiken. Prachtige sawah's of rijstvelden omringen deze kampong.

Ook Edi-tjoet bood zijne onderwerping aan door bemiddeling van Tongkoe Bintara Djoelok, die beweerde, dat dit staatje onder zijn gezag stond, en dat de radja Panglima prang Nja Boegam eigenlijk een zijner oudsten of ketoeah's was. Eenige hoofden van Edi-tjoet maakten daartoe aan boord hunne opwachting.

Den zeventienden November kregen wij het bericht, dat een groot aantal decoratiën voor de eerste en tweede expeditie tegen Atjeh waren uitgereikt, waaronder onder anderen ook aan onzen waardigen kommandant, die met de Militaire Willemssorde vierde klasse was begiftigd geworden. Denzelfden dag kwam de gouvernementsstoomer Hertog Bernard met gebroken machine de reede van Edi opzeilen en moest de Timor dit vaartuig, dat met materialen geladen was, naar zijn bestemmingsoord Poeloe Bras slepen.

Den negentienden rukten wij ons derhalve uit het netwerk der Atjehsche politiek los en lieten den eenentwintigsten voor het nieuwe etablissement te Poeloe Bras het anker vallen. Wij gingen nog denzelfden middag aan wal om een en ander in oogenschouw te nemen.

De reede is niet groot en de schepen liggen er ongedekt tegen noordoostelijke winden; de kust loopt steil uit zee op, zoodat men genoodzaakt is de schepen dicht onder den wal te vertuilen. Een oorlogsschip is er vast gestationneerd en een drietal Hollandsche koopvaardischepen waren aan het lossen van steenkolen, waartoe ruime loodsen aan wal opgeslagen

waren. Verder vulden een paar magazijnen van levensmiddelen, kazernen voor de uit een zestigtal mariniers bestaande bezetting, voor de vrije werklieden en kettinggangers of dwangarbeiders, woningen voor den directeur, den administrateur, den geneesheer en de ingenieurs en ambtenaren bij den bouw van den vuurtoren, Chineesche toko's, inlandsche warongs, veestallen en een soort van werf, waarop sloepen, stoombarakken en laadprauwen gerepareerd werden, de kleine vallei, die eenige maanden tevoren nog eene woestenij was.

Langs een in aanbouw zijnd steenen hoofd kwamen we aan wal. Het etablissement, geheel door de marine opgericht en bestuurd, zag er keurig en ordelijk uit. Aan de oostzijde bestegen wij een flinken, breeden weg, die ons over bergruggen en langs steile berghellingen, door een dicht maagdelijk woud, na een goed uur loopens op den top van het zeer steile, noordelijkste voorgebergte des eilands voerde. Het aanleggen van dezen uitstekenden weg moet zeer veel moeite en arbeid hebben gekost.

Op genoemd voorgebergte, uit steenrotsen van waarschijnlijk oorspronkelijke formatie bestaande, zou een vuurtoren van de eerste grootte worden gebouwd; een massa steenen en materialen waren hiertoe reeds naar deze plaats gebracht, terwijl eenige werklieden bezig waren met groote inspanning in de buitengewoon harde rotsen de fondamenten voor den aanstaanden toren uit te houwen. Verscheidene vrije koelies woonden hier reeds en ook van de overige, bij den bouw des torens benoodigde werklieden stonden er huizen en loodsen. Het geheel werd door een wacht mariniers bewaakt. Kleinere paden voerden, zeide men, van hier naar de westzijde des eilands, waar, even als bezuiden ons etablissement, Atjehsche kampongs gevonden werden. Tot onze niet geringe verbazing had men hiernaar toen nog geen onderzoek ingesteld en verkeerde men hieromtrent nog vrij wel in het onzekere.

Den volgenden dag maakten wij eene wandeling in de, aan de westzijde van het etablissement gelegen en hiervan door een kleinen bergrug gescheiden, groote sawah en vonden daar verschillende Chineezers ijverig bezig met het aanleggen van

groentetuinen. Vele verlaten Atjehsche woningen, nu door de Chineezzen in gebruik genomen, leverden ons het bewijs, dat hier vroeger Atjehers hadden gewoond. De geheele sawah was door hooge, dicht begroeide bergen ingesloten en hiervan door een stevige paggar of omheining gescheiden, waarachter wij talrijke sporen van karbouwen ontdekten. In de meer verwijderde gedeelten der sawah stonden nog verscheidene verlaten huizen met aardige tuinen; de sawah was overigens onbebouwd.

Langs het strand voortwandellende, waar nog eenige vischershutten en vaartuigen te zien waren, kwamen we na verloop van een uur ongeveer, een viertal Atjehers tegen, die ons verhaalden, dat zij tot de zuidelijk gelegen kampong Lambalei behoorden en dagelijks naar het etablissement eenige producten te koop gingen aanbieden. Zij noodigden ons uit, in de tusschen dicht geboomte verscholen liggende woning te komen, waaraan wij voldeden. Binnen eene stevige omheining lag een flink huis met fraaien tuin en een welig rijst- en maïs-veld; eenige karbouwen, geiten en kippen liepen er vreedzaam rond. Deze Atjehers deelden ons verder mede, dat de vroegere bewoners der door ons bezochte sawah, haar langs de over de achtergelegen bergen voerende paden verlaten hadden en naar de westzijde des eilands getogen waren; zij behoorden tot het gebied van een onzer hardnekkigste vijanden, Toekoe Nanta, hoofd der VI moekims, evenals het grootste gedeelte der overige bewoners van het eiland. Na voor de ons aangeboden vruchten en kokosmelk te hebben bedankt, keerden we naar het etablissement terug. Volgens deze Atjehers waren wij de eerste Hollanders, die dit huis hadden bezocht.

Den vijftiengsten verlieten wij Poeloe Bras en stoomden naar de reede van Groot-Atjeh, waar thans, in tegenstelling met vroeger, slechts een paar oorlogsschepen lagen. Het vlaggeschip de Metalen Kruis, welks bevelhebber de kapitein-ter-zee Kip, nu kommandant der maritieme middelen in Atjeh was, lag voor Koealla Tjankoel, bewesten de Atjeh-rivier geankerd, om van daar nu en dan het gebied van Toekoe-Nanta te beschieten en tevens omdat te Oleh-leh aan den rechter-

oever van genoemde Koealla, thans onze voornaamste los- en laadplaats was. Na op de Metalen Kruis een bezoek te hebben gebracht, stapten wij den zesentwintigsten 's morgens nog even aan wal om vóór ons vertrek naar de oostkust onze etablissementen te Oleh-leh in oogenschouw te nemen.

Een zwaar, stevig hoofd was een eind in zee uitgebouwd; een groote hoeveelheid materialen lag aan wal opeengehoopt. Een en ander werd door een op het strand vooruitgeschoven blokhuis beschermd, en huizen, loodsen, werkplaatsen, tenten, eene groote broodbakkerij, een aantal Chineesche, Arabische en ook eenige Europeesche winkels bedekten het achtergelegen terrein. De spoorbaan naar den kraton was in aanleg. Van hier passeerden wij een lange houten brug over de lagune van Marassa en kwamen op de markt van Oleh-leh; tal van Atjehers, soldaten, vrouwen en kinderen krioelden hier dooreen en deden zaken.

De steenen missigit aldaar was gevuld met wasschende en biddende Atjehers; recht tegenover dat gebouw stonden de kazernen der troepen en de officierswoningen, die door nieuw aangelegde moestuinen en bloemperkjes reeds een meer vreedzaam en rustig aanzien hadden; hierachter omgaande, bereikten we in eenige minuten de uiterste punt onzer positie, Oedjong Palanggahan. Een stevig blokhuis met een batterij van twee twaalf-centimeters achterlaadkanonnen verdedigde hier den toegang tot onze stelling, en van hier werd tevens de tegenover ons staande vijand in het oog gehouden. Om naar den kraton te gaan ontbrak ons de tijd; wel wandelden wij den daarheen voerenden weg een eind op, doch moesten toen naar boord terugkeeren.

Wat ons bij dit bezoek het meest trof, was dat het gebied der VI moekims, vlak aan het strand gelegen, onder het goed onderhouden vuur der oorlogsschepen en van de landbatterij van Pelanggahan, van waar het meermalen met granaten als het ware overstelpt geworden was en voortdurend verontrust werd, nog steeds in het bezit van den vijand was, die zich ongegeneerd op het strand en in het veld vertoonde, het visschersbedrijf uitoefenende en de sawah's bebouwende.

Nu en dan deed deze vijand eenige schoten op onze schepen of op onze positiën aan land, om te toonen dat hij er nog was en geen vrees voor ons had, en om ons te tarten. Het feit was zoo buitengewoon, dat men het moest gezien hebben om het te kunnen gelooven. Er liepen dan ook van dien Toekoe Nanta allerlei verhalen; volgens deze zou hij onder anderen vijf- à zesduizend aan den dood gewijde strijders om zich verzameld hebben, terwijl de vrouwen en kinderen het land verlaten hadden, en zouden zijne versterkingen door gekazematteerde en geblindeerde wallen omgeven zijn.

Het laatste feit van belang, door de expeditionnaire macht verricht, was de inneming van Lemboe geweest. Evenals op den zestienden April hoorden we gedurende ons verblijf aan wal voortdurend in alle richtingen schoten vallen.

Wij verlieten dien dag de reede van Groot-Atjeh en kwamen 's nachts op de reede van Gigieng aan. Twee Atjehers van het minste allooi kwamen daar dagelijks op de schepen groenten, vruchten, gevogelte, eieren enz. te koop aanbieden, en dienden tevens hoofdzakelijk tot het onderhouden der gemeenschap tusschen de autoriteiten en den radja Tongkoe Bintara Kambangan. De verhouding tusschen deze laatsten scheen ons toe weinig vertrouwelijk te zijn, ja veeleer vijandig, evenals we dat te Telok-Samoï hadden kunnen bespeuren, en dat bevestigde ons in de overtuiging, dat de onderwerping aan ons gezag hier bitter weinig te beduiden had.

Den vierentwintigsten verlieten we Gigieng weer en kwamen den volgenden dag met zeer slecht weer op Telok-Samoï aan. Hier zond de maharadja verschillende voorname hoofden aan boord, om den stationskommandant mede te deelen, dat Simpang-Olim had verklaard de vlag door bemiddeling van den maharadja te willen ontvangen, vooronderstellende dat dit voldoende zou zijn om die haven zonder verdere formaliteiten voor den handel te zien openstellen. Natuurlijk verlangde de stationskommandant geheel andere waarborgen, in de eerste plaats het aan boord komen van Tongkoe moeda Nja Malim, en kwam het hieromtrent, zooals reeds hooger gezegd is, tot geen resultaat.

Het slechte weder met harden wind en regen bleef lang aanhouden en daardoor werd den tweeden December een schooner van den broeder van den maharadja hoog op het strand geworpen. Deze vroeg hierop onze hulp, ten einde te trachten zijn vaartuig weder vlot te krijgen. Onder het oog van den maharadja zelf en eene groote menigte Atjehers, die bij deze gelegenheid flink meehielpen en geen zweem van vijandschap toonden, sleepte de Timor het vaartuig ten koste van zware inspanning der equipage in het ruime sop. Onmiddellijk stoomden we, zonder den dank der betrokkenen af te wachten, voorwaarts naar Kerti, waar nog eenige zaken af te handelen waren, en kwamen den zevenden December op de oostkust terug.

De dienst nam weder den gewonen loop; aan bezoeken en tegenbezoeken, kleinere quaestiën, vragen en voorstellen kwam geen einde, gelegenheid te over voor den stationskommandant om zijne kennis omtrent personen en toestanden te vermeerderen. Van bijzonder belang viel er echter niets voor. Den tweeëntwintigsten December ging de Timor naar Singapore om te dokken; dat was voor dit ijzeren schip dringend noodzakelijk geworden. In den nacht van 25 op 26 December ankerden wij dan ook op de reede van laatstgenoemde plaats. Het was de eerste maal dat we, met uitzondering der vier dagen, in Juli van dat jaar te Pinang doorgebracht — en dat hadden we nog slechts aan toevallige omstandigheden te danken gehad —, na twintig maanden te hebben geblokkeerd, ons eenige uitspanning en verademing konden veroorloven.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Het was opmerkelijk, hoe in betrekkelijk korten tijd het Hollandsche geld hier in trek was gekomen. De koers van den Mexikaanschen dollar, de standaardmunt in de Engelsche koloniën, China en Japan, in 1867 en in Mei 1873 nog f 2,70, was in December tot f 2,48 gedaald. De inlanders beschouwen het zilver der Nederlandsche rijksdaalders als beter dan dat van eenige andere zilveren munt en gebruiken ze veel ter versmelting. Hetzelfde verschijnsel begon zich ook sinds eenigen tijd in Atjeh voor te doen. Nu er veel Nederlandsche oorlogsschepen en particuliere stoomers te Singapore kwamen en daardoor veel Hollandsch geld in circulatie werd gebracht, waren wij Nederlanders hier nu, naar het scheen veel beter gezien dan vroeger. Singapore is een „place of business” in de volste beteekenis des woords; „make money, if you can honestly, but make money”, is op ieders gelaat te lezen. Vandaar dat wij, algemeen bekend voor onze goede en prompte betalingen, zoo sterk op den barometer der Singapoorsche achting gerezen waren.

Hoezeer Singapore als point de relâche naar evenredigheid van hare grootte, den enormen transitohandel en de scheepvaart, welke er zich gevormd hebben, weinig degelijks tot ontspanning aanbiedt en hierin bijvoorbeeld verre bij Batavia achterstaat, is men toch in de gelegenheid er den tijd zonder al te groote verveling, voor eenige dagen vrij aangenaam zelfs te verdrijven. Uitstapjes te voet, te paard of per as naar het

kwartier der Europeanen, den Europeeschen of den Chineeschen botanischen tuin of in den omtrek; bezoeken aan de clubs of barrooms der hotels, waar gelegenheid bestaat tot biljart- of kegelspel, of tot het lezen van nieuwsbladen, onder het genot van de zonderlingste en onmogelijkste Engelsche of Amerikaansche dranken of wel de brandy and sodawater, waarmee de Engelschen in deze streken bij wijze van spreken opstaan en naar bed gaan; bezoeken ook aan nabootsing van Europeesche cafés-chantants, wedrennen, zeil- of roei-races, aan eventueele voorstellingen van Japansche acrobaten of Klingaleesche goochelaars, of aan de Chineesche comédie (wajang), deden ons ongemerkt den veertienden Januari bereiken, waarop de Timor weer naar Edi terugkeerde.

Door onzen inlandschen schrijver Soetan Iskander maakten wij te Singapore kennis met zijn oom Tongkoe Mohammed Arifin, die ons de in het begin van dit opstel voorkomende bijzonderheden mededeelde betreffende de laatste aanleiding tot den Atjehschen oorlog, waarin hij zulk een veelbeteekende rol gespeeld had. Hij zeide, evenals radja Boera'n' oeddin in zijlinie af te stammen uit het oude Maleische vorstenhuis van Menangkabau en in verschillende omstandigheden gewichtige waardigheden te hebben bekleed; onder anderen was hij in 1869 als afgezant van den sultan Oemar van Trenggano, tot het overhandigen van eenige geschenken aan de koningin van Engeland en den prins van Wales, te London geweest en zeide toen ook te Parijs aan keizer Napoleon te zijn voorgesteld geworden.

Van Groot-Atjeh ontvingen wij tijdens ons verblijf te Singapore bericht, dat eene zware overstroming daar al onze versterkingen had onder water gezet en ons groote schade had berokkend; daarna dat Longbattah, het grootste broeinest des vijands, na een hevig gevecht in onze handen gevallen was en eindelijk dat de cholera, ten gevolge van de zich na de overstroming ontwikkelende miasmen, vreeselijk onder onze troepen heerschte; alleen in Februari 1875 bezweken vierhonderd der onzen aan deze gruwelijke ziekte. De toestand waarin kolonel Pel verkeerde was daarom zeer moeilijk.

Den zeventienden Januari 1875 waren wij op de oostkust terug en hervatten de werkzaamheden met nieuwen ijver. Alles was er gebleven zooals we het bij ons vertrek verlieten, en de Atjehsche hoofden kwamen weer getrouw hunne verschillende aangelegenheden (perkara's) met den stationskommandant bespreken. Meermalen kwamen een paar officieren der bezetting te Edi den dag op een der oorlogsschepen doorbrengen en bezochten sommigen onzer wederkeerig de bewoners der strandbenting. De Timor lag verder dikwijls ter reede van Djoelok, terwijl Zijner Majesteits stoomschepen Aart van Nes en Bandjermasing de reede van Edi bezetten en de overige punten bekruisten.

Den vijfden Februari ging de Timor even Edi bezoeken, ten einde een onderzoek in te stellen naar een aldaar voorgevallen tragisch feit. Twee Engelsche jongens van een op de reede van Edi liggend kolenschip waren namelijk plotseling verdwenen; zij waren met den gezagvoerder, iemand van een allernaangenaamst voorkomen, in eene sloep gaan zeilen en 's nachts was deze alleen aan boord teruggekomen, zonder zich tegen iemand der equipage verder over de twee vermiste jongens uit te laten. Een en ander werd aan het ter reede liggende oorlogsschip gerapporteerd. Sommigen vooronderstelden, dat de gezagvoerder de jongens eenvoudig hier of daar aan wal had gezet om ze kwijt te zijn, of dat hij ze vermoord had; anderen dat ze vrijwillig weggeloopt waren om aan de ruwe, hondsche behandeling, die zij dagelijks aan boord van den gezagvoerder ondergingen, te ontkomen. Wat er van ware, er bestond thans veel kans, dat zij in handen van ons vijandige Atjehers zouden gevallen zijn, die hen mishandeld of tot slaaf konden gemaakt hebben; in elk geval zouden ze van geluk mogen spreken, wanneer ze weer sain et sauf aan boord terugkeerden.

De radja's van Edi en Perlak werden onmiddellijk door den stationskommandant aangeschreven, een nauwkeurig onderzoek naar hen te doen plaats hebben en ten ernstigste aangemaand, hen, ingeval zij zich op hun gebied bevonden, goed te behandelen. De gezagvoerder van het kolenschip, op de Timor

ontboden, legde de verklaring af, dat hij zich met beide jongens naar Pedawa-besaar had begeven om groenten en vruchten in te koopen, dat zij daar waren weggelopen en dat zijne pogingen om hen te achterhalen vruchteloos waren gebleven.

Reeds den volgenden dag kreeg de stationskommandant van den radja van Perlak, door tusschenkomst van een paar hoofden bericht, dat de Engelsche jongens, blond en blauw geslagen, in zijn land waren aangekomen en vriendelijk door hem waren opgenomen en verzorgd. Volgens deze Perlaksche hoofden wenschten de jongens tot het Mohammedaansche geloof over te gaan. Natuurlijk was het den Mohammedaanschen priesters door eene goede behandeling, goed eten, weinig werken en volstrekt geen slaag, in scherpe tegenstelling met het hondenleven, dat de Engelsche christengezagvoerder hen deed leiden, niet moeilijk gevallen hen hiertoe over te halen. De stationskommandant gaf nu den radja van Perlak kennis, dat hij, zoodra de dienst op het station het zou veroorloven, met de Timor te Perlak zou komen om de jongens terug te halen.

Tot den negentienden Februari bleef de gewone drukke dienst van opnemingen, onderzoekingen en besprekingen onafgebroken op verschillende plaatsen voortgaan. Dien dag, den verjaardag van Z. M. onzen geëerbiedigden koning, kwam de radja van Edi met zijne grooten in sierlijke kleeding aan boord om zijne gelukwensen met deze gelegenheid aan te bieden en woonde de groote parade bij. De groote uniform der zee-officieren beviel den radja en zijn hoofden zoo goed, dat zij ons dadelijk vroegen, of wij hun ook niet dergelijke kleeding konden verschaffen.

's Avonds begaven wij ons naar de strandbenting om er de door de bezetting te geven gelegenheidsfeesten en voorstellingen bij te wonen. Ook hierbij waren de genoemde Edische grooten met talrijk gevolg tegenwoordig; zij waren volkomen op hun gemak en vertrouwelijk en schenen zich goed te vermaken. Het programma bestond dien avond uit de vertooning van een comediestukje, gevolgd door een spiegelgevecht tus-

schen Nederlandsch-Indische troepen en inlanders, eene episode voorstellende uit het leven van Kraeng Bonto-Bonto en uitgevoerd door verkleede soldaten. Decoratiën, eerebogen, opschriften, illuminatiën enz. gaven het terrein een zeer feestelijk aanzien; de costumes waren schilderachtig en daartoe waren vele Atjehsche wapenen en kleedingstukken door den radja van Edi ten gebruike afgestaan. De behandeling der quaestie betreffende de Engelsche jongens, de deelneming van de Edische grooten aan den verjaardag van onzen koning kunnen als een paar kleine bewijzen gelden, hoe hecht op de oostkust van Atjeh het gezag onzer regeering gevestigd was en hoe onze invloed daar gaandeweg toenam.

Den vijftiengsten Februari werden de onderhandelingen met Edi-tjoet, die inmiddels slepende waren gebleven, voortgezet en kwam de radja Panglima prang Nja Boegam zelf aan boord. Hij was een oud, onaanzienlijk persoon; over het algemeen scheen het ons toe, dat Edi-tjoet een staatje van minder beteekenis was. In de rivier van dezen naam heeft de Aloer Tipian Batoe, waaraan de verblijfplaats van Tjoet Lambak gelegen is, hare uitwatering.

's Nachts tevoren hadden de sloepen van Zijner Majesteits stoomschip Aart van Nes eenige smokkelvaartuigen voor de Arakoendoer-rivier genomen, waarbij een der Atjehsche opvarenden gedood en een zwaar gewond was geworden. De overige opvarenden kwamen op de Timor in arrest. Die vaartuigen bleken prauwen te zijn geweest, bestemd voor Groot-Edi; een zekere Mohammed Tahier, het hoofd der smokkelaars, heeft ons later als gids nog meermalen goede diensten bewezen.

Den zevenentwintigsten Februari kwam de radja van Perlak met zijne hoofden aan boord; de stationskommandant wenschte met hem nogmaals de aangelegenheden van Pedawa-besaar, die nog altijd niet volledig geregeld waren, te bespreken, ten einde te trachten hieromtrent tot een meer afdoend resultaat te geraken. De hoofden van Pedawa-besaar en die van Edi werden eveneens afzonderlijk hierover gehoord en geraadpleegd. Den vierden Maart eindelijk kwamen allen gezamenlijk op de

Timor bijeen. De ontmoeting tusschen de radja's van Perlak en van Edi, totnutoe onverzoenlijke vijanden, was zeer merkwaardig. De laatste naderde bij zijne komst aan boord, als jongste den eersten, die opgestaan was, vatte diens hand en bracht haar aan het diep neergebogen hoofd. Daarna kwamen alle aanwezige hoofden achtereenvolgens aan de beide radja's hetzelfde eerbewijs brengen. Vervolgens boden deze elkander naar oostersch gebruik, ten bewijze van vriendschap de sirih (betel)-benoodigdheden aan, die op dezelfde wijze ook weer bij de overige hoofden de ronde deden.

Stilzwijgend werd deze gebruikt met de koffie, welke de stationskommandant liet aanbieden, en eerst toen ging men tot bespreking der zaken over, waarvan het gevolg was, dat Said Mohammed, onder het regentschap van zijn oom Said Galeiph en de ketoeah's van Pedawa-besaar, als vorst van dit staatje zou beschouwd blijven en den cijns, die door dat rijkje altijd aan Perlak, Edi en Telok-Samoï was betaald geworden, de zoogenaamde hasiel-radja, zou blijven uitkeeren, onder voorwaarde echter dat alles slechts als voorloopige beschikking zou mogen worden beschouwd, in afwachting van de meergenoemde algemeene regeling der politieke zaken op de oostkust. Alle partijen stemden hiermede in en beloofden voortaan in vrede en vriendschap te zullen leven en zich stipt aan het nu bepaalde te zullen houden. Bevredigd en verzoend scheidden zij; het verkeer tusschen Ediërs en Perlakkers nam na dezen dag sterk toe en zelfs Panglima prang moeda Hoesin, tot dien tijd een der hevigste vijanden van Edi, kwam herhaaldelijk en ongehinderd op de gedei aldaar.

Den elfden Maart werd aan de Koealla Edi-tjoet op dezelfde plaats, waar vroeger de door ons vernielde strandbenting gestaan had, in tegenwoordigheid van alle beschikbare officieren der Timor en van de hoofden der plaats, na ondertekening der souvereiniteitsakte, de Nederlandsche driekleur, met de gewone formaliteiten en onder een saluut van eenentwintig schoten geheschen, ook alweder onder bepaling dat de aanspraken van den radja van Djoelok op dit gebied later aan een billijk en nauwgezet onderzoek zouden onderworpen worden.

Des namiddags bezochten wij Djoelok, 's avonds Edi, den volgenden morgen Perlak, en zoo vloog voor ons de tijd onder steeds toenemende werkzaamheden voorbij. Velen van ons begonnen den invloed van een bijna tweejarig verblijf op de kust van Atjeh onder deze omstandigheden sterk te gevoelen.

Den twaalfden Maart ging een officier met twee sloepen de Perlak-rivier op en kwam 's nachts zonder eenige bijzondere ontmoeting met de twee Engelsche jongens aan boord terug, die hij in kampong Bahroe had afgehaald. Zij hadden zevenenvijftig dagen bij de Atjehers doorgebracht en waren er uitmuntend behandeld geworden; alleen waren ze in den Mohammedaanschen godsdienst onderricht geworden en verplicht geweest Allah en Mohammed, zijn profeet, meermalen per dag aan te roepen. De radja van Perlak scheidde slechts noode van hen en scheen zich zeer aan hen te hebben gehecht. Zij werden aan den Nederlandschen consul te Pinang gedirigeerd, die ze aan het Engelsche gouvernement overgaf.

Den achttienden Maart werd in de strandbenting Kotta Pasir, te Pedawa-besaar, met het gebruikelijke ceremonieel de Nederlandsche vlag geheschen, waarbij de moeder van den jeugdigen radja, Tjoet Nja, met een gevolg van Atjehsche vrouwen, waaronder sommige nog zeer jeugdig en vrij schoon, tegenwoordig was.

Den eenentwintigsten Maart gingen eenige officieren nogmaals den radja van Edi bezoeken. Daartoe verlieten wij 's morgens te zeven uren reeds het schip en wandelden, nadat we een half uurtje in de strandbenting hadden doorgebracht en zich nog een der daar aanwezige officieren bij ons had aangesloten, naar het verblijf van den Edischen vorst. Eenigen onzer hadden een jachtgeweer bij zich, doch overigens waren wij ongewapend.

De weg is zeer goed en door de bezetting der strandbenting nog veel verbeterd. Het terrein, dat al spoedig heuvelachtig wordt, is door den luitenant der infanterie Götz met kompas en meetketting opgenomen en in kaart gebracht. Ongeveer halverwege buigt zich een weg linksaf, naar Pedawa-ketjil, Pedawa-besaar, Perlak en verder zuidwaarts voe-

rende. Velen der ons voorbijgaande Atjehers waren reeds oude bekenden en wisselden met ons den gebruikelijken Maleischen en Arabischen groet: » Wa salam aleikoem ». Niemand deed ons den minsten overlast aan of betoonde zich zelfs onvriendelijk; integendeel ontmoetten wij overal op onzen weg vroolijke en vertrouwelijke gezichten.

Tongkoe Tjihik ontving ons in eene kleine pendoppo voor zijn huis, waar wij vergast werden op de muziek eener fraaie speeldoos, die hem door vriendelijke Chineezenvan Pinang voor driehonderd zestig dollars, zegge circa f 1000, welwillend was bezorgd geworden. Sinds eenigen tijd hadden zich namelijk vele Chineezenvan te Edi gevestigd en er toko's of winkels opgericht; ook had de radja een groot gedeelte der in- en uitvoerrechten aan eene Chineesche firma of kongsi, Ang Pi Ouw, Lim Thik Soei en C^o. van Pinang verpacht voor vijftigduizend dollars 's jaars. Omtrent dit pachtcontract vernamen wij, dat van de zwarte peper vijftig dollars per koijan, van de witte peper vier dollars, van runderhuiden één dollar, van getah en was vier dollars per picol uitgaande rechten en van de opium veertig dollars per kist, van Java-tabak vijf dollars per picol en van de overige handelsartikelen vijf percent van de waarde, inkomende rechten geheven worden; doch tevens merkten wij het merkwaardig en verblijdend verschijnsel op, dat van de levensmiddelen, als rijst, visch, zout enz. geene belasting hoegenaamd betaald wordt. Later zijn beide partijen stilzwijgend overeengekomen de pachtsom met tienduizend dollars 's jaars te verminderen.

Dezelfde Chineesche firma had ook van den radja gronden in erfpacht aangevraagd om er eene tabaksonderneming te vestigen, waarvoor de bodem uitstekend geschikt moet zijn; ook een Hollander, de heer Van Angelbeek, van Deli, had zich vóór eenigen tijd reeds in Edi opgehouden, ten einde zich aangaande de gelegenheid tot het vestigen eener handelszaak te overtuigen. Bovendien hadden eenige Chineesche tuinlieden en Klingaleesche waschlieden van Pinang zich hier eveneens nedergezet.

Na eenigen tijd in de pendoppo te hebben doorgebracht, werden wij binnen den muur geleid, die het erf van den radja

omgeeft, en naar een op zes of acht zeer hooge palen gebouwde soort van koepel gevoerd, waarbinnen het zeer luchtig was, doch die zoo zwak in elkaar scheen te zitten, dat de gansche inrichting bij de minste beweging heen en weer wiegelde. Uit kristallen karaffen met speelwerk, die de radja evenzeer aan de welwillende tusschenkomst zijner Chineesche vrienden te danken had, werden ons hier verschillende verfrisschende dranken aangeboden. Hierdoor wat bekoeld, staken wij onder persoonlijk geleide van den radja, Tongkoe moeda Angkassa, en eenige volgelingen de rivier over en maakten eene flinke wandeling door de daar liggende tuinen en sawah's; wij zagen er de Atjehers aan den veldarbeid en aan het binnehalen hunner producten. Eenige wilde duiven en snippen, die hier in massa voorkomen, werden door ons geschoten tot groot vermaak van de ons vergezellende Atjehers.

Doch ons plan om een nabijgelegen heuvel, de zoogenaamde boekit Atjeh, te beklimmen moesten we opgeven wegens de felle hitte. Deze heuvel is vroeger door Groot-Atjehers bewoond geweest, doch na het uitbreken van den oorlog en het hijschen onzer vlag te Edi, door hen verlaten. Wij zagen hier nog den hoogen menanggara-boom, welke, evenals te Soengei Raya, met zijne prachtige, groote kruin ver van uit zee zichtbaar is en de schepen tot baken dient. De bijen hebben in deze boomen bij voorkeur hare nesten, en de inlanders gelooven, dat ze door geesten bewoond worden. In de schaduw van eenige palmboomen laafden we onze uitgedroogde kelen aan kokosmelk en keerden toen naar den verheven en wankelbaren koepel terug. Daar wachtte ons eene welbereide rijst-tafel; fatsoenlijk servies, goede bediening en een uitmuntend glas Hermitage leverden ons het bewijs, dat de radja van Edi, dank zij den, hoezeer zeker duur betaalden Chineeschen invloed, in Europeesche vormen en beschaving veel was vooruitgegaan.

Tongkoe Tjihik deelde ons nog mede, dat Tongkoe Iman Gigieng, dezelfde dien wij te Djoelok hebben leeren kennen, hier een jaar of acht geleden, als gevolmachtigde van den sultan van Atjeh, het laatst cijns had geheven en dat hem toen

vierduizend dollars waren uitbetaald geworden; dat de ketoeah's van Edi waren: Tongkoe Hitam, Tongkoe Atjeh, Tongkoe Lebei Soeloe en Tongkoe Boekit pandjang en dat men tus-schen Edi en Blang Sekoetji het heilige graf van Tongkoe di Merbau vindt, werwaarts door de Ediërs chandoeri-tochten (bedevaarten) worden gemaakt.

Toen de stationskommandant eenigen tijd daarna, bij een bezoek aan Blang Sekoetji, op deze geheiligde plaats kwam, werd hem een reusachtige boomstam als het gemetamorphoseerde lijk van Tongkoe di Merbau aangewezen en tevens als bewijs voor de waarheid der geschiedenis medegedeeld, dat de groote Panglima prang Nja Sim, de vader van Tongkoe Tjihik Edi, het zelf gedroomd had. Toen de maaltijd onder aangenamen kout geëindigd was, bezochten wij met den radja nog de kampong en gedei, alsmede den Chineeschen pachter; een flink, stevig omheind terrein was aan dezen afgestaan, waarop reeds eene nette, ruime woning, bijgebouwen en pakhuizen in aanbouw waren. Nadat wij nog een fraai Sidney-paard van den radja in oogenschouw hadden genomen, geleidde deze ons naar de inmiddels de rivier opgekomen sloep en keerden wij zeer voldaan langs den waterweg naar boord terug.

De indruk, welken dat bezoek bij ons naliet, was dat Edi onder een goed bestuur, geleid door een degelijken, kundigen en belangstellenden vertegenwoordiger der Nederlandsch-Indische regeering, die geen moeite ontzien, geen middelen onbe-proefd laten zou om van de gunstige omstandigheden tot vermeerdering van de welvaart en ontwikkeling des lands en tot bestendiging van ons gezag partij te trekken, eene schoone toekomst tegemoet kon gaan.

Dit scheen dan ook de zienswijze der Indische regeering te zijn; want een paar dagen daarna, den vijftiengsten Maart, bracht de mailboot den assistent-resident De Scheemaker te Edi aan, bestemd om de leiding der politieke aan-gelegenheden op deze kust van den stationskommandant over te nemen en van eene uitgebreide volmacht voorzien om al datgene te verrichten, wat tot verdere bevestiging van ons ge-zag kon strekken. Zoo zou reeds dadelijk worden aangevangen

met het oprichten eener vaste woning voor den civielen ambtenaar en met het ontwerpen van plannen voor eene meer binnenwaarts te bouwen Europeesche versterking. De heer De Scheemaker nam voorloopig zijn intrek in de strandbenting, waar de kommandant, de kapitein der infanterie Kroesbeek, hem welwillend de helft zijner woning afstond. ZEd. kon zich daár, met behulp van het lijvige archief der oostkust, eerst eenigszins op de hoogte der zaken stellen.

Den zevenentwintigsten Maart bezochten wij weer Djoelok — de stationskommandant ging hier nog steeds herhaaldelijk aan wal en werd altijd uitstekend ontvangen —, den achtentwintigsten hadden verkenningen in de Simpang-Olim-kreken plaats, de negenentwintigste werd besteed aan het onderzoeken van een groot aantal Atjehsche prauwen, op een waarvan zich volgens ons gedane mededeelingen een voornaam Simpang-Olimsch hoofd moest bevinden. Wij vonden echter niets, alle vaartuigen behoorden tot met ons bevriende staatjes; een der sloepen maakte daarop nog eene verkenning in de Djamboe-ajer-rivier, terwijl andere naar den wal roeiden om bakens voor eene trigonometrische opneming der kust te plaatsen. Ook de volgende dagen werden aan deze opneming en aan onafgebroken verkenningen besteed; allen, groot en klein, waren met deze werkzaamheden voortdurend rusteloos bezig.

Daarna keerden wij naar Djoelok terug. Reeds sinds eenigen tijd was er een huwelijk bepaald tusschen den oudsten zoon van den radja van Djoelok, Tongkoe Nja Aboe, en eene dochter des broeders van den radja van Kerti, Tongkoe moeda Ali van Piada, die ook bij het hijschen der vlag te Kerti was tegenwoordig geweest. Op dringend verzoek van Tongkoe Bintara Djoelok zou de Timor dezen met zijne gansche familie, vrouwen en kinderen, alsmede den bruidegom en gevolg daartoe naar Kerti overbrengen.

Reeds den derden April kwamen eenige hoofden aan boord der Timor en werden allerlei symbolische en allegorische voorwerpen, als een troon, een tempel, een schip, een bed enz. enz. op een ter reede liggenden schooner, de Sri Gloempang, dien wij op sleper zouden nemen, aan

boord gebracht; een en ander was bont versierd en beschil-
derd, doch overigens zeer povertjes samengesteld. Den vol-
genden morgen vroeg zeilde een aantal Atjehsche vaartuigen
de Djoelok-rivier uit, volgepropt met menschen, bagage en
vreemdsoortige voorwerpen als die, welke wij den vorigen
dag reeds op de Sri Gloempang hadden zien brengen. Een
vijftigtal vrouwen, waaronder de moeder en de zusters des
bruidegoms, namen plaats op genoemden schooner.

De radja zelf kwam aan boord van de Timor. Het jasje,
dat deze droeg, was te eigenaardig om het niet te beschrij-
ven; het was een buisje van wit cachemir, waarvan bij
voorkeur de rijk vergulde zelfkant, prijkende met groote
zwartgouden randen, het fabrieksmerk en nummer 85928,
gekozen was, die den beneden-buitenrand achter op den rug
van het kleedingstuk uitmaakte; de knopen bestonden uit
eene rij gouden sovereigns; op de borst droeg hij een rijk
met edelgesteenten bezet gouden kruis of ster.

De bruidegom kwam het laatst aan boord en ook diens
kleeding was allerzonderlingst, doch in scherpe tegenstelling
met die zijns vaders; ze bestond namelijk uit eene lange zwart-
lakensche jas, tot aan den hals toe, over een Atjehsch hemd
van verdachte zindelijkheid dichtgeknoopt, waaraan echter
verscheidene knopen ontbraken, en uit een dito pantalon.
Niettegenstaande zijn anders gunstig voorkomen gaf hem deze
kleeding nu geheel het uiterlijk van een uitgestreken, zeme-
ligen femelaar.

Toen de zoon aan boord was, begaf de vader zich naar
de Sri Gloempang, daar de Atjehsche etiquette verbiedt,
dat beiden zich, zoodra de zoon tot jaren des onderscheids
gekomen is, tegelijk in hetzelfde huis, schip of eenige andere
verblijfplaats ophouden. Ook mag de zoon nimmer met den
vader aan dezelfde tafel eten.

Na lang tobben ten gevolge van de onhandigheid en onbe-
vattelijkheid der Atjehers waren eindelijk alle vaartuigen,
ongeveer veertig in getal, in drie lange rijen achter de Timor
vastgemaakt en stoomde deze met onverstoorbare kalmte en
waardigheid met dat vrachtje naar Kerti, waar wij 's avonds

te elf uren aankwamen. 's Morgens sleepte de stoombarkas de Sri Gloempang en eenige andere vaartuigen de Kerti-rivier in. Alhoewel wij van verschillende zijden daartoe waren uitgenoodigd, lieten de nog te verrichten werkzaamheden niet toe, dat iemand der officieren aan wal ging; doch wij waren niettemin in de gelegenheid aangaande het huwelijk onder de hoogere Atjehers in het algemeen de navolgende bijzonderheden te vernemen.

Gewoonlijk kennen bij de huwelijken onder de inlanders op Java en Sumatra bruid en bruidegom elkaar weinig of in het geheel niet. Vooruit wordt alles desbetreffende tusschen de ouders of liever de vaders verhandeld, want de moeders hebben weinig in te brengen; meestal worden de kinderen aldus reeds zeer jong voor elkaar bestemd (*berdjandji menika*) en worden nog voordat ze volwassen zijn, de huwelijksplechtigheden voltrokken. In afwachting van den rijperen leeftijd leven de gehuwden dan nog gescheiden in de woningen hunner ouders, totdat de moeder der vrouw den echtgenoot doet berichten, dat deze zich tot haar begeven kan, of wel totdat hij zich door mededeelingen zijner vrienden, door eigen informatiën of eigen waarnemingen, tot de samenleving met zijne wederhelft gerechtigd acht.

Voor zooverre wij dat echter in Atjeh hebben kunnen nagaan, schijnen daar de meeste huwelijken onder de hoogere personen meer politieke verbintenissen te zijn, die haar ontstaan in de omstandigheden van het oogenblik vinden, zooals ook de even gemakkelijke echtscheidingen hierdoor veroorzaakt worden. Tijdens den oorlog tusschen Edi en Perlak bijvoorbeeld trouwde Tongkoe Bintara Ibrahim, broeder van Tongkoe moeda Angkassa, eene dochter van Tongkoe moeda Tjihik van Koealla Djingki, die tevoren gehuwd was geweest met Tongkoe Bintara Ibrahim, zoon van Panglima prang moeda Hoessin van Perlak.

Ook nu was het huwelijk geheel van politieken aard en vooral daarom voor ons van beteekenis, dewijl Djoelok, vroeger altijd een bondgenoot van Simpang-Olim, zich hierdoor met diens bittersten vijand, Kerti, verbond. Na het sluiten

der overeenkomst door middel van gevolmachtigde hoofden, was de huwelijksgift enz. tusschen de wederzijdsche ouders bepaald geworden en het huwelijk vastgesteld. Noch Tongkoe Nja Aboe, noch diens bruid Tjoet Merah hadden elkaar ooit tevoren gezien. De huwelijksplechtigheden moesten verder aldus haar beloop hebben.

Nadat de stoet van Djoeloksche vaartuigen derivier van Kerti is binnengegaan, blijft alles nog aan boord, totdat de grooten van Kerti zullen zijn bijeengekomen, die No. 85928 op de Sri Gloempang, namens den radja van Kerti moeten gaan verwelkomen. Eerst daarna begeeft de radja van Djoelok zich met zijn gevolg aan wal, naar de woning van den radja van Kerti en brengt dezen zijn groet. Hetzelfde geschiedt bij Tongkoe moeda Ali, den vader der bruid. Feestelijkheden, chandoeri, worden nu aangericht, ossen geslacht, dag en nacht feestschoten gelost, opium geschoven, gedobbeld enz. enz. en aan de verschillende personen logies verschaft. 's Avonds brengt de bruidegom zijn eerbiedigen, slaafschen groet aan de ouders der bruid en trekt in hun huis, waar zich eveneens de voornaamste vrouwelijke bloedverwanten van beide zijden, rijk uitgedost, bevinden en zich blijven ophouden; de aanstaande schoonouders moeten zoolang een ander huis gaan bewonen. De bruidegom zet zich hier neder op de hem aangewezen plaats, omringd door het geheele vrouwen-comité, allen natuurlijk met de ernstigste gelegenheidsgezichten.

Nu treedt de bruid met neergeslagen blik en schuchteren tred het vertrek binnen en vertoont zich voor het eerst aan den bruidegom, die echter door niets zijne gemoedsbewegingen mag verraden; vreugde noch teleurstelling, verwondering noch verbazing mag zich op zijn gelaat vertoonen. Reeds in de verte maakt de bruid eene eerbiedige nijging voor haar aanstaanden heer en gemaal, nadert hem daarop in gebogen, onderworpen houding en kust zijne knie; hetzelfde doet zij bij zijne vrouwelijke bloedverwanten van eenige beteekenis en zet zich vervolgens eerbiedig achter den bruidegom neder, wien zij te eten geeft, zonder hieraan zelve te mogen deelnemen. Daarna zetten hare vrouwelijke bloedverwanten haar op

den schoot des bruidegoms, die zijne bruid echter niet mag aanraken en haar ook niet mag toespreken; de laatste vertoeft daar een poosje en verwijdert zich dan na den gebruikelijken kniekus weer even bedeesd en eerbiedig als zij is binnengekomen, om in het huis harer bloedverwanten den nacht door te brengen. De bruidegom slaapt op de plaats, waar hij zich bevindt, omringd door alle vrouwen, in het gedurende den ganschen nacht verlichte vertrek.

's Avonds van den tweeden dag moet de bruidegom aan de bruid den kniekus gaan geven, en wordt de laatste daarna door hare vrouwelijke bloedverwanten bij die des bruidegoms gebracht. Deze geven haar nu allen een geschenk in geld van vijf tot vijftig dollars; de bruid geeft nu den bruidegom weer evenals den vorigen avond te eten en wordt dan door de moeder des laatsten op diens schoot gezet. Zij verblijft daar nu wat langer en slaapt dien nacht en de volgenden in hetzelfde, steeds verlichte vertrek als haar echtgenoot, doch ver van dezen verwijderd. Langzamerhand onder plagerijen en aardigheden der omringende oude vrouwen mogen de jonggehuwden vertrouwelijker worden, doch eerst den zevenden dag worden zij door deze kwelgeesten geheel alleen gelaten en wordt het huwelijk als voltrokken beschouwd.

Den volgenden, dus den achtsten dag, maakt de gelukkige echtgenoot bezoeken bij de bloedverwanten zijner vrouw, tenzij hij redenen mocht hebben om onmiddellijk op echtscheiding aan te dringen, en betaalt aan de ouders de overeengekomen som, die hier vijfhonderd dollars was; deze voegen hierbij het dubbele bedrag en geven dit geld dan als bruidschat aan hunne dochter. Bovendien geeft de echtgenoot dien dag aan zijne vrouw nog een geschenk van runderen, eetwaren, gouden en zilveren sieraden, als arm- en voetringen, oorhangers, gordels enz. en rijke kleedingstukken. Verder behoeft hij haar nu nooit meer iets te geven dan nu en dan, als het hem bevalt, een geschenk en is, zoolang hij bij haar verwijlt, haar gast. Zij daarentegen is, zonder hare toestemming en die harer familie, niet verplicht haar echtgenoot te volgen, doch kan blijven wonen waar zij is en waar zij door hare familie

onderhouden wordt; de echtgenoot mag haar echter zoo dikwijls en zoo lang bezoeken als hij wil.

Op deze wijze hebben vele hoofden op verschillende plaatsen eene vrouw (hini of istri).

Hoe weinig waarborg voor geluk deze soort van huwelijken aanbieden laat zich denken, wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat de mannen zich bovendien volgens den koran nog zooveel bijwijken (goendik) mogen aanschaffen als zij onderhouden kunnen. Vele vrouwen zien dan ook hun echtgenoot slechts zeer zelden.

De kinderen, uit deze huwelijken voortspruitende, kan de man naar verkiezing tot zich nemen of bij de moeder laten.

De godsdienstige formaliteiten bij het sluiten van huwelijken zijn van weinig beteekenis en bepalen zich tot het lezen of zingen van een of ander hoofdstuk uit den koran; burgerlijke formaliteiten bestaan er volstrekt niet.

Den vijfden April bezochten we Pasei en Telok-Samoï nog even en keerden den zesden, over de verschillende stations Djamboe-ajer en Djoelok, naar Edi terug.

Verschillende werkzaamheden hielden ons daar tot den zestienden April bezig, toen wij in gezelschap van de Siak naar Soengei Raya stевenden. Deze laatste bodem moest hier eene lading atap innemen, bestemd voor Groot-Atjeh. Zooals wij reeds hooger vermeld hebben, was Soengei Raya van dit product ruimschoots voorzien. Said Djafar kwam eenige dagen met zijne beide jonge, aardige kinderen aan boord der Timor, om zijne opwachting bij den heer De Scheemaker te maken en aan dezen te worden voorgesteld, en den achttienden werd hier in kampong Bahroe onze vlag geheschen met de gebruikelijke formaliteiten.

Aan de monding der rivier woonde thans eene aan lepra- ziekte lijdende vrouw, aldaar door hare landgenooten neergeset, van al hare medemenschen afgezonderd, in een klein armoedig hutje. Alle voorbijkomende vaartuigen gaven haar het een of ander voor haar levensonderhoud; hare ledematen vielen achtereenvolgens af, tot zij hieraan zou bezwijken, indien zij vóór dien tijd niet door tijgers of ander wild gedierte

was verscheurd geworden. Dit was het tweede voorbeeld, dat wij van deze vreeselijke ziekte onder de Maleische bevolking van Soengei Raya zagen; onder de Atjehers daarentegen schijnt zij minder voor te komen. Onze officier van gezondheid Borst bracht haar kleeven, eten, drinken, potten en pannen, tot zelfs eenige toilet-artikelen, als zeep, olie, eau-de-cologne, een kam enz. enz., waarvoor ze uit dankbaarheid op de knieën viel, luidkeels den zegen des Allerhoogsten over dezen menschlievenden Hollander inroepende.

Bij deze gelegenheid vernamen wij omtrent de nabijgelegene Soengei Bajan de bijzonderheid, dat daar een bloedverwant van den sultan van Atjeh woonde, die in het bezit was van een sultanszegel, waarvan hij tegen goede betaling Atjehsche documenten en brieven voorzag, en alzoo een winstgevend handel dreef.

Onder allerlei drukten bleven wij tot den twaalfden Mei op Djoelok liggen. De gewapende booten N°. 23 en N°. 53, waarvan vele inlandsche opvarenden gedurende hun verblijf op de kust waarschijnlijk naar Pinang gedeserteerd waren, die niet door anderen konden worden aangevuld, werden vervangen door N°. 12 en N°. 85 en keerden kort daarop naar Java terug. Het Europeesche detachement werd op deze steeds in de monding der Djoelok-rivier gestationneerde vaartuigen op twintig man onder een officier gebracht en toen vertrokken we met den heer De Scheemaker naar Pedawa-besaar. De quaestie omtrent de verdeeling der inkomsten moest hier nog nader worden geregeld; daartoe kwam de jeugdige radja Said Mohammed met vele hoofden weder herhaaldelijk aan boord en maakten deze alzoo tevens kennis met den aanstaanden vertegenwoordiger der Nederlandsch-Indische regeering. Buiten den vroeger genoemden regent Said Galeiph waren toen de ketoeah's Tongkoe Nja di Kroeng, Toekoe Nja Lampasei, Panglima Kaum Lambait en Toekoe Said Oemar, hoofden van beide oevers der Pedawa-besaar-rivier, belast met het medebestuur en toezicht in dit staatje. Naar het scheen, was dit echter niet naar den zin der beide ouders van den jeugdigen vorst, die hierdoor hunne belangen benadeeld of hunne rechten verkort meenden te zien.

De jeugdige Said Mohammed bezat een slim, intelligent voorkomen en bewoog zich aan boord zeer vrij en gemakkelijk. Eens kwam hij met een kameraadje, evenals hij ongeveer twaalf jaar oud, bij den stationskommandant en verklaarde met een ernstig gelaat, dat hij dezen vriend tot een zijner ketoeah's had aangesteld; hij gaf dezen jeugdigen oudste voortdurend op hoogst ernstige wijze allerlei terechtwijzingen, als: »zit recht," — »blijf daar af," — »dat begrijp je nog niet," — en dergelijke.

Den zestienden ging de stationskommandant in gezelschap van den heer De Scheemaker, Said Djafar van Soengei Raya en schrijver dezes de rivier van Pedawa-besaar op. Aan den ingang vindt men op haar linkeroever Kotta-Pasir; na haar ongeveer een uur te zijn opgeroeid, kwamen wij aan de kampong Pantei-an, lig- en laadplaats der meer diepgaande handelsvaartuigen, op den rechteroever, waar het hoofd Toekoe Said Oemar zijn verblijf houdt. Een half uur verder passeerden wij de aan den linkeroever gelegene gedei Simpang en nog eenige minuten doorroeiende, legden wij voor de benting Kotta-Simpang aan, waar de rivier zich in twee armen, de Simpang-Kanan en Simpang-Kiri, splitst, welke de benting gedeeltelijk omgeven. Slechts de wallen en omheiningen dezer versterking waren te zien; er heerschte doodsche stilte, tot eenige nieuwsgierigen van de gedei Simpang langs eene, over de Simpang-Kanan naar Kotta-Simpang voerende, smalle en wankelende plank tot ons kwamen. Een dezer werd uitgezonden om Said Mohammed van onze komst te gaan verwittigen en hem uit te noodigen ons te komen ontvangen.

Intusschen trachtte, wat men bij het bezoeken dezer plaatsen trouwens bijna overal aantreft, een Chinees van deze gelegenheid gebruik te maken om ons omtrent zijne in Pedawa-besaar uitstaande vorderingen, met overhandiging van een ganschen bundel daarvan, in te lichten en de hulp van de Nederlandsche autoriteiten tot vereffening daarvan in te roepen. Hem werd echter te kennen gegeven, dat dit de tijd en plaats niet was om dergelijke zaken te behandelen en hij zich daartoe later maar op het kantoor van den assistent-resident te Edi moest vervoegen.

Said Mohammed maakte ons nu zijne opwachting; hij scheen juist uit het bad gekomen en was nog half ongekleed, met naakt bovenlijf en loshangende haren. De heer De Scheemaker verzocht hem daarom zich eerst te willen gaan kleeden. Hieraan voldeed hij onmiddellijk en kwam ons toen afhalen. Door een smallen, langen ingang kwamen wij binnen de zeer uitgestrekte ruimte, aan alle zijden door omheiningen, aarden wallen, dikke bamboedoerie hagen enz. omgeven. Hier stonden drie vrij groote woningen en eenige kleinere; overal heerschte nog steeds eene onaangenaam aandoende stilte, terwijl eenige Atjehers zwijgend heen en weer liepen of hunne werkzaamheden verrichtten, zonder van ons veel notitie te nemen.

Wij zetten ons onder eene pendoppo neder, waar Said Mohammed ons mededeelde, dat zijne moeder Tjoet Nja en zijn stiefvader Tongkoe Nja Aboe met de nieuwe bestuursregelingen weinig tevreden waren, en dat de eerste daarom een onderhoud verzocht om een en ander nog eens nader te bespreken. Dat werd toegestaan en na eenigen tijd begaf zich de vorstin uit hare woning naar een op een afstand van tweehonderd pas ongeveer van daar gelegene, kleinere pendoppo, vergezeld van haar echtgenoot, en verzocht ons haar eveneens derwaarts te volgen.

Wij moesten eene kleine soengei overgaan, waarbij een gewone boomstam tot brug diende, en door een aanleg van sirih- en peperplanten, vruchtboomen en groentenbedden wandelen, om op de tot de conferentie bestemde plaats te komen. Na wederzijdsche begroeting en de voorstelling van den heer De Scheemaker door den heer Bogaert als diens opvolger in het bestuur, zetten we ons op matjes neder. Tjoet Nja was eene kleine, tengere, reeds bejaarde vrouw, op wier gelaat de sporen van hevigen hartstocht onmiskenbaar te lezen waren. Zij was zeer rijk gekleed, tal van gouden versierselen bedekten borst, hals, armen en voeten; over alles lag echter een waas van onzindelijkheid verspreid, dat ons zeer mishagde; het haar was slordig terzijde gestreken en van achteren tot een knoop (kondei) samengebonden; roodbruine sirih-vlekken bedekten mond, lippen en handen. Zij is in Poeloe-Pinang

geboren. Tongkoe Nja Aboe was een nog jong, rijzig en stevig gebouwd man, net en zindelijk gekleed, gewapend met rentjong en roedoes, doch van een valsch, wantrouwend uiterlijk. Hij is geboortig uit Baija of Baijoe bij Telok-Samoï.

Met een stortvloed van woorden opende Tjoet Nja hare rede, hierop neerkomende, dat zij, die Pedawa-besaar had helpen stichten en er alles voor gedaan had, thans vreesde van hare rechtmatige aanspraken op het bestuur en op de inkomsten te zullen worden beroofd, aangezien haar zoon Said Mohammed, onder toezicht en voogdijschap van andere personen dan haar en haar echtgenoot, tot radja van Pedawa-besaar was aangesteld. Haar werd hierop medegedeeld, dat hierbij geheel overeenkomstig de landsgebruiken en de voorschriften van den Mohammedaanschen godsdienst was gehandeld, doch dat zij als moeder, bij wie Said Mohammed inwoonde, natuurlijk op dit kind steeds een billijken invloed mocht blijven uitoefenen en hem met hare raadgevingen mocht blijven steunen en voorlichten; dat Said Mohammed ook van zijn kant van zijne inkomsten aan haar mocht afstaan wat hem goeddacht, doch dat de voogdijschap van de andere hoofden, voornamelijk van Said Galeiph, broeder van haar eersten man Said Joesoef en eigen oom van Said Mohammed, alleen moest strekken om toe te zien, dat hiervan ten nadeele van dezen laatsten geen misbruik werd gemaakt.

Nu ontvingen wij door Said Djafar eene bedekte waarschuwing om op onze hoede te zijn, aangezien Nja Aboe kwaad in den zin had en amok wilde maken met het voornemen om nog dienzelfden dag den burgeroorlog te beginnen.

Wij waren dus, ofschoon er niets van latende merken, niet zoo geheel meer op ons gemak en gaven nauwkeurig acht op alles, wat er om ons heen voorviel. Terwijl Tjoet Nja ons, in buitengemeen vuile kopjes, eigenhandig thee schonk en vervolgens eenige vruchten ronddiende, werd het gesprek langzamerhand afgebroken en de wensch te kennen gegeven om ook aan de andere hoofden nog een bezoek te brengen en over deze aangelegenheid te spreken. Ongehinderd en ongedeerd verlieten we na onze afscheidsgroeten het vorstelijke paar en

begaven ons naar een der binnen de versterking staande groote huizen, waar Tongkoe Ri Nissam verblijf hield, dezelfde, die destijds de bemiddeling van den stationskommandant had ingeroepen om in zijn op de noordkust gelegen landje de vlag te verkrijgen. Hij was een woeste, reusachtige kerel, die met eenige volgelingen de Kotta-Simpang bezet hield om deze, zoo het noodig mocht zijn, te verdedigen, en die met Tjoet Nja op een zeer goeden voet scheen te staan. Hij scheen zich evenals Tongkoe moeda Angkassa, met wien hij zeer bevriend was, meer in andere streken dan in zijn eigen land op te houden, om als partijganger van de zich voordoende omstandigheden voordeel te trekken, en ontving ons zeer beleefd. Na een kort bezoek verlieten wij, vergezeld door Said Mohammed, Kotta-Simpang over de wankelende plank, die als brug over de Simpang-Kanan dienst deed, en begaven ons naar de gedei; een klein voetpad volgende, kwamen wij daar in weinige minuten aan.

Op ons gemak bezichtigden wij hier de goed voorziene, ruime winkels, waar buiten en behalve de overal voorkomende eetwaren, vruchten enz. vooral de rijke zijden kleedingstukken en met goud en edelgesteenten ingelegde wapenen onze aandacht trokken. Wij kochten daar eene met zilverdraad rijk gestikte Atjehsche saloeur en een met gouddraad doorweven sarong, ieder voor tien, en een gebatikden hoofddoek voor drie pilaardollars. Daar wij echter zooveel geld niet bij ons droegen, schoot Said Mohammed ons dat, door tusschenkomst van zijne moeder, welwillend voor, en zonden wij het hem later, door bemiddeling van den heer De Scheemaker, in dank van Edi terug. De rijke wapenen waren ons te duur, zij kostten van dertig tot driehonderd dollars per stuk; er waren dan ook keurige exemplaren voorhanden voor liefhebbers van verzamelingen of voor museums.

Bij Said Galeiph, den reeds meer genoemden regent, werd eenigen tijd gerust en over de zaken gesproken, terwijl honderde Atjehers, waaronder ook vele vrouwen, meisjes en kinderen, ons met goedaardige nieuwsgierigheid omringden. Vervolgens keerden wij naar boord terug. Van hier loopt een smalle weg

of pad naar Edi en passeert men den uit zee zichtbaren Boekit moeriam. Links en rechts van de rivier zagen we uitgestrekte pepertuinen; de productie van dit artikel is hier, zooals wij boven reeds meldden, vrij aanzienlijk en van uitstekende qualiteit.

Omtrent het ontstaan van den naam Pedawa zijn er twee verschillende lezingen. Volgens de eerste zou Peda de naam van een soort van visch zijn, waarvan het spook van de Djamboe-ajer-rivier, Ma-Edi, er op zekeren dag twee aan hare dochters zond, die in Pedawa-besaar en Pedawa-ketjil woonden; de eerste kreeg den grootsten visch (peda wa besaar), de tweede den kleinsten (peda wa ketjil). Volgens de tweede lezing waren de bewoners dezer plaatsjes altijd onderling oneenig en gaven de naburen er den naam van berdawa (standjes maken of zoeken) aan.

Vele plaatsen op de kust hebben haar naam aan boomen of planten te danken, als Djamboe(-ajer), Olim, Ara(koendoer), Semantoh, Boegieng, Djoelok, Bagau en andere.

Den zeventienden Mei begaven wij ons op uitnoodiging van den radja van Edi tegen zonsondergang naar diens huis, waarin deze ons een diner aanbood, gevolgd door Atjehsche volksfeesten. De assistent-resident, de stationskommandant, de kommandant van Zijner Majesteits stoomschip *Amboina*, de militaire kommandant, benevens alle overige beschikbare officieren van zee- en landmacht namen hieraan in uniform deel.

Bij aankomst in de kampong werden wij met eenige kanonschoten gesalueerd, door den radja, omringd door eene groote volksmenigte, ontvangen en zetten we ons in de reeds meermalen vermelde pendoppo, aan eene op Europeesche wijze gedekte tafel, neder. De verlichting was nog steeds hoogst eenvoudig en bestond uit een paar zoogenaamde stolplampen, van nachtpitjes voorzien, waarbij wij zelven spoedig eenige waskaarsen voegden. Het diner bestond uit soep, biefstuk met doperwten, gebraden eend met appelmoes, vruchten en dessert, waarbij wijn en bier werd geschonken, en viel ons zeer mede. Ook hierin konden we den invloed der Pinangsche Chineezers en de voorlichting der inlandsche bedienden van

den heer De Scheemaker bespeuren. De radja was geheel in Europeesche, deftig zwarte kleeding gedost en zat met enkele hoofden mede aan. Stellig volgde geen andere Atjehsche grootheid hem na in de wijze, waarop hij ons recipieerde en kon hij hun gerust tot voorbeeld strekken.

Na het dessert begon, onder een uitgespannen zeil, naast het huisje waarin wij gezeten waren, de Atjehsche dans (menari). Een sierlijk gekleed jongetje (sedatti), aan armen en voeten met gouden ringen versierd, figureerde als meisje en maakte allerlei bevallige bewegingen, draaiingen en kronkelingen met lichaam en ledematen, vergezeld van een zeer eentonig gezang, op de maat van allervervelendste muziek, voor een zestal eveneens sierlijk gekleede mannen. Deze mannen volgden den sedatti in al zijne bewegingen en beantwoordden zijn gezang op even eentonige wijze. Gewoonlijk behelzen deze zangen het verhaal eener liefdesgeschiedenis, dat soms drie nachten achtereen voortduurt, voordat zij tot eene ontknooping komt, en door de omringende menigte met de grootste aandacht en geestdrift wordt aangehoord. Nu stoorde een zeer onwelkome regen het vermaak. Wij gingen daarom onder een nabijgelegen huis, waar het droog was, over tot het bijwonen der vertooningen van onkwetsbaarheid. Onder eene afschuwelijke, oorverdoovende muziek van trommels, metalen bekkens en slepende gezangen begon een onkwetsbare (orang kabal) met eene ontbloote rentjong in de hand te dansen en mee te zingen, kwam daardoor al spoedig, in eene aan dolheid grenzende opgewondenheid en bracht zich toen met de grootste geestdrift steken in borst, buik, armen en beenen toe, zoo hevig, dat het mes er krom van werd — hetgeen niet voor de hoedanigheid van het staal pleitte —, zonder dat dit hem eenigszins scheen te deren of er een enkel wondje of een druppel bloed te zien was; hierdoor werd de onkwetsbaarheid bewezen. Vervolgens werden dezelfde toeren door andere personen en met andere wapens verricht, werd over de punten van dolken geloopt enz. enz. Natuurlijk was alles slechts eene quaestie van vlugheid en behendigheid, doch het bevestigde de lichtgeloovige omstanders in hunne meening

omtrent de onkwetsbaarheid hunner helden. Ons begon het spoedig te vervelen; ook nam de opgewondenheid der menigte zoodanig toe, dat de voorzichtigheid ons gebod niet te lang te blijven, waarom wij omstreeks middernacht weer de rivier afzakten en naar boord terugkeerden.

Sinds eenige dagen was Tongkoe Tjihik begonnen, door tusschenkomst van den pachter, voor eigen rekening een huis voor den heer De Scheemaker te doen bouwen, op eene tusschen het strand en de gedei, aan den weg gelegene verhevenheid, Boekit Sjabandar genaamd, als een soort van retributie voor hetgeen Edi reeds van de weldaden van ons bestuur geprofiteerd had. Het verschil tusschen Edi en Gigieng, waar de radja weigerde grond tot vestiging eener versterking aan het gouvernement af te staan, was hierin zeer in het oog vallend.

Intusschen was de equipage van de Timor langzamerhand door schepelingen van andere schepen van het blokkadeskader versterkt geworden en kon dus aan het plan tot meer afdoende afsluiting en isoleering van Simpang-Olim een begin van uitvoering gegeven worden.

Den negentienden April ging de gouvernementsstoomer Siak, versterkt met een detachement van vijfentwintig Europeesche matrozen onder den luitenant-ter-zee tweede klasse Wouters, met hoog water de Koealla Simpang-Olim binnen en vatte post op de Soengei roesa, voor de Soengei Simpang-Olim. Van dit punt uit, waar ook de Soengei Pau en de Soengei Belah samenvallen, en dat daarom door de Atjehers Soengei poeut (Soengei ampat), de vier Soengei's, genoemd wordt, werden alle rivieren voortdurend bezocht en door den luitenant-ter-zee Wouters opgenomen en in kaart gebracht. Nadat een paar kleinere prauwtjes gedurende de eerste dagen waren buitgemaakt, vertoonde zich hier later geen enkel vaartuig meer en kon de afsluiting als volkomen worden beschouwd.

Ook op de Arakoendoer-rivier zou een dergelijk stoomscheepje worden gestationneerd.

De buiten liggende oorlogsschepen moesten deze stoomers van alles, vivres, steenkolen, water, ververschingen, geneeskundige hulp enz. voorzien en ook op het eerste alarmsein (een of

Benting van Edi Besaar.

Huis van den Assist. Resident te Edi Besaar.

meer vuurpijlen) gewapende assistentie verleenen. De werkzaamheden op het station werden hierdoor in geen geringe mate vermeerderd.

Den vierentwintigsten Mei bezochten wij Djoelok en kwam de radja met zijne hoofden aan boord, om door den stations-kommandant met den heer De Scheemaker te worden in kennis gebracht. Beide autoriteiten namen den volgenden dag Gloempang en Rantau Pandjang in oogenschouw en brachten den radja een bezoek terug.

Den dertigsten Mei begaven bovenvermelde autoriteiten zich in gezelschap van Tongkoe moeda Angkassa en eenige officieren der Timor te Pasei aan wal. Nadat ook daar de formeele voorstelling der hoofden had plaats gevonden, maakten wij er eene zeer interessante wandeling. De rivier werd namelijk een eind opgevaaren; uit de talrijke op den oever aanwezige visch-netten en fuiken konden we tot de groote uitgebreidheid der Paseische visscherij besluiten.

Aan een open grasveld aan den linkeroever, in de nabijheid eener met dikke bamboedoerie omgroeide verlaten benting, Kotta Gloempang, aangekomen, stapten wij aan wal. Wij wachtten er tot eene oude, aanzienlijke vrouw, die ons scheen voor te gaan, er eveneens was aangekomen. Geleid door Tongkoe moeda Angkassa zelf en een aantal zijner hoofden en volgelingen, wandelden wij nu het prachtige land in. Langs schilderachtig gelegen Atjehsche huizen, steviger, fraaier en grooter dan wij ze totnutoe in Atjeh gezien hadden, omgeven door nette, omheinde tuinen met vruchten, groenten en bloemen, langs heerlijke, vruchtbare rijstvelden aan alle zijden omringd door welvarende kampongs in den rijksten Indischen bloemen- en plantentooi verscholen, kwamen wij aan het doel van ons tochtje, Kotta-Karang.

Hier bevonden zich twee oude, wit marmeren graven, naar gissing twee meter lang, één meter hoog en breed, rondom versierd met allerlei zinnebeeldige, kunstig daarop uitgebeitelde figuren en opschriften, welke de Atjehsche sage de graven van Nabi Joesoef (den profeet Jozef) en zijne vrouw noemt. Hoezeer de ons omringende bevolking, officieel tot onze vijanden

(Pasei Gedong) behoorende, ons op dezen tocht volstrekt geen overlast aandeed en ons rustig en kalm liet begaan, zagen ze ons bij deze graven blijkbaar met een soort van wantrouwen aan. Wij bepaalden er ons daarom toe, de steenen omheining, die de graven omgaf, over te gaan en ze vluchtig van naderbij in oogenschouw te nemen. Zij waren beide door een dak voor den ergsten invloed van regen en zonneschijn beschermd en nog door een steenen muurtje omringd. Een zeer oude, reusachtige boom stond even buiten de eerste door ons overschreden omheining; hij behoorde eveneens tot de geheiligde verzameling.

Een onderzoek naar namen of jaartallen, het maken van teekeningen of schetsen lieten wij na, wetende hoe de bevolking hierin dikwijls ergernis of aanstoot vindt. Het was reeds veel, dat wij als »kafirs» de geheiligde plaats betraden en de graven aanraakten, terwijl de ons vergezellende hoofden er allen buiten bleven; doch wanneer later de omstandigheden het beter zullen toelaten, zullen deze graven, evenals de vroeger vermelde ruïnes aan den rechteroever der rivier, voor een liefhebber de moeite van een uitstapje, zeer zeker beloonen en deze regelen kunnen daartoe misschien een aanleiding zijn. Wie weet, hoeveel andere merkwaardigheden de klassieke boden van Pasei dan nog aan den dag zal brengen.

De terugtocht werd in even goede orde volbracht en aan den overkant eener sawah wees men ons toen nog de kampong Samoedra, waaraan het eiland Sumatra waarschijnlijk zijn lateren naam ontleend heeft. In Niemann's »Bloemlezing uit Maleische geschriften», tweede gedeelte, vindt men op bladzijde 124 van de daarin voorkomende geschiedenis van Atjeh een bezoek vermeld van den sultan Iskander Tsani Ala-oed'din Mogajjat Sjah Djohan Berdaulat, omstreeks het jaar 1640 aan deze graven en aan Samoedra gebracht. Hierbij wordt echter niet gemeld, waar dit Samoedra lag. Volgens sommigen toch moet het oude Samoedra zich aan den linkeroever der Djamboe-ajer-rivier bevonden hebben.

Met den heer De Scheemaker werden nu nog den volgende dag Telok-Samoï en Kerti aangedaan. Op de laatste plaats ging

de stationskommandant met genoemden heer de Kerti-rivier ongeveer anderhalf uur op en bezocht er de aan een linker zijtak gelegene kampong en gedei Djerat mandjang. Hier werden de radja en hoofden op de gebruikelijke wijze aan den heer De Scheemaker voorgesteld, waarna wij naar Djoelok terugkeerden.

Reeds herhaaldelijk had Tjoet Lambak van Tipian-batoe Edi bedreigd en het ons op verschillende manieren lastig gemaakt, totdat ten laatste de stationskommandant Tongkoe Tjihik Edi gemachtigd had, het grondgebied van dezen onruststoker en de daarop gelegene benting Kotta Ngawas te bezetten. Tongkoe moeda Angkassa had dit, naar de boven beschreven wijze van oorlogvoeren der Atjehers onder elkaar, zonder bloedvergieten uitgevoerd; de jeugdige Tongkoe Samahoen, zoon van Tongkoe Bintara Ibrahim van Pasei, was er als bevelhebber achtergebleven.

Den vierden Juni nu gingen de stationskommandant, de heer De Scheemaker en de kommandant der strandbenting, alsmede de kommandant van de Bommelerwaard met zestig bajonetten, geleid door Tongkoe moeda Angkassa, derwaarts eene militaire verkenning maken, aangezien reeds meermalen omtrent de dreigende houding van Tjoet Lambak in de nabijheid van Tipian-batoe was gerapporteerd geworden. De wandeling door de pepertuinen langs de huizen van Tipian-batoe en over Kotta Ngawas liep echter zonder eenig nader voorval af; echter hadden de autoriteiten terreinkennis opgedaan, noodzakelijk ter juiste appreciatie der nu en dan inkomende berichten.

Den negenden Juni kwam Tongkoe Tjihik Perlak met zijne hoofden bij Boga op de Timor, om aan den heer De Scheemaker te worden voorgesteld, en den tienden Juni gingen de stationskommandant en genoemde heer de Perlak-rivier op om dat bezoek te beantwoorden en tevens een uitstapje naar de meer aangehaalde petroleumbronnen te maken, waaraan schrijver dezer regelen het genoeg had deel te nemen. Daartoe werd, als gewoonlijk bij dergelijke tochten, van de stoombarkas gebruik gemaakt, terwijl eene ruime sloep, van de verschillende benoodigdheden voorzien en ons tot verblijfplaats dienende, door haar gesleept werd.

Na met eenige moeite tusschen de talrijke en uitgestrekte banken, die voor de monding der Perlak-rivier liggen, te zijn doorgevaren, kwamen we er 'smiddags te twaalf uren in. Zij is zeer diep en breed; huizen of tuinen zagen wij aanvankelijk weinig, slechts hier en daar eenige opengehakte plaatsen, waar men met ontginning was aangevangen of wel zich van bouwmetaal had voorzien, en kleinere boschpaden, die wie weet waarheen voerden en overigens vertoonde de rijkste tropische plantengroei, dien men zich denken kan, dicht ineengegroeid, met orchideeën bedekt, op vele plaatsen zoodanig onder frissche, bloeiende slinger- en hangplanten verborgen, alsof er een kunstmatig gordijn van groen was voorgehangen, zich aan ons oog. Zonderling mag het heeten, dat, terwijl vele meer zuidelijk gelegen rivieren, als die van Deli, Batoe-Bara, Assahan en Siak, wemelen van krokodillen, deze hier slechts in kleinen getale voorkomen.

Na een groot uur stoomens bereikten wij de benting Kotta menanggara, welke hier de rivier over eene groote lengte volkomen bestrijkt. Toen Perlak gedurende den oorlog met Edi ons nog vijandig gezind was, hadden de Perlakkers hier de rivier met groote houten vlotten, voorzien van aanzienlijke hoeveelheden petroleum, afgesloten, met het plan deze bij eventueele nadering onzer sloepen in brand te steken en zoo de rivier te doen afdrijven. Van deze vlotten was nu echter niets te bespeuren. De bocht, welke de rivier hier maakt, heet Leboe menanggara; in het algemeen worden alle dergelijke krommingen op de rivieren Leboe genoemd. Nu nam het terrein een gansch anderen vorm aan; rijke vlakten, met grazende kudden bedekt, wisselden af met lachende kampongs, welker huizen verborgen lagen tusschen duizende vruchtboomen en bloemen van allerlei soort, maïs, suikerriet en groentetuinen. Het gezicht was verrukkelijk schoon en bracht ons in bewonderende opgetogenheid. Bijna alle huizen bezitten een aan de rivier op palen uitgebouwd steigertje, aan het einde van een klein, besloten huisje voorzien, waarin de bewoners zich gewoonlijk baden en wasschen en dat tevens tot uitkijk dient, als er wat op de rivier te zien valt. Ook is het bij zonsop-

of zonsondergang en bij helder maanlicht de geliefkoosde plaats om gezellig te kouten, geschiedenissen te verhalen of zich aan een oostersch dolce-far-niente over te geven.

Ook thans stroomde de bevolking, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, op het gezicht der stoomsloep en der Hollanders, van alle zijden naar den oever en waren de badhuisjes met bontgekleede nieuwsgierigen gevuld; andere gezelschappen weer zaten in de schaduw van een breedgetakten waringinboom ons op hun gemak op te nemen.

Bosschen van kokos-, areka- (pinang), arèng- (sago) en waaierpalmen gaven aan het landschap dien eigenaardigen stempel, welke den tropischen plantengroei kenmerkt; doch bovendien werden deze onafgebroken afgewisseld en aangevuld door de met bloemen of vruchten beladene hooge nangka-, mangga-, doerian- en ramboetan-boomen, de lagere oranje-, sinaasappel- en papaja-boomen, pisangstruiken en suikerriet, en de dicht bij den grond groeiende ananassen en semangka's; gansche kudden in de rivier badende buffels wendden de nieuwsgierige koppen blazende naar ons toe.

Ditmaal bespeurden wij verscheidene schoone, jeugdige vrouwen of meisjes, die niet de minste schuwheid of verlegenheid aan den dag legden; nu en dan riepen ons hoofden, goedhartige grijsaards of wel onschuldige kinderen hun vriendschappelijk »Wa salam aleikoem" of »tabeh toewan" toe. Allen waren zeer goed gekleed en het geheel maakte op ons den indruk, dat Perlak eene bij uitstek vruchtbare, sterk bevolkte landstreek moest zijn, waar eene vrij groote mate van welvaart moest heerschen.

Na eerst de kampongs Blang Batoe besaar, verblijfplaats van Panglima prang moeda Hoessin, en Pasir Poetih, verblijfplaats van Panglima moeda Pasir Poetih, op den rechteroever en nog verscheidene kleinere verzamelingen van huizen op beide oevers te zijn gepasseerd, kwamen wij te vier uren voor de hoofdplaats en gedei kampong Bahroe, waar wij de Nederlandsche vlag zagen waaien en waar Tongkoe Tjihik Perlak ons met de meesten zijner hoofden stond op te wachten.

Wij stapten hier aan wal en betrokken de balei, een leeg-

staand gebouw, dat door de hoofden bij officieele en plechtige gelegenheden gebruikt wordt. Bovendien vindt men in elke kampong van eenige beteekenis eene mandarsah, hetwelk een dergelijk gebouw is als de balei, door alle doortrekkende vreemdelingen in gebruik mag worden genomen en dus als passantenhuis kan worden beschouwd.

Aangezien zich in deze balei niet het minste meubilair bevond, haastte de radja zich, toen hij vernomen had, dat wij er den nacht wenschten door te brengen, het vertrek met matjes te doen beleggen, van gordijnen te doen voorzien, en er eenige stoelen en verlichting te doen aanbrengen; eene houten kist, met eenig lijnwaad bedekt, figureerde als tafel. Bij ondervinding wetende, dat op dergelijke plaatsen gewoonlijk weinig te krijgen is, hadden wij zelven al het benoodigde, zoowel eet- en drinkwaren als beddegoed, medegenomen. Vruchten en kokosnoten werden ons in overvloed aangeboden en een stookplaats, waarin wij voor ons en de opvarenden der beide sloepen konden koken, werd er gereedgemaakt. Een kleine Maleische koopman, van Padang afkomstig, die zeer goed Maleisch sprak, was ons bij een en ander van veel dienst; en op die wijze richtten wij ons zoo goed mogelijk in.

De radja, wiens woning een eind hoogerop lag, en vele hoofden bleven ons tot 's avonds laat gezelschap houden; met sommigen dezer laatsten wandelden wij de sawah over, welke van alle kanten ook weer door verspreide woningen en tuinen omringd was, tot een punt, waar onder het lommer van dicht geboomte de weg naar Soengei Raya en Langsar voert en tevens de Koealla Legoer ontstaat. Deze sawah is hier ongeveer vijfhonderd meter breed, en men deelde ons mede, dat de radja en eenige hoofden reeds lang een plan beraamd hadden om van de rivier bij kampong Bahroe een kanaal naar dit punt te graven, ten einde daardoor eene nadere en stellig betere gemeenschap met de zee te verkrijgen. Dat plan is echter, waarschijnlijk ten gevolge van de herhaalde oorlogen, gebrek aan geld, wilskracht en ondernemingsgeest en vooral van tegenwerking der andere in Perlak zoo hevig tegenover elkander staande politieke partijen totnutoe niet tot uitvoering

gekomen; het scheen ons niettemin toe wel degelijk levensvatbaarheid te bezitten. Ook de gedei en een gedeelte der rivieroeveren werden door ons bezocht; overal troffen ons de welige groeikracht en vruchtbaarheid des bodems; de winkels daarentegen droegen sporen van gebrek aan handels- en ondernemingsgeest en konden bijvoorbeeld niet in vergelijking komen met die van Pedawa-besaar of Edi.

's Avonds had er ter onzer eere een Atjehsch dans- en chandoerifeest plaats, evenals wij dat reeds te Edi hadden bijgewoond, dat tot laat in den nacht voortduurde. Karbouwen werden voor de bevolking geslacht; ook bracht de sjabandar (havenmeester) Sjech Mahmoed ons eenige geurige doerians, zoo terecht door Wallace de koningin der oostersche vruchten genoemd; het waren de allereerste van dezen moesson en met veel moeite verkregen; wij waardeerden deze beleefdheid dus ten hoogste en vergastten ons recht aan dit geschenk. Op ons verzoek bezorgde de radja ons tevens eenige Atjehsche munten, twee gouden mas of amas, ter waarde van een achtste dollar of piaster (de eene had tot opschrift »Padoeka Sri Soelthan Tadjoe'l' alam Sjah'', de tweede »Padoeka Sri Soelthan Inajat Sjah''; beide vorstinnen hebben in de laatste helft der zeventiende eeuw in Atjeh geregeerd) en twee tinnen of looden kasja's of pèngs met het opschrift »bandar Atjeh daroe's' salam'', waarvan er achthonderd een mas uitmaken. De eerste worden in Atjeh, waar de pilaardollar en de koperen pasmunt der Straits-settlements uitsluitend als handelsmunt gelden, weinig meer gevonden; ook de laatste verdwijnen meer en meer. Omtrent de geschiedenis van Perlak vernamen wij nu onder anderen nog, dat de radja Tongkoe Tjihik, vroeger Nja Bintam, daarna Nja Kroeng Bahroe geheeten — deze Atjehsche hoofden veranderen meermalen bij wijziging van rang of positie ook hunne namen —, met Nja Soerat van Pasangan gehuwd was, uit welk huwelijk Tongkoe moeda Pasangan, de vermoedelijke opvolger, gesproten is. Eene dochter van den radja, Nja Djafia, is bestemd de vrouw te worden van Said Mohammed van Pedawa-besaar. Eene nicht (broedersdochter), Nja Tjoet Tjolak, is gehuwd met Tongkoe Bintara, radja

van Djoelok, eene tweede met Tongkoe Hassim van Tjadeh (Groot-Atjeh), eene derde met Panglima moeda Pasir Poetih. Panglima prang moeda Hoessin is de volle neef en Tongkoe Tjihik panglima besaar, wiens zoon aanspraak op den troon van Perlak beweert te hebben, was de achterneef van Tongkoe Tjihik Perlak.

Wij ontmoetten er ook eenige Gajo's, die hier veel met hunne vaartuigen de rivier komen afzakken en soms eene maand of meer aan de reis heen en weer besteden. Zij brengen getah-pertjah, dammar, rottan, lilin, minjak sappi, gading, gambier, tabak en ook stofgoud ter markt, waarvoor ze zout, lijnwaden enz. inruilen. Hun uiterlijk herinnert aan de Alfoeren (bergbewoners) van Celebes en uit de Molukken; zij spreken een eigen, onverstaanbare taal. Verschillende Perlakkers deelden ons mede — en wij hoorden dat in Tamiang, waar we ook van deze Gajo's ontmoetten, bevestigen — dat hun land prachtig is; onder anderen moet zich daar een groot zoetwatermeer (Laoet tawar) bevinden, aan welks boorden sterk bevolkte kampongs zijn gelegen en waarvan de Soengei Pasangan op de noordkust eene uitwatering moet zijn; de vrouwen der Gajo's moeten zeer schoon wezen.

Na zes dagreizen de rivier opwaarts kan men uit Perlak het gebied van radja Patiambang bereiken. Dat stemt geheel overeen met het verhaal van een Groot-Atjeher uit Marassa, die het land der Gajo's van uit Djoelok bezocht had en dien de stationskommandant meermalen ontmoette. Deze had daartoe een moeilijken weg door de meer binnenlands gelegen streken van Edi-tjoet, Edi-besaar en Pedawa-besaar gevolgd en was toen aan de Perlak-rivier uitgekomen op een punt, ongeveer vijf dagreizen van de gedei kampong Bahroe verwijderd. Van daar had hij de Oeloe in één dag bereikt. De Perlak-rivier schijnt alzoo op den Tafelberg, door de Atjehers boekit Semoeang genaamd, te ontspringen en de weg naar de Oeloe schijnt daar bezuiden langs te loopen.

Verder verhaalden ons de Perlaksche hoofden dat, zoo er kustbewoners naar het land der Gajo's of Alas gaan, deze zeer goed worden ontvangen en onthaald. Zij krijgen dadelijk eene vrouw, doch komen slechts met moeite en gevaar weer

weg, daar de bewoners hen niet meer willen laten vertrekken, uit vrees dat de verhalen omtrent den rijkdom des bodems, de schoonheid des lands en vooral het aanwezig zijn van goud, de hebzucht van vreemden zullen opwekken. Het menschen-eten schijnt onder de Gajo's en Alas, evenals onder de Batta's, nog in zwang te zijn.

Het grootste gedeelte hunner producten voeren zij naar de westkust, en wel voornamelijk naar Rigas, Malaboe en Tampatoean, vroeger naar Soesoeh. In den westmoesson sneeuwt het op hunne bergen meermalen.

Dat alles in aanmerking genomen, zou het niet onmogelijk zijn, dat deze Gajo's en Alas en de door Junghuhn genoemde noordelijke Batta's, bewoners van een landschap Daho, dat naar een meer van dien naam zoo heet, een en dezelfden zijn.

Het afsteken van een paar vuurpijlen verhoogde de feestelijke stemming der om ons heen verzamelde menigte.

Wij sliepen op den bodem der balei op de door ons medegevoerde eenvoudige legerstede, terwijl een paar schildwachten voor het gebouwtje en voor de sloepen de wacht hielden. De aanwezigheid van duizende venijnige muskieten, gevoegd bij het bewustzijn te slapen in een vreemd huis, onder eene bevolking, die ons een jaar geleden nog aan stukken zou hebben willen snijden; de kans op een bezoek van ongedierte, als slangen, schorpioenen en duizendpooten, dat alles was oorzaak dat de rust niet veel te beteekenen had, zoodat ten minste schrijver dezes zich gelukkig rekende, toen de klanken der eentonige gezangen van de Mohammedaansche bidders uit de nabijgelegen huizen den naderenden dageraad aankondigden.

Het nachtelijke concert der myriaden insecten, dat in de tropen van zonsondergang tot zonsopgang onafgebroken voortduurt, verstomde en uit het omliggende bosch klonk ons de diepe, volle slag der beo's in de ooren, het sein voor vele andere vogels om met het vroolijke morgenaccoord in te stemmen. De gezellige hanen uit de naburige kamponghuizen trachtten door hun gekraai de bewoners te wekken.

Wij spoedden ons het huis uit; daarbuiten stroomden ons de welriekendste geuren van melatti, kenanga, jasmijn en vele

andere ons onbekende bloemen tegemoet, terwijl ons oog door de goud- en purperkleuren der morgenlucht, door de frissche met dauw als met de schitterendste edelgesteenten overdekte en gedrenkte planten en bloemen, gestreeld werd.

Na ons door een heerlijk stortbad in een nabijgelegen badhuisje te hebben verkwikt en verfrist, zagen we allengs ook de bewoners te voorschijn komen en zich met loome schreden naar de rivier richten, waar zij nog eerst eenigen tijd, tegen de frissche morgenlucht in den sarong gewikkeld, ineengedoken en sprakeloos bleven genieten, alvorens zich in de rivier te baden.

De tropische morgenstond is overal onbeschrijfelijk genoot en zielverheffend; alle zintuigen worden dan op de aangenaamste wijze gestreeld en men gevoelt zich vroolijk en levenslustig gestemd.

Na een weinig toilet te hebben gemaakt, eene kleine wandeling gedaan en een versterkend ontbijt gebruikt te hebben, namen we weer plaats in de sloepen en stoomden de rivier verder opwaarts.

Langzamerhand begonnen hare oevers een anderen plantentooi te vertoonen. Aan den rechteroever passeerden wij de werkelijk schilderachtig gelegen kampong Toealang, waar het huis van den radja staat en waar wij zijn tweeden zoon Nja Daoed medenamen, om den tocht verderop met ons mede te maken. Ook had Panglima moeda Pasir Poetih, daar de onder zijn bestuur staande streek het doel van onzen tocht was, alsmede de sjabandar bij ons plaats genomen.

Vervolgens kwamen wij langs het aan den rechteroever gelegen heilige graf (kramat) van Tongkoe di Brengis. Gaandeweg werd het terrein heuvelachtiger; nu en dan verhieven zich aan beide zijden der rivier hooge toppen, waardoor zich de stroom met geweld een weg scheen te hebben gebaad. Op een daarvan aan den linkeroever bevond zich de kramat van Tongkoe di Goedam, werwaarts de Atjehers pelgrims-(chandoeri)tochten maken. Het zijn deze heuvels (boekit) die men van uit zee, over de lage kuststrook heen, in het Perlaksche ziet liggen.

De rivier maakte soms zeer sterke kronkelingen, zoo zelfs, dat wij eens de sloepen uitstappende eene grasvlakte van vijfenzeventig pas breedte overgingen en aan de andere zijde de rivier weer terugvonden, terwijl de stoombarkas ruim een half uur besteedde om de daar gevormde bocht der rivier af te stoomen. De oevers waren nu eens hoog, steil en steenachtig, met hooge boomen bedekt, dan weer laag en moerassig, begroeid met alang-alang (lang gras of riet) of nipahpalm, hier en daar met verspreide huizen, dorpen of tuinen bedekt; vooral trof ons de prachtige bloementooi van sommige hooge boomen, welker kruinen reusachtige bouquetten geleken en ons herinnerden, dat wij ons in het land van de *Rafflesia* bevonden.

Na vier uur stoomens, waarbij de tegenstand van den stroom hoe langer hoe sterker werd, en wij op het laatst niet meer dan twee à twee en een halve mijl behielden, kwamen wij aan de kampong Rantau pandjang, tweede verblijfplaats van Panglima moeda Pasir Poetih, aan den linkeroever gelegen. Hier stapten nog een paar inlandsche hoofden, beter met den loop der rivier bekend, in de sloep en gingen we onmiddellijk verder door. Te halftwee ongeveer kregen wij de in de verte amphitheatersgewijze aan den oever gelegen kampong Blang Simpo in het gezicht, een panorama, zoo lachend en vriendelijk, dat wij allen als uit één mond een uitroep van bewondering slaakten. Het was de verblijfplaats van Tongkoe Nja Ali, den zoon van den reeds hooger genoemden Tongkoe Tjihik panglima besaar, die den tegenwoordigen vorst gedurende korten tijd van de regeering had weten te berooven, doch in den daaruit gevolgden oorlog om het leven gekomen was. Op deze gebeurtenis grondde Nja Ali thans zijne aanspraken op den Perlakschen troon.

Hier kwam de stoombarkas tot onze groote spijt vast te zitten; wij hadden nog zoo gaarne den tocht verder voortgezet. Slechts met veel moeite, waarbij een dertigtal Atjehers ons welwillend hielpen, kregen wij de stoombarkas los, doch durfden nu niet verder doorgaan, daar, zoo we nog eens vastraakten, met het sterk vallen van het rivierwater, het

loskomen misschien eene quaestie van langen duur zou worden. Tot hiertoe hadden we overvloed van water gehad, en wanneer de rivier eens goed opgenomen is, zal men deze zeker veel verder kunnen opvaren. De inlanders verhaalden ons, dat zij de uitwatering is van een meer, Telok Dalam geheeten, dat men met sloepen gemakkelijk bereiken kan en dat tot het gebied van Tongkoe panglima Kaum Balei behoort.

We stapten aan wal om Tongkoe Nja Ali, vroeger door den heer Bogaert reeds meermalen te Edi ontmoet, een bezoek te brengen. Hij was een jongmensch van hoogst aangenaam, innemend voorkomen. Onder een breedgetakten waringinboom gezeten, vermaakte hij zich met eenige andere Atjehsche jongelieden met een Atjehsch spel, dat wel eenige overeenkomst met ons knikkeren had. Terloops zij hier opgemerkt dat de zuster van Tongkoe Moeda Ali, Nja Bang, gehuwd is met Tongkoe Tjihik Edi. Men verzocht ons beleefd plaats te nemen en bracht ons jonge kokosnoten. Onder het voeren van een gesprek over onverschillige onderwerpen zagen wij gedurende eenigen tijd het spel aan.

Hierop keerden wij naar Rantau pandjang terug en kwamen daar tegen vier uren 's namiddags aan; wij besloten daar te overnachten. Een vrij armoedig huis werd ter onzer beschikking gesteld; het was op eene hoogte gelegen op eenigen afstand van den oever, in de nabijheid van de kramat van Tongkoe Tjihik Bri. Wij richtten er ons, evenals te kampong Bahroe, zoo goed mogelijk in, lieten er ons maal en dat der overige opvarenden bereiden en hadden nog gelegenheid door de daarachter gelegene, vrij welvarende kampongs een wandeltochtje te maken. Het viel ons op, dat de wegen hier zooveel beter onderhouden waren dan in kampong Bahroe. Dat is zeker hieraan toe te schrijven, dat Rantau pandjang de afvoerplaats is der petroleum, welke de aan Panglima Moeda toebehoorende bronnen voortbrengen. Achter de kampongs ligt eene uitgestrekte, prachtige sawah van waar een voetpad, over de daarachter gelegene heuvels, naar Pedawa-besaar voert.

Ofschoon Panglima Moeda ons zeer goedgezind scheen, waren we toch gedurende den nacht op onze hoede, daar het

geluid van eene in eene naburige kampong feestvierende en zingende, dus waarschijnlijk opgewonden menigte den ganschen avond tot ons doordrong. Buiten onze bedienden en schildwachten waren ook een paar gewapende Atjehers door Tongkoe panglima Moeda aangewezen om 's nachts bij ons huis de wacht te houden, terwijl dit hoofd zelf 's nachts eenige malen eene ronde om het gebouwtje kwam maken.

De volgende morgenstond bood ons bij het ontwaken hetzelfde aangename en genotvolle tooneel aan als wij den vorigen dag hadden waargenomen. Reeds spoedig na zonsopgang begaven we ons, vergezeld van slechts twee met Beaumont-geweren gewapende matrozen, Panglima Moeda, den sjabandar en een talrijk gevolg, op weg naar de petroleumbronnen. Eerst trokken wij eenige heuvels met tusschenliggende sawah's over en volgden toen den rand van een dicht bosch; de vruchten van een jongen, krachtvollen doerianboom, volgens den sjabandar den besten uit den ganschen omtrek, verspreidden hier haar onaangename geur; want even aangenaam als de smaak van de doerian is, even onaangenaam is de reuk. De mededeeling dat dit tevens de geliefkoosde verblijfplaats der tijgers was, vonden we evenmin streelend.

Een slechte weg, op de lagere gedeelten zeer modderig, zoodat hij over eenige er middendoor geworpen boomstammen moest gepasseerd worden, waarbij onze mindere vlugheid meermalen oorzaak was, dat we misstapten en tot over onze schoenen in de modder zakten, hetgeen niet weinig de hilariteit onzer Atjehsche vrienden opwekte, — die weg dan bracht ons aan prachtige grasvelden, bedekt met kudde vreedzaam grazende buffels. Zij werden volgens onze geleiders echter ook dikwijls door olifanten en rhinocerosen bezocht en waren begroeid met verschillende gras- en kruipplanten en vele groepjes bloeiende struik- en heestergewassen.

Na een klein uur loopens, waarbij we nog een vijftal ravijntjes, langs de gewone primitieve bruggen (boomstammen) overgingen, bereikten wij een oorspronkelijk woud, welks boomen, van honderd tot honderdvijftig voet hoog, een dak van loof vormden, waardoor geen zonnestraal heendrong. Eene

oneindige verscheidenheid van slingerplanten, lianen, rottansoorten en orchideeën vulde de ruimte tusschen de reusachtige stammen aan, waaronder de Atjehers ons de prachtigste houtsoorten, als kajoe besi, tamboesoe, ambaloe, ambatjang en andere aanwezen. Het geluid onzer stemmen bracht de gansche apen- en vogelwereld in beweging, die met hunne schrille, gillende organen de statige stilte van het woud plotseling verbraken en een oorverdoovend geraas maakten. Vooral van eene groote soort van zwarte apen (siamangs) zagen wij er eene menigte. Een paar schoten met onze Beaumont-geweren, door de Atjehsche hoofden gelost, deden deze dieren met groot geweld naar een ander gedeelte des wouds verhuizen. In de verte hoorden we nog de geluiden van andere woudbewoners.

Een klein half uur verder bereikten wij het doel van onzen tocht, de petroleumbron, waarvan de doordringende reuk zich reeds op grooten afstand verspreidde. Zij was op de plaats, waar de olie uit den grond opwelt, met een stevig hekwerk omheind en afgesloten; onder den grond door liep de olie in een daarbuiten gebouwden houten vergaarbak, welken men het best bij een onzer groote regenbakken kan vergelijken en die eveneens met een stevig luik en slot gesloten werd. De zich hierin verzamelende ruwe petroleum werd tweemaal daags voorzichtig met kleine, uit het blad van den pisang vervaardigde emmertjes (timba) van het aanwezige water afgeschept. Onder in deze emmertjes bevindt zich een klein gaatje, waardoor het meegeschepte water wegloopt; dit is melkachtig wit van kleur, terwijl de petroleum daarentegen eene bruingroene tint heeft. Zoodra dus het witte straaltje ophoudt en door een bruin straaltje vervangen wordt, is er alleen petroleum overgebleven en wordt deze in lange, holle bamboezen gegoten; men begrijpt, hoeveel op deze wijze verloren gaat.

Een man draagt twee of drie dezer bamboezen op den rug naar Rantau pandjang, waar de petroleum aan handelaren der overige Perlaksche kampongs en van andere Atjehsche kustplaatsen verkocht wordt. Het vervoer derwaarts geschiedt in

groote steenen potten (t a m p a j a n). Als eene bijzonderheid werd ons medegedeeld, dat de tiggers zulk een afkeer van den reuk van petroleum hebben, dat zij de dragers der daarmede gevulde bamboezen nooit aanvallen.

De opbrengst dezer bron was veertig gantangs — vroeger was dat zestig geweest — en leverde Panglima Moeda een maandelijksch inkomen van ongeveer tweehonderd dollars op. De inhoud der gantang wordt hierbij evenals bij de peper berekend; ook de veelvouden en onderdeelen dezer maat zijn dezelfde. De vroegere prijs der petroleum was in Rantau pandjang één dollar de zestien gantangs; thans kocht men voor dien prijs daar zeven, in kampong Bahroe vijf en in Edi en Djoelok twee en een halve gantangs.

De heer Bogaert nam met zakkompas en horloge het terrein en den afgelegden weg zooveel mogelijk op, terwijl door ons eenige rolsteen in den omtrek der bron werden opgeraapt, die, door dr. F. Seelheim later onderzocht, bleken te bestaan uit verweerd graniet, kwarts, kwartsiet, kwarts-conglomeraat en kiezeligen zandsteen.

Te tien uren waren wij in Rantau pandjang terug; onderweg maakten wij tevens nog kennis met de bloedzuigertjes, waaraan het land misschien zijn naam ontleent en waarvan er zich ongemerkt verscheidene op onze huid hadden vastgezet. 's Avonds aan boord een bad nemende, vonden wij nog eenige van deze insecten op ons lichaam.

In Perlak moeten een viertal dezer petroleumbronnen bestaan, waarvan de door ons bezochte echter de voornaamste wordt genoemd en het naastbij gelegen is; de andere moeten aan den rechteroever, in het gebied van Panglima Kaum Kaboe 'Brahim en dat van Panglima Kaum Balei liggen.

Te elf uren 's morgens namen wij den terugtocht naar boord aan; onderweg kwamen we eene sloep van de Timor tegen, die reeds den vorigen nacht de rivier was ingegaan en ons berichten kwam, dat Tjoet Lambak weder Edi bedreigde. Te kampong Bahroe namen we afscheid van den radja en zijne hoofden en brachten daarna nog een bezoek aan Panglima prang Moeda Hoessin in kampong Besaar. Deze kampong heeft

eveneens een rijker en welvarender aanzien dan kampong Bahroe; het huis van genoemd hoofd was zeer groot, net en stevig gebouwd. Een groote hoeveelheid vruchten en kokosnoten werd in de sloepen gebracht om ze mede naar boord te nemen. 's Avonds te negen uren waren wij weer op de Timor terug. Wij waren de Perlak-rivier circa zes mijl op geweest.

Dadelijk spoedde de stationskommandant zich naar Edi, waar wij den gouvernementsstoomer *Boni* vonden, die van Java was aangekomen en bestemd om op de Arakoendoer-rivier te worden gestationneerd. Betreffende de als gewoonlijk zeer overdreven geruchten omtrent Tjoet Lambak werden de noodige informatiën ingewonnen en de vereischte maatregelen getroffen, waarop we den zestienden weer Edi verlieten. Dien dag bracht de stationskommandant den heer De Scheemaker in kennis met de hoofden en localiteiten van Soengei Raya en vervolgde toen de reis naar Tamiang. Voor Telaga-Makoe kwam de radja Bandahara aan boord en werd, na kennismaking met den heer De Scheemaker, verwittigd van het plan om den volgenden dag zijn land te bezoeken.

Den achttienden Juni gingen wij dan ook, ditmaal eveneens vergezeld door Said Djafar van Soengei Raya, de Tamiang-rivier op dezelfde wijze in, als dit op de Perlak-rivier geschied was.

Ook hier wordt het binnenkomen door voor de monding liggende banken zeer bemoeilijkt, doch wanneer men er eenmaal binnen is, kan de rivier een breed, diep, schoon vaarwater genoemd worden. De vegetatie is dezelfde als op de Perlak-rivier. Vooral aan de vroegere Atjehsche zijde was op talrijke plaatsen een aanvang met nieuwe ontginningen gemaakt. Het allereerst treft men na een drietal uren stoomens de Maleische kampong Rantau Pakan aan, de vroegere verblijfplaats van Datoe Bandahara, en vervolgens kampong Soengei Koeroe, de hoofdplaats van het gebied van Soetan Moeda. Wij gingen hier even aan wal; over het algemeen zag het er vrij vervallen uit. Soetan moeda, een jongmensch van weinig energiek uiterlijk, schijnt zeer onder den invloed van andere

hoofden en vooral van radja Bandahara te staan, wiens gebied zich langs den tegenovergestelden oever uitstrekt en waarvan de hoofdplaats Soeroewei of Soeroewaï een weinig boven Soengei Koeroe gelegen is. Van Soengei Koeroe passeerden wij de aan den linkeroever gelegen kampong Siroboa, onder het bestuur van Panglima Besaar, ondergeschikt hoofd van radja Bandahara, en kwamen, na vier uur onder stoom te zijn geweest, te Soeroewei aan.

Hier was, sinds de regeling der verhoudingen en inkomsten door de vroeger genoemde commissie, de voornaamste handel uit de geheele Tamiang-streek geconcentreerd. Wij vonden daar het huis van den pachter der in- en uitgaande rechten, Nachoda Olon, die er tevens een winkel of magazijn bij had opgezet; eene vrij groote gedei, waarop voornamelijk ondernemende handelaren uit het in de residentie Padang gelegen landschap Rau, die zich óf door het land der Batta's, óf langs de in hun land ontspringende rivieren naar de oostkust begeben, hunne handelshuizen gevestigd hadden; de ruime woning van den radja Bandahara en een aantal andere flinke huizen.

Wij gingen aan wal; een goed, nieuw huisje werd ons ter bewoning aangewezen, waarheen de bedienden onze benodigheden brachten; men bezorgde ons eenige stoelen en tafels en in vergelijking van ons verblijf te Perlak waren wij dus vrij comfortabel ingericht. Tegen zonsondergang konden wij nog eene kleine wandeling maken, waardoor we ons eenigszins in Soeroewei oriënteerden, dronken, voor ons huis aan den oever der rivier gezeten, een glas Vermouth en dineerden daarna tamelijk en règle.

Na het diner kwam radja Bandahara, die bij onze aankomst nog niet in Soeroewei aanwezig was, zijne opwachting maken en informeerde herhaaldelijk, of wij ons op ons gemak gevoelden en of het ons aan niets ontbrak. Hij werd uitgenoodigd boden af te zenden naar de andere hoofden van Tamiang en deze naar Soeroewei te doen oproepen. Natuurlijk omringden weer honderde nieuwsgierigen onze woning.

's Morgens van den volgende dag gingen we, na een bad

in de rivier genomen te hebben, reeds vroeg de kampong door, die er zeer welvarend uitzag; aangename tuinen omringden de over het algemeen groote huizen, van welker bewoners velen zich onledig hielden met het vervaardigen van matjes (tikar), die men overal op Sumatra zoo overvloedig aantreft. Allerlei vruchtboomen en gansche bosschen van klapper- en pinangboomen bedekten den geheelen oever; achter de kampong bevonden zich de sawah's en hiernaast weer welige grasvelden, waarop fraaie boomengroepen, tusschen heerlijk groen verborgen alleenstaande huizen en min of meer geregelde tuinen elkander afwisselden. Het vlakke, vruchtbare terrein bracht ons levendig sommige punten uit ons vaderland in herinnering, wanneer deze zich namelijk des zomers in den rijksten blader- en bloementooi vertoonden. Het bestond grootendeels uit eene zwarte humuslaag, die vooral, evenals de bodem van Deli, voor de cultuur van tabak een uitmuntende geschiktheid moet bezitten.

Met ons jachtgeweer over den schouder en in het lichte Indische morgengewaad van slaapbroek en kabaija dwaalden wij geheel ongestoord deze schoone streken gedurende een paar uur door, terwijl eenige kampongbewoners zich vrijwillig bij ons hadden aangesloten. Wilde duiven, voornamelijk kleine groene (poenei) en groote witte (pergam) vertoonden zich in menigte aan ons oog; eenige daarvan werden door ons geschoten.

Dien morgen ontmoetten wij ook het aardige zoontje van Tongkoe di Karang, Nja Bidin, een jongetje van een jaar of negen, met een intelligent voorkomen, zeer beleefd en gepast vrijmoedig. Toen dit kind bij eene vorige gelegenheid door den heer Bogaert bij den naam werd geroepen, verstonden de omstanders hieruit Radja Bidin, welken naam het na dien tijd bijna algemeen bleef behouden.

Tegenover Soeroewei ziet de rechteroever, nog steeds tot het gebied van Soetan Moeda behorende, er veel bloeiender en welvarender uit dan bij Soengei Koeroe.

Den twintigsten, des Zondags, maakte Tongkoe di Karang zelf zijne opwachting, alsmede Soetan Moeda, Kedjoeroean

Moeda, het tweede hoofd van den rechteroever, en Tongkoe Tjihik van Soengei Joe. Zij werden met de vereischte formaliteiten door den stationskommandant aan den heer De Scheemaker voorgesteld en daarna bespraken zij met deze beide autoriteiten nog eenige quaesties betreffende de pacht en eene geldregeling tusschen radja Bandahara en Tongkoe Tjihik Soengei Joe, hetgeen echter alles naar wensch beëindigd werd.

Hier ontmoetten wij eenige Orang Alas, in niets van de Gajo's verschillende, en vernamen van hen voor het eerst, dat uit hun land paarden, vooral naar Deli, worden uitgevoerd; overigens drijven zij met Karang en Soeroewei denzelfden handel als met Perlak, en daar de Tamiang-rivier, voornamelijk de Simpang-Kanan, in hunne bergen ontspringt, maken zij op hunne tochten voor een groot gedeelte van dezen waterweg gebruik. Opmerking verdiende vooral de ons gedane mededeeling, dat zij evenals de Gajo's weinig zout gebruiken, doch in plaats daarvan hunne rijst met sterke kruiden vermengen. De invoer van zout kan dus bij de beoordeeling van de vermoedelijke sterkte der bevolking niet tot grondslag strekken.

Buiten een aantal kleinere hoofden maakten wij hier ook nog kennis met een jongmensch, Panglima Hitam genaamd, hoofd van de kampong Pantei Balei, tot het hoogerop liggende gebied van radja Bandahara behoorende, met wien wij de navolgende eigenaardige ontmoeting hadden. Een jong Atjeher had ons namelijk een fraaien witten rotting te koop aangeboden en ons dien voor eenig geld gelaten. Op de wandeling dezen stok gebruikende, kwamen wij bedoelden Panglima Hitam tegen, die ons, na den rotting eenigen tijd aandachtig te hebben beschouwd, verklaarde dat dit de zijne was. Wij zeiden hem dien te hebben gekocht en raadden hem aan onderzoek te doen, wie de verkooper en dus waarschijnlijk ook de dief was geweest, want dat het niet aanging dat, wanneer men op de markt producten of andere waren kocht, een derde persoon deze na verloop van eenigen tijd als de zijne kwam reclameeren. Hoezeer hij van het billijke dezer beschouwing niet geheel overtuigd scheen, liet hij echter den stok, zooals hij het noemde als geschenk, in ons bezit.

Van de gemakkelijkheid om in deze rijke landen zich in het bezit van producten te stellen, geld te verdienen en alzoo in zijn levensonderhoud te voorzien kan het volgende als staaltje dienen. De dammar is een hars, die uit den stam en de takken van verschillende zeer hoog groeiende boomsoorten te voorschijn komt en van daar dikwijls niet of slechts moeilijk te verwijderen is. Een groot gedeelte van dit product valt dus van zelf naar beneden, waar de inlanders het, zoo ze er niet te lui toe zijn, gaan opzoeken en verzamelen. Van die boomen echter, welke dicht aan den oever der rivieren staan, valt natuurlijk veel dammar in het water en wordt door den stroom naar zee gevoerd; de branding slaat deze weer grootendeels op het strand terug. Zoo heeft men in één moesson, op het strand tusschen de monding der Tamiang-rivier en Soengei Joe, meer dan zestig picols dammar verzameld, die natuurlijk het eigendom waren van den eersten vinder.

Heeft een inlander een of ander noodig, waartoe hem de middelen ontbreken, dan begeeft hij zich eenvoudig voor eenige dagen met een paar zijner vrienden naar het bosch en keert met de ter verkrijging der gewenschte som benooidigde hoeveelheid producten, als getah, rottan, dammar enz. in zijne kampong terug, waar hij ze aan Chineesche, Arabische of andere handelaren verkoopt of wel ruilt tegen datgene, waaraan hij behoefte heeft. Het is niet te verwonderen, dat in een land, waar de bodem zoo rijk, het klimaat zoo mild en de gelegenheid om in alle behoeften te voorzien zoo gemakkelijk is, luiheid en zorgeloosheid overheerschende eigenschappen zijn.

Nachoda Olon, de pachter, deelde ons omtrent het pachtcontract de navolgende bijzonderheden mede. Uitvoerrechten worden geheven van was drie, van getah twee, van tabak één, van olifantstanden vijf dollars per picol; van pinang drie dollars per koijan, van zwarte peper twee en van witte peper vier dollars per honderd gantangs; van paarden drie en van karbouwen één dollar per stuk. De invoerrechten zijn: op rijst een vierde, op zout een halve dollar per honderd gantangs, op opium één dollar per bal; overigens twee en een half percent op de waarde van diverse artikelen.

Van Soeroewei loopen voetpaden naar Soengei Joe, Telaga Makoe en Langsar.

Den eenentwintigsten Juni verlieten we 's morgens te zeven uren Soeroewei, na er drie nachten te hebben doorgebracht, en stoomden, met Tongkoe di Karang, diens zoontje en een bekwamen inlandschen gids aan boord, de Tamiang-rivier verder op.

Geen pen is in staat de reeks van verrukkelijke, steeds afwisselende gezichten, welke deze rivier achtereenvolgens aanbiedt, te beschrijven.

Hoezeer zij overal breed en diep is, moest het opvaren met zorg en voorzichtigheid geschieden. Evenals dat op alle dergelijke, weinig bezochte en snelvlietende rivieren in de boschrijke streken der tropen het geval is, versperden vele zware boomen, door de bandjirs of hooge vloten met wortel en tak van de oevers losgerukt en een eind meegevoerd, de rivier op verscheidene plaatsen gelijk met de oppervlakte van het water of even daarbeneden. Vooral met zwaren stroom zijn deze zeer gevaarlijk.

Achtereenvolgens passeerden wij de kampongs Tanahmerah, Kotta Merlimpang, met oude graven en eene vervallen steenen versterking, en Pantei Simpo aan den rechter-, en Pantei Balei, woonplaats van Panglima Hitam, aan den linkeroever; daarna het heilige graf Kramat Slammat, waar, bij de Boekit Slammat, het gebied van den Kedjoeroean moeda aanvangt, dat van Tongkoe di Boeboe, werwaarts godsdienstige chandoeritochten plaats hebben, en de Aloer Memani, met het huis van den Kedjoeroean moeda; alles aan den rechteroever. Een half uur verder kwamen wij aan dat gedeelte der rivier, dat door de inlanders Ajer tenang (stilstaand water) genoemd wordt, dewijl hier de werking van eb en vloed zich niet meer doet gevoelen.

Nu begon de linkeroever weer meer afwisseling te vertoonen, terwijl de rechteroever uit steenachtige, met dicht geboomte begroeide, onbewoonde steilten bestond. Na Tandjong Semantoh te zijn voorbijgestoomd, kwamen wij aan een gedeelte, Rantau pandjang geheeten, waar de rivier over een

geruimen afstand in één richting voortloopt. Hier lagen aan den linkeroever uitgestrekte notemuskaattuinen van Tongkoe di Karang; wij stapten er met dit hoofd aan wal, dewijl eene kleine voorziening aan de machine der stoombarkas moest plaats hebben, en wandelden deze tuinen over eene lengte van een klein half uur door. De boomen, twee à drie jaar oud, stonden krachtig en vol.

Van hier kon men in een paar uur tijds Karang bereiken, welke wandeling Tongkoe di Karang ons voorstelde te maken. Wij deinsden echter voor de warmte terug — het was intusschen middag geworden — en ook voor de groote waarschijnlijkheid dat genoemd hoofd zich als alle inlanders in tijd en afstand zou misrekend hebben. Wij embarkeerden dus weer en zetten den Kedjoeroean Karang een eind verder, bij Batoe Tjoeliem, aan den linkeroever aan wal, van waar deze met een paar volgelingen over land naar Karang zou wandelen.

Op sommige hoeken bestond de oever der rivier uit banken, met kiezelsteentjes bedekt; de sterke stroom vergunde ons echter niet er eenige van te verzamelen. Ongeveer een uur verder zagen wij aan den rechteroever nog de kampong Benoea Toenoch, welke ons als de oude verblijfplaats der vroegere vorsten van Tamiang genoemd werd, en kwamen te drie uren ongeveer in den namiddag op de plaats, waar de rivier uit twee armen, de Simpang Kanan en de Simpang Kiri, gevormd wordt. Op den rechteroever lag daar de welvarende en schilderachtige kampong Koealla Simpang, waar de inlanders uit den omtrek veel bijeenkomen tot het bijwonen van hanengevechten, terwijl aan den hoogen linkeroever een Chineesche handelaar zijn verblijf hield, en eenige huizen en vaartuigen zijne zeer goede woning omringden.

Ook hier is het gezicht indrukwekkend schoon; vooral de ingang der Simpang Kiri vertoont zich woest en somber, de uitstekende hoek of tandjong, door beide zijtakken ingesloten, verheft zich, met een ondoordringbaar woud begroeid, donker en dreigend uit de spiegelende, spelende watervlakte, in scherpe tegenstelling met de beide tegenoverliggende oevers, waaraan vroolijke kampongs, tuinen en eene bonte menigte toeschouwers,

leven en bezieling geven. Het water wijst op het door de Simpang Kanan en Simpang Kiri ingesloten land de grensscheiding tusschen het gebied van Tongkoe di Karang en Kedjoeroean Moeda aan; daar, waar de talrijke bronnen en beekjes naar de eerste zijrivier afvloeien, behoort het land aan het eerste hoofd; daar, waar dit naar de Simpang Kiri plaats vindt, aan het laatste hoofd. De inlanders gelooven dat het op de Simpang Kiri spookt, waartoe de zonderlinge aanblik van den ingang dezer zijrivier hun zeker aanleiding heeft gegeven. Wij gingen de Simpang Kanan in, die verreweg de grootste schijnt te zijn.

De stroom werd nu zeer sterk en het aantal plaatsen, waar steenen, bankjes of zware boomen moesten vermeden worden, hoe langer hoe grooter. Nja Bidin stond met den meesten ernst zelf voor op de stoombarkas uit te kijken. Een vrij groot en schoon eiland lag een eind verder in de rivier; het scheen door een vroegeren bandjir van het vasteland te zijn gescheiden; het water had reeds lang de grijze kleur, door schuring langs klei- en moddergrond voortgebracht, verloren en de heldere, donkere kleur verkregen, welke een steenachtige bedding aanduidt. Kiezelsteenen bedekten de oevers.

Na nog ongeveer een uur te zijn doorgestoomd, bevonden wij ons onder aan den voet van de rots Boekit Karang, op welker top het huis van Tongkoe di Karang gelegen is. De rivier is hier nog zeer diep, aan den voet der rots onder anderen meer dan tien vadem en honderd a honderdvijftig meter breed; beide oevers waren met huizen en klappertuinen bedekt. Wij legden even voorbij de genoemde Boekit Karang aan en werden door Tongkoe di Karang, die slechts ongeveer een uur vóór ons over land was aangekomen, en door zijne hoofden, benevens eene talrijke menigte volks ontvangen; onder deze bevond zich onder anderen een grijsaard, die zeer gelukkig scheen vóór zijn dood nog eens Hollanders en een stoomschip te hebben gezien. De ontvangst van de zijde der lieden van Karang was zeer hartelijk en, naar het ons voorkwam, nog de meest welgemeende, die wij ergens hadden genoten.

Langs een in de roodachtige rotsen uitgehouwen smal voetpad

beklommen wij den heuvel en namen een oogenblik in het huis van den kedjoeroean plaats, terwijl eene groote pendoppo voor ons in orde gebracht, met kleedjes en matjes belegd en van gordijnen voorzien werd, en de bedienden onze benoodigheden naar boven droegen. De woning van het hoofd van Karang was reeds oud, hoewel nog stevig, en met omheiningen omgeven; zij vormde met de steile rots, waarop zij lag, eene sterkte, waarvoor reeds menig inlandsch vijand het hoofd had gestooten en die bij goede verdediging ook den Europeeschen aanvallers veel moeilijkheden zou aanbieden. Sinds eeuwen reeds woonde het geslacht van Tongkoe di Karang hier. Hij en zijn gezin vormden het type eener echte oude Maleische familie.

Vóór zonsondergang maakten wij nog eene wandeling en daalden den heuvel aan de tegenovergestelde zijde af. Wij bevonden ons toen, na eenige oude Maleische graven te zijn voorbijgegaan, weer voor eene zeer uitgestrekte sawah. Van hier wees Tongkoe di Karang ons onder de tegenoverliggende heuvelrijen en bergen die aan, waar het land der Orang Alas aanvangt en waar de Simpang Kanan ontspringt.

Op deze wandeling werden eveneens eenige steenen door ons verzameld, die later, buiten de reeds in Perlak gevonden kwarts- en zandsteenconglomeraten, bleken te bestaan uit porselein-jaspis, waaruit de Boekit Karang grootendeels schijnt gevormd te zijn, hoornsteen, kiezelschiefer en kalkspaat.

Tongkoe di Karang wilde ter onzer eere dadelijk een karbouw doen slachten, doch wij bedankten hiervoor, daar we den volgende morgen reeds weer zouden vertrekken; toen schonk Nja Bidin ons eene fraaie geit.

Na afloop van ons diner was het groote, ons aangewezen huis stampvol nieuwsgierigen en belangstellenden. Er werden eenige zaken besproken en daarna las Nja Bidin op ons verzoek ons onbeschroomd eenige bladzijden voor uit een Maleisch verhaal, »Keni Taboehan," dat we met eenige andere verhalen te Soeroewei van Rausche kooplieden gekocht hadden, hetgeen hij vlug en vaardig deed. Om ons een weinig lucht en ruimte te verschaffen, werden ook hier een paar vuurpijlen afgestoken,

die de om ons heen gedrongen menigte naar buiten deden stroomen, van welke gelegenheid onze bedienden profiteerden om de slaapplaatsen gereed te maken en zoo het lokaal te sluiten. Eene hevige stortbui, die bijna den ganschen nacht aanhield, deed al spoedig de gansche bevolking de wijk nemen in hare huizen.

De rivier was ten gevolge van dezen regen den volgenden morgen reeds zeer gezwollen en dat zou naar alle waarschijnlijkheid nog toenemen, waarom, met het oog op den beperkten tijd en nu het doel van den tocht, de kennismaking van den heer De Scheemaker met alle personen en localiteiten, volkomen bereikt was, onmiddellijk de terugreis werd aanvaard. Elk uur toch maakte den stroom sneller en de vaart gevaarlijker. Zonder eenig ongeval bereikten wij den tweeëntwintigsten Soeroewei, namen afscheid van de daar aanwezige hoofden en waren 's avonds te zes uren op de Timor terug. Ongeveer acht mijlen waren op de Tamiang-rivier door ons afgelegd.

Het geheele station was nu aan den heer De Scheemaker bekend en dus had den vijfentwintigsten Juni in de pendoppo van den radja van Edi, in tegenwoordigheid van alle beschikbare officieren van zee- en landmacht in groot tenue, den radja en zijne ketoeah's, de officieele overgave van het civiele bestuur plaats en nam de heer De Scheemaker de teugels van het bewind in handen. Een keurig déjeuner in de benting te Edi, allen officieren door den heer De Scheemaker aangeboden, besloot deze plechtigheid.

Nu gingen we ons met alle kracht aan de blokkade der kust, speciaal de insluiting van Simpang-Olim wijden.

De gouvernementsstoomer Boni, versterkt met een detachement van vijfendertig Europeesche matrozen onder den luitenant-ter-zee Prager, ging de Arakoendoer-rivier op en nam even boven de Aloer Sematang positie. De linkeroever der rivier vertoont tot die hoogte slechts de Kajoe Bakau, welke een moerassig, onbegaanbaar terrein bedekt; daarlangs kon dus geen pepervervoer plaats grijpen, wel daarentegen, zooals bekend was, over Tipian-Kolei en Telok-Sintang en langs de kleine Aloer

Iboe; deze drie wegen werden dus nu door de Boni volkomen afgesneden. Van dit vaartuig werden voortdurend verkenningen met gewapende sloepen op de rivier en in alle mogelijke kreen en schuilhoeken gemaakt, meermalen in vereeniging met de sloepen van de Timor.

Uit deze onderzoekingstochten en berichten van Edische handelaren bleek al spoedig, dat nu door de Simpang-Olimmers langs de hoogerop gelegene Aloer Tjidoei, een nieuwe smokkelweg was geopend. Derhalve vatte de Boni later nog hoogerop post, zoodat de Aloer Boeloe afgesloten werd, en ook werden al deze kreen, door aan beide oevers over eene groote uitgestrektheid de zware boomen om te hakken en dwars daarover te laten vallen, afdoende versperd. Dagelijks overtuigde men zich, of deze versperringen nog aanwezig en in goeden staat waren.

Voor de langs bovengenoemde smokkelwegen vervoerde peper moesten de Simpang-Olimmers per koijan veertig dollars transportloon betalen, en dit, gevoegd bij den lagen prijs, dien zij bovendien reeds van hunne peper maakten, doet ons zien, welk enorm nadeel zij door de blokkade en de bezetting hunner rivieren leden, ook al zagen zij kans een gedeelte van dit product door de andere havens uitgevoerd te krijgen.

Na de bewaking van de Aloer Boeloe en Aloer Tjidoei werden de Boni en de sloepen meermalen van den linker-oever en uit de een weinig daarboven gelegene benting beschoten, en hieruit bleek voldoende, dat de maatregel doel getroffen had en de Simpang-Olimmers er zich zeer door belemmerd gevoelden.

Ongeveer om de vijf dagen zakte de Boni de rivier tot aan de monding af om van steenkolen, water, levensmiddelen enz. voorzien te worden, en dan bleef eene der groote gewapende sloepen, waarvan zoowel de Boni als de Siak er een hadden ontvangen, tot aan hare terugkomst den post bezet houden. Daartoe was op de Boni nog de adelborst eerste klasse Mathon gedetacheerd. Bij eene dergelijke gelegenheid gelukte het dezen, twee met peper geladene Atjehsche prauwen, die de passage gedurende de afwezigheid der Boni schenen te willen

forceeren, na een kort vuurgevecht te vermeesteren. Verscheidene Atjehers sneuvelden, de overige opvarenden sprongen te water en bereikten den oever, en de veroverde vaartuigen werden door Mathon bij de Timor in veiligheid gebracht.

Hoe al deze manoeuvres, gevoegd bij de verzorging der gansche flotille, den zevenden Juli nog weer met twee gewapende booten, No. 22 en No. 27, vermeerderd, die hoofdzakelijk op de Timor neerkwam, de herhaalde gecombineerde tochten en verkenningen en de voortgezette opneming der verschillende punten op de kust en in de rivieren, ons met werkzaamheden als het ware overstelpten, weet ieder die hieraan in die dagen zijn aandeel heeft gehad. De andere schepen kruisten intusschen op de overige gedeelten van het station, lagen voor de Koealla Simpang-Olim of op Edi en maakten verscheidene vaartuigen buit.

Toen wij den tweeëntwintigsten Juli onzen steenkolenvoorraad op Edi gingen aanvullen, werden wij door een aantal stationsaangelegenheden, overplaatsingen, evacuatiën, krijgsraadzaken enz. genoodzaakt daar eenigen tijd te blijven.

De assistent-resident De Scheemaker had zijne geheel op kosten van den radja van Edi gebouwde, ruime en stevige woning betrokken; zij was voorzien van een uitgestrekt erf, door eene stevige palissadeering omgeven. Een wacht van zes, later drie man, soldaten uit de strandbenting, betrok een op het erf gelegen wachthuisje, meer om het prestige van den gouvernementssambtenaar tegenover de bevolking te bewaren en te verhoogen dan wel ter bescherming. Zoolang wij op de oostkust waren, woonde hij of zijn vervanger daar goed en volkomen veilig en had nooit eenigen overlast van de hem omringende bevolking. Slechts de tijgers, die daar in grooten getale bleken aanwezig te zijn, waren onwelkome bezoekers; eens zelfs haalden deze de geiten van onder het huis weg. De vroegere mededeeling, dat de bevolking voornamelijk hier tegen altijd gewapend was, verkreeg hierdoor allen schijn van waarheid en gegrondheid.

Wij en ook de officieren der benting bezochten er den heer

De Scheemaker meermalen; wij waren nu in Edi zoover gekomen, dat wij, wanneer de bezigheden het veroorloofden, evenals op andere rustige Indische stations, tegen zonsondergang eene wandeling aan wal gingen maken tot aan de gedeel of het huis van den assistent-resident en vóór den tijd van dineeren, 's avonds zeven uren, weer aan boord terug waren.

Met de in deze dagen van Java aangebrachte mail ontving de stationskommandant het bericht zijner bevordering tot kapitein-luitenant-ter-zee en genoot tevens de welverdiende satisfactie tot ridder van den Nederlandschen Leeuw te worden benoemd. Hij was reeds lang over den voor de marine vastgestelden tijd van drie jaar in Indië, doch bleef uit warme belangstelling in en toewijding aan de aangelegenheden der oostkust van Atjeh vrijwillig nog geruimen tijd langer op den hem aangewezen post.

Op de reede van Edi werd de door de omstandigheden gebiedend gevorderde tijd doorgebracht, waarna de Timor weer hare verdere diensten om de Noord ging verrichten; de gewapende booten N°. 22 en N°. 27 werden van alles voorzien en in orde gebracht, om voor den dienst gebezigd te kunnen worden, toen op uitdrukkelijken last van den toenmaligen minister van marine, van Java order werd gegeven, de detachementen Europeesche schepelingen op de gouvernementsstoomers en gewapende booten onmiddellijk in te trekken. De Indische regeering, overtuigd van het nuttige en doelmatige dezer nauwe insluiting van het vijandige Simpang-Olim, stelde honderd man infanterie tot aflossing der marine-detachementen ter beschikking van den stationskommandant.

In het begin van September had de verwisseling plaats; de detachementen matrozen keerden met hunne officieren aan boord van de Timor weder en werden van daar naar de veertien verschillende oorlogsschepen, welke er hun contingent aan geleverd hadden, teruggezonden, terwijl de infanterie onder sergeants als detachementskommandanten hare plaats op de Boni en de Siak innam. De booten N°. 22 en N°. 27 onderhielden de communicatie tusschen de verschillende stations, deden commissiën, haalden slachtvee enz. enz. en waren

dus van zeer veel nut, terwijl die in de Djoelok-rivier door de marine bezet bleven.

Aldus duurde de toestand voort; Simpang-Olim bleef nauw ingesloten.

Den zesden October werd de Boni, van eene verkenning naar de Aloer Tjidoei terugkeerende, op de hoogte der Aloer Boeloe hevig door de Simpang-Olimmers van den, door dit riviértje en de Arakoendoer-rivier gevormden hoek of tandjong beschoten. Het scheen, dat de vijand besloten had dit schip van daar te verdrijven. Tal van in het wit gekleede voorvechters vuurden een massa met geweer gewapende lieden tot het gevecht aan. Doch de Boni was evenals de Siak sinds lang in eene drijvende, storm- en kogelvrije benting herschapen. Zij was rondom met dikke bossen rotting gepantserd en van spijkerlatten voorzien; gedurende twee uren beantwoordde zij het vuur des vijands zoodanig, dat deze zweeg en afdroop. De Boni had slechts een enkelen lichtgewonde, en dit nog wel iemand, die zich noodeloos te veel had blootgegeven. Uit de geïmproviseerde pantsering kwamen later honderde gesmoorde kogels te voorschijn.

Na dezen dag werd de Boni van twee getrokken zeven-duimers der marine voorzien, dewijl het onvoldoende der eigen bewapening ten volle gebleken was.

De Simpang-Olimmers waagden echter geen volgenden aanval. Beide stoomscheepjes bleven evenals de gewapende booten op de Djoelok-rivier ongestoord de contrôle uitoefenen en den uitvoer uit Simpang-Olim beletten. Waarschijnlijk zullen later hooger op de rivieren wel weer andere smokkelwegen zijn opgezocht, doch daarnaar zullen zich dan ook de genomen maatregelen ter beteugeling hebben moeten wijzigen en uitbreiden. In elk geval moesten de afvoerwegen daardoor hoe langer hoe moeilijker en het transport naar evenredigheid duurder worden.

Een der beide andere gewapende booten werd op verzoek en in het belang van den assistent-resident voor de gedeelte Edi geposteerd, ten einde ook daar nog een wakend oog op den in- en uitvoer te kunnen houden.

De heer De Scheemaker vertrok wegens ziekte omstreeks medio October voor een paar maanden met verlof naar Padang, keerde daarna op zijn post terug en zette de bestuurszaken op de oostkust van Atjeh met dezelfde ambitie en toewijding voort als zijn voorganger dit gedaan had.

Den tweeëntwintigsten October kwam Zijner Majesteits stoomschip Merapi onder het bevel van den kapitein-luitenant-ter-zee Tromp op de reede van Edi, en een paar dagen daarna nam deze hoofdofficier het stationskommandement van den kapitein-luitenant-ter-zee Bogaert over; het bevel over de Timor werd aan den luitenant-ter-zee eerste klasse De Wal opgedragen. De overste Bogaert bleef nog een paar maanden aan wal te Edi om aan zijne laatste rapporten, aan de omslachtige en tijdroovende regeling der prijsgelden en vooral aan zijne vele opnemingen van de kust, van de rivieren en van een gedeelte van het vasteland van Simpang-Olim te arbeiden, waartoe hem totnutoe, overstelpd door de stationswerkzaamheden, de tijd ontbroken had. De resultaten van dezen arbeid zullen ongetwijfeld over dit gedeelte van Atjeh meer licht verspreiden dan ons omtrent eenig ander gedeelte van dit land bekend is.

Den eenendertigsten October verliet de Timor Atjeh om naar Singapore te gaan dokken. Zij keerde nog wel voor een viertal maanden naar haar oude station terug, doch met meest nieuwe officieren en in ondergeschikte positie. De schrijver dezer bladzijden vertrok met Zijner Majesteits stoomschip Curaçao naar Siam.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Betreffende de productie der oostkust van Atjeh kunnen wij nog het navolgende opteekenen. Volgens opgaven van inlandsche hoofden levert Tamiang tien, Soengei Joe vijftig, Telaga Makoe dertig, Radja toeaht Mandjapahit honderd, Langsar dertig, Soengei Raya twintig, Bajau dertig, Koealla Djingki twintig, Perlak vijftig, Pedawa-besaar tweehonderdvijftig, Edi-tjoet vijftig, Boengieng en Bagau zeventig koijans peper. De vermoedelijke opbrengst van Edi, Djoelok en Simpang-Olim teekenden wij reeds vroeger aan, doch onderstaande cijfers geven ons een sprekkender bewijs van het gewicht van den handel en de vruchtbaarheid des bodems in deze staatjes.

Van Augustus 1873 tot October 1875 voerde Edi o. a. uit:

4550 koijan zwarte peper,

60 » witte » en

230 picols huden, vertegenwoordigende eene waarde van circa f3.000.000,

terwijl ingevoerd werd:

1600 koijan rijst,

8000 picols gedroogde visch en

3705 pak of boengkals, 13 kisten, 176 katti's en 260 bladen goud, ter waarde van ongeveer f170.000.

Van November 1874 tot October 1875 voerde Djoelok uit:

2650 koijan zwarte peper,

10 » witte »

65 picols huden, ter waarde van ruim f1.500.000,

en in: 400 koijan rijst,
 4000 picols gedroogde visch,
 4000 pak goud en
 57 kisten opium, ter waarde van circa f800.000.

De overige in- en uitvoer is ons onbekend en ook bij deze cijfers van ondergeschikt belang.

Omtrent de sterkte der bevolking kan men slechts globale gissingen maken. Stellen wij echter het aantal bewoners van:

Atjehsch Tamiang, Soengei Joe, Telaga Makoe en Radja	
Moeda	op 12.000
Langsar met Mandjapaït, Radja Toeah en Bajan »	6.000
Soengei Raya	» 1.000
Perlak en Koealla Djingki	» 10.000
Pedawa-besaar	» 4.000
Edi en Pedawa-ketjil	» 8.000
Edi-tjoet	» 2.000
Djoelok met Bagau en Boengieng	» 10.000
Simpang-Olim en Tandjong-Semantoh.	» 20.000
de landstreek Pasei.	» 25.000
	98.000

Voegen wij hierbij voor de westkust, volgens	
opgaven van een vroeger aldaar geplaatst ambtenaar	130.000
voor Groot-Atjeh	50.000
» de noordkust van Pedir tot Telok-Samoï.	100.000
» de Oeloe	50.000

Dan komen wij tot een cijfer van 428.000

inwoners, dat naar onze bescheiden meening niet te veel is.

Reeds in April 1876 werd de assistent-resident De Scheemaker te Edi vervangen door den assistent-resident Van Kaathoven. Deze plaats begon zich zeer te ontwikkelen; buiten den Chineeschen pachter hadden in 1876 de Nederlandsche Handelmaatschappij en een Europeaan van Deli daar reeds gronden ter ontginning en bebouwing aangevraagd. Het is daarom te hopen dat de Indische regeering bij verwisseling van ambtenaren in hare keuze gelukkig zijn moge en dat de aflossing van den heer De Scheemaker, wiens kunde en goede tact reeds zoozeer door de Atjehsche hoofden, die hem een

orang aliem (d. w. z. schrander, kundig, gevat) noemden, werd op prijs gesteld, door den heer Van Kaathoven, hiervan in de toekomst blijken moge dragen.

De vooruitgang en ontwikkeling toch der oostkust van Atjeh kan als voorbeeld voor de andere staten strekken, en een ton gouds, daar aan werken des vredes besteed, zal misschien betere vruchten dragen dan het tiendubbele dier som, te Groot-Atjeh aan werken des gewelds uitgegeven. De noodzakelijkheid van het sluiten der havens van Gigieng, Ajerlaboe en Endjoeng, nu onlangs gebleken, heeft aangetoond, hoe weinig ons gezag daar in de onmiddellijke nabijheid van het tooneel onzer overwinningen gevestigd is.

Wat er ook later met de oostkust moge voorvallen, deze bladzijden kunnen strekken om te bewijzen, dat onze toestand daar in 1875 geheel anders was en het slechts van den tact en de ambitie der gouvernementsambtenaren en van den steun, hun door de regeering geschonken, afhing dezen gunstigen toestand te bestendigen en geleidelijk te verbeteren.

Zeer heeft het daarom ten allen tijde velen verbaasd, dat tegen Simpang-Olim niet krachtiger en agressief werd opgetreden. Wel liepen er meermalen geruchten, dat het eindelijk eens hiertoe zou komen, doch daarbij is het tot heden toe gebleven. Het was ook de opinie van den heer Bogaert, dat door eene flink uitgevoerde coup-de-main, van uit de Arakoendoer-rivier ondernomen en waarbij de ervijanden van Simpang-Olim, Kerti en Edi, ons uitstekende diensten zouden kunnen en willen bewijzen, de tegenstand van dit staatje in korten tijd zou kunnen gebroken worden, en dat eerst dan, na de geheele onderwerping der oostkust — Langsar heeft niets te beduiden en sluit zich na Simpang-Olim ongetwijfeld van zelf bij ons aan —, tot eene afdoende regeling en organisatie zou kunnen worden overgegaan, waarvan zich de gevolgen in eene even voorspoedige ontwikkeling als die van Deli zouden openbaren. Kerti (Moelieng) en Pasei (Blang Mil), hoezeer op de noordkust gelegen, als broederstaten in deze ontwikkeling hun aandeel hebbende, zullen dan de voorposten zijn, welke de oostkust van de noordelijke staten, die

eerst bij Telok-Samoï een geheel afzonderlijk karakter aannemen, afscheiden, en tevens voor de overige binnenlands gelegen streken van Pasei een voorbeeld ter navolging zijn.

Wij wenschen dat Simpang-Olim — dit staatje wordt gerekend ongeveer vier vierkante mijlen groot te zijn — eerlang door eene flinke tuchtiging tot onderwerping moge worden gebracht, en die wensch is des te sterker, daar dat voor het behoud van ons prestige in de onderworpen staatjes als Djoelok hoogstnoodzakelijk is. Sinds hoe lang toch wacht de definitieve regeling der inwendige aangelegenheden van dit staatje, van Edijoet, Pedawa-besaar, en andere hierop? Hoe lang en hoe dikwijls reeds werd den hoofden verzocht met alles geduld te oefenen, tot deze bestraffing zou hebben plaats gehad? En hoe menigmaal vroegen ze ons, o. a. Tongkoe moeda Angkassa, die het hem door de Simpang-Olimmers ontstolene landschap Merbau hoopt terug te krijgen: „maar wanneer krijgt dan Simpang-Olim toch een pak?” De val van dit staatje, welks vorst herhaaldelijk Groot-Atjeh met geld en manschappen heeft ondersteund, zal niet nalaten een diepen, weldadigen indruk zoowel op de geheele noordkust als in Groot-Atjeh te maken, terwijl het nog langer ongestraft laten van zijn tegenstand ons gezag en den goeden indruk van ons bestuur in de onderworpen staatjes benadeelen en verzwakken, zoo niet geheel vernietigen zal. Bovendien is aan geen veilige nederzetting in de vruchtbare streken der oostkust voor Europeesche ontginners te denken, zoolang Simpang-Olim ons vijandig gezind is.

Na deze bladzijden in gedachten te hebben aangevuld met de onafgebroken samenkomsten met de hoofden en de bevolking, met verkenningen, onderzoekingen enz., waarvan de opsomming de lectuur al te droog en eentonig zou maken, vertrouwen wij, dat onze lezers zich met bovenstaanden wensch zullen kunnen vereenigen.

Ten slotte zij omtrent den inhoud van dit geschrift nog opgemerkt, dat deze slechts uit een getrouw verhaal bestaat van door ons bijgewoonde feiten en omstandigheden, ingewonnen berichten en mededeelingen en de indrukken die zij op ons

hebben teweeggebracht. Verre van hieromtrent op onfeilbaarheid of belangrijkheid aanspraak te maken, zijn wij maar al te zeer overtuigd, dat er veel aan ontbreekt. Doch mocht veler aandacht daardoor ernstiger op dit gedeelte van Sumatra gevestigd worden, mocht het eene aanleiding zijn tot degelijker onderzoek, zoodat niet alle staatjes in Atjeh buiten Groot-Atjeh meer door Indische specialiteiten met den ironischen naam van »vlaghijschende staatjes" bestempeld worden, dan is het doel van dit werk bereikt.

Van de aangename gesprekken en welwillende inlichtingen van den kapitein-luitenant-ter-zee Bogaert, die ons ook de hierbij gevoegde kaartjes Nos. 4 en 5 ten gebruike afstond, is door ons in vele opzichten geprofitteerd. Aan dezen hoofdofficier daarvoor onze hartelijke dank en erkentelijkheid.

Aan hen, die met en na ons in Atjeh verbleven, zij het aanbevolen hunne aantekeningen en opmerkingen omtrent dit belangrijke land eveneens ter algemeene kennis te brengen.

J. A. KRUYT.

Middelburg, November 1876.

NASCHRIFT.

Onlangs is besloten om offensief tegen Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim op te treden. Aan Tongkoe moeda Angkassa van Pasei (Blang Mil) is vergund en zijn tevens, voor zooveel noodig, de middelen verstrekt om Tandjong-Semantoh, waarvan een gedeelte, Merbau, vroeger aan hem heeft toebehoord, doch door Tongkoe Paija met geweld was geannexeerd, te beoorlogen en in die onderneming is hij gesteund door onze troepen en maritieme middelen. Het plan was om na Tandjong-Semantoh ook Simpang-Olim aan te vallen.

Daaromtrent ontving de regeering in den aanvang van December het navolgende telegraphische bericht: »Tandjong-Semantoh is door Tongkoe moeda Angkassa en onze troepen genomen en door eerstgenoemde bezet. Vervolgens zijn onze troepen naar Simpang-Olim opgerukt. De radja Tongkoe moeda Nja Malim heeft toen onvoorwaardelijk zijne onderwerping aangeboden, waarop Simpang-Olim bezet en een punt ter vestiging uitgekozen is. De radja gaat met een oorlogsschip naar Groot-Atjeh om zich in persoon bij den militairen en civielen bevelhebber te onderwerpen.»

De oud-minister van koloniën Fransen van de Putte gaf hieromtrent in de N. Rott. Ct. den 4^{den} Dec. de navolgende toelichting:

Hoewel de *Staats-courant* reeds eenige toelichting gaf tot het bericht, dat Simpang Olim en Tandjong Semantok zich aan het Nederlandsch gezag hebben onderworpen, schijnt mij de belangrijkheid dezer tijding toch nog niet algemeen te worden

gevoeld. Ik richt daarom het verzoek tot u, M. de Red., dit schrijven op te nemen in uw veelgelezen blad.

In de onderwerping van Simpang Olim en Tandjong Semantok zie ik, ook met waardeering der onderwerping van Pedir, het grootste succes, dat wij in Noord-Sumatra hebben behaald na de inneming van den Kraton. Zoolang die onderwerping uitbleef, was onze vestiging aan de Oostkust van Sumatra, voor zoover het voormalig rijk van Atchin betreft, onvolkomen en niet aaneengesloten. Dit gebrek liet zich te meer gevoelen door de nabijheid van het ons goedgezinde Edi, waar onze invloed het meest ingang gevonden heeft, en door het levendig verkeer, dat tusschen Simpang Olim en het daartegenover gelegen Penang plaats heeft.

In nauw verband met de Atjehers te Penang gevestigd, was Simpang Olim sedert jaren het broeinest van de vijandige gezindheid tegen Nederland. Van daar uit werden de strooptochten ondernomen, die vóór den oorlog zich soms tot onze vestiging bezuiden de Temianrivier uitstrekten. De *Gipsy*, het gewapend vaartuig, welks opbrenging mede den oorlog deed ontstaan, behoorde daar tehuis.

Het bericht, dat de radja, tot dusver om zijn ons vijandige gezindheid bekend, bij het naderen van onze troepen onvoorwaardelijk zijn onderwerping heeft aangeboden en met een oorlogschip naar Groot-Atjeh gaat om bij den militairen en civielen bevelhebber persoonlijk deze daad te bekrachtigen, terwijl voor onze vestiging een terrein is uitgekozen — dit bericht geeft de onderstelling eenigen grond, dat de twijfel aan de duurzaamheid onzer vestiging de Atjehsche hoofden begint te begeven. Volgens betrouwbare berichten was de onzekerheid omtrent het blijvende van onze vestiging, welke de oorlogspartij in Atjeh veilig tarten kon, het grootste bezwaar, dat toenadering en onderwerping tegenhield.

En wanneer de geheele Oost- en Noordkust aan ons onderworpen is en de bevolking, gelijk thans reeds in Edi, de voordeelen leert kennen van den Europeeschen invloed, die rust, orde en welvaart doet ontstaan, dan zal daardoor de tegenstand veeleer worden gebroken dan door krijgsgeweld.

Maar het bericht bevat bovendien nog een hoogst belangrijke mededeeling ten aanzien van de wijze, waarop Tandjong Semantok is beoorloofd. Het is de eerste maal dat Atjehers streken aan onze zijde, of liever, dat Toekoe Moeda Angkassa zijn tegenstander aanviel, terwijl hij door onze troepen werd ondersteund. En neemt men daarbij in aanmerking dat hij Merbau wilde hernemen van Toekoe Paya, die het hem afhandig had gemaakt, en die in den strijd tegen ons zich zeer onderscheiden had, dan verkrijgt deze mededeeling nog meer beteekenis, dan ieder, die maar eenigszins bekend is met de opkomst van ons gezag in den Archipel, er buitendien reeds aan zal toekennen.

Hier is weer gebleken, wat geduld en kloek beleid vermogen. De bijzonderheden der onderwerping van deze twee landschappen zijn ons nog niet bekend, maar ik zou mij al zeer moeten vergissen, zoo het verkregen succes niet voor een groot deel te danken is aan de uitnemende militaire maatregelen — blokkade van den riviermond door kleine vaartuigen — en de politieke voorbereiding van den kapt.-luit. ter zee Boogaart, die als stationskommandant aan de Oostkust gedurende ongeveer drie jaren zich zoo uitstekend kweet van zijn taak.

Ik heb gemeend te moeten in 't licht stellen, hoe belangrijk en heugelijk de ontvangen berichten zijn. Niet omdat ik vroeger in de Kamer op de wenschelijkheid der onderwerping van Simpang Olim gewezen heb en daartoe heb geadviseerd, maar omdat bij de groote bezorgdheid, die niet ten onrechte in den lande heerscht over den oorlog op Noord-Sumatra, een dergelijke verblijdende tijding waardeering verdient.

Want ik behoor niet tot hen, die een roemrijk feit, waarop de gansche Natie trotsch mag zijn, trachten te verkleinen, omdat het door een ander is volbracht, of omdat politieke partijschap hun de oogen benevelt. Integendeel, ik verheug mij ten zeerste over het behaald succes en wensch den Minister van Koloniën, de Regeering, de Natie er geluk mede.

FRANSEN VAN DE PUTTE.

Den Haag, 4 December 1876.

De heer W. A. Van Rees beschouwde de zaak van een eenigszins ander standpunt en leverde in „Het Vaderland” dienaangaande het navolgende overzicht.

Aangaande de beteekenis van Simpang-Olim's onderwerping ontvangen wij nog het volgende schrijven, dat, in verband ook met hetgeen reeds door een oud-Minister van Koloniën is geschreven, zeker de algemeene aandacht zal trekken:

Het laatste regeeringstelegram uit Neerlandsch Indië, de onderwerping meldende van Simpang-Olim en het daarbij behoorende Tandjong-Semantoh, heeft ongetwijfeld de aandacht getrokken van ieder, die eenig belang stelt in de krijgsverrichtingen tegen Atjeh. Den lezers van „Het Vaderland” zal het bovendien aangenaam geweest zijn, de beteekenis van dat feit eenigszins te leeren kennen uit een ingezonden stuk, opgenomen in de kolommen van dat blad ¹⁾.

In verband met hetgeen vroeger door ons geschreven is betrekkelijk de Atjeh-zaak, achten we het niet ondienstig een meer volledig overzicht te geven van den toestand van twee der voornaamste vazalstaatjes van Groot-Atjeh.

De onderwerping van Simpang-Olim met Tandjong-Semantoh is voorzeker niet gering te schatten, omdat de bevolking bekend stond als zeer vijandig gezind tegen Nederland. De onderwerping van Pedir — niet bij het publiceeren van het betrekkelijk telegram door de Regeering toegelicht, en daarom waarschijnlijk niet in het openbaar besproken — was echter veel gewichtiger, en na de bezetting der Kotta-Radja stellig de gewichtigste gebeurtenis. Ziehier waarom.

Pedir grenst onmiddellijk aan Groot-Atjeh, terwijl Simpang-Olim er p. m. 37 geografische mijlen van verwijderd ligt.

Simpang-Olim ondersteunde wel is waar Groot-Atjeh met manschappen en geld, maar veel minder krachtig dan Pedir.

De Sulthan van Pedir hield zich doorgaans bij het vijandelijk hoofdkwartier op, en voerde zelf zijne troepen aan; de radja van Simpang-Olim bleef te huis.

¹⁾ Zie „Het Vaderland” van 7 December no. 289, 2e blad.

Dat de geheele Pedirsche bevolking om zoo te zeggen deel nam aan den oorlog tegen Nederland, was een natuurlijk gevolg van de intieme verhouding, die tusschen de Pedirsche en Atjehsche stamhuizen, en tusschen het Pedirsche en Atjehsche volk bestond. Immers de Sulthan van Pedir, Toenkoe Radja Pakis, was de schoonvader van den laatsten Atjehschen Sulthan Aladin Machmoet Shah; zijn blinde zuster was gehuwd geweest met den voorlaatsten Atjehschen Vorst; en — gaan wij nog verder in het verledene terug — sedert eeuwen stonden de regeerende stamhuizen van beide staten in nauwe familiebetrekking. De aloude geschiedenis, bij overlevering tot op het tegenwoordige geslacht overgebracht, leert zelfs, dat er eenmaal een tijd was, waarin Pedir den scepter over Atjeh zwaaide, en dat — ten gevolge van huwelijken — Pedir de souvereiniteit vrijwillig aan Groot-Atjeh afstond. Met dat al bleven de Pedirsche Vorsten bij de Atjehsche bevolking in hoog aanzien; en ware, bij een gunstigen afloop van den krijg tegen de Nederlanders, de autonomie van Groot-Atjeh bewaard gebleven, na den dood van den laatsten Atjehschen Vorst zou, bij ontstentenis van een geschikten candidaat uit het Atjehsche huis, waarschijnlijk een lid van het Pedirsche vorstenhuis tot Sulthan gekozen zijn. Nog heden ten dage is het prestige der Pedirsche dynastie zoo groot, dat — mocht de Indische Regeering er ooit toe besluiten om Groot-Atjeh een Sulthan terug te geven — een goede staatkunde zoude medebrengen, een Atjehschen of Pedirschen Vorst te kiezen, en nooit een van de Simpang-Olimsche dynastie. Deze toch is gesproten uit hoofden van veel minderen adel.

Dáarom dus, door de innige verwantschap met het naburige Groot-Atjeh, was de onderwerping van Pedir véel gewichtiger dan die van Simpang-Olim.

Waarom onderwierp Pedir zich in het begin van het jaar?

Niet omdat de Sulthan thans eerst begreep, dat onze vestiging blijvend was — dat was hem al sedert 1874 duidelijk — maar omdat generaal Pel in Groot-Atjeh het offensieve had hervat. Toen deze eensklaps met een behoorlijke macht uitrukte en alles onder den voet trad, kwam de Sulthan tot het

bewustzijn van onze krachten; beducht voor de gevolgen, onttrok hij zich aan den strijd, en redde zijn sultanaat door zich aan de souvereiniteit van Nederland te onderwerpen. Men vergelijke slechts den datum, waarop hij de eerste stappen tot zijn onderwerping deed (21 Februari), met dien van het hervatten der vijandelikheden.

Reeds tijdens de 2e expeditie (Mei 1874), toen de Pedirsche macht in eenige gevechten gevoelige verliezen had geleden, werd er van de onderwerping des Sulthans gesproken. Men beweerde, dat Panglima Polim en Iman Longbatta den Pedirschen Vorst tegen zijn wil in het hoofdkwartier hielden; een zijner zonen gaf zelfs een middel aan de hand, om den Sulthan in de gelegenheid te stellen zich aan den dwang der Atjehsche hoofden te onttrekken en zijn onderwerping te bevorderen. Maar toen de expeditie gestaakt en een »afwachtede houding» aangenomen werd, verviel dit vanzelf; want niet uit liefde voor de Nederlanders, maar uit besef van zijn minderheid en gedwongen door de kracht onzer wapenen, had de Sulthan van Pedir de onderwerping in overweging genomen. Ware de »afwachtede houding» streng gehandhaafd, de Sulthan van Pedir zou geen enkele reden gehad hebben zijne vrijheid prijs te geven.

En wáarom onderwierp Simpang-Olim zich?

Niet omdat men te Groot-Atjeh een tijd lang de »afwachtede houding» aannam; niet omdat »ons geduld en kloek beleid» den vijand tot onderwerping noopten; niet omdat wij ons te Simpang-Olim vestigden en dáar, in die stelling, afwachtten totdat de bevolking tot ons kwam — zooals den Minister van Koloniën geadviseerd werd in de Kamerzitting van 26 September ll.; maar omdat wij weder offensief optraden, omdat wij Tandjong-Semantoh met de wapenen in de hand en met verlies van 3 dooden en 16 gewonden in bezit namen, en omdat onze troepen daarna naar Simpang-Olim oprukten (zie telegram).

Reeds vóór de komst der 2e expeditie zou Toekoe Moeda Nja Malim, radja van Simpang-Olim, niet ongenegen geweest zijn de souvereiniteit van Nederland aan te nemen. Volgens rapporten van onze ambtenaren zou de Radja zich in dien

geest hebben uitgelaten; de bevolking was er evenwel tegen opgekomen en had gedreigd hem te vermoorden, indien hij aan dat plan uitvoering gaf. Eerst toen zou de Radja zich hebben voorgenomen zijn land tot het uiterste te verdedigen. Over het algemeen oefenden, naar het zeggen der spionnen, de hoofden in Atjeh en onderhoorigheden minder invloed uit op de bevolking, dan deze op de hoofden. Na de vele opofferingen, die de bevolking van Simpang-Olim zich reeds had getroost in den krijg, te Groot-Atjeh gestreden, schijnt thans hare stemming veranderd, haar strijdlust bekoeld te zijn; en de vrees om op haar beurt getuchtigd te worden en de ellende van den oorlog op eigen bodem te leeren kennen, weerhield haar den Radja langer te beletten, zijn onderwerping te Kotta-Radja aan te bieden.

Zonder twijfel zullen de blokkade en de politieke voorbereiding er het hare toe bijgedragen hebben, — de bijzonderheden zijn hier nog onbekend; maar zeker is het — het telegram zegt het — dat aan onze offensieve beweging de onderwerping van Simpang-Olim te danken is. Zonder dat offensieve had de onderwerping zich nog lang kunnen laten wachten.

Wij stellen er prijs op, over de jongste telegrafische berichten van den Gouverneur-Generaal het ware licht te laten schijnen, opdat het publiek zich een juist oordeel kunne vormen van de waarde, die er aan gehecht moet worden. Belangrijk en heuglijk is de onderwerping van Simpang-Olim; belangrijk en heuglijk zal de onderwerping zijn van alle vazalstaatjes, die vroeg of laat volgen; doch het belangrijkste en heuglijkst was de onderwerping van Pedir, die hier niet openlijk werd toegejuicht.

In de onderwerping van Simpang-Olim zien wij de bevestiging van hetgeen vroeger door ons beweerd is, namelijk dat alléén heil te verwachten is van een krachtig offensief optreden. In het belang eener spoedige beëindiging van den Atjehschen oorlog hopen we, dat op den ingeslagen weg worde voortgegaan. Kan dat offensief optreden gesteund worden door bondgenootschap of hulp van eenigen vazalstaat, des te beter. Maar zoolang er van onderwerping geen sprake is, geen

afwachtede houdingen meer. Keert men heden terug tot de rol van afwachter, morgen komen Simpang-Olim en Pedir van hun onderwerping terug. Toekoe Moeda Angkasa zou niet tot ons zijn gekomen, als hij in Nederland geen krachtigen bondgenoot had gezien. Hij zou het niet gewaagd hebben onze hulp aan te nemen, als hij niet geloofd had, dat wij volkomen in staat waren hem te steunen; hij zou tegen Simpang-Olim niet opgetrokken zijn, als hij niet begrepen had, dat men ook dáár de scherpte van ons zwaard duchtte.

De bevolking van Sumatra's Oost- en Noordkust onderwerpt zich niet, evenmin als eenig ander volk in den archipel, voordat zij de overtuiging van onze kracht gekregen, de nadeelen van haar verzet ondervonden heeft, en voordat zij begrijpt, dat wij tuchtigen kunnen en tuchtigen zullen, als de maat vol is.

Dat wij orde en rust liefhebben, dat wij volkswelvaart bevorderen, is haar genoeg bekend. Ons bestuur in Indië leerde haar dat reeds lang.

W. A. VAN REES.

Wij veroorloven ons met de meeste bescheidenheid op te merken, dat zoowel de voorafgegane beleidvolle politiek en de nauwe insluiting, als de ten slotte genomene agressieve maatregelen de spoedige onderwerping van Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim moeten hebben bewerkt en een en ander als het ware één geheel vormt. Waarschijnlijk had reeds vroeger, met evenveel kans op succes, tegen beide weerspannige staatjes offensief kunnen worden opgetreden, doch het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, dat bij de vele nog te onderwerpen staatjes eene doelmatige politieke voorbereiding, eene oordeelkundige behandeling van personen en zaken, een ijverig onderzoek der toestanden en een energiek streven naar het beoogde doel de allereerst te beproeven middelen moeten zijn, die, aangewend door degelijke, onvermoeide en de belangen der regeering met hart en ziel toegedane ambtenaren, bij de meesten, evenals bij Perlak, Djoelok enz., voldoende zullen blijken om de gewenschte onderwerping te bewerken. Het

plotselinge offensief tegen Djoelok had toch geene onderwerping ten gevolge; integendeel verschoof het die waarschijnlijk voor geruimen tijd. Eerst wanneer de meer vreedzame middelen zijn uitgeput, kunnen zij door een tijdelijk krachtig agressief worden gevolgd.

Zou deze wijze van handelen niet liggen tusschen de groote ruimte, die de politiek van afwachting en die van »guerre à outrance" van elkaar scheidt?

Deze politieke voorbereidingen zijn ons een groote waarborg voor het welgemeende en duurzame der onderwerping van Simpang-Olim. Zij worden, zoo wij ons niet vergissen, bij de onderwerping van Pedir grootendeels gemist; doch wat wij bij vergelijking dezer twee staatjes vooral niet uit het oog mogen verliezen is dit, dat, terwijl de onderwerping van Simpang-Olim onze vestiging op de geheele oostkust volkomen en aaneengesloten maakt, deze met Pedir op de noordkust eigenlijk eerst geopend werd; wat toch beteekende zij totnutoe te Gigieng, Pasangan, Telok-Samoï enz.? Immers weinig of niets.

Wat zij in Pedir op den duur zijn zal, moet de toekomst leeren, doch de aanwezigheid aldaar van een ambtenaar als de heer De Scheemaker mag ons veel goeds doen hopen. Pedir kan voor de noordkust zijn, wat Edi ruim drie jaar geleden voor de oostkust was, het punt van uitgang voor onze verdere vestiging en uitbreiding; doch daarvoor moet veel veranderen. Hoe te Edi en op andere plaatsen ter oostkust ons gezag erkend werd, leeren deze bladzijden; hoe het te Pedir in Mei dezes jaars daarmee stond leert ons het navolgende uittreksel uit een particulieren brief van een officier ter reede van Pedir:

»Toen de troepen ter bezetting eener strandbenting op deze reede gearriveerd waren, wilde de radja ze niet ontvangen, »uit vrees voor de bevolking. Na vier dagen lang hierover te »hebben onderhandeld, debarkeerden eindelijk de troepen, doch »vonden bij aankomst aan wal niets ter beschutting, zoodat »zij twee dagen onder den blooten hemel moesten doorbrengen. Den eersten dag ontving een Europeesch soldaat een »verraderlijken klewanghouw, den tweeden dag een ander een

»gevaarlijken lanssteek. De toestand van den kapitein-kommandant was alles behalve aangenaam; hij had slechts eene compagnie van 120 man onder zijne bevelen, waarbij 40 Europeanen, en moest, daar hij zich op bevriend (!!!) terrein bevond, met de meeste omzichtigheid te werk gaan. Er werd na eenige dagen versterking van Groot-Atjeh aangevraagd en eene tweede compagnie gezonden. De benting kwam langzaam gereed, doch alles moest van onze zijde geschieden, aangezien de bevolking niets wilde leveren dan enkele artikelen tegen ontzettend hooge prijzen, b. v. een klapper f 0.50, eene kip f 2.50 enz. Ten einde verwickelingen met onzen troep en de Pedireezen te voorkomen, werd door den radja eene wacht bij de benting geplaatst, waarvoor wij (ons gouvernement) een dollar per hoofd en per dag moesten betalen."

Juist de onmiddellijke nabijheid van Groot-Atjeh, juist de hogere politieke positie van Tocankoe Pakeh (een sultan Pakis is ons niet bekend), radja van Pedir, moesten eene aanleiding zijn, daar de vlag niet dan onder solide waarborgen te geven. Zoodra toch de handels- en politieke voordeelen niet aan de stellig hooggespannen verwachtingen van Tocankoe Pakeh zullen beantwoorden, bestaat er veel kans, dat hij zich opnieuw van ons zal losmaken. Daar nu deze speciale belangen bij Tongkoe moeda Nja Malim van Simpang-Olim niet kunnen bestaan, zijn ook de kansen dat zijne ideëën zich later weer zullen wijzigen veel geringer.

Wij hopen, dat de lectuur dezer aantekeningen aanleiding moge geven, dat »geduld en kloek beleid" niet meer zóó door sommigen op den achtergrond zullen gesteld worden.

Het verheugt ons zeer, dat door den heer Fransen van de Putte welverdiende hulde wordt gebracht aan den kapitein-luitenant-ter-zee C. H. Bogaert (niet Boogaart), die schoone, krachtige figuur in de geschiedenis van onzen oorlog met Atjeh, wiens handelingen een voornaam deel van den inhoud dezer bladzijden uitmaken, en tevens dat onze beschouwingen en vooronderstellingen betreffende Simpang-Olimmers, Ediërs, Kertiërs enz. zijn gebleken juist te wezen.

J. A. K.

Weer ligt, sinds wij de laatste regelen neerschreven, een drietal maanden achter ons, en alvorens dit werkje de pers te doen verlaten, willen wij het nog met de vermelding van eenige, in dat tijdsverloop voorgevallen feiten aanvullen en besluiten.

De assistent-resident Van Kaathoven verzocht en verkreeg in den aanvang van October des vorigen jaars vergunning om Tongkoe moeda Angkassa, met Edische, Paseische en Kertische hulptroepen, offensief tegen Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim te doen ageeren; deze werd hierbij met wapenen, ammunitie en sloepen door ons ondersteund. De hulp der sloepen bestond aanvankelijk alleen daarin, dat zij levensmiddelen op de Arakoendoer-rivier aanvoerden en op de Djamboe-ajer-rivier driehonderd Kertiërs zouden overzetten.

De heer Bogaert, door en door bekend met Atjehsche toestanden en karakters, had Tongkoe moeda Angkassa, die herhaaldelijk ook tot hem het verzoek had gericht, tegen beide vijandige staten te mogen optrekken, hiervan altijd teruggehouden, overtuigd dat diens handelingen slechts feiten zouden uitlokken, die het direct optreden onzer troepen zouden noodzakelijk maken. Zoodra de regeering daartoe het oogenblik zou gekomen achten, kon zijns inziens het agressief optreden slechts door onze eigene troepen geschieden; de indruk op de bevolking zou des te sterker zijn, en ons prestige in alle opzichten er veel meer door bevorderd worden. Wij hadden daarom hierbij toch de hulptroepen onzer bondgenooten kunnen benuttigen, doch slechts in ondergeschikte positie. Ook de heer De Scheemaker zag de zaken evenzoo in en weigerde eveneens het hem dienaangaande door Tongkoe moeda Angkassa gedaan verzoek.

Dat deze beschouwing juist was, bewezen de volgende gebeurtenissen.

Nadat onze sloepen op de Djamboe-ajer-rivier het vuur des vijands tot zwijgen hadden gebracht, weigerden de driehonderd Kertische hulptroepen de rivier over te steken en vroegen uitstel en tijd van beraad. Het geringste verlies deed de Ediërs en Paseiers op de Arakoendoer-rivier in wilde vlucht het

hazenpad kiezen. Hunne aanvoerders schenen vooral door omkooprij zich in het bezit der Simpang-Olimsche bents te hebben willen stellen. Zij maakten vrij wel fiasco, en tot behoud van ons prestige werd het rechtstreeks optreden onzer troepen gebiedend noodzakelijk.

Den zevenentwintigsten October 1876 werd door eene flotille kleine vaartuigen en sloepen, onder bevel van den luitenant-ter-zee eerste klasse J. G. I. Spanjaard, met de voorbereidende operatiën en verkenningen op de Arakoendoer een aanvang gemaakt.

Hoe stevig en hecht de destijds in het najaar van 1875 in de Aloers Sematang, Tjidoei enz. daargestelde versperringen, tot wering van den pepersmokkelhandel, waren gemaakt, bleek uit de moeite die de bemanning der flotille nu had om deze op te ruimen.

Talrijke en hevige vuurgevechten werden met de Merbausche benting »het versterkte huis" op den rechteroever (die door de onzen genomen werd) en de benting Sematang Rajja op den linkeroever, bij het eilandje Troessan of Aroessan, geleverd.

Den zevenden November kwam de majoor Burgers met ééne compagnie infanterie op het terrein, debarkeerde aan den oever der Aloer Tjidoei, en betrok er het bivak Tjidoei. Dien dag eerst nam Tongkoe moeda Angkassa Kotta Lesong, d. w. z. zij werd door den vijand ontruimd; successievelijk nog door een paar compagniën versterkt, namen onze troepen, den veertienden daaraanvolgende Tandjong-Semantoh stormenderhand in.

Reeds dadelijk bood nu Tongkoe moeda Nja Malim, radja van Simpang-Olim, zijne onderwerping aan, stemde toe in de bezetting van zijn land, en beloofde in persoon den civielen en militairen bevelhebber in Atjeh te Kotta-radja zijne hulde te gaan brengen.

Een gedeelte der expeditionnaire macht (zoowel land- als zeemacht) ging den eenentwintigsten November de Simpang-Olim-rivier op, nam bezit van de benting Tipian Tjedei. Hier liet Tongkoe moeda Nja Malim om zes dagen uitstel verzoeken, zoowel wat betrof het bezetten der hoofdplaats, als het bezoek aan den bevelvoerende generaal. Dit werd hem geweigerd en

den drieëntwintigsten rukten onze troepen de kampong en gedei Simpang-Olim binnen. De radja was afwezig en zijn zoon Tongkoe Oemar deelde mede dat zijn vader, bevreesd om naar Java te zullen worden overgevoerd, zich niet durfde vertoonen.

Een geschikt punt tot vestiging werd in een nabijgelegen pepertuin uitgekozen en bezet.

De hulptroepen hadden bij dit alles weinig of niets uitgevoerd; van de driehonderd volgelingen van Tongkoe moeda Angkassa waren er slechts twintig in het vuur geweest, de overigen hadden zich bepaald tot het bezetten van eenige bentings in het gebied van Merbau en Tandjong-Semantoh. Alleen Tongkoe moeda Angkassa zelf was, altijd even gewillig en bereidvaardig, onzen troepen van zeer veel nut geweest.

Ook de volgende dagen verscheen de radja van Simpang-Olim niet. Volgens het »Algemeen Dagblad van Neerlandsch-Indië", gaf de heer Van Kaathoven toen blijken van groote lichtgeloovigheid en gebrek aan menschenkennis, door Tongkoe Oemar, dien wij in onze macht hadden, uit te zenden om zijn vader te gaan halen. Natuurlijk bleven beiden weg.

Den zevenden December kwam de assistent-resident De Scheemaker van Groot-Atjeh op de oostkust aan, om de leiding der politieke aangelegenheden weer op zich te nemen. Nog verscheen de vorst van Simpang-Olim niet.

Den elfden December werd onze getrouwe en onkwetsbare Tongkoe moeda Angkassa, terwijl hij zich van het bivak Tjidoei naar Tipian-Kolei begaf, door den hem vergezellenden Tongkoe moeda Moesa, hiertoe waarschijnlijk door den radja van Simpang-Olim omgekocht, verraderlijk vermoord. Zijn getrouwe ketoeah en vriend, Tongkoe Imam moeda van Pasei (onze artillerie-kommandant van 5 October 1874), was ongelukkig door hem tot het geven van inlichtingen ter beschikking van den bivak-kommandant gelaten en alzoo kon de sluipmoordenaar, op een oogenblik dat Tongkoe moeda Angkassa uitgleed, dezen ongehinderd den doodelijken slag toebrengen. Het lijk werd met veel eerbewijzingen naar Pasei overgebracht en aldaar begraven. Het gouvernement verloor

in hem een getrouw hoofd, dat ons reeds vele gewichtige diensten bewezen had en waarvan het ook voor de toekomst nog veel had kunnen verwachten. Tandjong-Semantoh werd nu door onze troepen bezet.

Den twaalfden December vernam de heer De Scheemaker de vlucht van Tongkoe moeda Nja Malim naar het binnenland en richtte toen een ultimatum tot hem, dat onbeantwoord bleef. Hierop werd hij, evenals de nog steeds in Groot-Atjeh verwijlende Tongkoe Paija van Tandjong-Semantoh, van de regeering vervallen verklaard, en één der ketoeah's van Simpang-Olim, Tongkoe Nja Lamkotta, tot vorst van dit landschap aangesteld. Hoofden en bevolking schenen met deze keuze volkomen in te stemmen.

De regeling der bestuurszaken in Tandjong-Semantoh, Merbau en Djoelok-ketjil, benevens die van Edi-tjoet, Pedawabesaar, Perlak enz., sommigen hier en daar in de voorgaande bladzijden aangestipt, wacht nog hare definitieve beëindiging, doch zulks zal, nu de geheele oostkust van Atjeh onze soevereiniteit erkent, stellig spoedig plaats vinden.

De heer De Scheemaker, van wiens onvermoeide activiteit en beleidvol handelen wij reeds persoonlijk bewijzen hadden gezien, regelde reeds de opvolging in de regeering te Pasei (Blang-Mil) en zal, hopen wij, spoedig alles op de oostkust in het reine weten te brengen.

Den negentienden December begaf hij zich met verschillende hoofden en grooten van Djoelok en Perlak, waaronder ook Panglima prang Hakim, naar Groot-Atjeh.

De jongste aanvallen der Gajo's op de jeugdige ondernemingen in het Edische zijn zeer waarschijnlijk het werk van den voortvluchtigen radja van Simpang-Olim, benevens Nja Radja, zoon, en Panglima moeda Nja Hoessin, broeder van Tongkoe Paija, en hunnen aanhang.

Dat de inneming en bezetting van Tandjong-Semantoh en Simpang-Olim ook, zooals wij voorspeld hadden, een geweldigen en weldadigen indruk op de noordkust van Atjeh heeft teweeggebracht, bleek uit het rapport van den civielen en militairen bevelhebber in Atjeh, waarbij deze als een uitvloe-

sel daarvan beschouwt het bezoek van den maharadja van Telok-Samoï en het hoofd van Gloempang Doea aan boord van Zijner Majesteits stoomschip Aart van Nes, er bijvoegende dat zulks een verschijnsel is dat zich, met uitzondering van Pedir op de noordkust, totnogtoe niet heeft voorgedaan. — Deze bladzijden bewijzen dat die laatste komma drie woorden vroeger, achter Pedir, moet staan, en dat Pasei (Blang-Mil) en Kerti (Moelieng) eveneens nog tot de uitzondering behooren.

Met reikhalzend verlangen zien wij de belangrijke gegevens tegemoet, die door de nu onbelemmerde vaart op de Ara-koendoer-, Simpang-Olim- en Djamboe-ajer-rivieren en de verkenningen in het thans door ons bezette terrein, voor de kennis van Atjeh in het algemeen en van dit gedeelte der oostkust in het bijzonder, ongetwijfeld zullen worden verkregen en verzameld.

Middelburg, Maart 1877.

J. A. K.

OVERZICHT.

VOORREDE.

Eerste hoofdstuk.

Grenzen van Atjeh. — Aanleiding tot den oorlog.

Tweede hoofdstuk.

Aanteekeningen omtrent de eerste expeditie. — De Timor vertrekt naar Atjeh. — Edi. — Doel der zending naar Edi. — Hoe daar de Nederlandsche vlag werd geschen. — Plaatsbeschrijving, bewoners, uiterlijk, kleeding en wapening. — Beschouwingen omtrent de geëindigde eerste expeditie. — Groot-Atjeh.

Derde hoofdstuk.

Verblijf op de reede van Groot-Atjeh. — Vertrek naar de oostkust van Atjeh. — Beschrijving der kust. — Telok-Samoi.

Vierde hoofdstuk.

Aankomst te Edi. — Toestand aldaar in Juni 1875. — Blokkade en bekruising van het noordelijk gedeelte der oostkust. — Deli. — Bekruising van het zuidelijk gedeelte der oostkust. — Verhouding tusschen Ediërs en Nederlanders. — De zending der Sumatra. — Verdere aanrakingen tusschen Atjehsche hoofden en Nederlandsche autoriteiten. — Bezoek aan den radja van Edi. — Plaatsbeschrijving der kampong. — De Atjehsche taal. — De licenses. — Politieke verhoudingen in Atjeh. — Het negenzegelstempel der sultans. — Stamverdeeling der Atjehers. — Staatjes ter oostkust tot en met Pasei. — Hunne wording en samenstelling. — Godsdienst, zedelijkheid, bijgeloof, onderwijs en rechtspleging. — Titels. — Cultuur en industrie. — Tweede bezoek aan den radja van Edi. — Gesprekken. — Pepercultuur. — Het eerste vijandelijke schot te Edi-tjoet. — Verhouding tusschen dit staatje en Edi-besaar. — Geruchten omtrent vredesvoorstellen der Atjehers. — Nadere bepalingen omtrent de blokkade. — Verzorging van het blokkade-eskader. — Vele Atjehsche hoofden komen op de Timor. — Verhouding van Pedawa-ketjil tot Edi-besaar. — Proclamatie-tocht der Sumatra.

Vijfde hoofdstuk.

De kapitein-luitenant-ter-zee Van Troijen stationskommandant ter oostkust van Atjeh. — Kocalla Bekah. — Bezoek aan kampong Gloempang (Djoelok). — Gelukkig gevecht van den adelborst eerste klasse Voormolen. — Gespannen toestand tusschen den radja van Edi en den stationskommandant. — Europeesche Mohammedanen in Atjeh. — De strandbenting te Edi door de marine bezet. — Verraderlijke aanval. — Eene compagnie infanterie te Edi in bezetting. — Verkenning der Edijtjoet-rivier. — Gevechten met en het buitmaken van Atjehsche smokkelvaartuigen. — Tuchtiging van Edijtjoet. — Tuchtiging van Djoelok. — Verwoesting der kampong Gloempang en der nederzettingen aan den linkeroever der Arakoendoer-rivier. — Kruistochten langs de kusten. — Pasei. — Aanvang der tweede expeditie tegen Atjeh. — De kapitein-luitenant-ter-zee Van Troijen geeft het station over aan den luitenant-ter-zee eerste klasse Bogaert.

Zesde hoofdstuk.

Berichten omtrent den loop der tweede expeditie. — Eene hulpflotille van Pa-seiers en Kertiërs bezet Kocalla Bekah. — Tocht op de Djamboe-ajer-rivier. — Proclamatie van den generaal Van Swieten. — Gunstige politieke toestand op de oostkust. — Resultaat der proclamatie te Simpang-Olim, Tamiang, Soengei-Raya, Perlak, Langsar, Pasei en Kerti. — Bezoek aan Groot-Atjeh. — Edische afgezanten aan den generaal Van Swieten. — Het bivak Penajoeng. — Kotta Radja. — Kotta Petjoet. — 16 April 1874. — Indruk van het bezoek. — Gigieng. — Vlaghij-scherij aldaar.

Zevende hoofdstuk.

Edi teekent de souvereiniteitsakte en wordt voor den handel opengesteld. — Tocht op de Soengei-Raya-rivier. — Beschrijving. — Tamiang. — De Tamiangsche hoofden stellen zich onder Nederlandsche souvereiniteit. — Bezoek aan Pasei en Kerti. — Perlak treedt in onderhandeling. — Verwickelingen tusschen Edi en Perlak over Pedawa-besaar. — Onderhandelingen hierover. — Edi bedreigd. — Invloed van ons bestuur. — Perlak onderwerpt zich aan ons gezag. — Bezoek aan Poeloe Pinang. — De vlag te Perlak geschen. — Maatregelen ter beteugeling van den smokkelhandel. — Wijze van onderling oorlogvoeren der Atjehers. — Waarborgen bij het schenken der vlag. — De vlag te Kerti geschen. — Hoe dit te Telok-Samoi plaats vond. — Het landschap Pasei. — Regeling der Tamiangsche verhoudingen. — Toenemende invloed van den stationskommandant der oostkust. — Djoelok biedt zijne onderwerping aan. — Waarborgen. — Djoeloksche toestanden. — Uitreiking van geschenken aan Edische grooten. — Smokkelhandel tusschen Simpang-Olim en Telok-Samoi. — Le comte de Maillé Roncourt. — Tongkoe Iman Gigieng. — Verkenning op de Djamboe-ajer-rivier, Simpang-Olimmers beschieten de sloepen. — Bezoek aan wal te Pasei (Blang Mil), hijschen er de vlag. — Ontmoeting tusschen den luitenant-ter-zee eerste klasse Bogaert en den maharadja van Telok-Samoi. — De Mohammedaansche vasten. — De veiligheid en het vertrouwen nemen te Edi toe. — De vlag te Djoelok geschen. — Maatregelen ter controle van den in- en uitvoer. — Onderhandelingen met Simpang-Olim. — Het

smokkelen der Atjehers. — Verkenningen op de Djoelok- en Arakoendoer-rivieren en in het gebied van Djoelok, Boegieng en Bagau. — Plan tot nauwere insluiting van Simpang-Olim op de rivieren. — Edi-tjoet biedt zijne onderwerping aan. — Poeloe Bras en Oleh-leh (Groot-Atjeh). — Vertrek naar Singapore.

Achtste hoofdstuk.

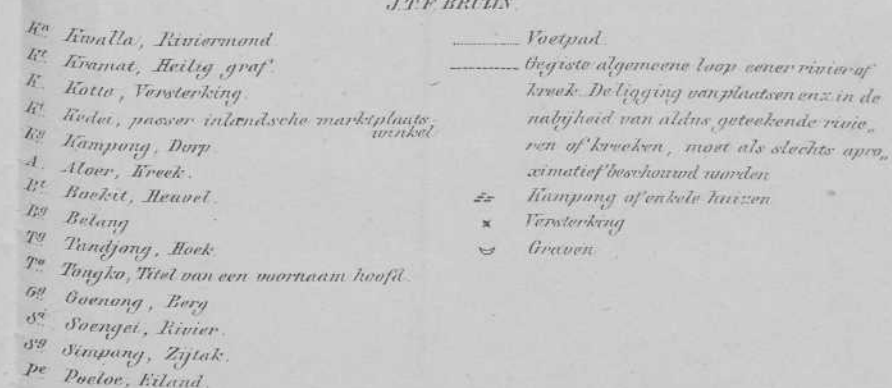
Verblijf te Singapore. — Tongkoe Mohammed Arifin. — Terug op de oostkust. — Engelsche vluchtelingen in Perlak. — Viering van 's konings jaardag te Edi. — Regeling der bestuurszaken van Pedawa-besaar. — De radja's en grooten van Edi, Perlak en Pedawa-besaar komen op de Timor bijeen. — Hijschen der vlag te Edi-tjoet. — Daarna te Pedawa-besaar. — Bezoek aan den radja van Edi. — Toenemende welvaart en ontwikkeling aldaar. — Aankomst van den assistent-resident De Scheemaker. — Een Atjehsch huwelijk. — Hijschen der vlag te Soengei-Raya. — Tocht op de rivier van Pedawa-besaar. — Feest door den radja van Edi gegeven. — Atjehsche dansen en voorstellingen van onkwetsbaarheid. — De gouvernementsstoomer Siak op de Simpang-Olim-rivier. — Bezoeken aan Djoelok, Pasei (oude graven en Samoedra), Kerti, Perlak (petroleumbronnen), Soengei-Raya en Tamiang tot Karang. — Overname van het civiel bestuur door den assistent-resident De Scheemaker. — De gouvernementsstoomer Boni op de Arakoendoer-rivier. — Verdere maatregelen tot insluiting van Simpang-Olim. — Het stationskommandement aangevaard door den kapitein-luitenant-ter-zee Tromp. — De Timor verlaat Atjeh.

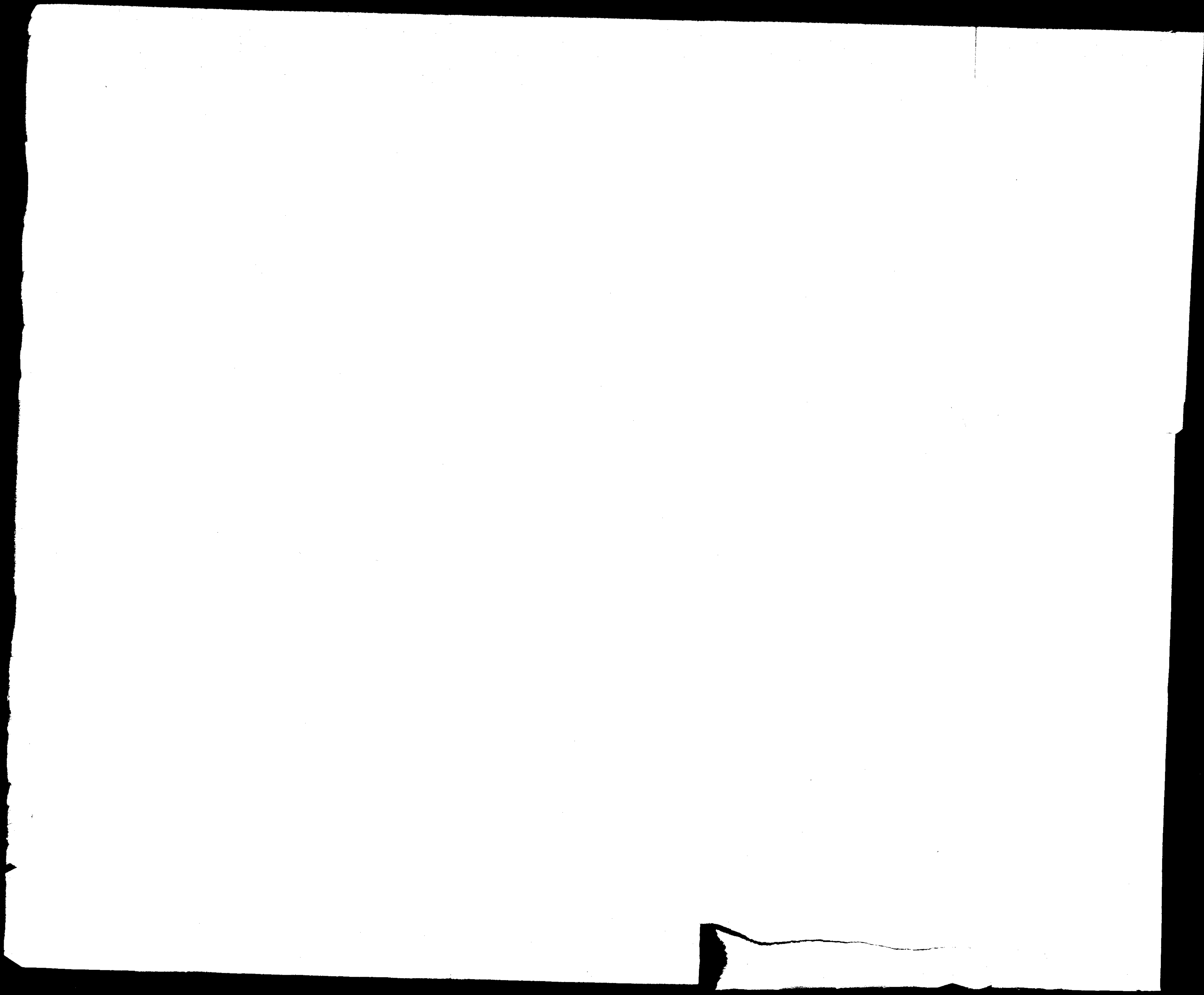
Negende hoofdstuk.

Nog iets over de productie en den in- en uitvoer op de oostkust. — Slot-beschouwing.

NASCHRIFT.

LEIDEN: BOEKDRUK